

TASAVVUF VE HOCA AHMET YESEVÎ HİKMETLERİNDE AŞK

Dr. Zhumagali İBRAGİMOV

Kazakistan Cumhuriyeti Kùltür ve Enformasyon Bakanlığı
«Aziret Sultan» Milli Tarihi ve Kùltürel Müze-Rezervi»
YESEVİ ARAŞTIRMA MERKEZİ

TASAVVUF VE HOCA AHMET YESEVİ HİKMETLERİNDE AŞK

ZHUMAGALI İBRAGİMOV

Monografi

Türkistan 2026

**Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі
«Әзірет Сұлтан» Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы» РМҚК**

ЯСАУИТАНУ ҒЫЛЫМИ ОРТАЛЫҒЫ

СОПЫЛЫҚ ЖӘНЕ ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ ХИКМЕТІНДЕ ҒАШЫҚТЫҚ

ЖҰМАҒАЛИ ИБРАГИМОВ

Монография

Түркістан 2026

ӘОЖ 821.512.122.0
КБЖ 83.3 (5.Қаз)
К 15

«Әзірет Сұлтан» Ұлттық тарихи-мәдени музей-қорығы» РМҚК. 31.03.2026 ж., хаттама № 3
ғылыми кеңесте талқыланып, баспаға ұсынылды.

Пікір жазғандар:

Кенжетай Д. – философия ғылымдарының докторы, профессор
Қыдыр Т. – филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Ж.Б.Ибрагимов

Сопылық және Қожа Ахмет Ясауи хикметтерінде ғашықтық/ – Түркістан: «Ясауи»
баспасы, 215 б.

ISBN 978-9965-23-659-4

Бұл кітапта сопылық әдебиеттің қалыптасуы және сопылық ойдағы маңызды орын алатын ғашықтық мәселесі қарастырылады. Зерттеуде сопылық түсініктегі иләһи ғашықтық ұғымы түсіндіріліп, оның түркі сопылық әдебиетіндегі орны бағаланады. Еңбекте Қожа Ахмет Ясауидің хикметтеріндегі ғашықтық түсінігі талданып, Ясауи дәстүрінің түркі және қазақ әдебиетіндегі орнына назар аударылады. Сонымен қатар, Ясауи хикметтерінің аудармалары беріліп, бұл мәтіндердің мағынасы мен көркемдік ерекшеліктері ашып көрсетіледі.

Еңбек сопылық әдебиет, ясауитану және түркі халықтарының рухани мәдениеті бойынша зерттеу жүргізетін мамандарына, жоғары оқу орындарының студенттері мен жалпы оқырман қауымға арналған.

ӘОЖ 821.512.122.0
КБЖ 83.3 (5.Қаз)

ISBN 978-9965-23-659-4

Ибрагимов Ж.
2026

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	4
ÖNSÖZ	5
GİRİŞ	5
BİRİNCİ BÖLÜM	10
1.1. TASAVVUFÎ EDEBİYATIN OLUŞUMU VE AŞK.....	10
1.1 Tasavvuf Edebiyatında Aşk Meselesi	10
1.2. Ahmed Yesevî Hikmetlerinde Aşk Meselesi	24
İKİNCİ BÖLÜM	52
2. HOCA AHMET YESEVİ'NİN HİKMET GELENEĞİ	52
2.1 Hoca Ahmet Yesevi Geleneği ve Türk Edebiyatındaki Yeri	52
2.2. Hoca Ahmet Yesevî Geleneği Kazak Edebiyatında	66
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	68
3. YESEVÎ HİKMETLERİNİN ÇEVİRİSİ.....	68
SONUÇ	93
KAYNAKÇA	207

ÖNSÖZ

Elinizdeki bu bilimsel çalışma, tasavvufi düşünce ve edebiyat geleneğinin en köklü temsilcilerinden biri olan Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmet anlayışını ve bu anlayış çerçevesinde aşk kavramının kazandığı anlam katmanlarını ele almayı amaçlamaktadır. Tasavvufi irfan geleneğinde aşk, yalnızca bireysel bir duygu hâli olarak değil; kulun Yaraticı ile kurduğu derin, dönüştürücü ve varoluşsal bağın ifadesi olarak kabul edilir. Bu bağlamda Ahmed Yesevî'nin hikmet geleneği, hem bireysel arınmayı hem de toplumsal erdemleri ve toplumsal dengeyi hedefleyen bir öğretinin en somut örneklerini sunar.

Çalışma, tasavvufi edebiyatın oluşum sürecini tarihsel ve kültürel bağlamı içerisinde ele almakta; özellikle aşk kavramının edebî, sembolik ve ahlaki boyutlarını ortaya koymaktadır. Yesevî'nin aşk anlayışı, nefis terbiyesi ve Hak'a yönelik bağlamında bireyin ruhsal olgunluğunu şekillendirirken, aynı zamanda toplumsal erdemlerin ve manevi rehberliğin aktarılmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Bu yönüyle eser, sadece akademik bir inceleme değil, aynı zamanda okuyucuya tasavvufi irfanın canlı ve uygulanabilir bir örneğini sunmaktadır.

Metin, Ahmed Yesevî'nin hikmet geleneğinin Türk edebiyatındaki etkilerini, Kazak edebiyatında yarattığı izleri ve tasavvufi düşüncenin sözlü ve yazılı kültür üzerindeki yansımalarını da ele alması bakımından önem taşımaktadır. Hikmetlerin günümüz Türkçesine aktarılmasıyla, metnin özgün ruhu korunmuş; okuyucunun hem metni kavraması hem de Yesevî'nin düşünsel ve ahlaki evrenine doğrudan temas etmesi sağlanmıştır. Bu yönüyle çalışma, tasavvufi irfanın tarihsel sürekliliğini, kültürel etkilerini ve toplumsal işlevini görünür kılmaktadır.

Elinizdeki eser, Yesevî geleneğinin Kazak edebiyatındaki yansımalarını ele alarak, Kazak bozkırındaki tasavvufi şiir anlayışının Ahmed Yesevî'nin aşk merkezli irfan öğretisiyle ilişkisini örneklerle ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, Yesevî'nin aşk anlayışının yalnızca teorik bir öğreti değil, Türk dünyasında yaşayan ve süreklilik kazanan bir kültürel miras olduğunu göstermektedir. Çalışmanın bir diğer boyutu, Divan-ı Hikmet'teki metinlerin günümüz Türkçesine çeviri ve yorumudur. Tasavvufi semboller, ahlaki mesajlar ve anlam bütünlüğü korunarak metnin anlaşılması kolaylaştırılmıştır. Bu yönleriyle eser, tasavvuf ve Türk edebiyatı araştırmalarında aşk kavramını merkeze alan bütüncül bir bakış sunmakta ve Yesevî geleneğinin tarihsel-edebî sürekliliğini görünür kılmaktadır.

Mollakanagatuly Saipulla

Yesevi Araştırma Merkezi Başkanı

Mart 2026, Türkistan

GİRİŞ

Yüzyıllar boyunca çeşitli tarihsel, siyasal ve toplumsal zorluklara maruz kalan toplumumuz, uzun bir mücadelenin ardından bağımsızlığına kavuşmuştur. Bu süreçte, asırlar boyunca büyük fedakârlıklar ve sıkıntılar yaşayan ileri görüşlü atalarımız, sahip oldukları kültürel, ahlaki ve düşünsel değerleri günümüze miras bırakmıştır. Söz konusu miras, yalnızca tarihsel bir birikim olmanın ötesinde, günümüz nesillerinin kimlik inşasında ve toplumsal bilinçlenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, atalarımızdan devralınan bu değerlerin korunması, bilimsel yöntemlerle incelenmesi ve topluma doğru ve kapsamlı biçimde tanıtılması, günümüz araştırmacıları ve kültür aktörleri için önemli bir sorumluluk alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu doğrultuda, Türk dünyasının müşterek hafızasında müstesna bir yere sahip olan, İslam'ın temel esaslarını ilk defa Türk diliyle şiirsel ve öğretici bir üslupla dile getiren, aynı zamanda tasavvufî şiirin kurucu isimlerinden biri kabul edilen büyük mütefekkir Hoca Ahmed Yesevî'nin hayatı ile onun kalıcı bir edebî ve fikrî miras niteliği taşıyan *Hikmet* külliyyatının ayrıntılı biçimde ele alınması büyük önem taşımaktadır. Böyle bir inceleme, Yesevî'nin düşünce dünyasında şekillenen ahlaki ve tasavvufî değerlerin metin merkezli bir yaklaşımla çözümlenmesine, söz konusu değerlerin Türk edebiyatı geleneği içerisindeki yerinin ve etkisinin ortaya konulmasına imkân sağlayacaktır.

Tasavvufî edebiyatın incelenmesi, Kazak edebiyat bilimi açısından hem tarihî sürekliliğin anlaşılması hem de estetik düşüncenin gelişim çizgisinin ortaya konulması bakımından büyük önem taşımaktadır. Orta Çağ Türk edebiyatının belirleyici yönelimlerinden biri olan tasavvufî şiir, yalnızca dinî-tasavvufî düşüncenin bir yansıması değil, aynı zamanda dönemin edebî zevkini, dil anlayışını ve sembolik anlatım biçimlerini şekillendiren temel bir estetik damardır. Bununla birlikte, uzun yıllar boyunca Kazak coğrafyasında tasavvufî şiirin sistemli ve derinlemesine biçimde ele alınmasına çeşitli tarihî ve ideolojik sınırlamalar getirilmiş; bu durum, söz konusu edebî mirasın araştırma alanı dışında kalmasına ve bilimsel incelemelerde yeterince görünür olmamasına yol açmıştır. Dolayısıyla tasavvufî şiir geleneği, Kazak edebiyatı içerisinde etkisi hissedilen ancak anlam katmanları tam olarak çözümlenememiş bir alan olarak varlığını sürdürmüştür. Günümüzde bu alana yönelik yapılacak metin merkezli, karşılaştırmalı ve estetik temelli çalışmalar, Kazak edebiyatının Orta Çağ'daki düşünsel ve sanatsal derinliğini daha bütüncül biçimde kavramaya imkân sağlayacaktır.

Son dönemde yaşanan yeniden yapılanma süreci ve ülkenin bağımsızlığını kazanmasının ardından, Hoca Ahmed Yesevî'nin edebî ve fikrî mirasını tanıma ve değerlendirmeye yönelik çalışmalar ivme kazanmıştır. Bu süreç, Yesevî geleneğinin tarihî ve edebî bağlamı içerisinde

yeniden ele alınmasına imkân sağlamıştır. Bununla birlikte, Yesevî ile aynı tasavvufî çizgide yer alan Sûfî Allahyar ve Bakırganî gibi şairlerin şiirlerinin derinlemesine çözümlenmesi noktasında bazı yönetsel ve kavramsal güçlükler devam etmektedir. Özellikle İslam ilimlerine ve tasavvuf düşüncesinin temel kavram ve sembolik diline yeterince nüfuz edilememesi, söz konusu metinlerin anlam katmanlarının bütünüyle ortaya konulmasını zorlaştıran başlıca etkenler arasında yer almaktadır.

Bu değerli eserlerin ve söz konusu edebî mirasın bilimsel yöntemlerle ele alınması, henüz yeterince çözümlenmemiş anlam katmanlarına nüfuz edilmesi ve metinlerin tarihî, estetik ve tasavvufî boyutlarıyla kapsamlı biçimde incelenmesi, günümüz edebiyat araştırmaları açısından kaçınılmaz bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, Hoca Ahmed Yesevî'nin kendisinden sonra yetişen şairler ve ozanlar üzerindeki derin ve süreklilik arz eden etkisi ile onun şiirleri aracılığıyla halk edebiyatı geleneğine yerleşen iman, kanaatkârlık, merhamet ve vefaya dayalı dostluk anlayışı, bazı çalışmalarda sınırlı ölçüde ele alınmış olmakla birlikte, bugüne değin bütüncül ve derinlikli bir incelemeye konu edilmemiştir. Öte yandan, adı ve etkisi erken dönemlerden itibaren geniş bir kültürel coğrafyaya yayılan bu müstesna şahsiyetin, Sovyet dönemine kadar halk arasında farklı aktarım kanalları ve anlatım biçimleri aracılığıyla tanındığı, edebî ve sözlü gelenek içerisinde çok katmanlı bir algı alanı oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Hoca Ahmed Yesevî'nin *hikmetleri*, tarihsel süreç içerisinde farklı aktarım kanalları aracılığıyla yaygınlık kazanmıştır. Bunlardan ilki, kendi döneminin imkânları çerçevesinde okur yazar olan bilinçli zümrelerin, Yesevî'nin hikmetlerini el yazması nüshalar hâlinde istinsah ederek çoğaltmaları ve dolaşıma sokmalarıdır. İkinci aktarım yolu, Allah yoluna adanmış sûfîlerin bu metinleri ezberleyerek ezgili ve makamlı bir söyleyişle zikir meclislerinde, sohbetlerde ve tasavvufî toplantılarda dile getirmeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Üçüncü yol ise Yesevî hikmetlerinin Kazan, Taşkent ve İstanbul gibi önemli kültür merkezlerinde müstakil kitaplar hâlinde basılması ve matbaanın sağladığı imkânlarla daha geniş okur çevrelerine ulaşmasıdır.

Sûfî şairin hayat çizgisi ile edebî ve fikrî mirası, söz konusu bu üç aktarım alanı çerçevesinde çok yönlü ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınmayı gerektirmektedir. Ancak daha önce de belirtildiği üzere, dönemin siyasal, toplumsal ve ideolojik şartlarının belirleyici ağırlığı, Yesevî'nin hayatı ve eserlerinin uzun süre kapsamlı biçimde araştırılmasına imkân tanımamıştır. Buna rağmen, Doğubilimci araştırmacılar tarafından tasavvufun mahiyeti, kökeni, tarihî gelişimi, düşünce sistemi ve dünya tasavvuru üzerine kaleme alınan çok sayıda bilimsel çalışmada, Hoca Ahmed Yesevî'nin izlediği seçkin yol ve benimsediği tasavvufî yönelimler doğrudan ya da dolaylı biçimde ele alınmış, kimi zaman da anılmıştır. Bu bağlamda M. E. Masson, V. A. Gordlevskiy, E. Bertels ile Özbek âlimleri E. R. Rüstamov, N. M. Mallayev ve V. İ. Zahidov'un

çalışmaları özellikle dikkat çekmektedir.

Hoca Ahmed Yesevî'nin araştırılması söz konusu olduğunda, özellikle Prof. M. F. Köprülü'nün çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Prof. Köprülü, sûfi şairin hikmetlerini çok yönlü biçimde incelemiş ve 1918 yılında araştırmasını müstakil bir kitap hâlinde İstanbul'da *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adıyla yayımlamıştır. Bu çalışma, Yesevî'nin edebî ve tasavvufî mirasının sistemli biçimde ele alındığı ilk kapsamlı incelemelerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Hoca Ahmed Yesevî'yi yazıya geçiren bir diğer önemli isim, Mâşhur Jüsip Köpcev'dir. Köpcev, *Kara Mes* adlı eserinin birkaç cildinde Yesevî'nin hayatını ve hikmetlerini detaylı biçimde ele almıştır. Ayrıca 1909 yılında kendi eliyle kaleme aldığı *Taraktyda tary bar, dünienin bəri bar* adlı yazmasında, sûfi şairin halk için yaptığı hayırlı hizmetleri kayda geçirmiştir.

Bunun yanı sıra, J. Aymautov (*Jaña Ädebiyet* dergisi, 1929) ve M. Dulatov (*Qazaq* gazetesi, 1913, no. 16) halk arasında anlatılan menkıbe ve rivayetlere dayanarak Yesevî hakkında dikkate değer bilgiler sunmuşlardır. Daha yakın dönem araştırmalarında ise N. Sauranbayev, B. Kenjebayev, R. Sızdıkova, R. Berdibayev, H. Süinşaliyev, M. Magauin, S. Bakbergenov, N. Nurmahamedov, A. Derbisaliyev, T. Bäsenov, A. Qomıratbayev, S. Ajigaliyev, A. Qıraubayeva, H. İmajanov, R. Jüzbayev, S. Bitenov, J. Äbiraşev, M. Jarmuhamedov, Z. Jandarbek, N. Kelimbetov, M. Şafıgi ve A. Jaqsılıqov gibi araştırmacıların Hoca Ahmed Yesevî'nin eserlerini tanıtmaya ve yayma sürecine sağladıkları katkılar son derece kayda değerdir.

Öte yandan, Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmetleri yalnızca tarihî veya edebî açıdan değil, aynı zamanda felsefi dünya görüşü bağlamında da ele alınmıştır. Bu alanda F. Esimov, A. Kasabekov, D. Kenjetay, M. Orınbekov, A. Meyirmanova, A. Nısanbayev, K. Tajikova, K. Nurlanova ve S. Nürmuratov gibi araştırmacılar, Yesevî'nin düşünsel perspektifini çözümleyen çalışmalara imza atmışlardır.

Ancak yukarıda belirtilen bilimsel çalışmaların çoğu, ağırlıklı olarak Hoca Ahmed Yesevî'nin kendi eserlerinin analizi ile sınırlı kalmıştır. Bu araştırmalarda, Yesevî'nin kendisinden sonraki şair ve ozanlar üzerindeki etkisi, bu etkinin hangi doğrultularda geliştiği, hangi kültürel ve edebî zeminlerde filizlenip yayıldığı ve geleneğin sürekliliği gibi temel meseleler yeterince ele alınmamıştır.

Kazak edebiyatı tarihi ve edebiyat bilimi açısından bakıldığında, neredeyse hiç incelenmemiş konulardan biri, tasavvufî edebiyat ile Kazak edebiyatı arasındaki etkileşim ve ilişkinin açığa çıkarılmasıdır. Bu çalışmanın temel amacı, son yıllarda ele alınmaya başlanmış olsa da hâlâ derinlemesine çözümlenmeye ihtiyaç duyulan Hoca Ahmed Yesevî'nin eserlerini kapsamlı biçimde incelemektir. Ayrıca araştırmada, dünya manevî hazinesinin önemli bir kolu olan tasavvufî edebiyatın, özellikle Yesevî üzerinden hem Kazak edebiyatına hem de genel Türk

edebiyatına yaptığı edebî ve düşünsel katkıları ortaya konulacaktır. Bu yaklaşım, edebî gelişimde karşılıklı etkileşimin, geleneğin aktarımının ve kültürel sürekliliğin önemini akademik düzeyde kanıtlamayı hedeflemektedir.

Hoca Ahmed Yesevî ve onun çizgisindeki şairlerin şiirlerini, toplumsal gerçeklik ile ilişkilendirerek, farklı yönlerden karşılaştırıp bütünleştirerek çok boyutlu bir biçimde tahlil etmek, bu çalışmanın temel hedeflerinden biridir. Bugüne kadar sûfi şairin derin düşünceleri, karmaşık fikir yapısı, kendisinden sonraki şair ve ozanlar ile öğrencilerine verdiği eğitim ve terbiye, bıraktığı etkiler ve yön gösterici yol, İslam dininin inceliklerini açıklayıp yayma çabası ve hem dünya hem de ahiret hayatını bir arada ele alan perspektifi, edebî süreç içerisinde yeterince kapsamlı biçimde değerlendirilmemiştir.

Ülkemizde, İslam dininin yaygınlığı ve XX. yüzyılın başlarına kadar süregelen dinî-
eğitici düşünce geleneği, olumsuz propaganda çerçevesinde dini “afyon” olarak niteleyen söylemlerle hedef alınmış ve Marksist-Leninist ideoloji tarafından bütünüyle reddedilmiştir. Bu süreçte, Hoca Ahmed Yesevî’yi okumak neredeyse imkânsız hâle gelmiş; Mâşhur Jüsip, Şortanbay, Dulat, Ebubekir, Murat, Şedi gibi şairler çeşitli ideolojik etiketlerle halktan uzaklaştırılmış ve eserleri eğitim müfredatından çıkarılmıştır. Hem şair hem de düşünür olarak öne çıkan Şakârim’in eserleri ise “halk düşmanı” ilan edilerek uzun yıllar demir kasalara kilitlemiştir.

Buna rağmen, yukarıda adı geçen şairler, Hoca Ahmed Yesevî’nin benimsediği kutsal yolu, ileri görüşlü düşüncelerini ve şiir anlayışının temel çizgisini koparmadan, sanatsal bir ustalıklarla sürdürmüşlerdir. İşte bu edebî akımın sağlam biçimde yerleşip şekillenmesi ve kendi dönemindeki edebiyat ortamında nasıl tezahür ettiğinin sistemli biçimde araştırılması, bu çalışmanın başlıca amaçlarından birini oluşturmaktadır.

Araştırmanın bilimsel yeniliği, Orta Çağ edebiyatının belirleyici yönelimlerinden biri olarak kabul edilen tasavvufî şiir bağlamında özellikle tasavvuftaki aşk (ilâhî aşk) temasının, özgün iç boyutları, derin mahiyet özellikleri ve estetik işleyişiyle ele alınmasıdır. Bu tema, kapsamlı bir biçimde ortaya konmuş ve akademik temellendirmelerle desteklenmiştir. Ayrıca, tasavvufî şiir geleneği ve bu geleneği sürdüren müridlerin, şair ve ozanların eserlerinin Kazak edebiyatı tarihi ve teorisi içerisinde kopukluk göstermeyen, süreklilik arz eden ve bütüncül bir anlayış çerçevesinde yer aldığı tespit edilmiştir. Çalışmada filolojik-edebî inceleme ile tarihsel ve felsefî bilimsel yaklaşımlar bir arada kullanılmış, karşılaştırmalı inceleme yöntemi temel metodolojik çerçeve olarak benimsenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. TASAVVUFİ EDEBİYATIN OLUŞUMU VE AŞK

1.1 Tasavvufî Edebiyatta Aşk Meselesi

Tasavvufî edebiyat, İslam'ın mistik boyutunu, bireyin Hak ile olan ilişkisini ve içsel deneyimlerini dile getiren edebî bir form olarak ortaya çıkmıştır. Bu edebiyatın kökeninde, Kur'an ve hadis metinlerinin yanı sıra, sufilerin yaşam deneyimleri ve manevî yolculukları yer alır. Özellikle 8. ve 9. yüzyıllardan itibaren İslam dünyasında tasavvufî anlayışın gelişmesiyle birlikte, tasavvufî edebiyat da şekillenmeye başlamıştır. Bu edebiyatın temel amacı, okuyucuya ve dinleyiciye Hak yolunu ve manevî aşkı aktarmaktır.

Tasavvufî edebiyatın merkezinde yer alan en temel kavramlardan biri *aşk*tır. Bu aşk, beşerî sevgi anlayışının ötesinde, insanın ilahî olanla kurduğu ontolojik ve ruhsal bağın ifadesidir. Tasavvuf düşüncesinde aşk, kulun Hak'a yönelişi, nefisini arındırması ve Hak'ta fânî olarak gerçek bir kemale erişmesi için bir araçtır. Bu bağlamda aşk, hem bireysel bir manevi deneyim hem de toplumsal bir irşad unsuru olarak işlev görür. Tasavvufî edebiyat, aşkın bu çok katmanlı doğasını semboller, mecazlar, alegoriler ve hikmetli sözler aracılığıyla dile getirir.

Tasavvufî edebiyatın oluşum sürecinde özellikle hikmet ve ilahi aşk şiirleri belirleyici olmuştur. Bu şiirlerde aşk, yalnızca duygusal bir tema değil; insanın benliğini terbiye eden, ahlâkî olgunluğa ve toplumsal sorumluluğa yönelten bir öğreti niteliğindedir. Aşk teması, sufilerin yaşam deneyimleri ve tecrübeleriyle bütünleşmiş; dil, sembol ve ritim aracılığıyla okuyucuya aktarılmıştır. Böylece tasavvufî edebiyat, hem bireysel hem de kolektif maneviyatı besleyen bir edebî tür hâline gelmiştir.

Türk tasavvuf edebiyatında aşk kavramı, Hoca Ahmed Yesevî gibi öncü şahsiyetlerin eserleriyle somutlaşmıştır. Yesevî, aşkı teorik bir kavram olarak değil, yaşanan ve hissedilen bir hakikat olarak ortaya koymuştur. Onun *Divân-ı Hikmet*'inde aşk; nefisle mücadele, sabır, teslimiyet ve ahlâkî sorumlulukla iç içe verilmiş, insanın Hak yoluna yönelmesini sağlayan bir güç olarak sunulmuştur. Yesevî'nin bu anlayışı, aşkı yalnızca bireysel bir tecrübe değil, aynı zamanda toplumun manevi yapısını güçlendiren bir unsur olarak konumlandırmıştır.

Tasavvufî edebiyatın oluşumunda aşk; hem edebî estetiği hem de manevî rehberliği besleyen temel bir kavramdır. Bu edebiyat, okuyucuya Hak yolunu ve insanın içsel arayışını aktarırken, aşkın çok boyutlu doğasını ve sufi geleneğin etik, estetik ve öğretici yönlerini görünür kılar. Böylece Türk tasavvuf edebiyatı, hem bireysel bir içsel yolculuğun hem de kolektif bir kültürel mirasın taşıyıcısı olarak tarih boyunca varlığını sürdürmüştür.

Tasavvufî edebiyatın Kazak edebiyatı üzerindeki etkisi son derece belirgindir. Kazak

edebiyatı açısından Arap, Fars ve Türk maneviyatı, hem estetik hem de düşünsel açıdan geniş bir kültürel kanal işlevi görmüştür. Bu nedenle, Kazak edebiyatının kaynaklarından biri, halkın folklorik anlatılarında ve ruhî bilincinde, İslam anlayışıyla bütünleşmiş bir biçimde kendini göstermektedir. Kazak yazılı edebiyatının XI-XX. yüzyıllar arasındaki doruk dönemine bakıldığında, ruhî yaşam ile tasavvufî bağların edebî süreçte özel bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu bağ, büyük ölçüde İslam dini aracılığıyla biçimlenmiş ve bu etkilerin edebiyat içindeki izdüşümlerini göz ardı etmek doğru olmayacaktır. Tasavvufî geleneğin çok katmanlı yapısıyla uyum içinde ortaya çıkan İslamî dünya görüşü, insanlık kültürü içerisinde özgün ve kalıcı bir rol oynamış, ancak geçmişte bu sentezsel niteliği çoğunlukla eksik veya tek taraflı değerlendirilmiş ve yeterince anlaşılmamıştır. Dolayısıyla, tasavvufî edebiyatın Kazak edebiyatındaki etkilerini bilimsel ve kapsamlı bir çerçevede incelemek, hem edebî mirasın doğru anlaşılması hem de çağdaş araştırmalar açısından güncel ve zorunlu bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu analiz yapılmadan, tasavvufî edebiyatın derin yapısını ve Kazak edebiyatı ile kurduğu etkileşimleri bütüncül biçimde kavramak mümkün olmayacaktır.

Tasavvufî edebiyattaki aşk, insan ruhunun Yüce Tanrı ile birleşme ve O'na kavuşma arzusunu ifade eden temel bir olgudur. Bu anlayışa göre aşk, Tanrı'nın özüne ait bir nitelik olarak görülür; Allah, evreni kendi varlık anlamına sahip aşkı aracılığıyla yaratmıştır. Dolayısıyla aşk, varoluşun ilk ve temel niteliği olarak kabul edilir ve insanı doğrudan özüne, yani Allah'a yönlendirir. Aşık olan kişi, aşk yoluyla Tanrı ile birleştiğinde, dünyevi kötülüklerden arınır ve ahlaki değerlerle uyumlu bir iyilik ve güzellik düzeyine ulaşır. Tasavvufî perspektifte, Allah'a yaklaşmak yalnızca korku temelli bir tutumla değil, sevgi ve derin bir aşk ile mümkün olur; O'na duyulan aşk, tasavvufî öğretisi açısından hem bireysel ruhsal olgunluğun hem de edebî ifadenin temel ilkesi olarak kabul edilir.

Tasavvufî anlayışta aşk, iki temel türde ele alınmaktadır. Birincisi, geçici (mezhazi) aşktır; bu, dünya güzelliklerine, estetik değerlere ve insanlara duyulan aşktır. Bu tür aşk, zararlı değil aksine yararlıdır; çünkü bir insan bir şeyi veya birini severken, aslında Allah'ı ve O'nun yarattığı güzellikleri sevmiş olur. Tasavvufta Allah her şeyde kendini gösterdiği için, tüm sevgi doğrudan O'na yönelir. İkincisi, hakiki (ebedî) aşktır; bu aşk, insanın bencil tutkularından ve kendi benliğine dair sınırlamalardan arınmasını sağlayarak ruhsal özgürlüğe ulaşmasına imkân verir. Bu özgürlük, ilahi aşka götüren yol olarak tasavvufî literatürde merkezi bir öneme sahiptir. Böylece tasavvufta aşk, yalnızca duygusal bir bağlılık olarak değil, insanın manevî olgunluğa erişmesini ve Tanrı ile bütünleşmesini sağlayan temel bir süreç olarak görülür.

Hakikî aşkta, Allah aşkının nuru insan ruhuna yayıldığında, kişi vecd (ekstaz) hâline ulaşır; bu durum, Allah'ın kulunu kendine çekmesi ve kulun da O'nun çağrısına tam bir teslimiyetle karşılık vermesi anlamına gelir. Böyle bir kişi, manevî merhalelerden geçerek Allah'a kavuşur.

Ancak bu süreç yalnızca maddî varlıklardan ve dünyevî işlerden el çekmek veya hayatın sevinç ve kederlerini hissetmemekle sınırlı değildir. Hakikî âşığı ne cennet beklentisi ne de cehennem endişesi meşgul eder; çünkü Allah'tan herhangi bir karşılık veya talep, hakikî aşk ile bağdaşmaz. Hakikî aşk, tamamen karşılıksız ve mutlak bir teslimiyet olarak tanımlanır. Bu anlayış, Hoca Ahmed Yesevî'nin şu dizelerinde açıkça dile getirilmiştir:

Gâfiller için dünya gerekir, akıllılar için ilim gerekir,
Hatipler için minber gerekir, bana yalnız Sen gereklisin.
Cennetin içinde dolaşırım, hurileri seyrederim,
Ama bunlar neye yarar, bana yalnız Sen gereklisin [1,115].

Bu dizeler, hakikî aşkın dünyevi beklentilerden bağımsız, ilahi ve karşılıksız niteliğini edebî bir dille ortaya koymakta; tasavvufi şiirin derin anlam katmanlarını somut bir örnekle göstermektedir. Tasavvufi ilimde aşk, müridlerin eriştiği en yüksek merteye olarak kabul edilir ve bu merteye rıza, özlem ve dostluk gibi temel nitelikleri bünyesinde barındırır. Rıza, âşığın sevgilinin iradesine tam bir teslimiyet göstermesi; özlem, sevgiliyle buluşmayı arzulaması; dostluk ise iki taraf arasındaki samimi ve sadık bağ olarak tanımlanır. Aşık kişi, aşk mertebesini aşarak ma'rifet mertebesine yükselir; yani Allah'ın sırları içinde hakikat bilgisine sahip olur ve ilahi hakikatleri kavrayabilir.

Kur'ân'da ise, Allah'ın günahkâr müminleri ve zalimleri sınamak, onları cezalandırmak için gönderdiği sıkıntılar ve ahirette hazırlanan azap türleri hakkında ayetler yer alır. Bu ayetler, insan yüreğinde korku uyandıracak etkili ve ürkütücü bir üslupla ifade edilmiştir. Buna karşılık, Kur'ân, Allah'ın kullarına olan aşkını, merhametini, şefkatini ve bağışlayıcılığını, ahirette mümin kullarına hazırladığı nimetlerle birlikte anlatır. Bu denge, tasavvufi düşüncede aşkın hem insan ruhunu olgunlaştıran hem de ilahi bağa yönlendiren merkezi bir kavram olduğunu ortaya koyar. [2,173]

Tasavvufta temel doktrin, Allah'a mistik bir aşkla bağlı olmaktır. Sufiler, mistik aşk aracılığıyla, ekstazik arzuları, ruhsal sıkıntıları ve O'na kavuşma özlemleri üzerinden Allah'a ulaşmayı hedeflerler [3,147]. İslam tasavvuf tarihinde ilahi aşk (el-hubb) kavramını sistemli bir şekilde geliştiren ilk kişi, İslam'ın en büyük kadın sufilerinden biri olan Rabia el-Adaviyye (ö. 801) olmuştur. Önceki sufiler, Allah ile bağ kurmayı daha çok şefkat ve dostluk ekseninde ifade ederken, Rabia müminin Allah'a olan aşkını tutku ve özlem dolu sözlerle dile getirerek bu anlayışı bir üst mertebeye taşımıştır.

Rabia el-Adaviyye'nin katkısı, Allah'a duyulan aşkın yalnızca sözle değil, fiilen yaşanması gerektiği anlayışını İslam tasavvufuna kazandırmakta yatar. Onun kalbinde yalnızca sevgiliye, yani Allah'a yer vardı; nefsi ile mücadelesi ve aşk mertebesine ulaşması, hakikî aşka erişen

ruhun sonunda Allah ile birleşerek mutlak bir haz ve tatmine kavuşabileceğini göstermektedir [4,302]. Rabia'nın yaşam felsefesinin güncelliği ve derinliği, Allah'a yönelttiği duada açıkça görülür: "Ey Rabbim! Eğer sana cehennemden korktuğum için ibadet ediyorsam, beni cehennem ateşiyle yak. Eğer cennete gitme niyetiyle ibadet ediyorsam, cenneti de bana verme. Yalnızca Senin için ibadet edersem, benden dileğim Senin sonsuz güzelliğinden beni mahrum etme" [5,66]. Bu ifade, tasavvufî aşkın karşılıksız ve tamamen ilahi odaklı doğasını; insanın dünyevi korkulardan, beklentilerden ve bencil amaçlardan arınarak Allah'a yönelmesini ortaya koyar. Rabia el-Adaviyye'nin öğretisi, mistik aşkı yalnızca bir duygu hâli olarak değil, aynı zamanda insanın manevi olgunluğa erişmesini sağlayan yaşam biçimi olarak tasavvuf literatürüne kazandırmıştır.

Bu bağlamda, Allah'ı ve O'nun yolunu aramada kulluğun önemi, Müslüman şairler tarafından da büyük bir hassasiyetle ele alınmıştır. 1257 yılında yaşamış olan Pers şairi Sa'di, bu anlayışı şu dizelerle ifade eder: «Küçük ol, kulluğun sırlarını anla, böyle bir basamak olmadan yüceliğe ulaşılmaz» ve «Kul olduğunun farkına varıp Hakk'a ibadet ettiğinde, kulluk kibirden uzak durmayı öğretir» [6,173]. Bu ifadeler, tasavvufî düşüncede kulluğun yalnızca bir ibadet biçimi değil, aynı zamanda insanın ahlaki ve ruhsal olgunluğa erişmesinde temel bir merhaleyi temsil ettiğini ortaya koymaktadır.

Müslüman halk edebiyatında "aşk" kavramı, söz konusu olduğunda dar bir romantik çerçeveye indirgenmemelidir. Arap dili uzmanı A. Derbisaliev, özellikle Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde aşk kavramının bu geniş anlamını vurgulamaktadır: «Aşık (burada Hoca Ahmed Yesevî kastedilmektedir) hikmetlerinde bazıları aşkı konu alır. Ancak burada sıradan bir genç ile kız arasındaki sevgi değil, aksine şairin Allah'a, yani Yaratıcıya duyduğu sevgi ve özlemdir. Tasavvufî şiir temsilcilerinin aşk ve şarap üzerine yazdıkları şiirleri okuyanlar, bu şiirin derinliğini bilmeden söyledikleri fikirlerin yüzeyinde kalabilir» [7,64].

Bu açıklamalar, tasavvufî şiirde aşkın yalnızca insani duygularla sınırlı olmadığını, aksine ilahi boyut taşıyan, insanın ruhunu Allah'a yaklaştıran, manevî bir yolculuğun temel kavramı olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Hoca Ahmed Yesevî'nin şiirlerinde aşk, Allah'a duyulan özlem ve teslimiyet ile doğrudan bağlantılı bir manevi süreç olarak ele alınmalıdır; bu yaklaşım, onun tasavvufî edebiyat içindeki özgün konumunu ve etkisini anlamada belirleyici bir çerçeve sunar.

Bilge Abay'ın ifadesiyle: «Sevgisiz dünya boş, hayvana onu da katın» sözünü yalnızca genç ile kız arasındaki romantik bağ bağlamında yorumlamak, geçmişte sıkça görülen bir yaklaşım olmuştur. Oysa Abay, «sevgi» kavramının yalnızca gençler veya evli çiftler arasındaki aşk ile sınırlı olmadığını açıkça ortaya koyar:

Sevgiyle yarattı insanları,
Sen de sev onu, Allah'ı candan tatlı.
Tüm insanları sev, kardeşim diye,
Ve Hak yolu budur, adaletle.
İşte üç sevgi vardır bil,
Ve özleri üçtür, bunu açıkça bil [8,67].

Bu bağlamda üç sevgi türü ayırt edilebilir: Birincisi, Allah'ın insanları sevgi ile yaratması; ikincisi, insanların Allah'a karşı duyduğu sevgi; üçüncüsü ise insanlar arasındaki karşılıklı sevgi ve dayanışmadır. Abay'ın bu yaklaşımı, tasavvufî ve edebî düşüncede sevginin çok boyutlu ve evrensel doğasını vurgular.

Benzer şekilde, XII. yüzyıl şairi Ömer Hayyam da sevgiyi geniş bir perspektifte ele almıştır. Bir şiirinde şair, insanın yaratılış anında bedene ruh verilmesini aşkın ilk dersi olarak tanımlar ve kalbin bir parçasından sevgilinin sırrını açacak bir anahtar yaratıldığını belirtir [9,3]. Bu ifade, aşkın yalnızca duygusal bir bağ değil, aynı zamanda insanın varoluşsal ve ruhsal bir deneyimi olarak kavranması gerektiğini gösterir.

Doğu şairi Sa'di Şirazi (13. yy) de aşkı geniş anlamda yüceltir ve onu insanın benliğini aşmasıyla ilişkilendirir:

Derviş kendini unuttuğunda,
Asık yüzünü yırtıp attığında,
Ellerini çözüp serbest bıraktığında...

Aşk denizine düşer,
Ve dalgalarla birlikte var olur [6,130].

Bu örnekler, tasavvufî ve halk edebiyatında aşkın yalnızca bireysel romantik duygularla sınırlı olmadığını, aksine insanın Allah'a ve tüm insanlığa yönelik manevi ve etik bir bağlılığının temelini oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Böylece, aşk kavramı hem ilahi hem de insani boyutlarıyla ele alınarak edebî ve tasavvufî geleneğin merkezinde yer alır.

Doğu'nun büyük şairlerinden İbrahim Rahman Cami (15. yy), "aşk" kavramını geniş bir anlamda ele almıştır. Şair, evrenin tüm varlığının aşk ile dolu olduğunu ve bu aşkın hakikatte merhameti ve gerçekliği içerdiğini ifade eder: «Tüm evren aşk ile doludur, İşte orada gerçek ve merhamet vardır» [10,120]. Bu yaklaşım, Doğu tasavvufî şiirinde aşkın yalnızca bireysel ya da romantik duygularla sınırlı kalmadığını, aksine evrensel ve ilahi bir boyuta sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Genel olarak Doğu şairleri, aşk kavramını bu geniş perspektifle kullanmışlardır. Bu bağlamda, Allah'a ve hakikate duyulan aşkın yanı sıra insanın gündelik yaşamındaki duygusal deneyimlerini de kapsadığı görülür. XIV. yüzyıl İran şairi Hafız-ı Şirazi'nin eserleri bu anlayışın çarpıcı örneklerini sunar. Hafız, aşkı kutsal bir yol ve yaşamın merkezi olarak değerlendirir:

Aşk öyle bir ateştir ki, düştüğü gönlü yakar,
Ne akıl kalır ne sabır, her şeyi yıkar.

Aşkın yolu uzaktır, menzili görünmez,
Bu yolda yürüyen kişi kendinden geçer.

Aşksız geçen ömür, rüzgâr gibi boştur,
Ne tadı vardır onun, ne de bir değeri.

Ey gönül! Aşkı seç, çünkü kurtuluş ondadır,
Bu sırra eren kişi Hak'ka yaklaşır.

Hâfız der ki: Aşk denizi dipsizdir,
Ona dalan ancak sevgiliyle var olur [11,23].

Bu şiir, aşkın tasavvufi perspektifte nasıl hem ilahi hem de insani bir boyut kazandığını göstermektedir. Hafız'ın ifadelerinde aşk, Tanrı'ya olan özlem ve bağlılığın yanı sıra, insan ruhunun manevi gelişimi, fedakârlığı ve sabrı ile yakından bağlantılıdır. Şair, aşkı yalnızca bireysel bir duygusal deneyim değil, insanın varoluşunu anlamlandıran ve onu hem dünyevi hem de uhrevi boyutlarda olgunlaştıran bir süreç olarak sunar. Böylece, Doğu tasavvufi şiirinde aşk, hem evrensel hem de ilahi bir kavram olarak edebî geleneğin merkezinde yer alır ve Hoca Ahmed Yesevî ile başlayan geniş tasavvufi geleneğin sonraki kuşaklarda nasıl şekillendiğini anlamada önemli bir çerçeve sağlar.

Eski Türk dehası Yusuf Balasagun (11. yy), “aşk” ve “sevgi” kavramlarını geniş ve çok boyutlu bir çerçevede yorumlamıştır. Şair, eserlerinde aşkı yalnızca bireysel bir duygu olarak değil, insanın yaşamına yön veren, ahlaki ve manevi bir güç olarak ele alır:

Sözlerimde aşkın ışığı bol olsun,
Ömrün boyunca aşkın eli yanında dursun.

Baba nasibi gibi payımı veririm,
Öğüdümü aşk ile sunarım sana.

Şaşırma - bilirsin, örneği çoktur:

“Her şey güzelleşir, seversen.”

Sevdikten sonra görünür dünyanın kusurları,

Ey güçlü ve güzel insan! [12,174].

Bu dizeler, Balasagun’un aşkı hem kişisel hem toplumsal bir değer olarak ele aldığını göstermektedir. Ona göre aşk, insanın yaşamını anlamlandıran bir rehber işlevi görür; doğru yaşama, erdemli davranışlara ve evrensel değerlere yönlendirir. “Seversen, tüm şey mükemmel olur” ifadesi, aşkın insan bilinci ve varoluşu üzerindeki dönüştürücü etkisini vurgular. Bu anlayış, Eski Türk tasavvufi ve halk edebiyatı geleneğinde aşkın yalnızca romantik bir bağ değil, aynı zamanda ahlaki ve manevi bir temel oluşturduğunu ortaya koyar.

Maşhur-Cusip Kopeev, “aşk” kavramının Doğu edebiyatındaki tarihî ve tasavvufi boyutlarına önemli göndermelerde bulunur. Ona göre aşk, yalnızca insani bir duygu değil, ilahi kaynaklı bir hâl olarak ortaya çıkar. Örneğin Kopeev, Allah’ın insanlara yönelttiği sorular üzerinden aşkın doğasını açıklar: «Saklanacak bir emanete sahip olan var mı, İçinde talip olan var mı?» Diğerleri sorumluluktan korkup geri çekildiğinde, işte Ademoğlu bunu aldı. Bunun üzerine Allah şöyle dedi:

Aşk, yalnızca Allah’tan doğan bir umuttur,

Söz ile anlatılmaz, durmaz, tutulmaz.

Düşünmeden, tereddütsüz atılan adımdır,

İşte ona derler: Hak yolunda saf bir kuldür [13,7].

Bu anlatım, aşkın tasavvufi gelenekte bir teslimiyet ve ilahi yönelim niteliğine sahip olduğunu göstermektedir. Kopeev ayrıca kendi çağındaki bir kadının ölümüne dair yazdığı şiirinde, evli çiftlerin birbirine duyduğu sevgiyi överken, aşk kavramının hem insani hem de ilahi boyutlarını bütünleştirir:

Aşk - parıltısı büyük, Allah’ın nurudur,

Onu gören, o ışıktan mahrum kalmaz.

Günler geçtikçe geceye döner zaman,

Acının en koyu rengi derinleşir [14,22].

Bu dizeler, Kopeev’in aşkı yalnızca bireysel bir bağ olarak değil, ruhsal bir ışık ve manevi derinliğe ulaşmanın bir yolu olarak ele aldığını ortaya koyar. Ayrıca şairler, “aşk” kelimesini

doğrudan kullanmasalar da, “âşık” ve “sevmek” kavramları aracılığıyla aynı duyguyu geniş anlamda ifade ederler. Buradan hareketle, insanlar arasındaki sevgi ile Allah’a duyulan aşk arasında keskin bir ayrım olmadığı; aksine birinde ortaya çıkan sınırsız tutkunun diğerine hazırlık oluşturduğu anlaşılır. Bu anlayış, tasavvufî şiirin insan ruhuna ve evrensel manevi değerlere yaklaşımındaki bütüncül yaklaşımı da yansıtır.

Ömer Hayyam (1048–1131), XII. yüzyılın önde gelen İranlı şair, filozof ve matematikçilerindendir. Rubailerinin çoğunda aşkı, sadece romantik bir duygu veya dünyevi bir bağlılık olarak değil, insan ruhunun derinliklerine nüfuz eden, metafizik ve varoluşsal boyutları olan bir olgu olarak ele almıştır. Hayyam’a göre aşk, bireyin kendi benliğini aşarak evrensel gerçeklik ve insanlıkla olan bağını derinleştiren bir deneyimdir. Ona göre, aşk yalnızca kalbin sıcaklığını hissetmek değil, aynı zamanda insanın ruhsal olgunluğa erişmesini sağlayan bir merhaledir. Bu yönüyle Hayyam, tasavvufî şiir geleneğine de yaklaşan, bireysel deneyim ile evrensel hakikati birleştiren bir şair olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, Hayyam sevgiyi etkileyici bir biçimde, hem romantik hem de derin ruhsal bir çerçevede işler:

Gerçek sevgi, göğe yükselen bir ışık gibidir,
Sevdiğin yanar, ama bir türlü huzur bulamaz.

Bülbül gibi feryat eden bir âşık değildir,
Gerçek seven, ölse de sesini çıkarmaz 15,54].

Bu rubai, Hayyam’ın aşk anlayışını birkaç açıdan ortaya koymaktadır. İlk olarak, aşkın yalnızca karşılıklı duygusal bir bağ olmadığı; aynı zamanda bireyin içsel yolculuğunu şekillendiren bir güç olduğu anlaşılır. İkincisi, gerçek aşk, yoğun bir duygusal yanmayı içerir; ancak bu yanma huzursuzluk ve özlemi de beraberinde getirir. Üçüncüsü, şairin ifade ettiği gibi gerçek seven, aşkın doğası gereği tamamen benliğini aşar; ölüm veya zamanın geçişi bu aşkı etkilemez. Böylece aşk, hem bireysel bir deneyim hem de evrensel bir hakikatin ifadesi olarak ortaya çıkar.

Ömer Hayyam’ın rubaileri, aşkın sadece dünyevi bir sevgi olmadığını, aksine insanın ruhsal olgunluğuna katkı sağlayan, derin bir özlem ve varoluşsal bir deneyim olduğunu göstermesi bakımından tasavvufî şiir geleneği ile de ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda, Hayyam’ın şiirleri, bireysel duygularla evrensel hakikati birleştirerek, okuyucuyu aşkın metafizik ve manevi boyutlarını anlamaya davet eder. Bu yaklaşım, onun rubailerini yalnızca bir edebî ürün değil, aynı zamanda insan ruhunun Tanrı ve evrenle ilişkisini sorgulayan bir düşünsel çalışma olarak da değerli kılar.

Sa’dî (1210-1291), 13. yüzyılın önemli Fars şairi ve düşünürüdür. Eserlerinde insanın

ahlâkî ve manevî gelişimini, toplumsal değerleri ve aşk ile bağlılık kavramlarını işler. Özellikle “Gülîstan” ve “Bostan” adlı eserleri, şiir ve nesir türlerini birleştirerek ahlâkî öğretiyi edebî bir üslupla sunar. Sa’dî’nin edebiyatında aşk, yalnızca romantik bir duygu olarak değil, insanın ruhsal olgunlaşması ve Allah’a yaklaşması açısından merkezi bir temadır. Onun eserlerinde âşık olmak, sabır, emek ve manevî olgunlukla bağlantılı olarak geniş bir anlam alanına sahiptir. Müslüman ülkelerin edebiyatındaki «aşık olmak» anlayışı, Sa’dî’nin eserlerinde de görüldüğü gibi, kelimelerin çok anlamlı biçimde kullanılması ve düşüncelerin mecazla aktarılması geleneğiyle yakından bağlantılıdır. Örneğin Sa’dî’nin dizeleri şöyledir:

Olağanüstü âşıkların tatlı devresi,
Mutluluk, huzur ve sağlık getirir.

Gerçek seven emek çeker, zahmet görür,
Âşıklar bu zahmetten haz alır.

Âşıklar sabrın krallarıdır,
Ruhları sıkıntılardan korunur.

Onlar, kaybolanları doğru yola ulaştıracak,
Bereketi ellerinde taşırlar [6,141].

Yalnızca yüzeysel bakan bir okuyucu, bu dizeleri insanlar arasındaki sevgi olarak anlayıp bununla yetinebilir. Oysa alıntının sonunda yer alan «Yolunu şaşıranı doğru yola iletir» ifadesi, aşkın anlam alanının Allah’a ve manevî olgunluğa uzanan genişliğini açıkça göstermektedir. Sa’dî, «Bostan» adlı eserinde âşıkların bu ruhsal merhalelerini örtük biçimde anlatırken, «Gülîstan» eserinde bu düşünceyi daha belirgin hâle getirir. Allah’a tapınan ve ibadet eden kullar, kendi ibadetlerinin yetersizliğini fark ederek şöyle derler:

-“Biz, Tanrı’nın kudretine layık olacak şekilde ibadet edemiyoruz”.

Kudretin eşsiz düzenini tasvir edenler ise şöyle der:

Ey Tanrım, seni bilmemiz gereken derecede bilemiyoruz!
Seni görmedim ki, nasıl tasvir edeyim?
Görünmez bir işaret-nışansın, neyini fark edeyim?

Sa’dî’ye göre âşık, yalnızca sevgilisini düşünerek kaygılanır; fakat ruhsal derinlik ve manevî bağlılık, âşığın davranışlarını, sabrını ve toplumsal faydasını da şekillendirir. Sonsuz

keder kuşatsa bile, seslerini duyurmak yerine, aşk yoluyla doğru yolu göstermek ve manevi olgunluğu sürdürmek esas görevdir [6,48].

Hâfız (1315–1390), XIV. yüzyılın ünlü Fars şairi ve tasavvufi düşünürüdür. Şiirlerinde hem bireysel duyguları hem de insanın ruhsal olgunluğa ulaşma sürecini işler. Hâfız'ın gazelleri ve rubailerinde aşk, yalnızca romantik bir tema olarak değil; insanın manevi tefekkür ve Allah'a yakınlaşma yolunda bir araç olarak ele alınır. Şairin eserlerinde bireysel duygular, ilahi aşk ve dünyevi tecrübeler bir bütünlük içinde yorumlanır.

Gerçekten de Hâfız'ın aşağıdaki dizeleri, bireysel duyguların derin bir aynası olmanın yanı sıra, bu duyguların insanı daha yüksek düşünce ve manevi farkındalığa hazırlayan bir zemin oluşturduğunu da gösterir:

Göğün bağımlı paramparça eder, koparıp atarım,
Âşıklara belâ, musibet gelmesin diye uzaktan.

Ey sevgilim, eğer bizi yanından kovacak olursan,
De ki: bütün âşıklar gözyaşlarını göle çevirmiş.

Âşıkları akli kıt olanlar kınar durur,
Ama gönüldeki duyguyu hangi kudret zincir vurabilir? [11,74].

Bu dizelerde Hâfız, aşkın hem bireysel hem de toplumsal boyutlarını ustaca harmanlar. Bireysel duygular, şairin estetik ve tasavvufi anlatımıyla, insanın manevi olgunluğa ve Allah'a yönelişine bir hazırlık süreci olarak sunulur. Burada aşk, sadece kişisel haz veya dünyevi bağlarla sınırlı değildir; aynı zamanda insanın ruhsal özgürlüğü ve ilahi olgunluk yolundaki bir araçtır. Böylece Hâfız, bireysel duygu ve manevi arayışı birleştirerek, tasavvuf edebiyatında aşkın çok katmanlı doğasını ortaya koyar.

Eski Türk şairleri, tasavvufî geleneği kendilerine özgü bir yorumla geliştirmiştir. Bu bağlamda, Hoca Ahmed Yesevî'nin şiirlerinde işlenen “aşk” kavramı, klasik anlamda bireyler arası duygusal bir bağdan ziyade, insanın Allah'a yönelişini ve ilahi sevgiye olan bağlılığını ifade eder. Söz konusu dizelerde, aşkın nesnesi birey değil, yüce ilahi varlıktır; bu nedenle aşk, ruhun olgunlaşması ve manevi kemale erişmesi için bir araç olarak karşımıza çıkar. Alıntılanan dizeler:

Tövbe edip Hakk'a giren âşıklara,
Cennetteki dört pınarın şerbeti vardır [1,37].

şairin aşkı nasıl yorumladığını açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Burada “tövbe edip Hakk’a giren âşıklar” ifadesi, insanın kendi nefsinin arındırarak, dünyevi bağlarından sıyrılıp Allah’a yönelen ruhî sürecini sembolize eder. Âşık, ilahi aşk yolunda sabır ve teslimiyetle ilerler; bu süreçte kazandığı manevi haz ve ödül, maddi dünyadan bağımsızdır. Şair, “Cenneteki dört pınarın şerbeti” betimlemesiyle, bu manevi olgunluğun tatmin edici ve zengin bir deneyim olduğunu sembolize eder; yani aşkın karşılığı yalnızca dünyevi hazlarla değil, ruhsal ve ilahi doyumla ölçülür.

Bu bağlamda, Yesevî’nin şiirinde aşk, sadece bir duygu hâli değil, bir eğitim ve arınma sürecidir. Zihindeki âşık, hakikat yolunu ve hayatın çeşitli yönlerini birbiriyle ilişkilendirir; böylece aşk, hem bireyin manevi yükselişinin hem de insan ruhunun bütüncül gelişiminin temelini oluşturur. Sonuç olarak, şairin vermek istediği anlam, tek bir çerçevede sınırlı kalmayıp, insanın dünya ile ahiret arasında kurduğu manevî bağları, aşk ve hakikat kavramlarının etkileşimini kapsamlı biçimde ifade eder.

Araştırmacı Ruslan Ahmetov, Müslüman akidesinde tasavvufi yönelimin önemine dikkat çekerek, sûfilerin Allah’a kulluk etme anlayışının kendine özgü bir yol izlediğini vurgular. Ahmetov’a göre Allah’a duyulan sevgi, sûfi düşüncesinde merkezi bir kavramdır: «Her Müslüman, Allah’ı tanıyıp bilme konusunda peygamberlere, imamlara ve mollalara dayanmış olsa da, sûfi anlayışına göre Allah insanın kalbinde vardır ve O’nu doğrudan tanıyıp bilmek mümkündür; bunun için tek şart aşk duygusuna sahip olmaktır» Bu bakış açısına göre, Allah’a duyulan sevgi, tıpkı bir damlanın göle karışarak bütün suya dönüşmesi gibi, insanı kendi aslına, yani Tanrı’ya yönlendirir. Sûfilerin nihai arzusu, bu özde yok olmak ve Allah ile birleşmektir; birleşme gerçekleştiğinde cennet veya dünyevi ödüller arzulamak gereksiz hâle gelir.

Bununla birlikte, Ahmetov, Allah’a âşık olmanın otomatik olarak sûfi olmayı getirmediğini de belirtir. Sûfi olabilmek için, yalnızca aşk duygusuna sahip olmak yeterli değildir; belirli tarikatlara katılmak ve şeriat, tarikat, marifet ile hakikat merhâlelerinden geçmek gerekir. Bu merhâleler, dinî, ahlâkî ve felsefî boyutları kapsar ve sûfi kişiliğin olgunlaşmasında kritik bir rol oynar. Ahmetov’a göre, bu süreçleri tamamlayan her sûfi, bünyesindeki bütün olumsuz niteliklerden arınır, ruhen temizlenir ve manevi olarak olgunlaşır. Kalbi Allah’a duyduğu aşk ile dolan, kendisini Allah’ın yeryüzündeki sevgili kulu olarak hisseden sûfiler, çoğu zaman dünyevi bağlardan uzak, zâhidâne bir yaşam sürmüş ve evlilik gibi dünyevi uğraşlara sınırlı şekilde yönelmişlerdir [16,148].

Bu açıklamalar, tasavvufi anlayışta aşkın yalnızca duygusal bir bağ değil, aynı zamanda ruhsal arınma, ahlâkî olgunlaşma ve Allah ile bütünleşme sürecinin temel unsuru olduğunu ortaya koymaktadır. Ahmetov’un değerlendirmesi, sûfilerin aşkı bir araç olarak kullanarak hem kendilerini hem de çevrelerini dönüştürme çabalarını anlamak açısından değerli bir perspektif

sunmaktadır.

Süleyman Bakırganî (XII. yy.), İslam tasavvuf geleneğinin önemli şair ve düşünürlerinden biri olarak kabul edilir. Özellikle Orta Çağ Müslüman halklarının edebiyatında, insanın hakikate ulaşmasında akıl ve bilgi kadar gönül ve duygunun önemini vurgulamasıyla öne çıkar. Bakırganî'nin eserleri, tasavvufi aşkın ve kalp yoluyla hakikati kavrama anlayışının edebî bir ifadesi olarak değerlendirilir. Onun şiirlerinde, Allah'a yönelik yalnızca ritüel ibadet veya formel bilgiyle sınırlı değildir; aynı zamanda gönülde hissedilen bir aşk ve derin duygu ile anlam kazanır.

Bu bağlamda Bakırganî, manevî hayatın özünü ve ibadetin gerçek değerini şu dizeleriyle açıklar: «Bin yıl ibadet etsen de, dinin bütün yükümlülüklerini yerine getirsen de, Gönülde duygu olmazsa Hakk'ı bilmek mümkün değildir» [17,150]. Burada ifade edilen, hakikati anlamının yalnızca akıl yoluyla değil, gönül yoluyla da gerçekleştiğidir. İnsanın kalbinde aşk ve duygu olmadıkça, yapılan ibadetler ve öğrenilen bilgiler yalnızca biçimsel ve sınırlı kalır.

Bakırganî, bu anlayışını daha da derinleştirerek aşkın insan ruhunu açan, düşüncesini yönlendiren ve sözlerini şekillendiren bir işlevi olduğunu vurgular: «Aşk açar iç gözünü, düşündürür söylediğin sözü, Gönülde duygu olmazsa söz bile gelmez diline» [17,150]. Bu dizeler, tasavvufi aşkın yalnızca bireysel bir duygu değil, aynı zamanda insanı Allah'a yaklaştıran ve ruhsal olgunluğa ulaştıran merkezi bir kavram olduğunu göstermektedir. Bu perspektif, hem tasavvufi şiirin hem de Müslüman halk edebiyatının kalbî yönünü anlamak için temel bir anahtar niteliği taşır.

Edhem Dîvâne, klasik Doğu edebiyatının önde gelen şairlerinden biridir ve özellikle tasavvufi temalar ve aşk üzerine yazdığı şiirlerle tanınır. Şiirlerinde yalnızca romantik ilişkileri değil, aynı zamanda insan ruhunun manevi yolculuğunu ve ilahi aşka ulaşma sürecini işler. Edhem Dîvâne'nin eserleri, bireysel duyguların ötesinde, insanın içsel gelişimi ve manevi olgunluğa erişmesi açısından bir rehber niteliği taşır.

Dışarıdan bakıldığında, onun şiirlerindeki dizeler yalnızca bireyler arasındaki sevgiyi yüceltiyor gibi görünse de, bu mısralar aynı zamanda söz konusu kahramanların sonraki hayatlarına ibret olacak, ileride ulaşacakları manevi mertebeye bir hazırlık sayılabilecek bir yöneliş örneğidir. Nitekim Edhem Dîvâne, bir zamanlar sıradan biri olarak değerlendirilen ve hatta bir han kızı olan bir kadına karşı derin bir tutku besler. Ancak bu aşktan dünyaya gelen oğlu İbrahim, büyüüp olgunlaştığında, bir gecede tüm servetini ve iktidarını terk ederek Allah yolunu aramaya koyulur; büyük meşakatlere katlanarak uzun bir manevi yolculuğa çıkar.

Bu bağlamda, söz konusu aşkın önemi yalnızca romantik bağlamda değerlendirilmemelidir. Aksine, Edhem Dîvâne'nin tasvir ettiği bu sevgi, sonraki manevi gelişim ve olağanüstü yöneliş için bir hazırlık ve içsel eğitim niteliği taşır. Yani aşk, bireysel bir duygu

olmanın ötesinde, insan ruhunu olgunlaştıran ve ilahi aşka açan bir merhaledir.

Tasavvuf edebiyatında Allah'a duyulan sevgi, ilahi aşk ve Allah'a kulluk temaları ele alındığında, bu coşkunluğun en yüksek derecesi sıklıkla ağlama, gözyaşı ve içten inilti gibi ifadelerle dile getirilir. Sûfi şairler, yalnızca sözle değil, aynı zamanda kalbin derinliklerindeki duyguyu okuyucuya aktarmak amacıyla metaforlar, semboller ve alegorilerden yararlanmışlardır. Bu bağlamda, şairlerin şiirlerinde görülen âşık-mâşuk, mey-şarap, şişe-testi, kelebek-mum, bülbül-gül gibi karşıtlıklar veya tamamlayıcı imgeler, hem bireysel aşkı hem de insanın Allah'a olan manevi tutkusunu simgeler.

Bu tür sembolik anlatımlar, tasavvufî metinlerin en karakteristik özelliğini oluşturur. Metinler tamamıyla metafor, alegori ve imgesel anlatım üzerine kurulu olduğundan, anahtar kavramlar çözümlenmeden şairin vermek istediği mesajın doğru biçimde anlaşılması neredeyse imkânsızdır. Öyle ki, bazı Doğu şairleri iç dünyalarını öylesine örtük bir dille ifade etmişlerdir ki, eserin gerçek anlamını çözmek, eserin sahibinin hangi duyguları ve düşünceleri aktarmaya çalıştığını kavramak, okuyucu için ciddi bir zihinsel çaba gerektirir.

Bu bağlamda Fars edebiyatı örnek verilebilir; gazellerinde tasavvufî anlamlar yükleyerek kullandıkları üslup, edebiyat araştırmalarında «muamma dili» olarak adlandırılır. Muamma dili, söz yüzeyinin ötesinde, derin bir manevî ve felsefî katmanı barındırır; bu nedenle metinlerin özü ancak dikkatli bir çözümlenme ve tasavvufî terimlere hâkimiyet ile anlaşılabilir. Dolayısıyla tasavvufî metinleri doğru bir biçimde okumak ve yorumlamak için, öncelikle şairin kullandığı sembolik anlatımların, metaforların ve alegorilerin anlam dünyasına vakıf olmak şarttır.

Düşüncemizi, edebiyat ve tasavvuf alanında derinlemesine çalışmalar yapmış olan sanatkar ve bilgin M. Auezov'un sözleriyle ifade etmek mümkündür: «Gazellerde anılan 'mâşuka'nın hangi vatana mensup olduğu, hangi halktan geldiği veya hangi şehirlerde yaşadığı çoğunlukla bilinmez. Şiirlerde, bu güzelin adını, soyunu veya somut suretini açıkça görmek neredeyse imkânsızdır. Burada söz konusu olan yeryüzünde yaşayan bir insan mı, yoksa mekândan bağımsız, fiziksel niteliklerden yoksun, olağanüstü biçimde yaratılmış bir peri mi, bunu ayırt etmek güçtür. Âşığın mâşuka yönelttiği naz ve dilekler, tapınma ve saygı tonuna büründüğünde, ortaya çıkan duygu, Yaradan'a yönelen bir yakarış hâlini alır ve bu sûfi-mistik, sisli duygusal metnin hâkim atmosferi olur» [18, 98].

Auezov'un bu tespiti, tasavvufî şiirin karakteristik özelliğine işaret eder: Söz konusu «aşk» yalnızca bireysel veya dünyevi bir sevgi değildir; aynı zamanda ilahi aşkın, metafizik boyutun ve ruhsal özlemin sembolik bir ifadesidir. Şairler, mâşukayı belirli bir gerçeklikten kopararak, onu soyut ve idealize edilmiş bir varlık hâline getirir; böylece aşk, hem bireysel bir duygusal deneyim hem de insanın Yaradan'a yönelişini simgeleyen mistik bir süreç olarak işlev görür. Bu bağlamda âşığın duygu ve arzuları, günlük yaşamın ötesine geçer ve okuru, insanın kalbindeki

ilahi aşka dair daha derin bir anlayışa davet eder.

Sûfi geleneğinde, Allah'ı tanımaya götüren yolun yalnızca akıl ve mantık olmadığını vurgulamak gerekir; bilakis bu yol, ilâhî aşk üzerinden gerçekleşir. Sûfi anlayışına göre insan, Allah'a olan aşkı sayesinde dünyevi bağılıklardan ve nefsin geçici arzularından arınır; mal, mülk, şan ve şöhret gibi geçici tutkuların etkisinden kurtularak tüm varlığıyla Allah yoluna yönelir ve O'na teslim olur. Bu teslimiyet, yalnızca bireysel bir arzuyu değil, aynı zamanda varlığın bütünsel bir dönüşümünü, ruhun olgunlaşmasını ve manevi yükselişi ifade eder. Bu hususu vurgulayan önemli bir değerlendirme şöyle dile getirilir:

«Akıl insanı Allah'a ulaştıramaz. Akıl, Allah'ın isim ve sıfatlarının tecellilerinden oluşan varlık âlemini kavrayıp açıklayabilir. Akıl yalnızca parçalı hakikati bilebilir. Tümel hakikati, yani Allah'ı akılla idrak etmek mümkün değildir. Ne akıl ne de kıyas, insan ruhuna hayat verecek bir güç olabilir. Bu özellik yalnızca aşka mahsustur» [19, 333].

Buradan anlaşılacağı üzere, akıl yalnızca yaratılmış varlıkların görünür ve sınırlı boyutlarını kavrayabilir; hâlbuki tümel hakikat, yani Allah'ın zatını ve mutlak varlığını kavrayabilmek için aşkın metafizik gücü gerekir. Aşk, sûfi literatüründe yalnızca duygusal bir hâl değil, aynı zamanda insan ruhunu derinlemesine dönüştüren, varoluşsal bir dinamizm olarak kabul edilir. Bu nedenle, Allah'a duyulan aşk hem bireyin içsel olgunluğunu belirler hem de onu maddi ve dünyevi kaygılardan uzaklaştırarak ilahi bir yolda ilerletir.

Sonuç olarak, sûfi geleneğinde aşk, insanın kendi özüne yönelmesini sağlayan ve onu mutlak güzelliğe, ilahi kaynağa ulaştıran en temel manevi güç olarak kabul edilir. Gerçek aşk mertebesine erişen kişi, her türlü kötü nitelikten arınır, dünyevi tutkuların etkisinden kurtulur ve tüm varlıkta mutlak güzelliği ve ilahi tecellileri görmeye başlar. Böyle bir kişinin iç dünyası ve gönlü, tüm benlik tasavvurlarından bağımsız olarak Allah'ın varlığını idrak eder.

Bu durum, sûfi literatüründe fenâ fillâh kavramıyla açıklanır; yani insanın kendi beşerî özelliklerinden, benlikten ve dünyevi bağlardan tamamen arınarak mutlak varlıkta yok olmasıdır. Bu mertebe, Allah'a tam bir teslimiyet ve onunla bir olma hâlidir. Hallâc-ı Mansûr'un meşhur sözü «Ene'l-Hak», yani «Ben Hak'ım», ve Bâyezîd-i Bistâmî'nin «leys fi cübbetî sivâ Allah», yani «Cübbemde Allah'tan başkası yoktur» ifadeleri de tam olarak bu anlayışı yansıtır. Bu sözler, sûfîlerin aşk aracılığıyla ulaştıkları mutlak varlık hâlinin, benlikten arınma ve Tanrı ile bütünleşme sürecinin dilsel ve sembolik bir tezahürü olarak yorumlanabilir.

Dolayısıyla, aşk sûfi literatüründe yalnızca duygusal bir durum değil, ruhun olgunlaşması, insanın ilahi hakikati kavraması ve varlıkla bütünleşmesi sürecinin merkezî kavramıdır. Bu bağlamda, hakikî aşk, insanı hem manevi olgunluğa ulaştırır hem de ilahi varlıkla birliğe götüren bir yol olarak görülür.

1.2. Ahmed Yesevî Hikmetlerinde Aşk Meselesi

Büyük düşünür Hoca Ahmed Yesevî, tasavvufî geleneğin temel meselelerinden biri olan hakikate ulaşma temasını hikmetlerinin merkezine yerleştirmiştir. Onun eserlerinde, hakikate ulaşmanın yolu, doğrudan ve dolaysız biçimde Allah yoluna yönelmek olarak ifade edilir; bu yol aynı zamanda insanı adalet, doğruluk ve ahlâkî erdemlere çağırır. Hakikate erişmek, yalnızca bilgiyle değil, manevî arınma ve ruhsal olgunlaşma süreciyle mümkündür. İnsan, kendi zaafılarını ve dünyevi tutkularını aşarak olgun insan, yani insân-ı kâmil mertebesine yükselir.

Yesevî'ye göre, dünyayı geçici, aldatici ve değişken olarak görenlerin ulaşabileceği tek kalıcı hakikat, ebedî kudret sahibi olan Allah'tır. Bu bilinçle, hakikati tanımak ve ona yönelmek isteyen kişi, bütün varlığı ve ruhuyla kendini bu yola adar. Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde, bu adanmışlık ve teslimiyet, hem bireysel bir manevî disiplin hem de toplum içinde erdemli yaşamın temeli olarak vurgulanır. Eserlerinde, hakikat yoluna olan sarsılmaz iman ve Allah'a duyulan aşk, okuyucunun hem kalbine hem de aklına hitap edecek biçimde aktarılmıştır.

Dolayısıyla Yesevî'nin hikmetlerinde hakikat, soyut bir kavram değil, günlük yaşamda uygulanacak erdemler ve gönülden gelen sevgi ile bütünleşmiş bir anlayış olarak sunulur; okuyucuya, gerçek aşkın ve ilahi yolun ancak bu bilinç ve bağlılıkla kavranabileceği mesajı verilmektedir.

Hayat burada, nimet orada, kudretin elindedir,
Uzun gecede, aydınlık günde yalnız sensin aklımda.
Erken kalkar, ibadet ederim Hakikat yolunda,
Sana olan imanım hiç sarsılmaz, daima aklımda [1, 56].

Bu dizelerde Yesevî, dünya hayatının geçici ve aldatici doğasına dikkat çeker. “Hayat burada, nimet orada, kudretin elindedir” ifadesi, insanın bütün güç ve kudretinin Allah'a ait olduğunu hatırlatır; dolayısıyla dünyevi bağlılıkların geçici olduğu vurgulanır. “Uzun gecede, aydınlık günde yalnız sensin aklımda” mısrası, Allah'a yönelik sürekli bir düşünce ve gönül bağlılığını ortaya koyar; burada tasavvufî anlayışta merkeze alınan içsel farkındalık ve Allah'a yönelme teması öne çıkar. Erken kalkmak ve ibadet etmek, hakikat yolunda bilinçli bir çabanın ve disiplinin göstergesidir; Yesevî, ibadeti yalnızca ritüel bir yükümlülük olarak değil, manevi olgunlaşmayı sağlayan bir araç olarak sunar.

Hakikate yönelirsen, yalnız Allah tertemizdir,
Âşıklar bunu bilmezse, cemâli düşünmesin [1, 133].

Bu dizelerde Yesevî, hakikati mutlak varlık olan Allah ile özdeşleştirir. Hakikate ulaşmak isteyen kişi, yalnızca bilgi veya akıl yoluyla değil, çile, sabır ve aşk aracılığıyla Allah'a yönelmelidir. "Âşıklar bunu bilmezse, cemâli düşünmesin" ifadesi, Allah'a yönelmeden yapılan diğer tüm sevgi ve hayranlıkların eksik veya yönsüz olduğunu belirtir. Böylece şair, hakikati arama sürecinin yalnızca ilahi aşkla mümkün olduğunu ve bu sürecin çileli, zorluklarla dolu bir manevi yolculuk gerektirdiğini açıklar. Yesevî'nin bu şiirleri, tasavvufî edebiyatta aşk, ibadet ve hakikate yönelme temalarını bütüncül bir biçimde ortaya koyar; bireysel çaba, gönül disiplini ve ilahi aşka bağlılık, okuyucuya hem öğretici hem de rehberlik edici bir mesaj sunar.

İnsanın bünyesindeki iyilik nitelikleri ile insanlığa yakışmayan kaba davranışları, yani ahlâkî özellikleri, Allah'a olan inançla doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlamda Ahmed Yesevî, Allah'ı bir an olsun aklından çıkarmayan kişinin hem adil hem de doğru sözlü ve dürüst bir hayat süreceğini vurgular. Çünkü Allah yolunun, yani hakikat yolunun, dosdoğru ve sapmaz bir yol olduğu öğüdü Yesevî'nin düşüncesinde merkezi bir yer tutar. Şair, insanı Allah'ı anmaya ve hayatını boş yere tüketmemeye çağırırken şu dizeleri dile getirir:

Allah'ı anmadan ölürsem,
Yazık olur, ömrüm hasretle geçer [20, 66].

Bu mısralarda Yesevî, insanın ömrünü boşuna harcamasının bir kayıp olduğunu, gerçek anlamda tatmin ve huzurun yalnızca Yaratıcı'ya yönelmekle mümkün olduğunu belirtir. Ayrıca bilge, Allah'ın adının sürekli zikredilmesinin gönül kapılarını açacağını ifade eder: «Rabbimin adı, kalbimin derinliklerindeki en yüce addır» ifadeleriyle Allah'ı anmanın insan ruhunda derin duygular ve gönülde bir nur hâline dönüşeceğini vurgular. Bu anlayış, sûfi literatürdeki "zikir" ve "kalbin nurlanması" temalarını somut biçimde gösterir; insanın ilahi aşk ve farkındalık yoluyla içsel arınmaya ulaşabileceği mesajını taşır.

Allah'ı tanıma meselesi etrafında düşünen mütefekkirler arasında, özellikle Türk dünyasında İslam dininin yayılması ve tebliğinde özgün bir yeri olan Ahmed Yesevî'nin adı saygıyla anılır. Yesevî'nin dünya görüşü tamamen Allah merkezli olup, onun sûfi anlayışı, İslamî tasavvuf geleneğinin temel perspektifleri arasında ön sıralarda yer alır. Hikmetlerinde her bir mısra, insanları Allah'ın dosdoğru yolunu kavramaya, akliselim, alçakgönüllülük, sabır ve cömertlik gibi insana özgü yüce erdemleri benimsemeye çağırır. Yesevî'nin öğretileri, sadece bireysel manevi gelişimi değil, aynı zamanda toplumsal ahlâkın inşasını da hedefleyen evrensel bir mesaj taşır. Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde Allah'a olan sevgi ve farkındalık, insanın hem ruhsal hem de ahlâkî olgunluğa ulaşmasının temel koşulu olarak sunulmaktadır. Onun öğretisi, bireyin gönlünü Allah'a yönlendirdiğinde hem içsel huzuru hem de toplumsal erdemleri

kazanabileceğini göstermektedir.

Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde, hakikate ve Allah yoluna giren kişinin içsel hâli, metaforik olarak «Allah diye gerçek âşıklar Burak'a binip giderken» şeklinde betimlenir. Bu tasvir, sadece mecazî bir yolculuğu değil, aynı zamanda insan ruhunun ilâhî aşka yönelişini ve mânevî yükselişini simgeler. Bu bağlamda okuyucuda şu soru belirir: Âşığın sırrı nedir? Yesevî, aşkı sırlarla dolu bir sancak hâlinde dalgalandırarak hem bireysel hem de toplumsal bir yönelişi teşvik eder. Onun tasavvuf anlayışında ilâhî aşk, varlığın nedeni ve anlamıdır; insanın nihai gayesi, kulluk yoluyla Allah'a ulaşmaktır.

Aşağıdaki hikmet dizeleri, Yesevî'nin Allah'a olan aşkının saflığını ve derinliğini açık biçimde ortaya koyar:

Bütün derdim yalnız sendir, bütün âlem beni bilir,
Gece gündüz kaygılanırım, bana yalnız sen gereksin.
Yalnız sana kulluk ederim, tapınırım,
Yalnız sana ibadet ederim, bana yalnız sen gereksin.

Gözümü açsam seni görürüm, canımı bedenimi sana veririm,
Soyum sopum bütünüyle feda, bana yalnız sen gereksin.
Konusam dilimsin, coşsam gönlümsün,
Sultanım, ben senin kulunum, bana yalnız sen gereksin [1, 115].

Bu mısralarda, Yesevî'nin ifadesiyle, insanın bütün varlığı bedeni, ruhu, dili, gönlü ve soy-sopu Allah'a adanmıştır. Şair, kulluk ve ibadet aracılığıyla Allah'a yönelen kişinin yaşadığı derin coşkuyu ve tam bir teslimiyeti gözler önüne serer. Her dize, insanın sadece Allah'a muhtaç olduğunu ve tüm dünyevi bağımlılıklardan arınması gerektiğini vurgular. Bu bağlamda Yesevî, tasavvufî aşkı yalnızca bireysel bir duygu olarak değil, aynı zamanda bir varoluş biçimi ve ahlâkî bir yöneliş olarak sunar.

Dolayısıyla bu hikmetler, okuyucuya ilâhî aşka yönelmenin hem içsel hem de toplumsal boyutlarını öğretir; insanın Allah'a olan sevgisi, yalnızca gönülde değil, bütün varlık ve davranışlarda tezahür eden bir gerçeklik olarak ortaya çıkar.

Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde Allah hakkındaki kavram, tasavvufî düşüncenin temel unsurlarını yansıtır. Ona göre Allah, kudret sahibi ve yoktan var edendir; insanlara imanı bahşeder ve peygamberler aracılığıyla doğru yolu bildirir. Özellikle Hz. Mustafa'nın (s.a.v.) Allah'ın elçisi olduğunu insanlara bildirir, kıyamet gününün sahibi olarak tüm ruhların Rab'i olduğunu vaad eder. Aynı zamanda Allah, insanın dayanağı ve mutlak güzellik sahibidir; varlıkların hakikî anlamda güzelliğini içinde barındıran en yüce varlıktır. Sûfiler, bu mutlak

güzellik sahibinin cemalini görmek ve O'na yaklaşmak için çaba gösterirler.

Yesevî'nin eserinde tekrar eden «Bir ve Barım, cemalini görebilir miyim?!» ifadesi, özellikle 7. hikmette öne çıkar ve Allah'ın cemalini görme yolunda dökülen teri, harcanan gücü ve gösterilen çabayı simgeler. Bu süreçte, sûfi için ruh, gönül ve akıl tamamen Allah'a yönelir; dünya ve nefsin etkisi bu yolculukta ikinci planda kalır. Yesevî, hikmetinde bu durumu şu dizelerle ifade eder:

Kulhu Allahu, Subhan Allahu diyerek ibadet ettim,
Bir ve Barım, cemalini görebilecek miyim?

Baştan ayağa acında yanarak can verdim,
Bir ve Barım, cemalini görebilecek miyim?

Elli bir defa çölde dolaştım, su içtim,
Dağa çıktım, ibadet ettim, gözlerim yoruldu.

Cemalini göremedim, ama gönlüm doydu,
Bir ve Barım, cemalini görebilecek miyim? [20, 31].

Bu dizelerde Yesevî, Allah'a duyulan aşkın yoğunluğunu ve bu yolda gösterilen sabrı dile getirir. Şairin «cemaîlını görebilme» arzusu, sadece gözle görünür bir tecelli arzusu değil, ruhen ve gönlen hissedilen bir yakınlıktır. Her ibadet ve çaba, sûfi için bir içsel arınma ve olgunlaşma sürecini temsil eder; nihayetinde, Allah'ın cemalini doğrudan görmese dahi gönül ve ruh doyumu, sûfi için manevi bir tatmin ve aşkın gerçek deneyimidir.

Bu bağlamda Yesevî'nin hikmetleri, tasavvufî aşkın yalnızca bireysel bir duygu değil, aynı zamanda bir varoluş biçimi ve manevî yolculuk olduğunu ortaya koyar. İnsan, Allah'a yöneldikçe hem ruhsal olgunluğa ulaşır hem de kendi varlığının anlamını hakikî bir biçimde idrak eder.

Ahmed Yesevî, tasavvufî yolculukta Allah'a ulaşmanın, sadece ibadet ve dualarla değil, aynı zamanda sabır, sebat ve teslimiyetle mümkün olduğunu vurgular. Bu bağlamda, Rab'be ulaşma yolunda peygamberlerin karşılaştığı zorluklar ve sabır örnek alınır; sûfiler de aynı kararlılık ve gayretle manevi olgunluğa erişmeye çalışırlar. Yesevî, bu süreci kendi kişisel deneyimi üzerinden şöyle dile getirir:

Allah diyerek gündüz gece hiç durmam,
Zavallı gönlümü döküp feryat ederim, başkalarına boyun eğmem.

Kul olarak kulluğumu yapar, bir an olsun durmam;
Rabbim, o vakit kendini bulabilir miyim? [1, 58].

Bu dizelerde, Yesevî'nin Allah'a olan aşkı, sabır ve kararlılık ile iç içe verilmiştir. «Gündüz gece hiç durmam» ifadesi, sürekli ibadet ve zikirle Allah'a yönelmenin önemini, «zavallı gönlümü döküp feryat ederim, başkalarına boyun eğmem» satırı ise nefsin ve dünyanın cazibelerine kapılmadan Allah'a yönelmenin azmini simgeler. Son mısra olan «Rabbim, o vakit kendini bulabilir miyim?» sorusu, sûfi yolunun nihai hedefinin yalnızca Allah'a ulaşmak ve O'nda var olmak olduğunu gösterir.

Dolayısıyla bu şiir, Yesevî'nin tasavvufi anlayışında Allah'a ulaşma sürecinin hem manevi bir mücadele hem de aşkın bir deneyim olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. İnsan, bu yolda sabreder, nefis ve dünyevi engellere direnç gösterir ve sonunda kendini Rab'de bulma arzusuyla bütünleşir.

Ahmed Yesevî, tasavvufi yolculuğunda insanı Hak ile bütünleştirme amacını sürekli vurgular. Ona göre sûflük, yalnızca ibadet ve dualardan ibaret değildir; kişinin gönlünde Allah'a duyulan aşkın derinleşmesi ve varlığın hakikî kaynağıyla birleşmesi esas hedefi oluşturur. Yesevî, mürşidî yaklaşımıyla öğrencilerine ve takipçilerine, «kulluğunu yap, ibadette sabret, samimi niyetinden sapma» öğüdünü verir; bu, Allah'a yönelmenin sürekliliğini ve ihlasın önemini öne çıkarır.

Şairin hikmetlerinde görülen vahdet-i vücûd anlayışı, yani varlığın birliği, bu öğretiyeye temel oluşturur. Varlığın tüm yönleriyle Allah'ın bir tecellisi olarak görülmesi, Yesevî'nin hem insan hem de evren anlayışını belirler. Bu düşünceyi şu dizelerde açıkça görmek mümkündür:

Gerçek dertliye ben şifa, ben kudretim,
Severim, hem sevgilim, ben canımdan.
Merhamet ettim, adım Rahman, zatım Subhan,
Bir bakışta gönülleri sevince boğdum [21, 74].

Bu mısralarda hem Allah'a duyulan aşkın yoğunluğu hem de yaratılmış olanla yaratıcı arasındaki bütünleşme görülür. Yesevî, varlığın tüm unsurlarını Allah'ın tecellisi olarak kavrayarak, hem insanın iç dünyasını hem de evreni ilâhî bir perspektifle yorumlar. Dolayısıyla bu dizeler, Yesevî'nin tasavvufi öğretisinde aşk, merhamet ve varlığın birliği kavramlarının nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır.

D. Kenjetay'ın işaret ettiği üzere Ahmed Yesevî'nin insan ve hakikat öğretisi, sıradan hümanist yaklaşımların çok ötesinde derinlik taşır. Yesevî'nin öğretisinin temelini aşk oluşturur; bu aşk, bireysel veya dünyevi bir sevgi değil, Allah'a yönelmiş ilâhî bir aşktır. «Allah'a aşk»

kavramı bağlamında, Tanrı'ya, insanı ve yaratılmış tüm varlıkları herhangi bir çıkar veya kişisel hesap gözetmeksizin sevmek kastedilmektedir. Bu yaklaşım, insanı hem bireysel hem de toplumsal anlamda olgunlaştırır ve insani bilinç ile onura sahip bir varlık olmaya yönlendirir.

Yesevî'ye göre insanın insanlığı, bu aşkın hayatın tüm boyutlarına yansıtılmasıyla ortaya çıkar; düşünce ve duyguda, gönül ve dille, bilinç ve davranışta, ibadet ve imanda Tanrısal ölçülerle uyumlu bir yaşam sürmek bu aşkın sonucudur. İnsan ile Tanrı arasındaki bu bütünleşik anlayış, her şeyi Tanrı'dan gelmiş olarak görmek ve kutsal saymakla gerçekleşir. Çünkü her varlık, Yüce Tanrı'nın kudreti ve sanatının bir eseri olarak değer taşır ve saygıyı hak eder. Bu bağlamda, her yerde ve her şeyde Tanrı'ya görebilme yetisi, Ahmed Yesevî'nin hikmet öğretisinin temel dayanağını oluşturur; insanın hakikî olgunluğa ulaşmasının yolu, Tanrı ile kurulan bu aşk ve farkındalık ilişkisinden geçer [22, 26].

Ahmed Yesevî'nin dünya görüşü ve öğretisi, büyük ölçüde Kur'an ayetlerinin ilhamıyla şekillenmiştir. Onun eserlerinde, özellikle Dîvân-ı Hikmet'te, Kur'an'da vurgulanan «Allah'a yakın olma» ve «Allah'a yönelme» öğretileri, hem tematik hem de didaktik açıdan temel kaynak olarak görülür. Bu bağlamda, Yesevî aşkı yalnızca bireysel bir duygu veya dünyevi bir bağ olarak ele almaz; onun perspektifinde aşk, insanı Allah'a yaklaştıran, ruhu arındıran ve kulluğun özünü deneyimleten bir araçtır. Örneğin Dîvân-ı Hikmet'te geçen şu dizeler bu anlayışı açıkça ortaya koyar:

Aşkın şarabını çok içenler,
Kıyamet gününde ağızlarından ateş saçar dostlar.
Allah'ın yarattığı yedi cehennem,
Âşıkların can sesinden kaçır dostlar [1, 68].

Bu mısralarda Yesevî, Allah'a duyulan ilâhî aşkın yoğunluğunu ve bu aşkı yaşayan gerçek âşıkların karşılaştığı manevi sınavları sembolik bir dil aracılığıyla ifade etmektedir. «Aşkın şarabı» mecaziyla ruhun ilâhî coşkusu anlatırken, «ağızdan ateş saçmak» ve «yedi cehennemin can sesinden kaçması» ifadeleri, aşkın getirdiği ruhsal sınavları ve ahlâkî arınmayı vurgular. Böylece Yesevî, aşkı yalnızca bir duygu olarak değil, aynı zamanda insanı manevi olgunluğa taşıyan bir süreç olarak sunar.

Ahmed Yesevî için aşk, yalnızca duygusal bir hâl veya dünyevi bir bağlılık değil, yüce ve kutsal bir manevi değerdir. O, aşkı kendi varoluşsal amacı hâline getirir ve bu aşkın yönünü Allah'a tapınma, O'nu tanıma ve sevme olarak belirler. Yesevî'ye göre gerçek aşk, kişinin kalbini tamamen Allah'a adanmasıyla gerçekleşir; bu süreçte âşık, sıkıntı ve zorluklardan kaçmaz, gerektiğinde yaşamını dahi fedâ eder, kötü niyetli kişilerden ve tehlikelerden korunur ve hakikat yolunda Allah ile bütünleşir. Bu bağlamda aşk, hem bireysel ruhsal arınmayı hem de Allah'a

yönelmiş bir kulluğu ifade eder.

Kur'an'da da benzer bir vurgu göze çarpar. El-Ankebut sûresi 17. ayette şöyle buyrulur: «Allah'tan başka putlara tapıyor ve yalan söylüyorsunuz. Şüphesiz Allah'tan başka kimse size rızık veremez. Rızık yalnızca Allah'tan isteyin, O'na kulluk edin, O'na şükredin; yalnızca O'na dönersiniz» [23, 390]. Bu ayet, insanın varoluşsal amacının yalnızca Allah'a yönelmek, O'na bağlanmak ve O'na kulluk etmek olduğunu vurgular. Yesevî'nin öğretisi de bu anlayışla uyumludur; Dîvân-ı Hikmet'te Allah'a yönelme, O'na aşk ve kulluk temaları, hem insanın manevi olgunluğa ulaşmasının hem de hakikati idrak etmesinin temel şartı olarak öne çıkar. Böylece hem Kur'an hem de Yesevî'nin hikmetleri, insanın aşk ve kulluk yoluyla kendi varoluşunu Allah ekseninde gerçekleştirmesi gerektiğini ortaya koyar.

Yesevî, tarikat yolunun temel anlamının Aşk olduğunu vurgular. Ona göre aşk, yaratılışın başlangıcı ve varlık âleminin tüm hareketinin kaynağıdır; sınırsız ve dipsiz bir deniz gibidir. Ancak bu denizin sınırlarını kavramak, yalnızca onun damlalarına, yani bireylere düşen bir paydır; bizler o sınırsız denizin küçük birer damlasıyız. Aşkın derinliği, insan aklıyla kavranamayacak bir büyüklüktedir; çünkü aşk, akli alt üst eden ve insanın düşünce sınırlarını aşan bir güç olarak ortaya çıkar. Bu nedenle aşk hâlini ve âşık olma duygusunu sözle ifade etmek son derece zordur. Bu durum Yesevî tarafından şu şekilde özetlenir: «Hak önünde mükemmel akıl, hiçbir şey yapamaz» [20, 42]. Yani insan, aşkın gücünü ve Allah'a bağlılığın önemini, kendi benliğini tamamen Allah'a adanarak göstermek zorundadır.

Tasavvufta hakikate ulaşmanın yöntemi, genellikle semboller, işaretler dili, özdeyişler, nasihatler ve mecazlarla ifade edilir. Yesevî de düşüncelerini bu çerçevede aktarır. Örneğin, şair “Defteri sani sözünü açtım ben” diye başlayan şair, “ben” zamiriyle her cümledeki düşüncesini özetler. Buradaki «ben», küçük bir evreni temsil ederken, Allah, sınırsız ve mutlak bir evren olarak tasavvur edilir. Bu yaklaşım, tasavvufî anlayışta her bireyin kendi yolu ve çabasıyla hakikate ulaşmasını öğütleyen temel ilkeyi ortaya koyar. Sûfîler çoğu zaman bunu damla ve okyanus metaforlarıyla dile getirirler; aşkın ve ilahi bilginin sınırsızlığı bu imgelerle vurgulanır.

Ahmed Yesevî, diğer doğu sûfî şairlerinden farklı olarak ulaştığı hakikati sevgili metaforuyla örtmez. İlk hikmetlerinde doğrudan Allah'a yönelmeyi ve «Fânâ fi Allah» (Allah'ta yok oluş) amacını açıkça ortaya koyar. Bu nedenle onun öğretisinde aşk ve ibadet doğrudan Allah'a yöneliktir ve manevi olgunluğun temel basamağı olarak sunulur. Bu bağlamda Yesevî'ye göre, gerçek aşk yalnızca Allah'a yöneltilen saf ve kutsal bir duygudur; insanın manevi yolculuğunda hem rehber hem de hedef olarak belirlenmiştir.

Eserdeki büyük ve küçük düşünce kırıntılarının kendine özgü bir bütünlük içinde bağlanmasının sırrı, hem içsel anlam birliği hem de dışsal tekrarlarla sağlanır. Özellikle «Ben» zamirinin sürekli kullanımı, Yesevî'nin hikmetlerinde dikkat çeken bir yöntemdir. Bu tekrar,

yalnızca beyitlerin dışsal uyumunu ve ritmini sağlamakla kalmaz; aynı zamanda «Ben» zamirinin tasavvufî içerikli anlamını da derinleştirir.

Hikmetlerde geçen «Ben», kimi zaman Âlim Ben'i, yani evrensel bilgiyi ve ilahi hakikati temsil ederken, kimi zaman bireysel varlığı ve kişinin kendi içsel yolculuğunu simgeler. Böylelikle «Ben» zamiri, hem bireysel farkındalığı hem de öğretinin manevi rehberliğini ifade eden çok katmanlı bir anlam taşır. Bu zamir, eserin baştan sona bütünlüğünü koruyan, bireyin «Ben»i üzerinden üstat-şâgird ilişkisini ve tasavvufî öğretinin temelini simgeleyen bir yapı taşı hâline gelir.

Yesevî'nin bu yöntemle oluşturduğu içsel ve dışsal tekrarlar, eserin hem ritmik hem de kavramsal uyumunu sağlayarak okuyucuya bütüncül bir tasavvufî deneyim sunar. Bu, onun öğretisinin hem bireysel manevi yolculuk hem de evrensel hakikate ulaşma açısından temellendirilmiş olduğunu göstermektedir [24, 145]. Buna örnek olarak Yesevî'nin dizeleri:

Geçmişlerden ibret almadım ben,
Gözyaşlarımda dökülüp yalvardım ben.
Kitap sözünü kulağıma takmadım ben,
Kıyamet günü utandıracak mıyım ben? [1, 45].

Bu hikmette Yesevî, ilahî hitap karşısındaki insanın sorumluluğunu ve acziyetini birinci şahıs anlatımıyla ortaya koyar. “Ben” zamirinin ısrarlı tekrarı, yalnızca biçimsel bir ahenk unsuru değil, aynı zamanda tasavvufî öğretinin merkezinde yer alan öz-bilinç vurgusunun ifadesidir. Şair, geçmişten ibret almama, ilahî kelâma kulak asmama gibi kusurları doğrudan kendi nefesine yönelterek dile getirir; böylece okuru da aynı muhasebeye davet eder. Bu yönüyle hikmet, bireysel bir itiraf olmanın ötesinde, müridin kendi nefisini sorgulamasına imkân tanıyan pedagojik bir metin niteliği taşır.

Yesevî'nin Allah'a yakarışını daima birinci şahısla dile getirmesi, tasavvufî tecrübenin kişisel ve içsel boyutunu ön plana çıkarır. Hikmetleri okuyan her talebe, bu söylem aracılığıyla kendi ibadet ve yakarışını yeniden inşa eder; kul olmanın bilinciyle Allah katındaki eksikliğini idrak eder ve ilahî lütfâ yönelir. Bu noktada “ben”, sadece şairin bireysel kimliğini değil, aynı zamanda mürid ile şeyh arasındaki manevî aktarımın sembolik bir temsilini üstlenir.

Metinde ima edilen kozmik tasavvurda Allah, yüce ve kuşatıcı bir evren olarak düşünülürken insan, bu evrenin içinde yer alan küçük bir evren konumundadır. İnsanın okyanustaki bir damlaya benzetilmesi, hem ontolojik bağlılığı hem de sınırlılığı vurgular. Buna karşın, küçük evren olarak insanın kendini tanıması, yüce evrenin hakikatine ulaşmanın zorunlu şartı olarak sunulur. Bu anlayış, tasavvuf düşüncesindeki “kendini bilen Rabbini bilir” ilkesinin şiirsel bir yansımasıdır.

Yesevî'nin hikmetlerinde “ben” merkezli söylem, insanın iç dünyasında yaşadığı korku, tutku ve arayışları görünür kılar. Yüce evrenden beslenen her “ben”, bu içsel çatışmalar aracılığıyla olgunlaşır ve manevî kudrete ulaşır. Böylece hikmet, bireysel nefis muhasebesini evrensel bir tasavvufî öğretinin parçası hâline getirerek metnin anlam bütünlüğünü ve derinliğini güçlendirir.

Üstat, *Divân-ı Hikmet*'te yer alan her bir “Ben”i, tasavvufî seyr ü sülûkun farklı merhalelerine tekabül edecek biçimde, sürekli dönüşen ve derinleşen bir özne olarak kurgular. Bu bağlamda “Ben”, durağan bir kimliği değil; aksine hakikate yönelik sürecinde niteliksel değişim geçiren dinamik bir varoluş hâlini temsil eder. İlk düzeyde bu “Ben”, henüz hakikate ulaşmamış, fakat ona karşı derin bir özlem duyan bir bilinçtir. Metaforik olarak “ateş arayan kelebek” imgesiyle ifade edilen bu aşama, sûfinin ilahî hakikati sezdiği, fakat henüz onunla bütünleşemediği arayış safhasını yansıtır. Bu düzeyde özne, yanma pahasına da olsa hakikate yaklaşmayı göze alan bir irade ve aşk bilinci sergiler.

İkinci düzeyde ise “Ben”, hakikate ulaşmanın ve onunla temas etmenin ardından yeni bir varoluş biçimine geçer. “Ateşe düşmek” tasavvufî terminolojide fenâ hâline, yani benliğin ilahî varlık karşısında erimesine işaret eder. Ancak Yesevî'de bu yok oluş, mutlak bir son değil; bilakis daha üst bir idrak düzeyine geçiştir. Ateşe düşen “Ben”in “kıvılcım olup uçması”, önceki benliğin dönüşerek daha yetkin, daha arınmış bir “Ben”e evrilmesini simgeler. Bu aşamada ortaya çıkan özne, artık sadece arayan değil; hakikatten beslenen, onunla varlık kazanan bir bilinçtir. Böylece her yeni “Ben”, bir öncekinin inkârı değil, onun aşılması ve olgunlaşmasıdır [24, 145].

Kendini bilen, Hakk'ı bilmiştir;

Allah'tan korkarak vicdan ve onura yönelmiştir [12, 121].

dizelerinde de üstat, bu dönüşüm sürecinin merkezine insanın kendini tanımasını yerleştirir. Yesevî'ye göre hakikate ulaşmanın ilk şartı, insanın kendi özünü idrak etmesidir. Nefsini bilen, sınırlarını ve acziyetini fark eden insan, Hak bilgisinin kapısını aralar. Allah korkusu ise burada cezaya dayalı bir korku değil; vicdanı uyandıran, ahlâkî sorumluluğu derinleştiren bir bilinç hâlidir. Bu bilinç sayesinde insan, hem kendisiyle hem de ilahî hakikatle sahil bir ilişki kurar.

Yesevî'nin eserinde “Ben”, tasavvufî eğitimin temel taşı olarak işlev görür. Her düzeyde yeniden tanımlanan bu “Ben”, insanın içsel yolculuğunu, arayıştan vuslata ve oradan daha yüksek bir idrak merhalesine yükselişi sembolize eder. Böylece Yesevî, bireysel benlik tecrübesini evrensel bir tasavvuf öğretisine dönüştürerek, okuyucuyu da bu dönüşüm sürecinin aktif bir öznesi hâline getirir.

Üstat eserinde temel çizgiyi “âşık olma” düşüncesi üzerine kurar. Bu öğretide aşk, yalnızca

bireysel bir duygulanım değil, insanı hem Hakikate hem de toplumsal sorumluluğa yönelten merkezi bir ilkedir. Yesevî, talebelerine öncelikle sözün özünü sunar; hikmetler, inci metaforu etrafında şekillenerek ilahî hakikatlerin ve manevi değerlerin paylaşılması amacını taşır. Ancak bu aktarım salt teorik bir bilgi düzeyinde kalmaz. Öğreti, kaçınılmaz olarak “fakir, yetim ve gariplerin acılarını hissetme” bilincine yönelir. Böylece tasavvuf, bireyin iç dünyasında başlayan bir arınma süreci olmakla birlikte, merhamet ve sorumluluk ekseninde toplumsal bir boyut kazanır.

Tasavvufi düşüncede iman ile şariat arasındaki bağ, insanın imanının zorunlu olarak ahlâkî bir karşılık üretmesi gerektiği fikrine dayanır. İmanlı olmak, Yesevî'nin anlayışında merhamet, şefkat ve sevgiyle tezahür eder. Bu noktada insan, sûfî düşüncede bireysel varoluş sınırlarını aşarak evrensel bir bilinç düzeyine ulaşır. Kendini tanıma süreci, insanın hem nefsî yönlerini idrak etmesini hem de ilahî rahmetin izlerini kendi kalbinde aramasını sağlar. Bu arayış, fenomenal benliğin, yani geçici ve nefsî benlik algısının aşamalı olarak ortadan kalkmasına yol açar. Fenomenal benliğin ölümüyle birlikte özne ve nesne ayrımı anlamını yitirir; böylece gerçek bilgiye, yani Hakikat bilgisine ulaşılır ve varlığın bütünlüğü idrak edilir.

Bu manevi yolculukta sûfiyi Hakikat yoluna sevk eden temel güç aşktır. Aşk, insanı dünyevî bağlardan arındıran, nefsin isteklerini yakan ve varlığı bütünüyle Allah'a yönelten dönüştürücü bir kudret olarak görülür. Yesevî, aşkın bu yakıcı ve arındırıcı niteliğini hikmetlerinde açık bir dille ifade eder:

Âşık olursan canı ve bedeni yakar,
Âşık olursan dünya malını yıkar.
Âşık olmayan, Allah'ı tanıyamaz;
Ne yaparsan yap, âşık eyle, merhametli olan [1, 70].

Bu dizelerde aşk, insanı maddî dünyaya bağlayan tüm unsurları silip süpüren, Allah bilgisine ulaşmanın zorunlu şartı olarak sunulur. Aşk olmadan Hakikatin bilinmesi mümkün değildir; çünkü hakikî bilgi, aklî çıkarımdan ziyade sevgi, teslimiyet ve fedakârlıkla kazanılır.

Yesevî'nin şiirlerinde aşkın derinliği, “inci nehri” metaforuyla daha da belirginleşir. Bu metafor, Hakikatin yüzeyde değil, derinliklerde saklı olduğunu ima eder. Âşık, bu derinliğe inmeyi göze alan kişidir:

Âşık, inci nehrinin derinliğinde yatar.
Canından geçip, incileri alırsa kötülük olmaz [1, 65].

Burada âşık, kendi canından ve benliğinden vazgeçerek hakikat incilerine ulaşan sûfi tipini temsil eder. Bu fedakârlık, kötülükten arınmanın ve manevi olgunluğa erişmenin şartı olarak sunulur. Yesevî'nin öğretisinde aşk, hem bilginin hem de ahlâkın kaynağıdır; insanı Hakikatle bütünleştiren temel ilke olarak tasavvufî düşüncenin merkezinde yer alır.

Sûfi düşüncede derinliğe dalmak ve “inci toplamak”, ancak Hak'kı gerçekten seven, hedefi ve niyeti kesinlik kazanmış kişi için mümkündür. Çünkü hakikî âşık için Hak'tan başka herhangi bir varlığı, menfaati ya da beklentiyi merkeze almak tasavvufî anlamda kabul edilemez. Bu yönüyle aşk yolu, sıradan bir irade ve bilinç düzeyinin ötesinde bir teslimiyet ve arınmışlık gerektirir. Yolun zorluğu da buradan kaynaklanır: Bu yolda yürüyebilmek için pak bir kalp, saf bir niyet ve nefsî arzularla mücadele gücü şarttır. Tasavvufta bu durum, seçilmişlikten ziyade liyakat ve manevî olgunlukla ilişkilendirilir.

Yesevî, hikmetlerinde gerçek âşığın kimliğini dış görünüşten ziyade içsel hâller üzerinden tanımlar. Ona göre gerçek âşık, dünyaya karşı iddiasını yitirmiş, benlik ve kibirden arınmış kişidir. Bu ruh hâli, sûfinin hem bedenine hem de bakışına yansır. Üstat, bu içsel dönüşümün izlerini şu dizelerle dile getirir:

Gerçek âşığın yüzü kırık dökük olur,
Aynaya baksa huzur bulur.
Kendi hâline hayran, gönlü dağınık, gözleri yaşlı,
Kudretine hayran kalırım ben [1, 44].

Bu beyitte, Yesevî insanın iman yüzündeliğini, yani insanın yüz ve kalp bütünlüğünü- imanın yuvasını-sanatsal ve tasavvufî bir şekilde ifade etmektedir. Gerçek âşık, hem dış görünüşte hem de iç dünyasında Hak'a yönelmiş bir durumu temsil eder. Üstat, iman yuvasının yalnızca ilahi varlığın mekanı olmadığını, aynı zamanda mistik bilginin de temel bir parçası olduğunu vurgular. Tasavvufta yürek, özel bir sembolik önem taşır: o, Allah'ın nurunun yansıdığı bir ayna gibidir. Bu aynada Allah'ın suretini görebilmek için onu parlatmak gerekir. Hakikati tanıyan insanın tüm çabası, bu aynayı parlatmaya, berraklaştırmaya yani ahlaki ve ruhsal olgunluğa yönelir. Yesevî, ahlaki olgunluk ve iman tamlığına erişmiş bir insanın temizliğini anlatmak için şöyle der: «İnsanın yüzü, yüreğinin aynasıdır» Bu ifade, hem dış görünüşün hem de iç dünyadaki ruhsal saflığın, imanın bir yansıması olduğunu belirtir.

Üstadın Hak'ka yönelik aşkı, yirminci hikmette belirgin biçimde Hz. Muhammed'e duyulan sevgi ve bağlılıkla bütünleşir. Bu bağlamda Yesevî, peygamber yolunu yalnızca teorik bir örneklik olarak değil, fiilî bir hayat tarzı ve ahlâkî duruş olarak benimser; bu yolda karşılaşılabilecek her türlü zahmet ve çileye razı olduğunu, hatta gerektiğinde canını Allah yolunda feda etmeye hazır bulunduğunu açıkça dile getirir. Tasavvufî geleneğe Peygamber sevgisi, Allah

sevgisinin ayrılmaz bir tezahürü olarak kabul edildiğinden, Yesevî'nin bu tutumu ilahî aşkın zorunlu ve doğal bir sonucudur.

Üstadın altmış üçüncü yaşında sergilediği derin tevekkül ve teslimiyet hâli, Hz. Peygamber'e olan aşkının somut ve sembolik bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Bilindiği üzere Hz. Muhammed'in vefat yaşı olan altmış üç, Yesevî düşüncesinde yalnızca biyografik bir sınırdır değil, aynı zamanda nefsin geri çekildiği, kulluğun ve teslimiyetin en üst mertebesine yönelişi temsil eden manevî bir eşiktir. Bu yaşta dünyadan el etek çekme ve içe yönelme tavrı, peygamberî hayatın izini sürme arzusunun pratik bir ifadesidir.

Sûfî aşkının temel özelliklerinden biri de kalbin derinliklerinde hem Allah'a hem de Hz. Peygamber'e duyulan sevginin, beraberinde bir "aşk acısı" ve sürekli bir iç keder hâli doğurmasıdır. Bu keder, karamsarlık ya da umutsuzluk değil; bilakis Hakikatin sonsuzluğu karşısında duyulan hayretin ve yetersizlik bilincinin ruh üzerindeki yansımasıdır. Tasavvufî literatürde bu durum, marifetin arttıkça acz ve hayretin de artması şeklinde yorumlanır.

Bu noktada Yesevî'nin yaklaşımı, İslam düşüncesindeki bazı rasyonalist veya şüpheli tutumlardan ayrılır. Filozofların bir kısmı için mutlak bilginin sınırlılığı bir engel teşkil ederken, Yesevî ve sûfîler açısından "mutlak bilinemezlik" bir duraklama nedeni değil, sürekli arayışın ve yakınlaşmanın itici gücüdür. Hakikat, tam anlamıyla kuşatılamaz; ancak ona yönelme, ona yaklaşma ve onunla ahlâkî ve ruhsal bağ kurma süreci kesintisiz biçimde devam eder. Bu nedenle Yesevî'nin dili ve dilekleri, ilk bakışta kapalı veya paradoksal görünse bile, tasavvuf yolunun bitimsizliğini, sürekliliğini ve kuldân talep edilen daimî gayreti sembolize eden derin bir anlam dünyasına işaret eder.

Bilgi ve irfan yolculuğunda Hakikate rehberlik eden sembolik şahsiyetlerden biri Hızır Baba'dır. İslam ve özellikle tasavvuf geleneğinde Hızır; "peygamber", "ilâhî haberci", "ebedî yolcu", "şefkatli rehber", "darda kalanlara yardım eden", "şarap sunan" gibi çok katmanlı sıfatlarla tasvir edilir. Bu sıfatlar, Hızır'ın tarihsel bir kişilik olmanın ötesinde, ilâhî bilginin ve manevî rehberliğin sembolü olarak algılandığını göstermektedir. Ahmed Yesevî geleneğinde de Hızır Baba, müridin Hakikat yolundaki içsel seyrini destekleyen, ona güven ve istikrar kazandıran mânevî bir kılavuzdur.

Hızır Baba'nın Hoca Ahmed'e Hak sevgisini kalbine yerleştirmesi, tasavvufî anlamda müridin gönlüne ilâhî aşk tohumunun ekilmesi şeklinde yorumlanabilir. Otuz bir yaşında "şarap vermesi" ise zahirî bir içkiyi değil, mânevî sarhoşluğu ve aşk hâlini temsil eder. Bu bağlamda Hızır Baba, "pîr-mügan" yani Hakikat yolunda rehberlik eden mürşit konumundadır. Pîr-mügan, müridin iç dünyasındaki tereddütleri, korkuları ve sarsıntıları sezerek, onu bir üst manevî mertebeye taşıyan kişidir. Bu nedenle Hızır'ın zaman zaman yeniden ortaya çıkması, müridin seyr u sülûk sürecinde karşılaştığı kırılma anlarına eşlik eden ilâhî bir müdahale olarak

değerlendirilmelidir.

M. T. Stepanyants'ın “Hızır her insanın – küçük evrenin ilâhî anlamıdır” ve “Hızır insanın iç sesi, aynı zamanda dünyanın tüm geçici zevklerinden arınmış saf sestir” şeklindeki tespitleri, Hızır figürünün yalnızca dışsal bir rehber değil, aynı zamanda insanın içsel bilinci ve vicdanı olarak yorumlanabileceğini ortaya koymaktadır. Bu anlayış, tasavvufta insanın kendi iç âlemine yönelerek Hakikati bulabileceği düşüncesiyle örtüşür.

Tasavvuf geleneğinde “şarap” metaforu, çoğu zaman ilâhî aşkın ve mânevî vecdin sembolüdür. Sûfi bazen Allah'ın rahmetine şükür hâlinde, bazen de kendi eksikliğini ve kusurunu idrak ederek bu şarabı içer. Yesevî'nin hikmetlerinde bu sembolik dil açıkça görülür:

Pîr-mügan itina gösterdi, şarap içtim,
Şâbilî'ye benzer şekilde zikir ederek, kalpten geçtim.
Kalabalıktan kaçarak saklandım,
Zemzem olup yer altına girdim işte [1, 29].

Bu beyitlerde müridin içsel arınma süreci ile Hızır Baba'nın rehberliği uyumlu bir bütünlük içinde sunulmaktadır. Mürid, günah ve kusurlarının bilincine vararak tövbeye yönelirken, mânevî yolculuğunda pîr-müganın desteğini hisseder. Pîr-müganın bazen şarap, bazen bal sunması; bazen sert, bazen şefkatli bir yol gösterici olması, tasavvuf eğitimindeki denge ilkesini yansıtır. Onun sevgisini kazanmak, elinden tutmak ve aşk, sevinç ya da teslimiyet şarabını içmek sıradan bir çabanın sonucu değildir; bu, ancak aşkın acısını göze alan ve nefsi bağlardan sıyrılmayı başaranlar için mümkündür.

Tasavvufta sıkça kullanılan sembollerden biri olan “kelebek ve ateş” metaforu, Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde de merkezi bir yer tutar. Bu metafor, âşğın Hakikate ulaşma uğruna kendini feda edişini ve benliğini yok edişini anlatır. Yesevî, “fenâ fi'llâh” hâlini şu dizelerle ifade eder:

Ateşi arayan bir kelebek gibi mürid oldum,
Köz olup yanarak üç oldum işte [1, 19].

Bu dizelerde kelebek, Hakikati arayan müridi; ateş ise ilâhî varlığı temsil eder. Kelebeğin ateşe yönelmesi, bilinçli bir yok oluşu ve benliğin ilâhî varlıkta erimesini simgeler. Böylece mürid, kendi varlığından geçerek Hakikatle bütünleşir. Yesevî'nin bu anlatımı, onun tasavvuf anlayışında aşkın yalnızca bir duygu değil, varoluşu dönüştüren ve insanı Hak ile bir kılan temel ilke olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Ahmed Yesevî'nin altmış üç yaşında yer altına çekilmesi, tasavvuf tarihinde yalnızca

biyografik bir hadise değil, teslimiyetin ve zühd anlayışının en uç tezahürlerinden biri olarak değerlendirilir. Bu tavır, Hz. Peygamber'in vefat yaşıyla bilinçli bir paralellik kurarak, dünya hayatından sembolik bir vedayı ifade eder. Yesevî'nin yer altına çekilmesi; aileden, dünyevî bağlardan, toplumsal görünürlükten ve hatta irşad faaliyetinin zahirî yönünden uzaklaşarak, bütünüyle içe yönelmiş bir manevî tecrübenin tercih edilmesi anlamına gelir. Bu bağlamda söz konusu davranış, “dünyayı terk”ten ziyade, dünyaya ait bağları kalpten söküp atma iradesinin somutlaşmış hâlidir. Şairin şu dizeleri bu anlayışı açık biçimde yansıtır:

Ah, ey vah! aşk şarabının tadına varmadan,
Çocuklardan, ev ve mülkten tamamen uzaklaşmadan [1, 38].

Bu beyitlerde Yesevî, ilâhî aşkın hakikatine erişebilmenin ancak dünyevî meşguliyetlerden ve beşerî bağlardan arınmakla mümkün olacağını vurgular. “Aşk şarabı” mecazı, tasavvufta ilâhî vecd ve mânevî sarhoşluk hâlini ifade ederken; “çocuklar, ev ve mülk” ise insanı dünyaya bağlayan en temel unsurlar olarak karşımıza çıkar. Şair, bu bağlar çözülmeden hakiki teslimiyetin ve mânevî olgunluğun gerçekleşmeyeceğini dile getirir. Dolayısıyla yer altına çekiliş, aşkın gerektirdiği mutlak adanmışlığın fiilî bir tezahürü olarak okunmalıdır.

Öte yandan Yesevî'nin hikmetlerinde yer alan mecaz ve metaforlar, yalnızca soyut tasavvufî kavramları açıklamak için kullanılan edebî araçlar değildir; aynı zamanda Türk dillerindeki sözlü ve yazılı halk edebiyatıyla derin bağlar kuran temsili anlatım biçimleridir. Âşığın dükkâmı, âşığın derdi, aşk pazarı, aşk nehri, gönül ocağı, gönül kılıcı, gönül gözü, kanlı gözyaşı, tarikat pazarı, şeriat elbisesi, tarikat kanadı, hakikat nehri gibi ifadeler; tasavvufî öğretinin soyut boyutlarını halkın gündelik hayatında aşına olduğu kavramlar üzerinden somutlaştırır. Bu metaforlar sayesinde Yesevî, karmaşık tasavvufî düşünceleri hem anlaşılır kılar hem de geniş kitlelere aktarılabilir hâle getirir.

Aynı zamanda bu mecazlar, tasavvuf yolunun aşamalarını da sistematik biçimde yansıtır. Şeriat “elbiseyle”, tarikat “kanatla”, hakikat ise “nehirle” temsil edilirken; insanın mânevî yolculuğu, bir pazardan diğerine geçen tüccar ya da bir nehirden denize ulaşan yolcu metaforlarıyla anlatılır. Böylece Yesevî'nin dili, hem yüksek tasavvufî düşünceleri hem de Türk halk zihniyetinin sembolik dünyasını bir araya getiren özgün bir anlatım zemini oluşturur. Bu yönüyle onun hikmetleri, yalnızca bir tasavvuf metni değil; aynı zamanda Türk-İslam düşüncesinin ve edebî geleneğinin temel yapı taşlarından biri olarak değerlendirilmelidir.

D. Kenjetay'ın belirttiği gibi, Divân-ı Hikmet'te aşk, yalnızca bir duygu değil; tasavvufî yolun merkezi, manevi hayatın hem amacı hem de aracıdır. Kenjetay, eserde aşkın çeşitli sembolik kategorilerle ifade edildiğini vurgular: saf aşk, aşk ateşi, aşk bahçesi, ışk babı (aşk kapısı), ışk jami (aşk sabası), ışk dükkâm (aşk ocağı), aşk yolu, aşk gücü, aşk makamı, aşk

defteri, aşk derdi, aşk pazarı, aşk nehri, aşkın olmadığı kişi, aşk şarabı, aşk cevheri, aşk nehrinin yüzgücü, hum-i aşk ve benzeri ifadeler [22, 26]. Bu semboller, Yesevî'nin aşkı sadece sözle değil, deneyimle kavratma çabasını gösterir; her bir metafor, müridin manevî yolculuğunun farklı bir yönünü temsil eder.

Tasavvuf terminolojisinde, “fena fi Allah” hâli çoğunlukla dide görmek (Allah'ın yüzünü görmek) metaforuyla açıklanır. Bu hâl, müridin hakikati doğrudan idrak ettiği, aklın sınırlarını aşan bir tecrübeyi simgeler. Sonsuzluğun sınırlarına sığmayan hakikati kavramak, ne akıl ne de mantık yoluyla mümkündür; bu nedenle dide görme, Allah'ın nurunun müridin kalbine dökülmesiyle yaşanan doğrudan bir tecrübedir.

Bu tecrübe sırasında mürid, kendini kontrol eder, aynı zamanda bir nehir gibi taşar; Hakkı sever ve köz gibi yanıp yükselir. Dide görme hâli, ruhun ve kalbin öylesine yoğun bir coşkusudur ki, bazen gönül kuşu yedi kat göğe yükselir, bazen de âlemlere uçar. Bu hâl, sıradan insan deneyimlerinden farklıdır; tasavvuf dilinde “sarhoşluk” ile eş anlamlıdır ve aşkın, adanmışlığın, fedakârlığın ve ilâhî vecdin en yüksek biçimi olarak tasvir edilir.

Yesevî'de aşk, hem sembolik hem de deneyimsel bir düzlemde anlaşılır: metaforlar müride hakikati kavratırken, fena fi Allah hâli onu doğrudan Allah'a ulaştırır. Bu iki boyut, Divân-ı Hikmet'in hem öğretici hem de mistik yönünü ortaya koyar ve müridin manevî yükseliş sürecini bütünsel bir şekilde sunar.

Suflerin mistik düşünce sisteminde, manevî yolculuğun temelini oluşturan süreç dört ana aşamada açıklanır: Şeriat, Tarikat, Hakikat ve Marifet. Bu aşamalar, müridin hem ahlâkî hem de ruhsal olgunluğa ulaşmasında bir rehber işlevi görür ve tasavvuf öğretisinde manevi ilerlemenin basamaklarını belirler. Özellikle aşk ve küfür konuları, bu yolun ayrılmaz unsurlarıdır; mürid, Şeriat aşamasında dünyevi arzular ve nefis ile hesaplaşırken, Tarikat aşamasında disiplin, irade ve mürşid rehberliğinde ruhsal gelişim kazanır. Hakikat aşamasında, müridin aşk ve bilgiyi birleştirme kapasitesi ön plana çıkar; Marifet aşaması ise, insanın ilahi bilgi ve aşk aracılığıyla Hak ile tam bir uyum ve bütünlük kurmasını sağlar. Sufi literatüründe bu sürece atıfla şöyle ifade edilir: «Şeriat, aşıkların nefesi; bilgili âşık ise Tarikatın özü». Bu söz, müridin başlangıçtaki coşkusunu harekete geçiren, iradesini disipline eden ve onu Hakikate yönlendiren manevi işleyişi özetler.

Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde aşk, sufi yolculuğun merkezi ve itici gücü olarak tanımlanır. Tasavvuf düşüncesinde Hak, bizzat Aşktır; Yesevî hikmetlerinde aşk, çok boyutlu semboller aracılığıyla ifade edilir. «May» (şarap), ilahi aşkın vecd hâlini ve müridin sarhoşluğunu; «padişah» (Hak), mutlak kudreti ve ilahi egemenliği; «vahdat» (varlığın birliği) ise evrensel bütünlüğü ve varlığın tecellisini temsil eder. Bunun yanı sıra «Dide» (yüz görmek) Allah'ı idrak etme anını; «Muhammed Nehri» ise Peygamber sevgisini ve ilahi rehberliği

sembolize eder. Bu sembolik çerçevede aşk, yalnızca bir duygu hâli değil, aynı zamanda insanın Hakikate ulaşmasını sağlayan temel yöntemidir. Yesevî'ye göre, aşk aracılığıyla insan, kendi küçük evreninden başlayarak evrensel Hakikati kavrar ve ilahi bilgiyi, yani ma'rifatullah'ı kazanır.

Sufî dünya görüşünde Tanrı, maddi evrene sığmasa da, insanın kalbine sığar; çünkü insan ruhu, Tanrı'dan üflenmiş bir cevher olarak O'nu tanıma kapasitesine sahiptir. Bu bağlamda Hak ile insan arasındaki manevi uyumu sağlayan güç, aşktır. Aşk, müridin Hakikate yönelmesini, kalbin saf ve arınmış hâle gelmesini ve insanın ilahi bütünlükle bütünleşmesini mümkün kılar. Yesevî hikmetlerinde bu durum, «İşk olmadan bulamazsın Mevlam (Tanrım) Seni» ifadesiyle dile getirilir. Böylece aşk, Yesevî'nin sufi ilminin özünü oluşturan, hem pedagojik hem de metafizik bir işlev gören temel güç olarak ortaya çıkar; insan, aşk aracılığıyla Hakikati tanır, ruhunu ilahi bilgiyle donatır ve Hak ile bütünleşir [22,26].

Hamadani okulunda mürid olan Ahmed Yesevî'nin yaşam evrelerine geçerse, şairin hikmetleri şu bilgileri ortaya çıkarır:

«Yirmi sekiz yaşında âşık oldum...» [16-h]

«Otuz üçte sakî olup mey dağıttım...» [17-h]

«Otuz dörtte âlim olup bilge oldum...» [17-h]

«Otuz beşte camiye girip devir sürdüm...» [17-h]

«Otuz altı yaşında sakî olarak kemâle erdim...» [17-h]

Bu dizeler, Yesevî'nin Hamadani okulunda belirli makamları öğrenmesini ve bu makamları elde etmedeki başarılarını gösterir. Burada her yaş, hem bireysel hem de manevî bir mertebeyi simgeler. Örneğin, «âşık» olduğu yaş, Yesevî'nin Hak'a duyduğu aşkın yoğunlaşmaya başladığı dönemi ifade ederken, «sakî» olması, manevî tatları başkalarına aktarma ve insanları irşad etme sorumluluğunu üstlendiğini gösterir. «Âlim» olduğu yaş ise bilgi ve hikmetin derinleşmesini, hem Kur'ânî hem de tasavvufî ilimleri öğrenerek insanlara yol gösterme kapasitesini simgeler. «Camiye girip devir sürmek», topluma rehberlik etme ve ibadet disiplini kazandığı dönemi temsil ederken, «sakî olarak kemâle ermek», hem manevî olgunluğa ulaşmayı hem de öğrenilen bilgiyi ve tasavvufî deneyimi hayatına bütünleştirmeyi ifade eder.

Bu bağlamda, dizelerdeki yaş ve makamlar sadece Yesevî'nin kişisel ilerlemesini değil, aynı zamanda Hamadani okulunun eğitim metodolojisini ve tasavvufî makamların işlevini anlamamıza da olanak sağlar. Her bir yaş, müridin aşk, bilgi, ibadet ve toplumsal sorumluluk arasında dengeli bir ilerleme kaydettiğini gösterir; bu da Yesevî'nin sufi öğretilerinde sistematik bir eğitim sürecinin ve manevi olgunlaşmanın önemini ortaya koyar.

«Jânı geçip, yalnız Hakk'ı cana kattım» [11-h] ifadesi, Yesevî'nin sufi öğretisinde insanın ruhsal yolculuğunu ve bedenden bağımsız bir varlık olarak ruhun yükselişini simgeler. Burada insan, ruhunu Hakk'a kurban ederek feda eder ve yalnızca bu şekilde mutlak bir nurla dolup, ebedî ruh seviyesine ulaşabilir. Bu süreç, insanın hem içsel olgunluğunu hem de Hak ile birliğini ortaya koyar.

Yesevî, bu manevi yükselişi tasvir ederken sevgiliye olan aşk imgelerini kullanır. İnsan, aşk ilhamıyla yanmış bir âşık olarak Maşuk imgesindeki Hakk ile kurduğu ilişki sayesinde tevhid (birlik) anlayışına varır. Şairin dizelerinde vurgulandığı gibi:

Aşk duasını eden kişi,
Maşuk'tan ilgisizlik görmez hiç,
Aşkın cevheri derinlerde gizli,
Ona varan geçer kendi içinden.

Ruhundan vazgeçmeden kim aldı,
O gizli cevheri deniz dibinden?
Bu yolda isteyen kendini sunmalı,
Fedâ etmeden varılmaz sevgiden.

Aşk şerbetini herkes içemez,
İçen geçer aklın ötesinden,
Yıllar geçer, gönüller değişir,
Aşk çiçeği açmaz her yürekten.

Gerçek âşık Hakk yolunu seçer,
Sır çiçeklerini korur gönlünde,
İyi kul sınıanarak olgunlaşır,
Eksik kalmaz âşığının kalbinde.

Aşk denizine dalan kişi,
İlimle, amelle örnek olur,
Kim girer bu denize bilinmez,
Âşık, Maşuk'tan ayrı durmaz.

Ahmed Yesevi'nin aşk ateşiyle,
Yanar kul, kendini ona verir,

Ruhunu sunar o kutsal ateşe,
Onun sözü daima hakikattir [110-h].

Bu dizeler, sufi bakış açısıyla aşkın yalnızca bir duygu olmadığını, aynı zamanda bir eğitim ve Hak ile birliğe ulaşmanın temel yolu olduğunu gösterir. Aşk, fedakârlık, sabır ve ruhsal teslimiyet gerektirir; bu da sufi öğretisinin özünü ve insanın Hak ile bütünleşme sürecini simgeler. Özellikle «Aşkın cevheri, dipteki sonsuz bir denizin içindedir» dizesi, hakikatin enginliğini ve onu elde etmenin sadece ruhsal olgunlukla mümkün olduğunu metaforik olarak ifade eder.

Aşk, Hakk'ın yaratıkları arasında yalnızca insana özgüdür ve yalnızca insan tabiatına ait bir niteliktir. Ahmed Yesevi için sevebilmek ve sevgilisi için canını feda edebilmek, insanı diğer varlıklardan üstün kılan temel bir özellik olarak görülür. Çünkü aşkını bilen kişi, sevdiğinin kudretini, değerini ve anlamını kavrayabilir. Âşık, kendi varlığını ve düşüncesini sevgilisiyle olan ilişkisi üzerinden tanımlar; dolayısıyla insanın Hakk'ı ne ölçüde takdir edebileceği, aşkın derinliğiyle ölçülür. Bu anlamda aşk, yalnızca bir duygusal bağ değil, insanın bilinç ve ruhunun Hakk ile uyumunu belirleyen bir güçtür. Yesevi bu gücü şu dizelerle ifade eder:

Kalbe girip seyran ettik,
Âşık adlı sultanı gördük,
Yaratıcı kudretli Allah'ı tattık,
İşte hâl ilmini öğrendik, dostlar.

Âşık sultan aklımızı arıttı,
Nefs ü şeytan kirini savurdu,
Şükür Allah'a, Rabbimizi bildik,
Elhamdülillah, sırrı sezdik, dostlar [39-x].

Bu hikmette aşk, yaratıcı kudretin bir savaşçı sultan olarak tezahürüdür. Âşık sultan, sıkıntılı ve sıradan hayatın içine hapsolmuş bilincimizi alt üst eden bir güçtür; aklımızı tarar, ruhumuzu temizler ve nefsimizdeki kötü eğilimleri kovar. Aynı zamanda aşkın gücü, insanı Hakk'a yaklaştıran rehberlik rolünü üstlenir; doğru yola sevk eder ve kalpteki manevi hastalıklardan arındırır. Yani aşk, sadece gönül ve duygu meselesi değil, nefsin olumsuzluklarına karşı mücadele eden aktif bir güçtür. Bu yönüyle Yesevi, aşkı hem metafizik bir ilke hem de ahlaki bir eğitim aracı olarak tasvir eder.

Dolayısıyla, Yesevi'de aşk, insanın yaratıcı kudretle bütünleşmesini sağlayan merkezi bir unsurdur. Âşık ile Hakk arasındaki ilişki, aşkın gücüyle ölçülür; bu güç, yalnızca sevgi ve

teslimiyet yoluyla deneyimlenebilir ve insanın ruhsal olgunluğunu belirler. Sufi anlayışta aşk, aynı zamanda bireyin nefisini tanıma, içsel karanlıkları arındırma ve Hakikat yolunda ilerleme sürecinin öncüsüdür.

Yesevi'nin bir başka anlatımında aşk, insanın içsel yükselişini sağlayan bir güç olarak betimlenir. Bu betimlemede aşk, sadece bir duygu değil; insan ruhunu yücelten, ona kanat veren bir enerji ve ilham kaynağıdır. Yesevi, bu durumu metaforik bir dille ifade eder: gönül kuşu, yüksekliğe uçuran kanatlar ve pırak (binek) üzerinden dünyayı dolaştıran ilham, insanın aşk aracılığıyla ulaşabileceği manevi mertebelerin simgeleridir. Şair şöyle der:

Âşıkların hırkasını giyip Burak'a biner,
Melekler sağa sola kanat açar.
Burak'a binen seçkinlerin gönlü parlar,
Aşk olmadan o bineğe varılmaz [97-x].

Bu dizelerde pırak, sufi terminolojide müridin manevi yolculuğunu temsil eder; üzerine binmek, Hakikat yolunda ilerlemek anlamındadır. Pırak binen seçkinlerin gönlünün parlaması, aşkın ruhu aydınlatan ve ilham veren etkisini gösterir. Meleklerin kanatlarını açması ise, bu yüce yolculuğun ilahi onay ve korunma ile desteklendiğini simgeler. Öyle ki aşk olmadan, yani gönül kuşunun kanatları olmadan, manevi yükseliş mümkün değildir.

Bu metafor, Yesevi'nin aşk anlayışını hem bireysel hem de kozmik düzeyde ortaya koyar. İnsan, aşk sayesinde kendi iç evrenini keşfeder, ruhunu yücelterek ilahi boyutla bütünleşir ve Hakikat yolunda ilerler. Yesevi'de aşk, yalnızca kalpte hissedilen bir tutku değil, aynı zamanda insanın manevi yolculuğunu şekillendiren, yönlendiren ve tamamlayan bir güç olarak işlev görür.

Yesevi'nin birçok hikmetinde aşk, ateşle eşitlenir. Bu eşleştirme, sadece bir mecaz değil; Türk halkının kadim zamanlardan beri süregelen ateşe tapınma kültürünün edebî bir yansımasıdır. Ahmet Yesevi, bu kültürel kodu tasavvufi anlamla bütünleştirerek aşkı, ilahi aşkın zorlayıcı ve dönüştürücü gücüyle ilişkilendirir. Aşkın ateşle simgelenmesi, aynı zamanda insanın ruhsal sınavını, fedakârlığını ve kendini Hakk'a adama iradesini ifade eder. Şair şöyle der:

Saçını görünce, pervâne gibi kendini atar [49-x]

Burada pervâne, ateşe yönelmesiyle bilinir; varlığını, kendi benliğini yok ederek yakan ateşe feda eder. Yesevi'ye göre, insan da Hakk'a yönelirken, varlığını ve egosunu tamamen admalı, tıpkı pervâne gibi kendini aşk ateşine teslim etmelidir. Yesevi bu metaforu, aşkın hem coşku hem de ızdırap boyutunu açıklamak için kullanır:

Sevgi coşkusu aşkı anlatıyorsa,
Zulüm, ızdırıp ve sıkıntıyı işaret ediyorsa,
Aşıklar için aşkın ateşi görünüyorsa,
Gerçek aşıklar ateşten neden kaçsın [130-x].

Bu dizelerde, aşkın ateşi yalnızca tutkuyu değil; aynı zamanda sıkıntı ve sınavları da simgeler. Gerçek âşık için aşk, kolay bir yolculuk değildir; aksine fedakârlık, sabır ve yürekten adanmışlık gerektirir. Ateş, hem bir sınav hem de arınma aracıdır; âşık, bu ateşten kaçmak yerine onun içinden geçerek ruhunu Hak'a yakınlaştırır. Böylece Yesevi'de ateş, aşkın hem şekil hem de anlam boyutunu temsil eder; aşkın doğası ancak bu ateşle sınıandığında gerçek değerini kazanır.

Aşk, Yesevi'nin tasavvufi anlayışında insanın hem içsel hem de bedensel varlığını dönüştüren temel güçtür. Aşk, insanın içini ve dışını temizler, kalbini kavurur, ciğerini pişirir, bedenini adeta ateşe dönüştürerek küle varana kadar sarar. Bu dönüşüm, hem bir arınma hem de bir sınanma sürecidir:

Herkes severse, yanan ateş onun olur,
Ruhu yanarsa bedenden duman savrulur,
Ciğeri yanar ama görünmez yarası,
Halk içinde saklıdır onun sevdası.

Ruhundan geçmeden bulunmaz Yüce Ruh,
Sınanıp ezilmeden açılmaz o ufuk,
Aşka düşüp ateşe atılan yanar,
İnşallah hiçbiri bu yolda kaybolmaz [112-x].

Bu beyitlerde aşkın ateşle tasvir edilmesi, Yesevi'nin aşkın gücünü en çarpıcı biçimde vurgulama yöntemidir. Şair, aşık ateşinin insan ruhunu nasıl arındırdığını, sınıadığını ve yücelttiğini açık bir biçimde gösterir. Yesevi'ye göre aşkın gücü, en şiddetli ateşten bile üstündür ve gerçek âşık yalnızca kendi deneyimi aracılığıyla bu gücün şiddetini kavrayabilir.

Daha önceki hikmetlerde aşk, ateş metaforuyla ifade edilirken, başka metinlerde aşk nehir ve su simgeleriyle de betimlenir. İnsan, aşk nehrine girip onun arındırıcı suyundan geçtikten sonra Hakikat'in cevherine ulaşır. Bu yaklaşım, Yesevi'nin aşkı hem dönüştürücü hem de kurtarıcı bir güç olarak gördüğünü ortaya koyar; aşk, yalnızca coşku veya sevgi değil, aynı zamanda bilincin ve ruhun Hak'a yönelim yolunda arınmasını sağlayan bir araçtır.

Aşkın nehrine girip yıkan,
Onun cevherlerini dizdik dostlar [39-x].

Yesevi’de su, aşkın arındırıcı ve dönüştürücü niteliğinin en güçlü simgelerinden biridir. Su, bedeni temizlediği gibi kalbi de arındırır; aşkın berraklığını ve saf gücünü temsil eder. İnsan ne kadar suya ihtiyaç duyarsa, gönül de o denli aşka muhtaçtır. Nehir kirlenirse taşar ve dibindeki çöp kıyıya çıkar; benzer şekilde aşk da insanın içindeki kötü niyet ve kirli düşünceleri yüzeye çıkarır ve temizlenmesini sağlar. Yer altından çıkan su, berraklaştıkça akar; aşk da insanın gözyaşlarıyla akıp ruhsal temizlik sağlar. Bu nedenle Yesevi’de gözyaşı, aşkın en belirgin göstergelerinden biridir; aşıkların sevgisi ve bağlılığı gözyaşlarıyla ölçülür.

«Zemzem gibi yer altına girdim, işte» [20-x] ifadesinde ise Yesevi, aşkın ve ibadetin yer altına inen bir suyun berraklığı gibi olduğunu belirtir. İnsan, aşk yolunda çile çekerek, ibadet ve zikirle gönlünü arındırır; tıpkı yerin derinliklerinden çıkan berrak bir suyun yolunu bulması gibi. Bu, aşkın hem içsel bir temizlik hem de ruhsal yükseliş aracı olduğunu gösterir.

Yesevi’nin aşkı betimleme biçimleri oldukça çeşitlidir ve her biri farklı bir sanatsal imgeler ufku açar. Önceki hikmetlerde aşkın gücü, ateş ve su metaforlarıyla ölçülürken, ilham olarak hava biçiminde de algılanabilir. Diğer hikmetlerde aşk, bülbülün cıvıltısıyla çiçek açan bir bahçe ya da bostan şeklinde tasvir edilir; bazılarında ise gönlün sızısını yumuşatıp kalbin sırlarını açan «elest» şarabı olarak dökülür. Bu çok yönlü imgeler, Yesevi’nin aşkı yalnızca bir duygusal deneyim değil, aynı zamanda bireysel ve evrensel bir arınma, yükseliş ve Hakikat yolunda temel bir güç olarak gördüğünü ortaya koyar.

Yesevî’nin dünyaya bakışında, Allah’ı tanımanın en temel koşulu insanın kendini tanımasıdır:

Özünü bilen, Hakk’ı bilendir,
Allah’tan korkup dürüstlüğe gelendir [20,21].

Bu ifade, sufînin bireyin iç dünyasına dönmesini ve kendi ruhsal yapısını idrak etmesini temel alan öğretisini özetler. «Kendini bilmek», yalnızca bir bilgi edinme süreci değil, aynı zamanda yaşamın farklı koşullarında kişinin kendi içsel deneyimini keşfetme yöntemidir. Bu süreç, insanı araştırmacı konumdan uzaklaştırır ve onu araştırılan, gözlemlenen ve deneylenen bir varlık hâline getirir.

Rabbini tanımak isteyen bir sufi, kendini tanımak için çeşitli yöntemler uygular; ibadet, zikir ve içsel tefekkür bunların başında gelir. Kendisinin dışındaki varlıklar ve doğadaki fenomenler, sufînin kendini tanıma sürecinde hem araç hem de rehber işlevi görür. Sufi, bu deneyler aracılığıyla nefsini sınar, kendi yönelimini ölçer ve iman seviyesini tartar. Ayrıca

yaratılmış olanı gözlemleyerek onun anlamını kavrar ve evrendeki yerini daha iyi idrak eder.

Bu süreç, makrokozmos (evren) ile mikrokozmos (insan) arasındaki ilişkide kendini gösterir. Sufi, evrende ne kadar küçük olduğunu fark eder; fakat bu küçüklüğe rağmen, içindeki yüceliği ve potansiyeli görür. Böylelikle insan, hem evrendeki konumunun farkına varır hem de kendi ruhsal büyüklüğünü idrak eder; yani en küçük varlıklar arasında olmasına rağmen, ruhsal olarak en büyükler arasında yer alır. Bu anlayış, Yesevî'nin tasavvufi pedagojisinin temel taşlarından biridir ve müridin Hak'a yaklaşımında kendini bilmenin kaçınılmaz önemini ortaya koyar [26,77].

Allah ile bir olma hâlindeki ekstaz durumu, tasavvuf düşüncesinde "Enel Hak" ifadesiyle sembolize edilmiştir. Hallac Mansur (858-922), bu kavram aracılığıyla tasavvufun özünü ortaya koymuş ve insanın ilahi yönünü tanımasını amaçlamıştır. Mansur, insanın Allah ile birliğini ve aşk ile kendini O'na adanmasını vurgulamış; ancak çağdaşlarının çoğu bu derin ruhsal deneyimi yanlış anlamış ve sözlerini küfür olarak değerlendirmiştir. Sonuç olarak Mansur, bu anlayışından ötürü darağacına asılmıştır.

Ahmed Yesevî, hikmetlerinde Mansur'un bu sözünün anlamını cahillerin kavrayamayacağını açıkça belirtir. Ona göre Mansur, Allah yolunda gerçek ve samimi bir ruh olarak öne çıkmıştır. Yesevî, kendi manevi deneyimini Mansur'un yolu ile özdeşleştirerek, aşk yolundaki özverisini ve Allah'a bağlılığını şöyle ifade eder:

Âşık yolunda âşık olarak Mansur geçti,
Belini büküp, Hak'ı sevmekte kararlı durdu.
Zulüm ve eziyet çok işitti,
Ey Müslüman, ben de Mansur oldum işte [20,39].

Buna ek olarak Yesevî, Allah'ı tanımamın ve O'na aşk ile yaklaşmanın yalnızca pak ve bilge kullara nasip olacağını belirtir:

Ennel Hak'ın anlamını bilmez cahil,
Bilge gerek bu yollara, pak ve nar.
Akıllı kullar Hak yolunu ezberledi,
Camı geçip yaratana sevdim işte [20,40].

Doğulu sufilerin geleneğinde, Allah'ı tanıma yolu en temel meselelerden biridir. Tek Allah'ın mahiyeti hiçbir nitelik ile tam olarak açıklanamadığından, müridin temel yaklaşımı, tüm benliğiyle kendini teslim etmek ve âşık olmaktır. Yesevî'nin hikmet kitabı da bu yaklaşımı temel alır; eser, Allah'ı sevmeye ve O'na yönelme düşüncesi etrafında şekillenmiş ve müridin ruhsal

olgunluğunu beslemeye adanmıştır. Böylece Yesevî, aşkı ve teslimiyeti, tasavvufi bilginin hem pedagojik hem de mistik boyutunda merkezi bir kavram hâline getirir.

Bu hikmet dizelerinden, Ahmed Yesevî'nin Allah yolundaki aşk ve muhabbet anlayışının anlamı, düzeyi ve kapsamı hakkında derin bir fikir edinmek mümkündür. Yesevî'ye göre, Allah'ı tanıyıp O'na ulaşmayı arzulayan bir kişinin zihninde, kalbinde ve ruhunda Allah'tan ve O'nun vuslatından başka hiçbir şey bulunmamalıdır. Bu durum, dünya işlerinden tamamen el çekmeyi, hem ruhu hem de bedeni Allah yoluna adanmak ve kalbi yalnızca Allah sevgisiyle doldurmakla mümkündür. Böylece Yesevî, gerçeğe ulaşma yolunda başarıya ulaşacak kişinin, yalnızca Allah'ın sevgisiyle dolmuş ruh olduğunu açıkça gösterir.

Bu bağlamda Prof. A. Abuov'un belirttiği gibi: «Yesevî öğretisinde her birey yalnızca kendini geliştirme ve kendini tanıma yoluyla Hakikate ulaşabilir fikri tüm varlığıyla ortaya konmaktadır. Düşünür Yesevî, eserlerinde 'Hikmetler'inde ve yaşam felsefesine dönüşmüş dualarında, insanın gelişimi ve olgunlaşması için en gerekli koşulun Aşk olduğunu, aşkın ise Allah'ın nuru olduğunu vurgular. Bu sayede yalnızca Allah sevgisiyle olgunlaşmış kişi, insan ile evren arasındaki çatışmayı ve ilişkileri çözmeye kapasitesine sahip olur» [27,65]

Yesevî'nin 27. hikmetinde, her dizede son satırın «Ne yaparsan yap, âşığı kıl, Yaratan» şeklinde bitmesi, tasavvufta aşkın en ön sıraya çıkarıldığını ve insanın en değerli arzularının aşk olduğunu gösterir. Bu bağlamda, aşk bir pedagojik araç, bir ruhsal rehber ve manevi olgunlaşmanın temeli olarak sunulmuştur:

Âşıkсан, canı da bedeni de yakarsın,
Dünya malımı bir anda yıkarsın,
Âşık değilsen Hakk'ı bilemezsin,
Ne eylersen eyle, âşık kıl beni, Yaratan.

Âşık derdini taşıdım, gücüm kalmadı,
Bu yolda can verenin başka muradı olmadı,
Can vermeden dönmek elimden gelmedi,
Ne eylersen eyle, âşık kıl beni, Yaratan [20,60].

Bu dizelerden çıkarılacak temel sonuç şudur: Tasavvufun en önemli ilkesi, saf, temiz ve samimi aşkı yüceltmektir. Yesevî'ye göre Allah'ı tanımanın yolu, âşık olmaktan geçer; aşk, sadece bir duygu değil, aynı zamanda kişinin ruhsal yolculuğunun ve Hakk'a yaklaşmasının merkezi motivasyonudur. Bu yolda canını feda eden, arzularını aşkla dönüştüren kişi, Hakikat'e ulaşmanın yanı sıra insan ve evren arasındaki uyumu ve dengeyi kavrayabilecek olgunluğa erişir.

Yesevî'nin hikmetlerinden elde edilen bu sonuç, hikmetlerde açık bir biçimde ifade edilir:

Allah'ın huzurunda olgun akıl hiçbir işe yaramaz,
Âşık ateşi yanarsa, canı bırakmaz [20,42].

Bu dizeler, tasavvufta aşkın yalnızca duygusal bir hâl değil, aynı zamanda bilginin ve iradenin üzerinde güçlü bir etki olduğunu ortaya koyar. Yesevî'ye göre, insanın Allah'a ulaşmasında en temel araç aşk ve muhabbet duygusudur; akıl ve bilgi tek başına bu yolda yeterli değildir. Âşık olanın ruhu, aşk ateşiyle yanar ve bu ateş onu Hakikate yönlendirir, canını Allah yoluna adama kararlılığı verir.

Bu bağlamda, İmam Gazali de insanın Allah'a olan aşkının akilî temellerini araştırmış ve sevgiyi beş farklı kategoriye ayırmıştır [28,283]. Bu beş sevgi türünün olgunlaşması ve birleşmesi, yalnızca Allah'a olan aşk aracılığıyla mümkündür. İnsan, yaratılmış varlıkları severse, bu sevgi onu Yaratana, yani Allah'a yönlendirir. Kendisine iyilik eden kişiyi sevmesi, Allah'ın bahsettiği nimetleri fark etmesini ve takdir etmesini sağlar. Güzellikleri ve iyilikleri sevmesi, onun tüm güzellikleri ve iyilikleri yaratan Allah'a yönelmesine vesile olur. Beşinci ve en önemli sevgi türü ise, kul ile Allah, seven ile sevilen arasında doğrudan bir ilişki kurulmasını ifade eder. Çünkü kul, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak yaratılmıştır ve yaratılışında meleklerin secde etmesini sağlayan ruhî bir cevher taşır. Bu nedenle aşk, sadece bir duygusal tecrübe değil, aynı zamanda insanın yaratılış ve sorumluluk bilincini derinleştiren manevi bir güç olarak işlev görür.

Bu anlayış, Yesevî'nin hikmetlerinde sıkça vurguladığı üzere, Allah'a ulaşma yolunun ancak aşk ile mümkün olduğunu, akıl ve bilgi tek başına bu yolda yeterli olamayacağını ortaya koyar. Âşık, Hakk'a olan bağlılığında kendi varlığını aşar, nefsini sınar ve aşkın ateşiyle ruhunu arındırır; böylece Allah'ın cemaline ve nuruna ulaşır.

Hikmetlerde, kalpleri Allah'a aşk ile dolu olan kişilerin ateş gibi yanıp kül olduğu zorlu hâller geniş biçimde tasvir edilir. Bu yol, sıradan bir çaba veya yüzeysel bir niyetle aşılabilecek bir yol değildir; yalnızca canını feda eden, samimi ve sadık kullar bu meşakkatli yola katlanabilir. Bu nedenle Yesevî, didar için can feda etmeden veya canını tüketmeden âşık olduğunu iddia etmemeyi öğütler. Gerçek âşık, aşk ateşinde yanıp Hakk'ı görmeyi arzulayan, gönül ve zihinle sürekli zikredip hizmet eden kişidir. Böyle bir kişi, emeklerinin boşa gitmeyeceğine ve sonunda muradına ulaşacağına güvenebilir. Yesevî, aşk yolunun zorluğunu şöyle vurgular:

Eğer aşkın ne kadar zor bir iş olduğunu bilseydin,
Yaratıcı seni zorlukla sınırdı.
Keder ve sıkıntıyla dolu olursan gece gündüz,
Kalbini Yaradan'dan başkasına ayırma, dostlar [20,70].

Bu dizeler, Allah'a yönelen bir sufinin içsel çalkantısını ve aşk yolundaki sürekli çabasını açıkça gösterir. Âşığın kalbi, sıkıntı ve ıstıraplarla dolarken, tüm dikkati ve niyeti yalnızca Hakk'a yönelir. Bu hâl, Yesevî'nin hikmetlerinde "âşık" kelimesiyle ifade edilir ve saf tasavvuf terimi olarak yalnızca Allah'a olan aşkı temsil eder.

Yesevî, aşkı salt bir duygusal hâl değil, pratik bir eylem olarak görür. Aşk yoluna giren kişinin cesur ve kararlı olması gerekir; aksi hâlde yolun zorlukları altında ezilir. Bu anlayışı bir başka hikmetinde şöyle dile getirir:

Bu kişilerin çektiği acı: keder, sıkıntı,
Sıkıntı çekip ıstırap çeken, sonunda rahatı görecektir.
Sabahın erken saatlerinde hüznle ağlayan, mutluluğu bulacak,
'Hu-Hu' diyerek bu dünyadan geçip gidecek, dostlar [20,74].

Burada, aşk yolunda sabır ve sebatın önemine dikkat çekilir; âşığın çektiği sıkıntılar geçici ve bu sıkıntılar aracılığıyla ruhsal olgunlaşma ve ilahi huzura erişim mümkün olur. Yesevî, aşkı bir sınav ve uygulamalı deneyim olarak sunar. Yoluna bir kez girmiş âşık, hem nefsinin terbiye eder hem de aşk pazarında kendini sunar. Bunun zorluklarını şöyle dile getirir:

Bütün gün kaygısız gezdim, zikir çekmedim,
Gayretle gündüz gece düşünmedim.
Aşk pazarında kendimi satmadım,
Nefsim yüz bin türlü arzu diledi, dostlar [20,76].

Bu dizeler, aşk yolunda kararlılığın, gayretin ve fedakârlığın önemini gösterir. Âşık, yalnızca sözde değil, fiilen de Allah yolunda kendini ortaya koymalıdır. Yesevî'nin vurguladığı esas, aşkın hem ruhu arındıran hem de iradeyi sınavan bir güç olduğudur. Sufilikte aşk, kişi ile Yaratan arasındaki en güvenilir ve belirleyici bağıdır; bu bağ, kişinin ruhunu olgunlaştırır ve Hak yolunda ilerlemesini sağlar.

Buradan anlaşılacağı üzere, iki yüzlülük, cehalet, zalimlik, kötülük, nefsi arzulama ve dünya sevgisi gibi bu dünyadaki olumsuz özelliklerden kaynaklanan her bir acı, sufinin aşk yolunda ilerlemesine birer basamak gibi katkıda bulunur. Her sıkıntı, her keder ve her sınav,

âşığın ruhunu arındırır ve Allah'a yönelmesini sağlar. Yesevî bu durumu dizelerinde açıkça belirtir:

Ey dostlar, cehaletle yol arkadaşlığı yaparak,
Kardeşim yanarak, ruhum doyup öldü işte,
Doğruyu söylesem de yanlış yola boyun eğecek,
Kan içip acı zehrine doydu işte [20,46].

Ya da:

Geçmiş işler ruhumu ezdi, kanım kaynadı,
Kutsal yerde kutsalsız yaşadım, gönlüm coştı.
Ayet ve hadis ne kadar anlatsam da kulak asmadı,
Göğsüm hüznün ve kederle doldu işte [20,47].

Bu dizelerde Yesevî, içsel bir sıkıntı ile saf aşkı, dünyevi bağlardan üstün tutar ve ona yönelir. Onun anlayışında, aşkın gerçek yolu acı, sabır ve fedakârlıkla örülüdür. İnsan ne kadar çok sıkıntı çeker ve nefsinin olgunlaştırır, aşk yolunda o kadar ilerler.

Allah aşkı için gönülleri tutku ile yaktı,
Rızayla yanıp kavruldum işte.
İki dünyanın gözü önümden geçti,
Görünmedi, yalnızca Hak'ı sevdim işte [20,42].

Bu dizeler, Yesevî'nin aşkı salt duygusal bir hâl değil, bir yaşam biçimi olarak gördüğünü ortaya koyar. «Dünyanın zevklerini yüz bin defa terk etmiş» ve «ruhunu feda etmiş» âşık, sadece kendi nefsiyle değil, tüm dünyevi bağlarla da mücadelesini vermiştir. Bu, sufi aşkının özüdür: Tanıyarak ve anlayarak uyanan bir olgu.

Yesevî'nin sözlerinde sıkça vurgulanan bir nokta da şudur: gözyaşı ve çekilen acılar boşuna değildir. Sufi, Allah'ı kalbiyle tanır, gönlüyle hisseder ve tutkuyla yönelir. Onun aşkı ümit ve güven üzerine kuruludur. Dökülen gözyaşları, çekilen acılar, gün boyu hiç durmadan yapılan minacat ve dualar, âşığının Allah'a olan bağlılığının ve sabrının göstergesidir. Eninde sonunda, yürekte bağlanan âşık, Allah'ın yüzünü göreceğine dair sarsılmaz bir inanç besler; bu inanç ise ona tükenmez bir sabır ve dirayet verir. Yesevî'nin hikmetlerinde geçen «göz yaşını boşuna dökme, Hak'ı tanı» sözü tam da bu anlayışın ifadesidir. Böylece Yesevî'nin tasavvuf anlayışında aşk, yalnızca bir duygu değil, ruhun arınması, sabırla ve fedakârlıkla gerçekleştirilen bir eylemdir; sıkıntılar ve acılar ise bu aşk yolunun vazgeçilmez basamaklarıdır.

Gerçekten sevenin gönlü aydın olursa,
Âşık olanlar Yaratan'ın yanına yükselir, dostlar.
...‘Dîdar göreceğim’ diyerek gönlünü yakan âşık,
Böyle bir âşık sonunda yüzünü görür [20,68-71].

Bu dizelerde Yesevî, ümidin yol göstericiliğinde ruhunu ateşle yakan bir âşığın tasvirini sunar. Eser boyunca ilhamla dile getirilen aşk ateşi bir an bile sönmez; bu da gösteriyor ki, aşkın çektiği sıkıntılar ve sabırlar, insan ruhuna güç veren kutsal bir niteliğe sahiptir: ümit. Ümidin varlığı, âşık için manevi bir yakıt işlevi görür; ne kadar acı ve zahmet çekilirse çekilsin, ruh bu yolda tükenmez.

Yesevî'nin hikmetlerinde aşk, her zaman dünyevi arzulara ve nefsin isteklerine karşı bir sınavdır. Bu olumsuz özellikler, onun için aşk yolundaki temel engeller olarak yorumlanır. Böylece aşk ve dünya zevki, hiçbir zaman birleşmeyen iki ayrı yol olarak sunulur. Sufi düşüncesinin özü, dünya telaşından, nefsin arzularından ve günlük sıkıntılardan üstün bir saf ruh olan aşkın varlığıyla evrensel ve kutsal bir değeri temsil eder.

Yesevî, aşk ve âşık kavramını değerlendirirken her zaman kapsamlı bir bakış açısı sergiler. Gerçek âşık ile sahte âşığı ayırt eder ve bu farkı açıklarken şu dizeleri dile getirir:

Yirmi iki yaşında olgun bir yiğit oldum,
Gerçek derdin derdine şifa buldum,
Sahteyle gerçeği ayırt ettim,
Bu yüzden Hak'ka sığındım.

Bu yolda nice sahte âşık gördüm,
İçi temiz olmayanın gönlü açılmaz,
Sevdiğine layık olamaz böyle kişi,
Mahşer gününde şaşkına döner [20,105].

Bu dizelerde Yesevî, iki yüzlü insanların ruhsal olarak zayıf ve değersiz olduğunu eleştirel bir biçimde ortaya koyar. Sahte âşıkların gerçek aşkın değerine ulaşamayacağını ve Allah'a yönelmede samimiyetlerinin yetersiz kalacağını vurgular. Onun anlatımında aşk, yalnızca bir duygu değil; ruhsal olgunlaşmanın, sabrın ve fedakârlığın bir göstergesidir. Gerçek âşık, yalnızca gönlünü ve ruhunu Hakk'a teslim eden, dünyevi bağlardan uzaklaşan ve ümit ile yanıp tutuşan kişidir. Böylece Yesevî'nin tasavvuf anlayışında aşk, hem bir manevi mücadele hem de insanın Allah'a ulaşma yolunda en temel rehberdir. Sahte âşık ve gerçek âşık arasındaki fark, kalbin temizliği ve Allah'a yönelişin samimiyeti ile ölçülür; çünkü gerçek aşkın değeri yalnızca ruhun

bütünlüğüyle ortaya çıkar.

Yesevî'nin aşk anlayışı, tasavvufî düşüncenin temel eksenlerinden biri olarak, yalnızca bireysel bir ruhsal deneyim değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir olgu olarak da ele alınmalıdır. Sufi, aşkı kimi zaman bir bilgi ve keşif alanı olarak tanımlar; kimi zaman da derinlerde incilerin yattığı engin bir denize benzetir. Bu metaforlar, Yesevî'nin hem estetik bir dil kullanma kapasitesini hem de düşüncesinin epistemolojik boyutunu ortaya koyar. Metaforik anlatımlar, salt süsleme aracı olmayıp, sufi bilincin kavramsallaştırılmasında ve okuyucunun zihninde somut bir deneyim yaratılmasında işlevsel bir rol üstlenir. Bu bağlamda, Yesevî'nin eserleri, yalnızca sözlü edebiyatın bir ürünü değil, aynı zamanda halk bilincinde manevi bir rehber niteliği taşır.

Bu etki, A. Kunanbayev'in dizelerinde de gözlemlenebilir:

«Muhabbet, kavga ve öfke ile savaşır,
Ah, benim kalbim buz kesmez mi?» [29,48]

Bu örnek, Yesevî'nin aşk kavramının sonraki kuşaklar tarafından benimsenmiş ve kültürel bir devamlılık kazandığını gösterir. Kunanbayev'in ifadeleri, Yesevî'nin tasavvufî aşk anlayışının Türk halkları edebiyatında nasıl biçimlendiğine dair önemli bir gösterge sunmaktadır. Akademik açıdan incelendiğinde, Yesevî'nin aşkı ele alış biçimi, üç temel düzeyde değerlendirilebilir: birincisi, aşkın ontolojik boyutu; insanın varoluşsal olarak Hakk'a yönelmesini sağlayan içsel bir güç olarak ortaya çıkar. İkincisi, aşkın epistemolojik işlevi; sufi bilincin derinleşmesini, hakikatin algılanmasını ve bireyin kendini bilme sürecini kolaylaştırır. Üçüncüsü, aşkın ahlaki ve pratik boyutu; insanın nefsinin terbiye etmesi, dünyevi bağlardan sıyrılması ve toplumsal ilişkilerinde samimiyet ve adalet temelinde hareket etmesini sağlar.

Yesevî'nin hikmetlerinde aşk, yalnızca bireysel bir duygu değil, aynı zamanda insanın evrenle ve yaratıcısıyla kurduğu ontolojik bir bağıdır. Bu nedenle, aşkın ifade edildiği metaforik imgeler (ateş, su, nehir, ilham, pırak, bahçe) yalnızca edebi bir süsleme değil, sufi pratik ve ahlaki bilincin somutlaştırılmasıdır. Okuyucu, bu imgeler aracılığıyla aşkın hem ruhsal hem de sosyal etkilerini deneyimler ve eserle kurduğu etkileşim, onun kendi manevi gelişimine katkı sağlar.

Sonuç olarak, Yesevî'nin hikmetlerinde aşk, bireysel bir ruhsal deneyimden çıkarak toplumsal bir rehberliğe dönüşür. Bu bağlamda, sufi aşk, hem insanın kendi varlığına dair farkındalığını artırır hem de evrensel bir değer olarak kültürel hafızada yaşamaya devam eder. Yesevî'nin dili ve metaforik zenginliği, okuyucuya sadece estetik bir haz sunmakla kalmaz; aynı zamanda sufi yaşamın epistemolojik, ontolojik ve ahlaki boyutlarını kavrama olanağı sağlar.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HOCA AHMET YESEVİ'NİN HIKMET GELENEĞİ

2.1 Hoca Ahmet Yesevi Geleneği ve Türk Edebiyatındaki Yeri

Dünya tarihinin akışında kendine özgü bir yere sahip olan önemli dönüm noktalarından biri, Türk halklarının İslam dinini kabul etme sürecidir. Bu süreç, sadece bir dini değişim değil, aynı zamanda kültürel, sosyal ve zihinsel bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Hoca Ahmet Yesevi'nin rolü, özellikle Orta Asya Türk toplumlarında İslamiyet'in benimsenmesinde belirleyici bir etki olarak öne çıkar. Yesevi, tasavvufi öğretileri, ahlaki ilkeleri ve halk diliyle sunduğu hikmetleriyle yalnızca dini bir öğretmen değil, aynı zamanda toplumsal bir rehber ve kültürel bir öncüdür. Onun mirası, nesiller boyunca sözlü ve yazılı aktarım yoluyla canlı kalmış, ahlaki ve mistik öğretileri Türk topluluklarının sosyal ve manevi yaşamında derin izler bırakmıştır.

Hoca Ahmet Yesevi'nin etkisi, öncelikle doğrudan öğrencileri ve müridleri aracılığıyla yayılmıştır. Süleyman Bâkırgani (Hakim Ata), Mansur Baba, Kul Şemseddin, Hudaydad, İkani, Yusuf Ata, Kul Ubeydi, Fakiri ve Beyzap gibi sufi şahsiyetler, Yesevi öğretisinin taşıyıcıları olmuş ve bu öğretileri kendi coğrafyalarında yaygınlaştırmışlardır.

Yesevi'nin geleneği, Türk edebiyatında da derin izler bırakmıştır. Öncelikle Yunus Emre, halk dili ve hikmet anlayışını devam ettirerek aşk, tevazu ve Allah sevgisi temalarını işlemiştir. Hoca Dehhani, Anadolu'da Yesevi'nin tasavvufi ve didaktik üslubunu benimsemiş ve divan edebiyatına ahlakî motifler kazandırmıştır. Mevlânâ Celaleddin Rumi, Yesevi'nin öğretilerinden etkilenmiş; aşk ve nefis terbiyesi anlayışını eserlerinde yansıtmıştır. Edip Ahmet Yükneki, didaktik eserlerinde Yesevi geleneğini sürdürerek ahlak ve İslâmî öğütleri halka ulaştırmıştır. Hacı Bektaş Veli, Yesevi'nin öğretilerinden etkilenerek Bektaşilik tarikatını kurmuş ve halk odaklı ahlaki yaklaşımı devam ettirmiştir. Ayrıca, Anadolu'da Nakşbendî ve diğer tasavvufi şairler, Yesevi'nin zikir, nefis terbiyesi ve ahlaki öğüt anlayışını eserlerinde yansıtmışlardır.

Bu etki, Kazak edebiyatının klasik temsilcilerinde de açıkça görülür. Buhar, Abay, Şortanbay, Maylıkoja, Aubekir, Madelikoja ve Dulat gibi isimlerin eserlerinde, Yesevi'nin ahlaki ve tasavvufi öğretilerinin izleri belirgindir. Bu durum, Yesevi'nin etkisinin yalnızca bireysel bir eğitim ve öğretim faaliyetiyle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda bir kültür ve edebiyat aktarım mekanizması olarak da işlediğini göstermektedir.

Bununla birlikte, Yesevi etkisi sadece Kazak coğrafyası ile sınırlı kalmamış; Orta Asya'nın geniş bölgeleri, Anadolu ve Hindistan'ın bazı alanları da bu öğretiden etkilenmiştir. Bu etkilenme, sadece bireylerin dini pratiklerinde değil, aynı zamanda bu toplumların yaşam

tarzlarında, edebiyat eserlerinde ve toplumsal dünya görüşlerinde de kendini göstermiştir. Dolayısıyla, Yesevi öğretisi, İslam'ın Türk toplumları arasında kökleşmesinde merkezi bir rol üstlenmiş, kutsal yol (tarikât) ve mistik uygulamalar aracılığıyla bireylerin kalbine nüfuz ederek hem dini bağlılığı hem de toplumsal uyumu güçlendirmiştir [30,311;31,58].

Bu bağlamda Yesevi'nin öğretisi, İslam'ın kültürel ve manevi boyutunu Türk halklarının tarihsel ve toplumsal bağlamına entegre eden bir köprü işlevi görmüş; hem bireysel olgunlaşmayı hem de toplumsal bilinçlenmeyi mümkün kılan bir metodoloji sunmuştur. Böylece Yesevi, yalnızca tasavvufî bir rehber olarak değil, aynı zamanda Orta Asya'nın kültürel ve entelektüel tarihinin şekillenmesinde belirleyici bir figür olarak tarihe geçmiştir.

Yüzyıllar boyunca süregelen Hoca Ahmet Yesevi mirasının Türk halkları ve özellikle Kazak edebiyatı üzerindeki etkilerini anlamadan önce, bu alanda yaptığı çalışmalarıyla ön plana çıkan akademisyen Abdımalk Nısanbaev'in görüşlerine değinmek yerinde olacaktır. Nısanbaev, Yesevi araştırmalarının güncel çerçevesini belirlemenin ve gelecek araştırmacılara yön göstermenin önemine dikkat çekerek, Yesevi'nin geleneksel Türk ulusal dünya görüşündeki yerini yeniden değerlendirme gereğini vurgular. Ona göre, bu amaç doğrultusunda öncelikle Yesevi'nin benimsediği tasavvuf öğretisinin mahiyeti, kapsamı ve bu öğretinin Türk topluluklarında nasıl kök saldığı sorularına yanıt aranmalıdır [32,40]. Bu yaklaşım, Yesevi'nin yalnızca bireysel bir tasavvuf lideri olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel düzeyde de derin etkiler bırakan bir figür olduğunu ortaya koymak açısından büyük önem taşır.

Nısanbaev, tarihî süreçlere de özellikle dikkat çekmektedir. Ona göre, Arap komutanı Kuteybe ibn Müslim'in büyük ordusuna rağmen, Türk halkı ata yurtlarını savunmuş, ancak aynı coğrafyada İslamiyet'i kabul etmeye de yönelmişlerdir. Nısanbaev sorar: «Arap komutanının güç ve silah tehdidiyle boyun eğdiremediği halk, neden Müslümanlığı topluca ve gönüllü olarak kabul etmeye başladı? Neden derviş sufi önderlerini kutsal kabul edip, söylediklerini dikkatle dinledi?» [33,26]. Bu sorular, tarihsel bir merakın ötesinde, Yesevi tasavvufunun ve Türk topluluklarının geleneksel dünya görüşünün etkileşimindeki temel dinamikleri anlamaya yöneliktir. Nısanbaev, bu durumun cevabının, geleneksel Türk kültürü ile tasavvuf öğretisinin hem benzeyen hem de birbirine kökleriyle bağlı yapısında yattığını belirtir. Bu perspektif, Yesevi öğretisinin, güç ve zorlamadan ziyade gönüllü bir kabul ve derin bir içselleştirme süreciyle toplumlara nüfuz ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Dolayısıyla, Yesevi'nin tasavvuf öğretisinin Türk halkları arasında yayılmasının ardında sadece dini bir vaaz etkisi değil, aynı zamanda kültürel, ahlaki ve manevi bir rezonans vardır. Bu rezonans, Türk topluluklarının dünya görüşü, ahlak anlayışı ve manevi pratikleriyle örtüşmüş; böylece Yesevi'nin mirası hem bireysel hem de toplumsal düzeyde kalıcı bir etki yaratmıştır. Bu tarihî ve kültürel perspektif, Yesevi'nin etkisinin sadece Kazak coğrafyasında değil, Orta

Asya'nın geniş alanlarında, Anadolu ve Hindistan'ın bazı bölgelerinde de nasıl hissedildiğini açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Türklerin İslam dinini kabul etmesinin ardından, bu yeni inanç sistemi, önceden var olan maddi ve manevi değerlerle etkileşime girmiş ve her iki kültürel kaynağın sentezi olarak Türko-İslam kültürünü ortaya çıkarmıştır. Manevi değerler boyutunda değerlendirildiğinde, bu sentezin ilk somut sonuçları, Türk halkının İslam'ı kabul ettiği ve ilk Türko-İslam devletlerinin kurulduğu XI. ve XII. yüzyıllarda görülmektedir. Bu tarihsel dönem, Hoca Ahmet Yesevi'nin yaşadığı dönemle örtüşmekte olup, onun hikmetleri, Türko-İslam kültürünün temel ve en dikkat çekici örneklerinden biri olarak değerlendirilir.

Yesevi, öğretisinin geniş halk kitlelerine ulaşabilmesi için Türk halklarının edebiyat geleneğinden yararlanmıştır. Tasavvufi öğretilerini halka aktarırken, anlaşılır ve sade bir dil tercih etmiş, dini ve ahlaki kavramları Türk halk edebiyatından alınmış beyitler ve şiir biçimleri aracılığıyla sunmuştur. F. Köprülü'nün belirttiği üzere, Yesevi'nin hikmetlerinde iki temel unsur dikkat çeker: birincisi İslami, yani dini-tasavvufi içerik; ikincisi ise ulusal, yani halk edebiyatından alınan biçimsel ve estetik unsur [34,164]. İslami öğeler, eserin konusu, içeriği ve mesajında kendini gösterirken, ulusal unsurlar daha çok şiir formu ve ölçüsüyle öne çıkar.

Hikmetlerde işlenen konular, Allah'ın birliği ve mutlak kudreti, Hz. Peygamber'in hayatı ve özellikleri, İslam'ın temel esasları, ibadetler, ahirete hazırlık, cennet-cehennem tasvirleri, dervişlik ve dervişlik değerleri gibi dini-ahlaki öğretileri kapsamaktadır. Bu öğretiler, örnekleyici ve öğretici yöntemlerle halka sunulmuş; sözlü aktarım geleneğiyle uyumlu biçimde, Orta Asya halkının aşına olduğu şiir ölçüleri temelinde kaleme alınmıştır. Bu yönüyle Yesevi'nin hikmetleri, hem İslam kültürünü yaymayı hem de halkın manevi dünyasına doğrudan nüfuz etmeyi amaçlayan bir sözlü edebiyat örneği olarak değerlendirilebilir.

G.E.Grünebaum'un da belirttiği gibi, Yesevi'nin eserlerinde metafor kullanımı, mistik şiirin konularına derinlik kazandırmış ve okuyuculara öteki dünya ile ilgili anlayışlar kazandırmıştır [35,181-182]. Böylece Yesevi, hem tasavvufi düşüncüyü hem de halk edebiyatı geleneğini bir araya getirerek, Türko-İslam kültürünün hem içeriksel hem de biçimsel temellerini güçlendirmiştir.

«Dîvân-ı Hikmet», içerik ve biçim açısından halkın zevkine uygun bir edebî yapı arz eder. Bu özelliği, Yesevi'nin öğretisinin halkla doğrudan iletişim kurma amacını yansıtmaktadır. Yesevi'den sonra, tarikatına katılan dervişler arasında, bu ölçüde şiir yazma geleneği sistematik bir uygulama hâline gelmiştir; tarikat piri tarafından açılan yolda yürümek, öğrenciler için kutsal bir görev sayılmıştır. Bu nedenle Süleyman Bâkırgani (Hakîm Ata) başta olmak üzere Yesevi ve Nakşibendi dervişleri, eserlerini hocalarının biçim ve üslup geleneğine sadık kalarak kaleme almışlardır. Hikmetlerin hem konu hem de biçim açısından birbirinden farklı olmaması, Yesevi

tarafından oluşturulan yöntemin kutsal kabul edilip ondan sapılmaması ilkesine dayanmaktadır [35,167].

XII. yüzyılda Orta Asya ve Kazakistan halkları arasında tasavvufi geleneği yaygınlaştıran önemli şahsiyetlerden biri, Süleyman Bâkırgani'dir. Hakîm Ata olarak bilinen bu âlim, eserlerini Türkçe kaleme alarak hocası Hoca Ahmet Yesevi'nin öğretilerini sürdürmüştür. Bâkırgani'nin eserleri, her açıdan Yesevi'nin eserine benzerlik göstermektedir; böylece hocasının tasavvufi geleneği ve edebî yolunu ileri taşıdığı görülür. «Bâkırgani» adlı eserinde, hocası Yesevi'ye övgüyle değinmekte ve onu adil, alçakgönüllü ve bilge bir şeyh olarak tanıtmaktadır:

Şeriattan konuşan,
Tarikati arayan,
Hakikati bildiren
Şeyhim Ahmet Yesevi [36,167].

Bu değerlendirme, Yesevi'nin tasavvufi ve edebî mirasının, öğrencileri ve takipçileri aracılığıyla Orta Asya'da sistemli bir şekilde sürdürüldüğünü ve Türko-İslam kültüründe derin izler bıraktığını ortaya koymaktadır.

Hoca Ahmet Yesevi, eserlerinde İslam dininin ahlaki öğütlerini temel eksen olarak kabul etmiş ve dönemin ahlaka aykırı davranışları ile cehalete karşı açık bir tavır ortaya koymuştur. «Dîvân-ı Hikmet»'te tasavvufi gelenek ön plana çıkarılır; insanlık erdemleri, dünyanın geçiciliği, dervişliğin yüce değerleri, Allah'a duyulan sevgi ve bilgi gibi konular, eser bütünlüğü içerisinde işlenmiştir. Bu bağlamda, Yesevi ile öğrencisi ve geleneğini sürdüren Süleyman Bâkırgani'nin dizeleri arasındaki içeriksel ve düşünsel benzerlikler oldukça dikkat çekicidir.

Örnek olarak, Yesevi şu dizelerde tövbe, pişmanlık ve Allah'a teslimiyet konularını işler:

Tövbe ettim, yanlış iş yaptım, hata ettim,
'Evet İlahim', rahmetini yüce bildim.
Nefsim için dolaşırdım köpek gibi,
Yüce varlığım senin, selam ile geldim sana [20,31].

Buna karşılık, Bâkırgani de benzer bir anlam bütünlüğü ile şöyle der:

Kendi niyetimden uyanıp, Sana teslim oluyorum ey Allah,
Günahlarımdan tövbe ederek Sana dönüyorum ey Allah.
Yıllarca heves peşinde koştum, hata ettim, pişmanım,
Ama büyük umudum var ey Allah [36,173].

Her iki âlim de Allah'a ulaşma yolunda çileli bir aşk anlayışını öne çıkarır. Yesevi, Allah'ın dîdarını görebilmek için canını feda etmeyi, dünyadan el çekmeyi ve acı-ıstırap çekmeyi öğütler; sonuç olarak, şafakta ağlayan aşık sonunda muradına erişir. Bâkırgani'nin dizelerinde de bu anlayışın sürdürüldüğü gözlemlenmektedir:

Allah'a aşıklar şafakta kalkar,
Can ve gönülle ibadet ederler.
Aşık ateşte yanar, şafak vakti geldiğinde,
Kim Allah dîdarını görmek isterse,
Aşık olup ağlayarak yürür [20,162].

Bu karşılaştırma, Yesevi öğretisinin sistemli bir biçimde öğrencilerine aktarılmış olduğunu ve tasavvufi-pratik öğretilerin, edebi ifade biçimiyle birlikte kuşaktan kuşağa sürdürüldüğünü göstermektedir. Böylece, Yesevi ve Bâkırgani geleneği, İslam ahlakını ve tasavvufi aşk anlayışını Türk-İslam kültürü içinde hem biçimsel hem de içeriksel açıdan bütünleşik bir şekilde temsil etmektedir.

Yesevi ve Bâkırgani, tasavvufi düşüncede özdeş bir temel görüşü savunmaktadır: her iki âlim için de nihai amaç, Allah dîdarını görmek üzere aşk yolundan geçmektir. Ünlü doğubilimci E.E.Bertels, bu yolu şu şekilde tanımlamaktadır: «Kendini ıstırap içinde tutarak ve kanaatkârlık göstererek» [37,256]. Bu yaklaşım, ahiret yolunda gerekli erdemlerin ve manevi çabaların köprü işlevi gördüğünü göstermesi bakımından önemlidir.

«Dîvân-ı Hikmet»teki cennet-cehennem tasvirleri ve ahlaki öğütler, Bâkırgani'nin eserlerinde de benzer şekilde işlenmiştir. Her iki eser, nefsi terbiye etme ve ruhu yüceltme talebini öncelikli bir hedef olarak sunar. Yesevi'nin hikmetlerinde yer alan, nefsi dizginleme, dünya tutkularından arınma ve ruhsal olgunlaşma yönündeki öğretiler, Bâkırgani'de de sistematik olarak sürdürülmektedir. Böylece Yesevi öğretisi, sadece bir bireysel deneyim veya edebi ürün olmaktan çıkıp, takipçileri aracılığıyla süreklilik kazanan, toplumsal ve kültürel bir tasavvufi mirasa dönüşmüştür.

Yesevi öğretisinin etkisi, yalnızca doğrudan kendi öğrencileri ve Nakşibendi tarikatı mensuplarıyla sınırlı kalmamış, XII. yüzyılın sonu ile XIII. yüzyılın başında yaşamış olan Edib Ahmed bin Mahmud Yükneki'nin «Atabetü'l-Hakayık» adlı eserinde de açıkça gözlemlenmektedir. Bu eser, eğitim ve terbiye, insani değerler, ahlaki normlar ve bireysel olgunlaşma temalarını kapsamlı bir biçimde ele almakta ve akılcı öğütler sunmaktadır. Yükneki, bilgisizliğin olumsuz sonuçlarını vurgularken, bilgisiz kişiyi yağsız kemiğe benzetir ve böyle bir kemiğe kimsenin el uzatmayacağını hatırlatır: «kemik için yağ, insan için bilgi gerekir», «erkeğin süsü akıldır, kemiğin süsü yağdır» vb. [36,140]. Bu yaklaşım, Yesevi'nin cahillerle

geçirilen zamanı boşuna ve manevi açıdan zararlı görmesi ve onlardan uzak durmayı öğütlemesiyle anlamlı bir paralellik göstermektedir.

Ayrıca «Atabetü'l-Hakayık», alçakgönüllülüğü, kibirden arınmayı, dünyaya ve mala aşırı bağlanmamayı, ölümü düşünmeyi ve sade bir yaşam sürmeyi teşvik eder; bu bağlamda, eser «Dîvân-ı Hikmet» ile hem tema hem de ahlaki perspektif açısından büyük ölçüde örtüşmektedir. Böylece, her iki eser de Yesevi öğretisi geleneğinin sürekliliğini ve etkisinin nesiller boyu aktarıldığını göstermekte, Türk-İslam kültüründe ahlaki ve tasavvufi değerlerin sistemli biçimde yayılmasına katkı sağlamaktadır.

İslam dünyasında tasavvufi hareket, XI. yüzyıldan itibaren giderek yayılmış ve XII. ile XIII. yüzyıllarda İran, Orta Asya, Mısır ve Anadolu'da olgunlaşarak özgün kültürel ve edebî ürünler vermeye başlamıştır. Bu gelişmeler, hem bireysel maneviyatı hem de toplumsal etik anlayışını şekillendiren tasavvufî birikimin oluşmasına imkân tanımıştır. Anadolu topraklarında bu akımın en belirgin örneklerinden biri, Mevlevîlik tarikatının kurucusu olan Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'dir. Rûmî, Allah'ı tanıma, insanı anlamlandırma ve ahlaki olgunlaşma bağlamındaki tasavvufî düşüncelerini derinleştirerek geniş kitlelere ulaştırmış; bu süreçte, Yesevî'nin eserlerinden yayılan manevî ışığın kendi öğretilerinde yeniden parlaması dikkat çekicidir.

Yesevî ve Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışlarındaki örtüşmeler özellikle aşk, sevgi ve erdem kavramlarında belirginleşir. Her iki sûfî de Allah'a ulaşma yolunun sadece bilgi ile değil, aynı zamanda kalpten gelen samimi bir aşk ile mümkün olabileceğini vurgular. Mevlânâ'nın şu ifadesi, bu anlayışın evrensel boyutunu ortaya koyar:

Aşkın hâli pek çetindir,
Onun milleti, dini, dili tektir.
O'na (Allah'a) ulaşan yol başlı başına dolambaçlıdır,
Bunu ancak âşık olan bir yürek anlar [38,14].

Bu dizeler, aşkın bireysel bir deneyim ve insanın iradesine bağlı bir süreç olduğunu, aynı zamanda evrensel bir boyutta sevgi ve iyilik aracılığıyla gerçekleştirilebileceğini gösterir. Mevlânâ'nın Allah'a ulaşma yolunun zorluklarını ifade etmesi, Yesevî'nin hikmet dolu eserlerinde yer alan öğretilerle doğrudan paralellik arz eder. Yesevî, aşkın zorluğunu ve insanın sabırla katlanması gereken imtihanlarını şu dizelerle aktarır:

Âşık olmak yüce bir iştir, bunu bil,
Gündüz gece imtihanında olursun,
Huyundan bir eksiklik sezilmesin,

Başka düşünceyi gönlüne alma, dostlar [1,74].

veya bir başka hikmette, aşkı hem doğayla hem de insani deneyimle bütünleştirerek şöyle ifade eder:

Güle âşık olup bülbül oldum bugün,
Canım yaralı, gönlüm kederli, sesim çıkmaz.
Aşk dünyadaki en zor düğümdür,
Ne yaparsan yap, her şey Senin iradedendir, ey Yaratıcı! [1,66].

Bu dizeler, Yesevî'nin aşkı yalnızca bir duygusal hâl değil, aynı zamanda sürekli bir manevi mücadele ve imtihan süreci olarak ele aldığını göstermektedir. Hem Yesevî hem de Mevlânâ, aşkın insanı olgunlaştırıcı ve ruhu yücelten bir araç olduğunu, Allah'a yönelmenin ancak bu yolla mümkün olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla Yesevî'nin tasavvufi mirası, Mevlânâ'nın düşünsel evreninde yankı bulmuş ve Anadolu tasavvuf geleneğinin temel dinamiklerinden biri hâline gelmiştir. Bu bağlamda, iki sûfi arasındaki düşünsel bağ, Türk-İslam tasavvuf geleneğinin sürekliliğini ve evrensel boyutunu gösteren önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Hoca Ahmet Yesevî'nin tasavvufi öğretisi ve hikmet geleneği, yalnızca Orta Asya coğrafyasında kalmayıp, Anadolu'da Yunus Emre ve onun takipçileri aracılığıyla da yaşatılmıştır. Türk âlimi Fuat Köprülü, bu sürekliliğe dikkat çekerek, «Yunus'un ve Anadolu'daki takipçilerinin Yesevî geleneğine mensup olduğu bir gerçektir. Yesevî ile Yunus'un yaratıcı unsurları büyük ölçüde ortaktır» [34,121] ifadesiyle, iki büyük düşünür arasındaki entelektüel ve manevi bağın altını çizer. Bu değerlendirme, Yesevî ile Yunus Emre arasındaki ilişkinin yalnızca biçimsel bir devamlılık olmadığını; şiirsel üslup, edebî yapı ve muhteva bakımından da derin bir sürekliliğin söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır.

M. Demirci'nin çalışmaları, bu benzerlikleri üç temel başlıkta açıklamaktadır:

1. Geniş coğrafi ve toplumsal etki: Ahmed Yesevî, Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmesine rağmen, halkın kolayca anlayabileceği sade Türkçe ile eserlerini kaleme almış ve böylece geniş bir toplumsal destek sağlamıştır. Yunus Emre de benzer bir dil stratejisi izleyerek Anadolu Türkleri arasında geniş bir tanınırlık kazanmıştır. Her iki sûfi de halk ile doğrudan iletişim kurmayı, öğretilerinin yaygınlaşmasının ön koşulu olarak görmüştür.

2. Tasavvufî sunum ve ritüel boyut: Yesevî ve Yunus Emre'nin şiirleri, tasavvufî toplantılarda ilahî olarak, ezgi eşliğinde okunmuş; bu sayede eserler yalnızca edebî metinler olmanın ötesine geçerek kutsal bir değer kazanmıştır. Topluluk önünde dile getirilen bu hikmetler, dinî ve ahlâkî öğretilerin halk arasında içselleştirilmesini ve manevi bir deneyim olarak yaşanmasını sağlamıştır.
3. Hikmet yazma geleneğinin sürekliliği: Ahmed Yesevî'nin başlattığı hikmet yazma geleneği, Yunus Emre aracılığıyla Anadolu'da devam etmiş; onun yöntemi ve öğretisi, sonraki dervişler ve tasavvufî topluluklar tarafından sürdürülmüştür. Bu durum, Yesevî'nin tasavvufî mirasının sadece coğrafi olarak değil, nesiller boyunca da süreklilik gösterdiğini kanıtlamaktadır [39,85].

Yesevî'den yayılan manevî ışığın Yunus Emre'de tam anlamıyla tezahür ettiği görülmektedir. Yunus Emre'nin eserlerinde aşk, sabır, ilim, irfan, ahlâk ve fazilet temaları, Yesevî'nin hikmet anlayışıyla uyum içindedir. Bu durum, İslam tasavvuf geleneğinin Türk kültürü üzerindeki sürekliliğini ve derin etkisini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Yesevî etkisi, yalnızca Orta Asya ile sınırlı kalmayıp, Anadolu'da tasavvufî edebiyatın ve halk bilincinin şekillenmesinde merkezi bir rol oynamıştır.

Hacı Bektaş-ı Velî, Ahmed Yesevî ekolünün Anadolu'daki en önemli temsilcilerinden biridir. Fakr-nâme ve Divan-ı Hikmet ile Makâlât arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır; her iki eserde de Türklük açık bir şekilde görülmektedir. Anadolu ve Balkanlar'daki Müslüman Türk halkı, Hoca Ahmed Yesevî'nin, Hünkâr Hacı Bektaş Velî'yi Anadolu yönünde görevlendirdiğine inanmaktadır. Bu görevlendirmenin sonuçları ise ortadadır. Ahmed Yesevî'nin Türkistan'da yaptığı kutsal görev, Hacı Bektaş Velî aracılığıyla Anadolu ve Balkanlar'a taşınmıştır.

Her iki büyük veli de insanı daha olgun ve üstün bir hâle getirmek için çaba sarf etmiş, erkeklerin yanı sıra kadınların eğitimine de büyük önem vermişlerdir. Kur'an ve Hadis'i birincil kaynak olarak benimsemiş, ilmin rehberliğinde hareket etmişlerdir. Ahmed Yesevî, sade Türkçe ile hikmet söyleme geleneğinin öncüsü olmuş ve bu gelenek, ulaştığı tüm bölge halkları için kaynaştırıcı bir rol üstlenmiştir. Bu çerçevede, Ahmed Yesevî – Hacı Bektaş Velî geleneği sayesinde Türk İslâm edebiyatının en güzel örnekleri ortaya çıkmıştır.

Ahmed Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'i ne ise, Hacı Bektaş-ı Velî'nin Makâlât'ı da odur diyebiliriz. Her iki eser, içerik ve konuların sıralanışı bakımından birbirine çok benzemektedir. Bu açıdan, her ikisi de Türk milletinin millî ve dinî değerler çerçevesinde birlik ve beraberlik içinde olmasını sağlamak amacıyla çalışmışlardır.

Divan-ı Hikmet ve Makâlât'tan seçtiğimiz aşağıdaki örnekler, bu iki büyük evliya ve onların eserleri arasındaki derin benzerlikleri açıkça göstermektedir:

Divan-ı Hikmet:

Bismillâh deyip beyân eyleyip hikmet aydıp
Tâliblerge dürr ü güher saçtım muna
Tâliplere inci, cevher saçtım işte
Riyâzetni katıp tartıp kanlar yutup
Min Defter-i Sânî sözün açtım muna

Makâlât:

“Tanrı Tebâreke ve Tâalâ Hazretlerine sonsuz şükür, minnet ve senâlar olsun ki zayıf, çaresiz kulları yoktan var eyledi ve bizlere İslâm'ı nasip etti. Fakat aklın ermesine, gönlün yönelmesine ve suret döğmeye (insanları uyarmaya) bu kadar söz yeter ki, onları da yad ettik.”

Divan-ı Hikmet:

Sünnet imiş, kâfir de olsa incitme sen
Hüda bîzardır katı yürekli gönül incitenden
Allah şahit, öyle kula hazîrdır Siccîn;
Bilginlerden duyup bu sözü söyledim işte.

Makâlât:

Hazreti Resûl buyurmuştur: “Şefkat imandandır.”
Yetmiş iki milleti ayıplamamak gerekir.

Divan-ı Hikmet:

Ata, ana, kardeşler nere gitti, fikir kıl
Dört ayaklı tahta at bir sana yeter ya
Dünya için gam yeme, Hak'tan başkayı deme
Kişi malını yeme, Sırat üzere tutar ya
Gönül vermez dünyaya, el uzatmaz harama
Hakk'ı seven âşıklar helâlinden yemişler.

Makâlât:

“...Helâl kazanmak ve ribâyı harâm bilmektir. ...Ama benim üç dostum vardır. Ne zaman ki ben ölürüm, birisi evde, birisi yolda kalır; birisi ise benimle beraber gelir. Evde kalan malımdır, yolda kalan, hısımlarım ve ailemdir; benimle beraber gelen ise iyiliklerim ve amellerimdir.

Er kişinin daima gönül şehrini araması ve hiç gafil olmaması gerekir” [90,349].

Ahmed Yesevî'nin tesir alanı yalnızca Kazak, Kırgız ve diğer Orta Asya topluluklarıyla sınırlı kalmamış; Türkmen toplumları üzerinde de kayda değer bir etkisi olmuştur. Tarihi ve edebî kaynaklar, Türkmen halkının, Dede Korkut hikâyeleriyle birlikte Ahmed Yesevî ve onun müridlerine ait tasavvufî içerikli hikmetleri de yakından benimsediğini göstermektedir. Bu etki, özellikle halkın büyük değer verdiği şair Mahtumkulu'nun şiirlerinde açıkça gözlemlenebilir.

Mahtumkulu, yaklaşık bir buçuk asır önce yaşamış ve Mâverâünnehir ile İran'ın kuzey bölgelerini kapsamlı bir biçimde dolaşmış olan Nakşbendî dervişlerinden biridir. Günümüzde Türkmenlerin en büyük şair-sûfilerinden biri olarak kabul edilen Mahtumkulu, tasavvufî ve ahlâkî şiirlerinde Ahmed Yesevî'nin yolunu tümüyle takip etmiştir. Onun şiirlerinde, dünyanın faniliği, müminlerin ahiret için çalışması, gönüllerin Allah sevgisiyle dolması ve Hak yolundaki gerçek dervişlerle yoldaş olma arzusu ön plana çıkar. Ayrıca ibadet ve taatin önemi vurgulanır, kötülüklerden sakınma ve güzel ahlâkî erdemlere sahip olma öğütleri sıkça yer alır. Bu temalar, doğrudan Yesevî'nin «Dîvân-ı Hikmet»inde ele aldığı düşüncelerle büyük bir örtüşme göstermektedir.

Mahtumkulu'nun eserlerinde Ahmed Yesevî'ye olan bağlılık açıkça görülür. Yesevî, onun şiirlerinde bir pir ve hakikat nuruna ermiş bir rehber olarak tasvir edilir. Mahtumkulu, Yesevî'nin tasavvufî yolunu ve ilahî aşk arayışını kendisine örnek almış ve eserlerinde Allah'ı tanıma, imanın esasları ile derviş hayatı konularını işleyerek bu geleneği sürdürmüştür. Bu bağlamda Ahmed Yesevî ile Mahtumkulu, Türk dilinin İslam medeniyeti içindeki itibarını yükselten ve Türk halkları arasında İslam dininin temel ilkelerinin yayılmasına büyük katkı sağlayan şahsiyetler olarak öne çıkarlar [40,60].

On ikinci yüzyıldan sonra Türk kökenli halkların iman ve düşünce dünyasının şekillenmesinde Ahmed Yesevî'nin tasavvufî ve ahlâkî öğretileri belirleyici bir rol oynamıştır. Yesevî'nin fikirlerinin etkisi, Asan Kaygı'dan başlayıp Abay'a kadar uzanan Kazak şairlerinin eserlerinde açıkça görülmektedir. Bu etki, yalnızca içerik açısından değil, aynı zamanda tasavvufî anlayışın dile getirilme biçiminde de kendini göstermektedir. Yesevî'nin öğretilerine dayalı olarak şekillenen bu şiir geleneği, halkın inanç ve ahlâk anlayışını derinden etkilemiş ve sözlü kültür aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.

Örneğin, Kazak halk edebiyatının öncülerinden olan Asan Kaygı, pir ve mürid ilişkisine dair şu dizeleriyle Yesevî etkisini açıkça ortaya koyar:

Kazı-ördek olmazsa,
Geniş, engin göl gariptir.

Müridini bulamazsa,
Yoldan sapmışsa pir gariptir [41,27].

Bu dizelerde, müridin rehberini bulamaması hâlinde yolunu şaşıracağı, pirin değerinin ise mürid tarafından anlaşılmasıyla ortaya çıkacağı vurgulanmaktadır. Yesevî'nin tasavvuf anlayışında merkezi bir yere sahip olan pir-mürid ilişkisi, Kazak halk şiirinde de aynı şekilde işlenmiştir.

Buna benzer biçimde Buhar Jırau, Allah'ın cemalini ve insanın O'na yönelişini dile getirirken şu ifadeleri kullanır:

«Her gün misafir ağırlayıp,
Parça parça et sunan,
İmanlının işine bakıp yönelen,
Bir olan Allah'ın cemalini,
Sen görmezsen kim görür?» [41,120]

Bu dizeler, Yesevî'nin Allah aşkı ve ilahî cemal kavramlarını halk şiirine taşımadaki etkisini göstermektedir. Şair, Allah'ı her şeyin yöneticisi olarak tasvir eder ve insanın O'na yönelmesini en yüce görev olarak görür. Böylelikle Yesevî geleneği, Kazak edebiyatında hem manevî derinlik hem de ahlâkî mesajlar açısından süreklilik kazanmıştır.

İslam dünyasının seçkin şahsiyetlerinde tasavvufî düşüncenin izlerinin bulunması, bu şahsiyetlerin geride bıraktıkları manevi ve entelektüel mirası doğru şekilde kavramak açısından kritik öneme sahiptir. Bu olguyu derinlemesine anlamadan, söz konusu şahsiyetlerin eserleri ve fikirleri üzerindeki gerçek etkiyi değerlendirmek mümkün değildir. Halkı sahte taklitçilikten ve tasavvufun özünü kavramadan yalnızca dıştaki ritüellere veya fanatizme kapılmaktan sakındıran büyük Kazak düşünürü ve şair Abay'ın otuz sekizinci rara sözü, bilinçli okuyucu için bu uyarımın klasik bir örneğini teşkil eder.

Allah'ı sevme ve tanıma meselesi, Abay'ın eserlerinde sıkça işlenen temel temalardan biridir. M. Mirzahmetov'un da belirttiği gibi, «Abay'ın eserlerinde tasavvufî edebiyatın izleri ve dünya görüşüne ait unsurların görüldüğü birçok nokta vardır» [42,4]. Bu bağlamda, Ahmed Yesevî öğretisini ve onun Müslüman Doğu toplumları üzerindeki etkisini incelemek, aynı zamanda Abay'ın sanatını ve düşünce dünyasını anlamada da önemli bir araçtır. Yesevî'nin tasavvufî anlayışının, Abay'ın eserlerinde hem içerik hem de üslup bakımından izlerini sürmek mümkündür; bu, Türk halklarının manevi kültür geleneğinin sürekliliğine dair somut bir göstergedir.

Abay, Allah'ı tanıma ve sevme meselesini şiirlerinde ve kara sözlerinde sistematik bir

biçimde işler. 38. kara sözünde «kulluğun kemale ermesi»ni ele alırken, «Allah'ın kendisi de hak, sözü de hak» adlı şiiriyle birlikte üç sevgi ve iman kavramlarını doğrudan ilişkilendirir:

«Allah'ın kendisi de hak, sözü de hak,
Hak sözde hiçbir zaman yalan olmaz [29,111].

Benzer şekilde, insanın Allah'a yönelişi ve O'na duyulan sevgi şu şekilde vurgulanır:

«İnsanı sevgiyle yarattı Allah,
Sen de Allah'ı candan tatlı bilip sev [29,147].

Bu dizelerde Abay, Yesevî'nin tasavvufî mirasından aldığı ilhamı kendi kültürel ve entelektüel bağlamında yorumlayarak, halkın anlayabileceği Türkçe bir dil ve şiir biçimi aracılığıyla sunmaktadır. Allah'a yönelme, kalbin saf aşk ve bilinçle Allah'ı tanıma arayışı, bu eserlerde açıkça görülür; Yesevî öğretisinin ruhani özünün, Kazak halk edebiyatında ve düşünce dünyasında nasıl yeniden tezahür ettiğine dair somut bir kanıt teşkil eder. Dolayısıyla, Yesevî öğretisinin ve onun diğer bilginlere ışık saçan nurlu fikirlerinin tahlil edilmesi, açıklığa kavuşturulması ve geniş bir okuyucu kitlesiyle paylaşılması, günümüz araştırmacıları ve entelektüel toplulukları için gecikmeye tahammülü olmayan temel görevlerden biri olarak değerlendirilmelidir. Bu süreç, yalnızca tarihî bir tahlil değil, aynı zamanda Türk-İslam kültürünün manevi ve edebî mirasının gelecek kuşaklara aktarılmasında kritik bir işlev üstlenmektedir.

Ünlü bilgin Rahmankul Berdibay, Ahmed Yesevî ve onun *Divân-ı Hikmet*'inin Türk dünyası üzerindeki tarihî ve manevi etkisini şu net ve cesur ifadelerle ortaya koyar: «Ahmed Yesevî ve onun *Divân-ı Hikmet*'i, yüzyıllar boyunca Türk dilli halkların güvenilir bir manevi programı olmuş; onların millet ve topluluk olarak kaderin türlü darbelerine karşı direnmesine, birliklerini, örf ve geleneklerini korumasına vesile olmuştur; bunda hiçbir şüphe yoktur» [43,15]. Berdibay'ın bu değerlendirmesi, Yesevî öğretisinin yalnızca dinî-tasavvufî bir sistem değil, aynı zamanda Türk halklarının tarih boyunca ayakta kalmasını sağlayan ahlâkî ve kültürel bir dayanak noktası olduğunu açıkça göstermektedir.

Araştırmacı, Yesevî'nin eserlerinin kalıcılığına özellikle dikkat çekerek, bu kaynakların birçok Türk halkının edebî ve kültürel gelişiminde besleyici bir rol oynadığını vurgular. *Divân-ı*

Hikmet, farklı coğrafyalarda yaşayan Türk topluluklarının ortak manevi hafızasını beslemiş; bu halklar arasından yetişen “bozkır evlatlarının” dünya görüşü, inanç sistemi ve ahlâk anlayışı üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu yönüyle Yesevî öğretisi, yalnızca bireysel maneviyatı değil, kolektif bilinci de şekillendiren güçlü bir irfan kaynağı olmuştur.

Susuz çöllerde güröl güröl akan bir pınara öldekilerin nasıl özlemle ve iştiyakla yöneldiği biliniyorsa, Yesevî devrinin insanları da, sonraki yüzyılların nesilleri de Ahmed Yesevî'nin öğretilerine aynı derin ilgi ve arayışla yönelmiştir. Onun hikmetleri, insanın kalbini diri tutan, inancını besleyen ve hayata anlam kazandıran taze ve yüce fikirler olarak kabul görmüştür. Bugün dahi Yesevî'nin düşüncelerine duyulan ilgi, bu öğretinin zamanla sınırlı olmadığını; aksine, her dönemde insanın manevi ihtiyaçlarına cevap verebilecek evrensel bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda Ahmed Yesevî, Türk-İslam medeniyetinde yalnızca bir sūfi şair değil; millet bilincini, ahlâkî değerleri ve tasavvufi düşünceyi bütünleştiren kurucu bir şahsiyet olarak değerlendirilmelidir. Onun mirası, geçmişten bugüne uzanan bir irfan yolu olarak Türk halklarının kültürel ve manevi varlığını beslemeye devam etmektedir.

Ahmed Yesevî, Türk edebiyatında aşk temasını ilk kez sistemli ve felsefi bir düzlemde ele alan öncü bir sūfi-şair olarak değerlendirilmelidir. Türk sözlü edebiyat geleneğinde aşk, çoğunlukla eş bulmanın, evlenmenin ve aile kurmanın başlangıç aşaması olarak, gündelik hayat bağlamında ele alınırken; Yesevî'nin hikmetlerinde aşk, insanın iç dünyasında beliren metafizik bir uyanışın ve ruhsal yolculuğun ilk işareti olarak kavranır. Bu yönüyle Yesevî, aşkı biyolojik ve toplumsal sınırların ötesine taşıyarak ontolojik ve teolojik bir mahiyete kavuşturmuştur.

Yesevî anlayışında aşk, yalnızca insana özgü bir idrak ve bilinç hâlidir. Bu idrak, insanı Hakk'a ulaştıran en güçlü manevî kuvvetlerden biri olarak kabul edilir. Şair, gerçek sevginin, bireyin kendi benliğini aşmasını mümkün kıldığını; seven insanın, bilinçli bir tercihle kendini başkası uğruna feda edebileceğini ve varlığının en kıymetli yönlerini "birleşme" ülküsü uğruna adak olarak sunabileceğini vurgular. Bu bağlamda aşk, yalnızca bir duygu değil, insanı dönüştüren ve kemale erdiren bir irade hâlidir.

Gerçek anlamda sevebilen kişi, sevdiğinin kıymetini ve kudretini idrak edebildir. Aşık, hayatını, hedeflerini ve düşünce dünyasını sevdiği varlıkla kurduğu ilişki üzerinden anlamlandırır. Bu nedenle Yesevî, insanın Hak ile ilişki kurma arayışını, Hakk'ı tanıma çabasını ve nihai birleşme isteğini aşkın derinliğiyle ölçer. Ona göre aşk, kul ile Hak arasındaki mesafeyi kısaltan, hatta ortadan kaldıran en etkili manevî vasıtaadır.

Yesevî, aşk imgesini işlerken insan ruhunun hâllerini, iç çalkantılarını ve varoluşsal gerilimlerini yansıtmada son derece güçlü bir poetik yetkinlik sergiler. Hikmetlerde yer alan aşk tasvirleri, yalnızca duygusal yoğunluğu değil, aynı zamanda tasavvufi seyr u sülûkun aşamalarını da sembolik bir dille ortaya koyar. Bu noktada şairin, tasavvufi yöntemlerin etkisiyle Arap ve Fars edebiyatındaki klasik aşk anlatılarından bilinçli biçimde yararlandığı görülmektedir.

Yesevî hikmetlerinde yer alan Leylâ-Mecnun, Ferhad-Şirin ve Hz. İbrahim'in oğlunu

kurban etmeye razı olması gibi temaların, onun özgün bakış açısıyla yeniden yorumlanması, Türk edebiyatında derin izler bırakmıştır. Bu anlatılar, mecazî aşktan hakikî aşka geçişin sembolleri olarak işlenmiş; böylece sonraki dönem şairleri için güçlü bir ilham kaynağı olmuştur. Bu etkileşim, Türk edebiyatında nazire geleneğinin doğmasına ve zamanla geniş bir coğrafyada kökleşmesine zemin hazırlamıştır.

Ahmed Yesevî'nin tasavvufî ve edebî mirasının en belirgin biçimde sürdürüldüğü isimlerden biri, onun önde gelen müridlerinden Süleyman Bakırganî'dir (Hakîm Ata). Bakırganî'nin edebî faaliyeti, doğrudan doğruya üstadının açtığı hikmet yolunu takip etme ve bu yolu yeni kuşaklara aktarma amacı doğrultusunda şekillenmiştir. Onun kaleme aldığı «Mustafa Evliya'nın Tolgaması», «İsmail Kıssası», «İbrahim ve Şehit Oğlu» gibi eserler, gerek konu seçimi gerekse anlatım tekniği bakımından Yesevî hikmetlerinin açık tesirini taşımaktadır. Bu metinlerde tarihî ve dinî şahsiyetler, ibret ve hikmet merkezli bir tasavvuf anlayışıyla ele alınmış; anlatılar, halkın zihninde ahlâkî ve manevî bir bilinç oluşturmayı hedeflemiştir.

Bakırganî'nin eserlerinde görülen bu yaklaşım, Yesevî geleneğinin yalnızca bireysel bir edebî tavır değil, aynı zamanda kolektif bir kültürel hafıza ve öğretici sistem hâline geldiğini göstermektedir. Halk arasında yaygın biçimde nazire geleneğiyle söylenen destanlar ve manzumeler, adeta büyük velînin manevî himmetini ve duasını almışçasına, kutsallık atfedilen metinler olarak benimsenmiştir. Bu durum, Yesevî'nin hikmet anlayışının sözlü ve yazılı kültür arasında köprü kuran güçlü bir aktarım mekanizması oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Ayrıca Türk edebiyatında dinî-tasavvufî düşüncenin efsanevî, sembolik ve ibret verici örnekler aracılığıyla aktarılması geleneğinin Yesevî ile sistemli bir mahiyet kazandığını özellikle vurgulamak gerekir. Yesevî, soyut metafizik kavramları, halkın kolayca kavrayabileceği kıssa ve temsiller yoluyla sunarak, tasavvufî düşüncenin geniş kitlelerce benimsenmesini sağlamıştır. Bu yöntem, hem didaktik hem de estetik açıdan Türk tasavvuf edebiyatının temel anlatım modellerinden biri hâline gelmiştir.

Sonuç olarak Ahmed Yesevî, aşkı yalnızca edebî bir tema olarak değil, insanın Hakikat'e yönelişini mümkün kılan merkezî bir varoluş ilkesi olarak ele almış; bu yaklaşımıyla Türk tasavvuf edebiyatının düşünsel ve estetik temellerini belirleyen kurucu şahsiyetlerden biri olmuştur.

2.2. Yesevî Geleneği Kazak Edebiyatında

Dulat Babatayulı (1802–1874), XIX. yüzyıl Kazak edebiyatında vatan sevgisini dinî ve ahlaki sorumluluk bilinciyle birleştiren seçkin şahsiyetlerden biridir. Onun şiir dünyasında vatan, yalnızca coğrafi bir mekân değil; doğduğu yurdun her bir yabancı pelin otu, her bir çakıl taşıyla kutsallık kazanan, manevi bir değer alanıdır. Bu yönüyle Dulat'ın vatan tasavvuru, Türk-İslam düşüncesinde toprağın emanet ve kutsal bir varlık olarak algılanmasıyla örtüşmektedir.

Dulat Babatayulı düşünce sisteminin merkezinde, Hoca Ahmed Yesevî'nin temsil ettiği tasavvufî ve ahlaki çizgi yer almaktadır. Şair, Yesevî'nin “dosdoğru yol” olarak tanımlanan irşad anlayışını kendisine sarsılmaz bir iman temeli ve yol gösterici bir kandil edinmiştir. Bu doğrultuda yalnızca bireysel takvayı değil, toplumsal ıslahı da öncelikle; şiiri bir tebliğ ve irşad aracı olarak kullanarak halkı Allah'ın hak dinine yönlendirmeyi asli bir vazife olarak görmüştür. Onun şu dizeleri, şariat yolundan sapmanın bireysel olduğu kadar toplumsal düzende de ciddi bir bozulmaya yol açtığını ortaya koymaktadır:

Şariat yolunu bıraktın,
Halkı ters yola sevk ettin.
Beyiyle halkı baş edip,
İyilikten düşmana set çekmeyip,
Boş damgaya gelip toplandın [44, 8].

Bu dizelerde Dulat, yönetenlerle halk arasındaki ahlaki bağın kopuşunu ve iyilik anlayışının zayıflamasını sert bir dille eleştirir. Şairin Medine ve Mekke'ye yaptığı göndermeler ise, İslam'ın manevî merkezleri üzerinden hak yolunun evrenselliğini ve sürekliliğini vurgulayan sembolik bir anlatım niteliği taşır:

Medine ile Mekke gibi!
Kerametli dualı,
Sözü tesirli,
Medine ile Mekke'de
Evliya soyu pek çoktur [44, 8].

Bu bağlamda Dulat Babatayulı, yaşadığı coğrafyayı manevî değerlerden kopuk bir alan olarak değil; İslam irfanının devam ettiği, evliya ve hikmet geleneğiyle beslenen bir zemin olarak tasavvur etmektedir.

Şairin şahsiyetine dair değerlendirmeler, onun şiirlerinde dile getirdiği dinî ve ahlaki ilkeleri hayatında da titizlikle uygulayan takva sahibi bir mümin profili sunduğunu

göstermektedir. Dulat, ağzından Allah'ın adını eksik etmeyen, başından sarığını çıkarmayan; beş vakit namazını eda eden, otuz gün orucunu tutan, dikkatli ve uyanık bir bilinçle yaşayan bir şahsiyet olarak tasvir edilir. Aynı zamanda “sekiz yönlü özlü” şeklinde ifade edilebilecek çok boyutlu bir hikmet anlayışına sahip olması, onun İslam ilimlerine vukufiyetini ve derin tasavvufi bilgisini ortaya koymaktadır.

Aşağıdaki dizeler, Dulat Babatayulı dinî ve ahlaki yozlaşmaya yönelttiği eleştirinin en çarpıcı örneklerinden biridir:

İçkiyi bal gibi tattığın,
Günaha beline kadar battığın,
Otuz üç bin sahabeyi,
Doksan dokuz meşayihı,
Ruhları bütünüyle unuttun [44, 12]

Bu ifadelerde şair, dünyevî hazlara yönelmenin insanı yalnızca bireysel günaha sürüklediğini; aynı zamanda sahabe ve meşayih gibi İslam geleneğinin manevî rehberlerinden kopuşa yol açtığını vurgular. Böylece Dulat Babatayulı, şiiri ahlaki uyarı ve manevî diriliş çağrısının güçlü bir aracı hâline getirerek, toplumun dinî ve ahlaki değerler etrafında yeniden inşasını hedeflemiştir.

İslam düşüncesinde Müslümanlığın yolu “ince” olarak nitelendirilir; başka bir ifadeyle bu yol, hırs ve tamahkârlıktan uzak, kanaat ve teslimiyet esasına dayanan bir hayat anlayışını gerektirir. Bu anlayış, halk arasında yaygın biçimde kullanılan ve derin bir hikmet barındıran “Peygamber nasibine razı” sözüyle özetlenmektedir. Söz konusu ifade, kişinin başkasının nasibine göz dikmemesini, rızkı önce Allah'tan talep edip ardından emek ve gayret göstermesini öğütler. Zira Kur'anî öğretiyeye göre Allah, sabredenleri ve tevekkül sahiplerini sever.

Dulat Babatayulunun şiirlerinde de bu kanaat ve tevekkül anlayışı merkezi bir yer tutar. Şair, sahabe ve meşayih örnek göstererek onların ortak vasfının kanaatkârlık olduğunu vurgular. Dulat'a göre “otuz üç bin sahabe” ile “doksan dokuz meşayih” kimseden bir şey talep etmemiş, kimseye minnet etmemiştir. İyilik de zorluk da tek bir Yaratıcı'dan gelir; kulun görevi, O'nun takdirine rıza göstermek ve sabırla yoluna devam etmektir. Bununla birlikte ilim talep etmek ve çalışmak, her Müslüman için vazgeçilmez bir sorumluluktur. Bu yönüyle Dulat, bütün ruh dünyasıyla, samimi ve sarsılmaz bir iman anlayışıyla Hoca Ahmed Yesevî'nin açtığı ana irfan yolunu takip eden bir şair olarak değerlendirilebilir.

Dulat Babatayulı, Kazak hanlık düzeninin sona erdiği ve yönetimin ağasultanların eline geçtiği bir tarihsel dönemin şairidir. Semey bölgesinin Ayagöz yöresinde dünyaya gelen şair, toplumun ağır siyasal ve sosyal baskılar altında bulunduğu bir döneme tanıklık etmiştir. Onun

yaşadığı çağda halk, iki yönlü bir baskıyla karşı karşıya kalmıştır: bir yandan imparatorluk yönetiminin tahakkümü, diğer yandan kendi topraklarını ve halkını çıkar uğruna feda eden yerel beylerin zulmü. Böyle bir ortamda halkın refah ve huzur içinde yaşaması mümkün değildir. Yoksulluk, açlık ve çıplaklık geniş kitlelerin ortak kaderi hâline gelmiş; çift yönlü baskı, çift yönlü sömürü ve adaletsizlik, şairin vicdanında derin yaralar açmıştır. Dulat, bu durumu şiirinde şu şekilde dile getirir:

Kötülük vardı gözlenen,
İyilik vardı yapılan [45, 68].

Şairin de belirttiği üzere, toplum içinde fitne yayılmış, insanlar birbirine güvenemez hâle gelmiştir. Bunun temel sebebi, yöneticilerde adaletin ortadan kalkmasıdır. Dulat'a göre yöneticiler; hırsız, ahlaksız, kurnaz ve hilekâr kimseleri koruyup kollamış; buna karşılık barışçı ve masum halkı baskı altına almıştır. Şair, halkın bu denli yıpranmasını öncelikle Kazak Hanlığı'nın yıkılmasına bağlamaktadır. İkinci olarak ise Rus İmparatorluğu'nun yönetimi altında verimli toprakların işgal edilmesi, karakolların kurulması, ağır vergi ve harçların halka yüklenmesi ve beylerin bu durumu fırsata çevirerek halkı daha da sıkıştırması, toplumsal çözülmenin başlıca sebepleri arasında gösterilmektedir. Bu düşüncelerini Dulat şu dizelerle ifade eder:

Ülken esir kaldı,
Ülken esir kalırsa,
Malın talana gidecek,
Başın sayılacak,
Hastalığın seni takip edecek,
Malın yerinde kalacak.
Önce ölüm Allah'tandır,
Dilimi nasıl kesersin?
Sözlerim gerçekleşmezse,
Dulat şaşkın derler [44, 12].

Bu dizelerde Dulat Babatayulı, toplumsal felaketin kaçınılmaz sonuçlarını ilahî takdir ve tarihsel gerçeklik çerçevesinde ele almakta; sözlerinin hakikate dayandığını vurgulayarak kendisini yalnızca bir şair değil, aynı zamanda halkının vicdanı ve uyarıcı sesi olarak konumlandırmaktadır.

Dulat şair, yalnızca Yaratıcı'ya dayanarak, tek Hak'a güvenerek, bu tür acı ve keder dolu

dizeler yazmıştır; halk da onu kutsal saymış, «İleriye gören» bir bilge olarak kabul etmiştir. Dulat Allah'ın doğru yolunu yüceltir, Tanrı'nın kudretini derinden hisseder ve kendi iç dünyasını halkla paylaşır:

Dedikodu oldu gözlemim,
Masuma kurduğum tuzak.
Dedikoducu – Tanrı'nın düşmanı,
Günahımı nasıl akladım?
Küçük şeyler için yemin ettim,
Ataları çiğnedim...
Suçluyu destekledim...
Her şeyden ben sorumluyum,
Hangisi benim bulduğum?
Birin ateşini körükledim,
Kendi ateşimi yakmadım.
Yine de başarılı olamadım,
Dar pantolon düşmedi,
Kış az, yaz eksik...
Tüccar gibi geçti hayat,
Tutkulu oynayıp kaybettim [45, 24].

Dulat – tüm benliğiyle «Ey Yüce Tanrı, ülkem ve toprağım koru» diye niyaz eden, İslam dinini sağlam tutan büyük bir yetenek, halkını düşündüğünde kendi sözleriyle «uyku verip keder alan» yüksek gönüllü bir bilge idi.

XIX. yüzyıl Kazak edebiyatının en tanınmış temsilcilerinden biri olan Şortanbay Kanayulı (1818–1881), şiirlerini içsel bir ahenk ve monolog temelli bir anlatım üzerine inşa etmiş; derin, sembolik ve yoğun anlam katmanlarıyla dikkat çeken bir poetik dil geliştirmiştir. Onun eserleri yalnızca estetik bir değer taşımakla kalmaz, aynı zamanda ahlaki ve didaktik bir işlev de üstlenir. Şortanbay, şiir aracılığıyla insanları doğruluk, basiret, ilim öğrenme, saygı ve çalışkanlık gibi temel erdemlere yönlendirmeyi amaçlamıştır.

Şairin düşünce dünyasında İslamî ahlak ve toplumsal sorumluluk merkezi bir konuma sahiptir. O, bütün Müslümanları Allah'ın dosdoğru yolu üzerinde samimiyetle yürümeye; geçiciliği vurgulanan bu kısa dünya hayatında adaleti esas almaya; anne ve babaya saygıyı ihmal etmemeye davet eder. Şortanbay'ın aşağıdaki dizeleri, aile bağlarının ve toplumsal değerlerin çözülüşünü çarpıcı bir dille gözler önüne sermektedir:

Babanın sözünü oğul yerine getirmez,
Annenin sözünü kız yerine getirmez.
Ne diyeyim, ölülerin sözünü yaşayan yerine getirmez.
Yakından çıkan iyiyi,
Akrabalar ve halk göremez.
Zamanın son işareti –
Birlikte doğan kardeşin
Tatlı geçinemeyebilir [47, 90].

Bu dizelerde şair, kuşaklar arası saygının zayıfladığını, akrabalık bağlarının çözüldüğünü ve toplumsal dayanışmanın yerini bireysel çıkarların aldığını ifade etmektedir. Şortanbay, bu yolla çağının ahlaki yozlaşmasını ve normların işlevsiz hâle geldiğini açık bir dille halka duyurur. Şiir, onun için yalnızca bir estetik ifade biçimi değil; aynı zamanda toplumu uyaran, bilinçlendiren ve muhasebeye çağırان bir vasıttır.

Şortanbay Kanayulı'nın bu düşünce ve eleştirileri, temelde Hoca Ahmed Yesevî'nin tasavvufi ve ahlaki öğretileriyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Nitekim Yesevî'nin “kıyamet alametleri” ve ahlaki çözüme üzerine yaptığı vurgular, Şortanbay'ın şiirlerinde yankı bulmaktadır. Hoca Ahmed Yesevî'nin “Kıyamet hâli yaklaştı, geriye pek bir şey kalmadı; kul, Hoca Ahmed'in sözünde yalan yok” şeklindeki hikmetli ifadeleri, Şortanbay'ın düşünce dünyasında açık bir referans noktası teşkil etmektedir.

Bu bağlamda Şortanbay'ın, Hoca Ahmed Yesevî'yi tanımadığı ya da eserlerinden haberdar olmadığı ileri sürülemez. Aksine o, büyük üstadın açtığı irfan yolunu benimsemiş; Yesevî geleneğini XIX. yüzyılın toplumsal gerçeklikleri çerçevesinde yeniden yorumlayarak geliştirmiştir. Böylece Şortanbay Kanayulı, Kazak edebiyatında Yesevî düşüncesinin sürekliliğini sağlayan önemli halkalardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Şortanbay Kanayulı'nın şiir dünyasında yer alan bu dizeler, şairin iç dünyasını, vicdan muhasebesini ve ahlaki sorgulamasını açık biçimde yansıtmaktadır. Onun her sözünde, her şiirinde ve her türküsünde bu içsel hesaplaşmayı görmek mümkündür. Şair, anne ve babaya hizmet edememiş olmanın, dedeye karşı görevlerini yerine getirememiş olmanın ve kutsal mekânları ziyaret edememiş olmanın hüznünü derin bir pişmanlık duygusuyla dile getirir. Aşağıdaki dizeler, bu içsel sorgulamanın en çarpıcı örneklerinden biridir:

Hizmet etmeden geçtim
Babama ve anneme.
Selam söyle, bolca,
Üç kez dedeme.

Dedeme el uzatmadım,
Mekke yüzünü görmedim.
Üzgün olarak geldim
Yalanda yediğim rüşvetten...
Delikanlının yaşı yirmi,
Ölüm zor mu?!
Halkın yiyip bitirdiği
Dört karış kumaş verilmedi,
Geride kaldım yalnızca [48, 19].

Bu dizelerde şair, bireysel günah bilincini toplumsal bozulmayla birlikte ele alır. Anne-babaya hizmet edememek, dedeye hürmet göstermemek ve rüşvetle lekelenmiş bir hayat, Şortanbay'ın şiirinde yalnızca kişisel bir pişmanlık olarak değil, aynı zamanda çağın ahlaki çöküşünün bir yansıması olarak sunulur. Genç yaşta ölüm fikrinin sorgulanması ise, fanilik bilinci ve hesap günü endişesiyle doğrudan ilişkilidir.

Şortanbay Kanayulı, Allah'ı seven, imamı merkezine alan ve manevî hassasiyeti yüksek bir ruh yapısına sahiptir. Şiirlerinde çoğu zaman kendisiyle konuşur; içten içe üzülür, derin bir acı hisseder ve ruhsal arınma arayışı içine girer. Allah'ın nur yüzünü bir kez daha görebilmeyi, günahlarından temizlenmenin yollarını ve gerçek tövbeye nasıl ulaşılabileceğini tekrar tekrar düşünür. Yüzünün düşüncelerle dolması, onun şiirinde tasavvufî içe dönüşün ve nefis muhasebesinin güçlü bir göstergesidir.

Bu yönüyle Şortanbay, öncülü Hoca Ahmed Yesevî gibi, içsel tecrübelerini ve manevî arayışını şiir diliyle ifade etmeyi tercih etmiştir. Aşağıdaki dizeler, hem bireysel ahlaki yozlaşmayı hem de zamanın getirdiği toplumsal felaketleri bir arada ele alan sembolik bir anlatım sunmaktadır:

Kirli sularla büyüyen çocuğa,
Babanın sözü hoş gelmez.
Zaman geçerken türlü türlü felaketler çıktı;
Sağıp içilecek süt yok, binecek güç yok,
Para diye bir mal çıktı [48, 110].

Bu dizelerde “kirli su”, bozulmuş bir ahlaki ortamı; “süt” ve “güç” ise geçim, bereket ve toplumsal dayanışma unsurlarını simgelemektedir. Paranın temel değer hâline gelmesi, geleneksel ahlaki ölçülerin ve insani bağların zayıfladığını gösterir. Böylece Şortanbay Kanayuly, bireysel günah ve pişmanlıktan hareketle toplumsal yozlaşmayı ele alan; tasavvufî

düşünceyle beslenen güçlü bir ahlaki eleştiri ortaya koymaktadır.

Şortanbay'ın şiiri, yalnızca bireysel bir iç döküş değil; Yesevî geleneğiyle uyumlu biçimde, çağının insanını ahlaki arınmaya, vicdan muhasebesine ve manevî dirilişe davet eden bir irşad söylemi niteliği taşımaktadır.

Şortanbay Kanayulı'nın halk arasında en çok tanınan ve yaygın biçimde okunan eseri, daha önce de belirtildiği üzere Kazan şehrinde basılan «*Kıssa-i Şortanbay, Şortanbay'ın Çocuk Sızısı*» adlı derlemedir. Bu eser, baştan sona Allah'ın dosdoğru yolunu yücelten; ancak bu kutsal yolun terk edilmesiyle birlikte zamanın yozlaştığını, şer'î ve örfî kanunların işlevsiz hâle geldiğini, toprakların elden çıktığını ve toplum içinde birlik ile düzenin bozulduğunu ele alan güçlü bir ahlaki söylem sunmaktadır.

Şair, halkın saadet ve huzurdan uzaklaşmasını öncelikle iman zayıflığına bağlamaktadır. Ona göre Hak yolunda istikamet üzere yürünmediği sürece, toplum için yeniden “iyi zamanlar”ın gelmesi mümkün değildir. Bu kötümser tarih anlayışını Şortanbay, yalnızca bir şikâyet diliyle değil; ahlaki çözümlenin somut tezahürlerini göstererek temellendirir. Aşağıdaki dizeler, kıyamet alametleri bağlamında değerlendirilebilecek bu toplumsal bozulmayı çarpıcı örneklerle ortaya koymaktadır:

Zamanın sonunda
Koyunların yanında kadın yatmazdı.
Miras dilini sürükledi.
Günahı ağır bu insan
Allah'tan korkmadı, çekinmedi.
Annesiyle çatıştı,
Büyük sopayı salladı.
«Azgın yaşlı cadı!» diyerek
Geliniyi aniden azarladı [49, 171].

Bu dizelerde Şortanbay, insanın fitratına ve İslam ahlakına aykırı davranışları, zamanın sonuna yaklaşıldığını gösteren alametler olarak sunmaktadır. Anneye karşı gelinmesi, büyüğe saygının ortadan kalkması, aile içi şiddet ve ahlaki sınırların aşılması, şairin gözünde yalnızca bireysel sapmalar değil; toplumu çöküşe sürükleyen yapısal sorunlardır. Bu nedenle şiirde dile getirilen eleştiriler, bir ahlak vaazından ziyade derin bir toplumsal muhasebe niteliği taşımaktadır.

Şortanbay'ın bu dizelerde dile getirdiği hakikatler, adeta Allah'ın kelimelerinden süzölmüş doğrular olarak sunulmakta; şair, kendisini bu ilahî uyarıların taşıyıcısı konumunda görmektedir. Şiirin her satırında Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmet geleneğine özgü üslup, ses ve etki açık

biçimde hissedilmektedir. Özellikle ahlaki çözülmeyi kıyamet alametleriyle ilişkilendiren yaklaşım, Yesevî'nin *Divân-ı Hikmet*'te sıkça başvurduğu tasavvufî anlatım biçimiyle büyük paralellik göstermektedir.

Bu yönüyle «*Kıssa-i Şortanbay, Şortanbay'ın Çocuk Sızısı*», yalnızca bireysel bir yakınma ya da dönemsel bir eleştiri metni değil; Yesevî geleneğinin XIX. yüzyıl Kazak toplumu içindeki devamını temsil eden, güçlü bir ahlaki ve tasavvufî irşad metni olarak değerlendirilmelidir.

Hoca Ahmet Yesevî'nin «*Dîvân-ı Hikmet*» eserinin temel teması hâline gelmiş olan «*Allah'a sınırsız aşk*», doğrudan A. Kunanbayev'in «*Allah'ın kendisi de gerçek, sözü de gerçek*» dizeleriyle bağlantılıdır.

A. Kunanbayev'in çocukluğunda Semey'de okuduğu Ahmet Rıza Medresesi kapalı bir eğitim kurumu gibi olup, disiplini sıkıydı ve ders sırasında sufi üslup yoğun bir şekilde işlenirdi. Hoca Ahmet Yesevî, Sufî Allayar, Süleyman Bakırgan gibi isimlerin sufi tarzındaki eserleri ağırlıklı olarak Türkçe okutulurdu. Semey'deki Ahmet Rıza Medresesi de bu geleneği sürdürüyordu. Bu nedenle Semey medresesinde eğitim alan ve saf bir Müslüman dünya görüşü ile sufi edebiyatla tanışan A. Kunanbayev'in tasavvuf etkisinden tamamen uzak olduğunu söylemek doğru olmaz. Her şekilde, yeni yetme şairin zihin dünyasında, ilk şiir adımlarında, hatta ileride olgunlaştığı dönemlerde dahi sufi şiir ve tasavvuf anlayışının izleri tamamen yok sayılmaz. Prof. Bertels'in de belirttiği gibi, Doğu Müslümanlarının seçkin klasiklerinde tasavvuf anlayışı mevcuttur ve bu olguyu yeterince kavramadan o şairlerin mirasını doğru değerlendirmek güçtür. Bu açıdan bakıldığında, A. Kunanbayev'in eserlerinde de tasavvuf edebiyatının izleri ve dünya görüşü ile ilgili unsurlar bariz bir şekilde görülmektedir.

A. Kunanbayev, ilk *Kara Sözü*nde (Karasöz – düşünce yazısı) kendi yaşamını bundan sonra nasıl sürdüreceğini tartışırken şöyle der: «Sufî olmaya çalışıp dini gözetmek... Hayır, bu da olmaz; bunun için de bir huzur gerekir. Ne gönlünde ne gördüğü günlerde bir dinginlik var. Bu ülkede, bu yerde ne yapmış bir sufîlik?» Yani A. Kunanbayev, dini gözetmekten önce sufîlik yapmayı öncelikli olarak konuşmaktadır.

Hoca Ahmet Yesevî'nin şiirsel sanatı ve dünya görüşünü devam ettirip geliştiren öğrencilerinden biri olan Sofî Allayar'ın sözünü, A. Kunanbayev 38. Karasözünde adalet, merhamet ve akıl üzerine düşünürken aktarır: «Allayar Sofî'nin 'bir ferdeden yüz ferdelik iyilik' dediği aklıma geliyor» Böylece insanlık ve erdem üzerine düşüncesini, mütevazı ve zarif bir şekilde üçlü biçimde dile getirir. Bu sözü, M. Auezov «*Abay Yolu*» epopesinde, Abay ile Saltanat'ın sohbet gecesinde de aktardığını unutmamak gerekir. A. Kunanbayev, şairliğinin olgunluk döneminde yazdığı «*İyilik uzun sürmez*» adlı şiirinde:

«Bir derdi düşünürsen,
Yüz dert uyanır» [51, 208]

dizeleriyle Sofi Allayar'ın sözlerinin özünü, kudretli bir şiir diliyle ve Kazak kültürünün üslubuna uygun şekilde aktarmıştır.

Abay'ın sufizme yaklaşımı, hatta onun dünya görüşüyle örtüşen yönleri vardır; Abay'da sık sık öne çıkan bir temel tema, «kamili insan» yani olgun insan, ya da insanın kemal ve bütünlüğü, bireysel erdemin olgunluğu üzerine düşüncelerle kendini gösterir. İslam dünyasında «*al-insan al-kamil*» meselesini, ahlaki felsefe temeli üzerine oturtan ve bu alanı yüzyıllar boyunca yaygınlaştıran da sufizm edebiyatı temsilcileri olmuştur. Tam olarak bu konuya, Abay'ın «*Äsempaz bolma ärnege*», «*Allanıñ özi de ras, sözi de ras*» ve 17. ile 38. Karasözlerinde doğrudan değinilmiş; kendi bakış açısını açık biçimde ortaya koyduğu görülür. Çünkü bu eserlerde Abay'ın yaydığı düşüncelerin temel özü, büyük şairin «...dini inancı, insanlığa dayalı ahlaki yüksek bir tür olarak algılaması»[50,142b] ile belirlenir. Abay'ın eserinde, düşünsel eleştiri gözüyle ele alınan «bireysel erdemin olgunluğu» konusunu, sufizm edebiyatında en gelişmiş ruhani örnek olarak betimlenmiş bir gelenek biçiminde görmek mümkündür. Ancak bu meseleyi, Abay'ın «*Allanıñ özi de ras, sözi de ras*» adlı şiirinde ele aldığı üç sevgiyi, yani iman temelli sevgi (imangül) konusuyla doğrudan ilişkilendirmeden anlamak oldukça zordur. Abay'ın bakışında:

«Sevgiyle yarattığı insanları,
sen de Allah'ı tüm ruhunla sev» [51,210]

sözü birinci sevgi kavramına dahildir. Bu sözün anlamı şudur: Eğer Allah seni sevgiyle yarattıysa, sen de O'nu tüm varlığınla sevip kendini O'na adamalısın.

Bu anlayış, yani birinci sevgi, tasavvuf edebiyatında klasik bir öge hâline gelmiş ve Koja Ahmet Yesevî'nin «*Dîvân-ı Hikmet*»inde tasavvuf şiirinin en temel teması olarak öne çıkan önemli bir olgu olarak görülür. Yani bu kavrayış, tüm tasavvuf şiirinin ana konusu ve temel düşünce akışının merkezî unsurudur. Bu nedenle Abay, bu yolu izleyenleri, yani birinci sevgi yolunda Allah'ın nuruna aşık olanları ele alırken şöyle açıkça ifade eder: «...Âşıklar o hâle ulaştı, dünyaya dair yararlarını unuttular, belki hesap tutmadılar» [51,202].

Abay'ın sözünü ettiği birinci sevgi ve onun kavrayışı, Yesevî'nin hikmetlerinde şu dizelerde belirgin şekilde görülür:

«Gerçek âşığı Allah sever ve insanı yaratır...» /891. satır/

«Aşık olmadan Allah seni tanıyamaz...» /1161. satır/

Bu dizeler, tüm tasavvuf şiirinin temel özünü ve Yesevî'nin öğretilerinin ana temasını

açıkça ortaya koymaktadır.

Abay'ın sözünü ettiği birinci sevgi yolundaki kimselerle ilgili olarak «dünyayı, dünyadan gelebilecek yararını unuttular» şeklindeki görüşü de Yesevî hikmetlerinde sıkça rastlanan bir düşüncedir:

«Haqqa âşık olmuş kullar gözlerine takılmaz,
Amaçlarına ulaşmazlarsa razı olmazlar» /3107-3108. satır/

Bu düşünce dizileri bunun kanıtıdır. Yesevî'nin hikmet sözlerinde ayrıca şöyle denir:

«Aşk bedene ve ruha etki eder,
Aşk vurdukça benliği yıkar...» /52,68-70/

ya da:

«İlim iki türdür: — ruh ve bedene önderlik eder,
Ruh alimi kutsalına yaklaşır...
Beden alimi zalimlere benzer» /52,68-74/

Abay eserlerinde bu anlayışın çerçevesinden çıkararak, ruhun kendisini ve onun ölümsüzlüğünü tamamen yeni bir perspektifle ele alır:

«Aklım ve ruhum — benimdir, beden benimdir.
«Benim» ve «benimkisi» iki anlam taşır.
«Ben» doğuştan ölmeye mahkûm değildir.
«Benimkisi» ölürse ona itaat et» /52,68-82/

Burada «benimkisi», yani bedenın öleceğini, ama «ben», yani ruhun ölmeyeceğini açıkça ifade eder. Bir başka açıdan bakıldığında, Abay'ın bu anlayışı, ruhun ebedî olduğu yönündeki Kur'anî tasavvufa uygun gibi görünmektedir. Abay'ın tasavvufa ve Yesevî geleneğine olan yaklaşımı oldukça karmaşık ve çok yönlüdür.

Şakarim'in Yesevî geleneğiyle ilişkisi, eserlerinde açık ve çok yönlü olarak görülen bir özellik taşır. Çünkü Şakarim, tasavvufi bilgi ve tasavvufi şiir örneklerini derinlemesine okuyup araştırmakla kalmamış, aynı zamanda onlara eleştirel bir gözle bakıp analiz edebilen düşünür bir şairdir.

Şakarim'in derdi, halkın sıkıntısı ve toplumun yararıdır. İçindeki hüznün, halkın ruhî yoksulluğundan kaynaklanır. Bu sıkıntının çarelerini Şakarim tasavvufi dünyadan arar. Halk hakkındaki düşüncelerini de tasavvufi tefekkür içinde dile getirir. İçsel dünyası ve derin

tefekkürü, halkı ruhen arındırmayı amaçlar. Bu nedenle o, sıkıntılı ve zahmetli bir hayat yaşamış tasavvuf ehli gibi düşünür.

Şakarim'in "Leylî-Mecnun" şiiri, Doğu'nun aşk temalı zengin örneklerini, Kazak anlayışına uygun ve anlaşılır bir şekilde aktaran bir eserdir. Poemadaki ana tema aşk olmasına rağmen, sonundaki sonuç ve şairin toplum ve insan varlığı hakkındaki düşünceleri, tasavvufi edebiyatın temsilcisi ve Yesevî'nin dünya görüşü, sonraki edebiyata önemli bir etki bırakmıştır. Şakarim'in "Allah'ın huzuruna âşık olarak" yaşadığı takva hâli, insanın ruhunun temizlenmesine ve ahlaki olgunlaşmasına örnek teşkil etmiştir.

İnsan terbiyesi, çok yönlü olgun insan kişiliği, hakikat ve insan ile Allah'ın birleşmesi konularında Şakarim ve Yesevî'nin görüşleri kesişir. Yesevî dünyasında insan ve Allah'ın birleşmesi, yani "hakikate ulaşma" yolundaki takva hâli, yalandan kaçış ve fakirlik hâline girmek, bir tasavvuf ehline özgü özelliktir. Hak dîdarına ulaşmak için dünyanın tümünü terk eden tasavvuf ehlinin kimler olduğunu anlamak için Yesevî'nin Bilgelik Kitabı'na başvurulur.

Dünyanın malını terk etmeden dîdarı görmez,
Dîdarı görmek isteyen âşık, kendi ruhunu sınırar.
Böyle âşık sonunda dîdarı görür,
Dîdarı görmeden Allah'ın sırlarını açma, ey dostlar [53, 34].

Bu dizelerde Yesevî, tasavvuf ehlinin Allah'ı görmek amacıyla yürüttüğü takva yolunu açıkça ortaya koyar. Şakarim de, bu tarzı kendi eserinde, "Leylî-Mecnun" şiirinin sonunda, halkına yönelik düşüncelerini tasavvufi bir makamla dile getirir:

Gençler, şimdi sözüm – benim sözüm,
Mecnun'dan kısa bir süre sonra gördüğüm günüm!
Ben o kızlara âşık olmasam da,
Derdim büyüktür, işte asıl gerçek bu.
Aradığım âşık olarak beş şey var:
Adını sayıp anlatsam, anlayın eylerim,
Aşk, adalet ve temiz bir kalp,
Özgürlük, derin bilgi – işte bunlar [54, 26].

Şakarim'deki eşsiz bir özellik, âşık olma hâlinin tasavvufi aşk gibi işlenmiş olmasıdır. Ancak Şakarim'in özlediği âşık ve tasavvufi şiirin konusu olan takva ehli âşıkların sevdiği eş arasında derin bir fark vardır. Çünkü tasavvuf ehli, Allah'ın nuruna âşık olmayı temel hedef

olarak belirler, Allah'ı sevmeyi birinci sıraya koyar ve bütün tasavvufi bilgi ve şiir, Yesevî hikmetlerinde ortak bir tema olarak işlenir:

Nur dîdarımı âşıklar için vaat etti,
Âşık yolunda camımı verdim işte...
Yesevî hikmetinin kıymetine ulaşın,
Âşık şarabından bir damla tadın [55, 92].

Şakarim, tasavvufi şiirde eş arama yolundaki estetik yöntemi ustalıkla kullanmıştır. Bunu tamamen farklı bir anlayıştaki tasavvufi mecaz olarak görmek gerekir:

Benim eşim bir kız değil,
Gerçeğin gerçek nuru [56, 122].

Burada Şakarim, âşık olduğu eşi, yani gerçeğin nurunu /Allah'ın nuru değil/ tasavvufi bir mecaz olarak, tasavvuf ehlinin hayali eşinden üstün tutar. Bu nedenle Şakarim şöyle der:

“Gerçeğin nûruna âşık olan biri,
Ruhu onu baltalasa bile çıkmaz” [56, 130].

Burada, eşin nûruna âşık olmanın, gerçeğe ulaşmak anlamına geldiği ifade edilmektedir. Ona ulaşmanın yolu ise şöyle anlatılır:

“Ruhun hepsi benim gibi bir eş bulurdu,
Derin düşünce ve sağlam akıl rehber olursa” [56, 198]

Bu dizelerde, Şakarim'in düşünce derinliği ile Yesevî eserleri arasındaki sürekliliği görmek mümkündür. Bu bağlamda, tasavvufi şiirde daha çok kullanılan kelime oyunları ve mecazlar açısından Yesevî hikmetlerinde geçen şu örnekle bağlantı kurabiliriz:

“Od arayan kelebek gibi öğrenci oldum,
Ateş olup yampı uçtum işte” [56,154].

Buradaki “ateş ve kelebek” imgesi, tasavvuf yolunda eşe âşık olan müridin, yani öğrencinin coşkulu duygularının sembolik bir yansıması olarak sunulmuştur. Şakarim, çiçek ve böcek, kelebek ve kandil gibi mecazlarla bu durumu şu şekilde işler:

“Yazın telaşla koşan zavallı böcek,
Nur dolu çiçeğe dertlendi.

Kelebek de kandili almak isterken,
Ateşe atıldı, tutkuya kapıldı” [56, 41]

bunu ustalıklarla kullanarak Şakarim, şiirsel geleneğin devamlılığına tanıklık etmemizi sağlar. Şakarim’in anlayışı, tasavvuf anlayışından tamamen farklı bir anlam taşısa da, tasavvuf şiirindeki mecazları reddetmeden, kendi üslubuyla işleyip örnekleyerek şiirsel geleneğin devamlılığını ortaya koyar. Yesevî hikmetlerinde ise Allah’ı sevmek, O’nun yüzüne âşık olmak, O’nu eş yerine koymak şöyle ifade edilir:

“Âşık olursan gündüz gece Hakk’ı ara,
Hakk’a âşık olmuşsan ruhundan da,
Ruhunu terk etmiş gerçek âşıklar mahrum kalır” [55, 105]

Böylece “aşık-mâşuk” ateşine tutulmuş kişi tasavvuf yolunda bir hedef ve murad olarak, genel ve temel bir öz olarak tasavvufun sembolik ve koşullu kavramına dönüşmüştü. Şakarim, tasavvufi şiirdeki bu anlayışı kendi felsefi liriklerinde de şartlı bir mecaz olarak şöyle kullanır:

“Ruhu görmemiş cahiller
Eşin kim diye gülüyor...
Hayatın sırlarını görmek istiyorsan,
Eşe kul ol, ruhundan vazgeç” [55, 240]

Şakarim’in şiir dizelerinin, Yesevi hikmetlerinin devamı niteliğinde olduğunu görüyoruz. Hoca Ahmet Yesevi’den sonra, Kazak halk edebiyatında özel bir yere sahip olacak evliyalardan biri de Asan Qayğı’dır. Asan’ın da atına binip “Cennet Yeri”ni (Yeruyık) araması, düşünce bulamaması ve hayatını keder içinde geçirmesi, saf Yesevi geleneğinin devamını gösterir. Tasavvufi edebiyatta büyük bir kategoriye giren kavramlardan biri de kederdir. Genel olarak tasavvufi edebiyatı keder olmadan düşünmek mümkün değildir. Asan, kendi halinin sembolü olarak “Yeruyık”ı seçer. Böylece han sarayından ayrılıp Kazak bozkırlarını dolaşması, ıssız arazide suyla, toprakla, taşla konuşması, içindeki kederini doğaya anlatması ve böylece Allah’a olan aşkını keder aracılığıyla ifade etmesi, sadece Kazak tasavvufi edebiyatında görülebilen özel bir durumdur. Örneğin, “Leyli ile Mecnun” destanında Kayıs delirmiş gibi görünerek aşkını göstermek için dağa çıkar. O da Asan Qayğı gibi içindeki sırlarını dağa ve taşla anlatır. Ancak, onun aşkını kimse anlamaz; onu delirmiş sanırlar.

Kazak hayal gücüyle yazılmış masallar arasında, Ahmet Yesevî’nin öğrencilerinin hayatından alınan masallara da rastlanır. Bunlardan biri, “Han’ın Sessiz Çocuğu” adlı masaldır. Bu masalın konusu, “Ahmet Yesevî’nin Mucizeleri” [57,44] adlı kitapta anlatılan

“Konuşmaktansa susmak daha iyidir” adlı hikâyeyle aynı çizgide gelişir. İkisinin de konusu ve yapısında belirgin bir fark gözlemlenmez. Masalda ve hikâyede geçen olaylar, birinin sözünü fazla söylediği için başına iş gelmesi ve “fazla söz insan için bela olur” sonucuna varması üzerinden şekillenir; yani konuşmaktan kaçınma mesajı verilir. Masalın ve hikâyenin sonu da aynıdır. İkisi de, avlanmaya çıkan insanların sonunda “çök” diye ses çıkartan bir kuşu vurmasıyla biter. Masaldaki prensi ve hikâyedeki öğrenci çocuğu, kuşun canının alındığını görünce, kendi görüşlerinin doğru olduğunu söyleyerek, sesi çıkarmaya çalışan kuşu suçlar.

Böylece Kazak edebiyatında, özellikle masal, efsane, türkü ve terme gibi türlerde, Ahmet Yesevî ve onun öğrencilerinin yaşam ve davranışlarından örnek alan şairler ile tasavvufi folklorla dayanan eserlerin sayısının oldukça fazla olduğunu görmek mümkündür. Müslümanlığı benimseyen ve eski uygulamalarının birer birer terk edildiği, şeriat yasalarına uyulmaya başlandığı Kazak halkının gelenek ve göreneklerinde de önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişikliklerin tümü, sözlü edebiyatın özellikle geliştiği Kazaklarda, halkın folkloru ve şairlik yaşamıyla bağlantılı olarak, tasavvuf çevresinde kuşaktan kuşağa aktarılan çeşitli mucizevi öykülerin daha sonra sözlü edebiyatın farklı türlerinde kendine özgü bir hız ve biçimle geliştiğini göstermektedir.

Jusupbek Şayhislamulı (1854–1936) ise çok yönlü eğitim almış, son derece kültürlü bir aileden gelmiştir. Babası Şayhislam, oğlunu beş yaşına geldiğinde medreseye göndererek eğitime başlamıştır. Yusupbek bu yaşından itibaren Arapça, Farsça, Çağatayca ve Türkçe öğrenmiş, bu dillerde yazılmış eserleri titizlikle incelemiş ve araştırmıştır. Doğunun seçkin şairleri Dehlevî, Firdevsî, Nizâmî, Sâikhalî, Navâî, Câmî, Fuzûlî, Hafız, Sa’dî gibi şairlerin eserlerinin bir kısmını ezbere bilmiştir. Bu şairleri derinlemesine tanınması, ona edebiyata karşı duyduğu ilgiyi artırmıştır. Onun hangi eserini okursanız okuyun, incelik, derin düşünce, estetik ve dil ustalığı hemen fark edilir.

Şair, yaşadığı dönemin sosyal koşulları ve hayatı, bu dünyadaki sevinç ve sıkıntıları işlerken insan ruhunun çeşitli hallerini betimlemede benzersiz bir üslup geliştirmiştir:

Dünya, dünya, dünyası,
Bu dünyaya aldamp,
Nefsine kul olan insan sevinir.
Dünyanın sonu karanlıktır,
Sonunda bir gün üzüleceksin.
Atandan altı çocuk doğsa da
Her biri ayrı bir evde olur [58, 84].

Jusupbek, Arapça ve Farsçayı çok iyi öğrenmiş, kendini dini ilimlere tam anlamıyla vermiş bir bilim insanıdır. Buna rağmen, mollalık mesleğini kendine şeref saymamış, dua okumamış ve namaz kılmamıştır. Kazak Ansiklopedisi'nde: “Şair, medreseyi okuyup okuryazar olduktan sonra dini görevde bulunmayı reddetmiş, şairlik ve gezginlik geleneğiyle birçok yeri dolaşmıştır. Sır Nehri kıyısından Karatau bölgesine, Saryarka ve Jetisu'ya kadar ünlü şairlerle buluşmuştur” diye belirtilmiştir ki bu doğru bir değerlendirmedir. O, yaşam yolunu şiirle şöyle dile getirir:

Dünya bana yol arkadaş der,
Mollalar çoğu cahil.
Hastalıkları bilinmez,
İnsanları zora bağlamış.
Ölüm oku isabet ettiği gün,
Kim paye sahiplerinden geri kalmamış!?
Yusupbek gibi bir kişi,
Allah'ın işiyle savrulmuş,
Düşünceyi dağlara sürmüş.
Sürüklenip her yerde,
Kaderin verdiği rızıktan nasibini almış [58, 15].

Bunlardan, onun hayatında çok sıkıntı yaşadığını ve doğduğu yerden uzak kaldığını anlıyoruz. Ayrıca, Jusupbek Şayhıslamulı'nın “Kıssa-i Anhazîret” Resul'ün Miraç'a misafir oluşu adlı destanı, 1914 yılında Kazan (Qazan) şehrinde yayımlanmış büyük bir eserdir.

Allah ile Peygamber'in görüşmesi tüm eserlerinde sade sözlerle anlatılmıştır. Bu eşsiz olayı şiirle sanatlı bir şekilde anlatan şairlerden biri de Jusupbek Hoja Şayhıslamûlî'dir. O şöyle der:

Arkadaşımı başkasından üstün kılmış,
Vermesi gereken rahmete birçok ümmeti ümitlendirmiş.
Sevgilisini Miraç'a davet etmiş,
“Allah'ım, nûrumu göstereceğim” demiş.
Dinleyin Resul'ün Miraç'ını,
Cennetten aldığı parlak tacı giymiş.
Miraç'a misafir gittiği zaman,
Arkadaşına ümmetin sıkıntısını çok anlatmış.
Her yerde ümmetleri için ağlamış,
Gözyaşlarını ümmet için akıtmış.

Nûr yatağında yatarken bile,
Gözü uykuda, göğsü uyanıktı [59, 5].

Jusupbek Şayhıslamûlî'nın Muhammed (s.a.v.) hakkında iki destanı yayımlanmıştır: İlki "Kıssa-i An Hazret Resul'ün Miraç'a misafir oluşu" ve ikincisi "Muhammed Resul'ün fanî dünyadan baki dünyaya geçişi" hakkındadır. Jusupbek, son Peygamberimizin özel özelliğini, temiz ve saf ruhunu, ipekten değerli ve çiçekten narin karakterini ayrıntılı şekilde anlatır:

Bismillah, söz başlıyorum ey Rahman,
Ay ve Güneş birleşmiş gibi nûr saçıyor.
Bir hikâyeyi fazla sözle anlatayım,
Dinleyin, kulak verin ey Müslüman [59, 8].

Böylece, Muhammed'in (s.a.v.) Allah katında saygın bir Peygamber olduğunu anlıyoruz. Jusupbek'in eserinde, Hoca Ahmet Yesevi geleneğini takip ederek Peygamberimiz Muhammed'i (s.a.v.) yüceltmesi, onun öğretilerini sonraki nesillere örnek kılma amacını taşır. Şair, cömertliği, adaleti, imanlı olmayı ve anne-babayı saymayı sürekli vurgular. Tüm eserlerinde temizlik ve erdemliliği işler.

Ünlü ozan Buhar Qalqamanulı 18. yüzyılda yaşamış, sadece hakikati dile getiren, kimseye boyun eğmeyen, doğruları çekinmeden söyleyen bir isimdir. Halkın ve ülkenin durumunu sürekli düşündüğünden, halk onu sevgiyle "Bukar bey" olarak adlandırmıştır. Abılay Han'a söylediği ünlü dörtlükte şöyle der:

Bu sahte dünya,
Geçip gitmeyecek sanma.
Müslüman isen yola çık,
Sırderya'nın suyundan
Yandan geçip git.
Üç yıl boyunca hayvanı koru,
Jideli Bay'a ulaş.
Kadın ve çocuk için
Öylece yola koyul.
Benim yaşım doksan üç,
Bundan sonra konuşmam
Benim için ağır olur [60, 153].

böylece çok görmüş, çok yaşamış yaşlı adam gözlerimizin önüne tüm varlığıyla gelir. Buhar'ın adı ve şöhreti, yaşamında bile gökyüzünü aşmış, tüm Türkistan bölgesine yayılmış gibidir.

Elbette göçebe bir hayat süren bir halkta caminin bulunmaması bilinen bir durumdur. Ancak Tauke Han döneminde yaşamış üç bi'nin (üç büyük beyin) kendi elleriyle bağlı oldukları Müsiröli gibi pirlерinin bulunması ve "Yedi Yargı" adlı kanunlar bütününde hocalara ve mollalara özel bir statü verilmesi, Hoca Ahmet Yesevi'nin temellerini attığı, göçebe yaşama uyarlanmış İslam ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kalındığını göstermektedir. Kazak bozkırında camiler olmasa da onların manevi önderleri her zaman halkın içindeydi. Kazakların ünlü ozanları, nasihatleri ve tolgaları aracılığıyla halkı doğru yola yönlendirmiştir. Buhar Jırau'nun "Birinci dileğinizi dileyin, Bir Allah'tan ayrılmamayı dileyin" diyerek halkı Allah yolundan sapmamaya çağırması da Yesevi geleneğinin izlerini taşımaktadır. Abılay Han Kırgızlara karşı sefere çıkarken, Buhar Jırau ona şu şekilde öğüt verir:

Hoca Bahâeddin (Bahaüddin) yardım ederse,
Yüce Allah destek olursa,
Kırgız denilen o çetin düşman karşısında
Adımınızı sağlam atınız,
Bolluk ve ganimete gark olursunuz!
Ya Resûl, Cebbâr olan Rabbin
Bizzat kendisi size tek başına sığınak olsun [61, 97].

Bu dizeler, Buhar Jırau'nun Bahâeddin Nakşbendî tarikatına mensup olduğunu açıkça göstermektedir.

Jırau, Hoca Ahmet Yesevi'nin geleneksel yolu doğrultusunda hayatın geçiciliğini, bugün refah ve bolluk içinde yaşayanların yarın suyu çekilmiş bir kuyu gibi kuruyup kalacağını farklı yönleriyle dile getirir. Buhar Jırau şöyle der:

Etrafını toprak sarmış olsa da
Ay hiç batmaz sanmayınız!
Çevresinden içilse tükenmez
Göl asla kurmaz demeyiniz!
Karnı tok, koynu dolu zenginlerden
Serveti hiç eksilmez sanmayınız!
Yoksulu da yoksul sanmayınız!

Yoksul zengine denk gelip

Yaylağa yarışarak göçmez demeyiniz! [62, 113].

Bu dizelerde Buhar Jırau, Yesevî geleneğine uygun biçimde dünyanın faniliğini, servet ve makamın kalıcı olmadığını, toplumsal hâllerin her an değişebileceğini hikmetli bir üslupla dile getirmektedir. Buhar Jırau'nun iyilik ile kötülük, varlık ile yokluk, açlık ile tokluk, acı ile tatlı üzerine söylediği böylesine derin anlamlı pek çok hikmetli söyleyişi vardır. Jırau'nun bu kıymetli eserleri arasında “Ay ne olur Güneş'ten sonra”, “Birinci dileği dileyiniz”, “Aksam'dan yüksek dağ olmaz”, “Selam bir sözün aynasıdır”, “Yakın yerden ot yerse” gibi şiir ve nasihat türündeki manzumeleri sayabiliriz.

Allah'ın nuru, Peygamberimizin şefaati üzerine yağmış adaletli Buhar Jırau, halkının bahtına uzun ömür sürmüştü; söylediği her bir şiiri ve hikmetli sözü, içtenlikle sevdiği halkıyla birlikte yaşamaya devam edecektir.

Bütün ömrünü halkın dirlik ve düzeni için adanmış, insanın yüce vasıflarını her yönüyle dile getirmiş, hayatın geçici ve kısa olduğunu idrak ederek Allah'ın dosdoğru yolunu tutmayı, adaletli ve cömert olmayı öğütlemiş Kaban Jırau'nun manzumelerinde de Hoca Ahmet Yesevî geleneği güçlü bir şekilde hissedilir. O, halkı felakete sürükleyenlerin iki yüzlü tembeller ve inatçı miskinler olduğunu açıkça dile getirir. Asaggulu Kaban Jırau (Kabilisa), XVIII. yüzyılda yaşamıştır; babası Асан aşırı zengin olmamakla birlikte kendine yetecek imkânları olan bir kimse olarak bilinir.

Âşıklık ve jıraulık şiirinin temel dayanağının öğüt ve hikmet olduğu herkesçe malumdur. Bu sebeple Kaban Jırau'nun eserlerinin büyük bir kısmı da iyilik ile kötülük arasındaki ilişkiyi tartıp değerlendirmeye yöneliktir. Şairin “Börüng yine dinleyiniz” adlı şiirini okuduğumuzda da bunu açıkça görürüz:

Hayatta birlik ve dirlik içinde olun,

Bir gün hepimiz varacağız mezar ağzına.

Dünyada hiçbir tehlike yaklaşamaz,

Herkes kendi diline sahip çıkarsa.

İnsanın başına gelen belalar dildendir,

Yine o dil yüzünden kendi sesine vurulur.

Her insan diline sahip olabilirse,

Hızır'ın himayesine de erişir [63, 11].

Kaban jirau'nun bazı şiirleri ahlaki ve terbiyeye yönelik anlamlar taşır. Başka bir deyişle, halkın derin felsefi düşüncesi ile pedagojik anlayışı iç içe verilmiştir. Şairin yerinde ve zamanında söylediği bu değerli sözler kalıcıdır. Bugün bizi düşündüren pek çok mesele, sanki onun dizelerinde feryat ederek dile gelmektedir. O şöyle der:

Sözümü dinlersen yavrum,
Dedikodu sözlere kulak asma.
Alış yavrum,
Güzel sözü kendine örnek etmeye.
Hayatta birbirini sayıp sev,
Dünya geri gelir mi hiç?!
Dünyaya güven olmaz,
Bir gün mutlaka bir gemiye binersin...
Herkes bildiğini söyler,
Onu söz edip ne yaparsın?!
Halkım kavga etmeden yürüsün,
Bundan ne fayda çıkar?
Dedikodu ve boş söz olursa,
Yaklaştırma onu kendine.
Adil insanın adımı az olur,
Dürüst can en sonunda zirveye çıkar [64, 12].

Böylece toplumun arasını alacalı tay gibi karıştıran şeyin dedikodu ve söylenti olduğu açıkça görülür. Kaban jirau'nun bey ve beklere, zenginlere ve ileri gelenlere sert sözler söyleyip tepeden inerek adaletsizliklerini dile getiren nice inci değerinde şiirleri mutlaka olmuştur. Ancak yaşlı jirau'nun halkı daha çok dirlik ve düzen, sağlam birlik ve sarsılmaz dayanışmaya çağıran öğütleri oldukça fazladır:

Ey halkım, ey yurdum, size sesleniyorum,
Birlik olun, ey ışık saçanlar.
Birliğin olduğu yerde rızık çoktur,
Orada ulaşılabilecek nice murat vardır.
Birliğin olmadığı yerde
Zulüm ve haksızlık kol gezer.
Utanma ve ar namus baştır derler,
İman sahibinde mutlaka haya vardır [65,12].

Böyle dile getirdiğinde, halkı şariat yoluyla birlik ve beraberliğe çağırdığı açıkça görülmektedir. Aynı zamanda çok şey görmüş, çok yaşamış, çokça idrak etmiş, zengin bir tecrübe birikimine sahip bir bilgenin bu öğüdünü biz de bütün kalbimizle benimseriz.

Kaban şairin bir diğer dikkat çekici eseri ise “Mutluluk nereden gelirsin?” ve “Mutluluk nereye gidersin?” adlarını taşıyan; sade hayat gözlemlerinden alınmış, dramatik çatışmalarla dolu, başı sonu düzgün, bütünlüklü ve estetik bir yapıya sahip eserleridir. İlginç olan şu ki, gelen mutluluğun yolu ile giden mutluluğun yolu birbirine zıttır. Birliği bozulan bir yurttan ayrılan mutluluk, birliği sağlam olan bir yurda yönelir. Büyüklerine saygı göstermeyen, dünyayı dert edinmeyen yerden kaçan mutluluk; yaşlısına hürmet eden, ahiretini düşünen yere gelir.

Kaban’ın keskin zekâlı ve büyük bir şair olduğu hakkında M. Joldasbekov geniş değerlendirmelerde bulunarak şöyle der: “Kaban kendi döneminde son derece büyük bir jirau idi. Aylarca anlatılsa bitmeyecek kadar uzun destanlar söylemiş, çağın meseleleri üzerine derin düşünceler içeren şiirler dile getirmiştir. Ne yazık ki bunların hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Sıyrıra jirau gibi Kaban’ın adı da kendisinden sonra gelen şairlerin dilinden düşmemiştir. Süyinbay gençliğinde Kaban’ın göçüne yedi gün kala yetişerek ona eşlik etmiş ve duasını almış olmalıdır.” [66,152]. Bu durumun gerçekten yaşanmış olduğu kanaatindeyiz.

Kaban jirau, şiir ve destan yolunu kendine bir yol olarak benimsemiş bir sanatçı olmakla birlikte, hiçbir zaman dilinden Allah’ı, gönlünden tövbeyi eksik etmemiştir. Bu duruşu, sonraki nesiller için örnek ve ibret niteliği taşımaktadır.

Kırgız ve Kazak halkları tarafından eşit derecede saygı gören şair Süyinbay’ın şiirlerinde ve atışmalarında da Allah’ın kudreti ile Peygamber’in hak peygamber oluşunu dile getirme teması özel bir yer tutar.

Süyinbay Aronulu (1815–1898), Almatı ilinin Jambıl ilçesine bağlı Karakısık köyünde doğmuş, seksen üç yaşında vefat etmiştir. Şair, daha çocuk yaşlarından itibaren şiire ve destana, ezgiye ve kopuz nağmelerine ilgi duyarak büyümüştür. Kendinden önce yaşamış ozan ve jirauların eserlerini, destanları, lirik-epik ürünleri söylemekle kalmamış; ünlü “Manas”, “Şehname”, “Tûtî’nin Doksan Hikâyesi”, “Köroğlu” gibi Doğu geleneğine ait birçok destanı da çok iyi bilmiştir. Bunları yalnızca kavramakla yetinmemiş, halk arasında geniş biçimde yayılmasına da vesile olmuştur.

Süyinbay’ın henüz on yaşındayken babasını kaybederek yetim kaldığı bilinmektedir. Bu durumu Kojahmet adlı şair şu dizelerle dile getirir:

“Süyinbay on yaşında yetim kaldı,
Ağlamaktan iki yanağı benek benek oldu.

Yetimi olgunlaştırıp usta eden,
Allah'ın kudretini görmez misin?" [67, 8].

Buna rağmen Süyinbay, "yetimim" diyerek yılgınlığa kapılmamıştır. Koyun güderken bile dombırasını çalıp şiir söyleyerek gönlünü ferah tutmuştur.

Şair, yalnızca tek bir gerçeği sevmiş, gücü yettiğince hakikati dile getirmiştir. Zalim, dünya düşkünü, cimri ve merhametsiz insanlara tahammül edememiştir. Elinden geldiğince yoksul ve mazlumların yanında durmuş, onların sözcülüğünü yapmış; varlıklı ve nüfuzlu kişilerin haksızlıklarını yüzlerine vurmaya çalışmıştır. Feodal dönemdeki kabileler arası çekişmeleri eleştirmiş, beylerin ve yöneticilerin tutumlarını sert bir hicivle alaya almıştır. Onun toplumsal ilişkileri eleştirel bir bakışla yansıttığı bu tür şiirleri arasında "Sok Törenin Oğlu Han Abılay", "Momin'in Malını Zalime Aldırıp", "Dört Bi'ye", "Gözyaşı", "Sarıbay'a", "Maksut'a" gibi şiirleri anmak yeterlidir.

Halkım, yurdunu, dilini ve geleneğini büyük bir titizlikle koruyan Süyinbay şair, adalet söz konusu olduğunda gözünü bile kırpmayan bir kişiliğe sahipti. Yaşadığı dönemdeki hoca ve mollaları da sık sık eleştirip sorgulamıştır. Şairin "Yüsip Hoca'ya" adlı şiirine bakalım:

"Elindeki tespihin takırtısı,
Ejderhanın gözleri gibi parıldıyor.
İnsana can da tatlı, mal da tatlıdır,
Molla efendi mezarda mırıldanıp durur" [68, 78].

Bu dizeleri okuduğunuzda usta şaire hayran kalmamak mümkün değildir. Özellikle "Ejderhanın gözleri gibi parıldıyor" dizesi, derin anlamı olan tek bir satır olarak insanı düşündürür. Başında sarığı, elinde tespihi olmasına rağmen içinde imana dair en küçük bir aydınlık bulunmayan, kötü niyetli bir kişiye ister istemez tiksintiyle bakarsınız. O, size iman nurunu saçmak yerine korku verir; sanki "alsam da yesem" der gibi herkese sinsice, sessizce bakmaktadır. Az önce ürkerek ve tedirginlikle baktığımız hocaya bir an için acıma duygusu bile duyarsınız; bunun sebebi de şairin güçlü tasvir yeteneğidir:

"Ne olurdu hoca-molla, sen ölünce,
Aldıklarımı ahirette geri versen.
Allah'ın cehennemine sen düşsen,
Önünde Münker ile Nekir'e hesap versen" [68, 80].

Atalarımız "Suyun da sorası vardır" dememişler boşuna; her haksızlığın sonunda derin bir karşılık vardır. Hoca Ahmet Yesevi'nin hikmetlerinden bu yana şairlerin dizelerinde devam

eden, meşhur iki meleğin bizden bile sorgu-cevap aldığı gerçeği açıktır. Böylece dini eğitimin ne kadar örnek ve öğretici olduğunu anlamış oluruz. İnsan olmak, cömert olmak ne kadar değerli, bunu fark edersiniz. Süyinbay şairinde bu özellikler vardır; o halkın da tıpkı sabah ışığı gibi temiz olmasını arzu eder:

“Başına sardığı sarığı ile hoca,
Bakıyorsun, boynunu uzatmış gibi.
Altmış iki atasözünü söz söylemiş,
Halkın şairiyim, namusum temizdir!” [68,90].

“Altmış iki atasözünü söz söylemiş” derken, Süyinbay sadece Kazakların değil, aynı zamanda Kırgız-Kazak halkının da önde gelen şairi olarak öne çıkar. Şairin bir özelliği de şudur: çoğunlukla uzun süren, derinlemesine bir tartışma şeklinde şiirler söyler. Buna ek olarak, doğruluğu ve temizliği kendine hedef edinmiş ve bunu son derece duygulu bir biçimde dile getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Süyinbay’da Hoca Ahmet Yesevi’nin örnekliliği ve geleneği açıkça görülmektedir.

“Yer ve gök üstümüze düşmeden nasıl duruyor,
Boş otururken yoksullar açlıktan ölecek mi?
Ağlayan fakire gözünü dikmez,
Zenginden cömertlik, kahramandan merhamet gitmiş” [67,67].

Genel toplumun, özellikle yoksulluk ve yokluk durumunun ele alınması, aynı zamanda Hazret Sultan şairin temel amacı ve Allah’ın doğru yolunun göstergesidir. Allah’ın kul’u ve Muhammed’in (s.a.v.) ümmeti olan her insan, yaşamında temiz kalpli, saygın ve gerçek hayatta inançlı olmayı arzu eder. Süyinbay şaire bakarsak, “Öğüt” adlı şiirinde:

“Almış olduğuma selam söyle,
‘Sevgilim öldü’ deyip,
Bir başına zarar gelmesin.
Maylıbay’a selam söyle,
Toplanmış mala merak salmasın.
Bin bir dünya mal olsa bile,
İmanla uyumlu olmaz” [67,62].

Süyinbay, Allah’ın gönderdiği adaletli ölüme karşı gelmeyi, doğru yoldan sapmayı ve insanlara zulmetmeyi İslam’a aykırı bir davranış olarak derinlemesine hissetmiştir. Kempirbay

ile olan atışmasında, Hoca Ahmet Yesevi gibi iki dünyayı yansıtır; ölümün eşiğindeki şairin monoloğu, yaşamın değerini hissettirmek açısından da son derece gereklidir.

Kempırbay, “Äset ile Hesaplaşması” adlı eserinde, Qoja Ahmet Yasawi gibi iki dünyayı dile getirir; ölüm eşiğinde olan şairin monoloğu, yaşamın değerini ve geçiciliğini hissettirmek açısından da son derece önemlidir. Şiir ve şarkıya çocuk yaşta ilgi duyan Kempırbay Böğembay oğlu (1834–1895), günümüz Karaganda ili, Qarqaralı ilçesinde doğmuştur. Onun adını Kazak halkına duyuran eserlerinden biri, “Aset ile Hesaplaşması”dır. Bu eser ilk olarak “Tarı” dergisinde, S. Seyfullin’in kitabında [67,115] ve “Aytıs” dergisinde yayımlanmıştır. Kempırbay şiiri meslek edinmiş saygın bir akındı. Evde de, kırdan da dombrasını elinden bırakmamıştır.

“Babamın adı Böğembay, ben Kempırbaydım,
Şiiri meslek edinip sürdürdüm,” der kendisi [71,116].

Bu dizelerde şairin hem üzüntüsü hem de sitemi hissedilir. Onu “sürükleyen” bir yanı, göğsünden kaynaklı şiir tutkusu; diğer yanı ise onu bağlayan yoksulluktur. Bu nedenle şöyle der:

“Edirey, Arkalık ile malıma göz kulak ol,
Değer verdiğim kölesinden korkuyu kaldır.
Akraba hayır verirse bana versin,
Ben Kempırbay, yoksulluğun en küçük oğluyum” [72,141].

Kempırbay, yoksulluğunu bir utanç meselesi olarak görmez. Zenginlerin ve soyluların yanında eğilmez, başını dik tutar. Sözü ve görüşünü kimin önünde olursa olsun çekinmeden ve cesurca ifade edebilmiştir. Kempırbay’ın Şöje ile yaptığı atışma, kendine özgü niteliği ve olay örgüsünün düzeniyle değerli bir eserdir:

“Çağırmadığım hâlde geldin yetişip,
Alatau sırtlarından basarak geçtin.
Bu ülkede qoja, molza mı çoğaldı,
Sen kör güçsüz, neden getirdin beraberinde?” [73,77].

Buna karşı Şöje, adeta dağdan taş yuvarlanır gibi güçlü bir sesle şöyle konuştu:

“Sağ gözüm sol gözümdeyse de,
Allah neyi takdir ederse, onun iradesi elindedir.

Eğer faziletin varsa gözümü bağışla,
Yoksa sözünün tadı yok, sus!” [72,146].

Kempırbay buna yine bir yanıt bulur ve şöyle der:

“Bu şehrin içinde değersizdim,
Biliyorum ki sen doğumundan beri yoksuldun.
Gözünü görebilen için aç, diyorsun,
Ama senin gözünü görebileceğim bir yer var mıydı ki ben?” [72,160].

Bunu kabul ederken, temiz bir yüreğe ve samimi bir niyete sahip olduğunu halkın önünde hemen gösterir:

“Bu toplantıya kibirlenerek geldim,
Yoldaşlarımdan körlerden çekinerek yürüdüm.
Değeri olmayan bir körle atışacağım diye,
Dört ayağım gökten inmiş gibi düştü” [72,102].

Böyle konuşan Kempırbay’ın içinde büyük bir insanlık erdemi bulunduğunu kimse inkar edemez. Hiçbir şey sonsuza kadar kalıcı değildir; Aşık Veysel’in deyişiyle ya da Aydınlık düşüncede olduğu gibi, “Bir Allah’tan başka her şey değişir” diyerek, sahte dünyanın üzerinden insan yol alır. Allah insanları düşünceyle, dileklerle, umutlarla ve hayallerle yüce bir varlık olarak yaratmıştır. Bu nedenle İ. Bayzakov bilgelikle şöyle yazar:

“Arzusuz bir adam görsem, ona acımaz gibi olurum,
Sürekli uyumlu birini görsem, onu sarsıp değiştirmek isterdim” [74,5].

Kempırbay, ölümün yaklaştığını fark ederek iç dünyasını şair kardeşi Äset’ten saklamadı. Äset de Müslüman olarak doğru yolu gözeterek hasta şairin moralini yükseltti. Bu vedanın anlamı önemli ve özel bir değere sahipti; çünkü ikisi de sanat insanıydı ve her ikisi de Hoca Ahmed Yesevi’nin yolunu izleyerek Allah’ın doğru yolu üzerinde yürüyordu.

XII. yüzyılda Hoca Ahmed Yesevi’nin izlediği asil yol, XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış Karatau şairlerinin eserlerinde de olumlu etkisini göstermiştir. Maylıkoca, şiir ve taşlamaları aracılığıyla İslam dininin anlam ve özünü tanıtmayı amaçlamış, halk topluluğuna kutsal dinin prensiplerini öğretmeye çalışmıştır. Bu konuya ünlü yazar S. Mukanov da değinmiştir.

“XVIII ve XIX. yüzyıllarda, hocalar arasından yetenekli şairler de çıkmıştır. Örneğin, Arka

bölgesinden - Şortanbay, Torgay'dan - Seralı, Jetisu'dan - Jarlyghasın ve Jüskipbek, Sirderya boyunca - Mädelî ve Maylı. Bu kişiler esas olarak İslam dinini yaymaya çalışan kişiler olsalar da, Kazak halkının günlük yaşamına dair birçok gerçeği de ortaya koymuş ve ardında zengin bir miras bırakmışlardır” [75, 21].

Karatau şairleri üzerine kapsamlı araştırmayı kaleme alan ilk bilim insanı, önde gelen araştırmacı Ä. Ospanuly, Maylıkoca mirasına özel bir önem vermiştir. Maylıkoca'nın İslamî eğitim aldığı ve belli bir seviyede öğrenim gördüğü, araştırmacının görüşlerinden anlaşılabilir. “Kendi çağının baskın ideolojisinin etkisi altında olan yetenekli sanatçılar tarih boyunca çok olmuştur. Ancak Maylıkoca da, kendi kuşaklarından olan diğer sanatçılar gibi, İslam dininin öğretilerine büyük bir inançla bağlıydı. Ayrıca, onun dünya görüşünün oluşmasında din okulunda eğitim almış olması ve dini topluluklar içinde yaşamış olması etkili olmuştur” [76, 46].

Namaz kılmanın, Müslümanlığın en temel ön şartlarından biri olduğu açıktır. Hoca Ahmet Yesevi, hikmetlerinde namaz kılan kişinin ahirette de sıkıntı görmeyeceğini ve Allah'ın sevgili kullarından biri sayılacağını ifade eder:

Oruç ve namazını tam tutar da,
Tüm dünya ellerini ona açar.
Kıyamet günü de sıkıntı görmez,
Böyle kulun başına mutluluk konar! [77, 195].

Maylıqoca da çevresindekilere namaz kılmanın ne kadar sevaplı bir iş olduğunu öğretir. Şairin bu konudaki düşünceleri, kendisinden birkaç yüzyıl önce yaşamış dindar bilge Hoca Ahmet Yesevi'nin dünya görüşüyle örtüşmektedir:

Doğru yola girerseniz,
Şeriat yolu aydınlanır.
Namaz kılmayan kişiyi,
Fark ederseniz, iyiler görür.
Aptalca şeytana uyan,
Dünya gününde kaybolur.
Tutulmamış madenin,
“Ümmetim” der Muhammed,
Kanatlarını gösterir gerçekleri.
Diline uyan şeytanın,
Yolun eğimini görmeyelim.

Bu sözle açılır,
Müslümanlar, nefesiniz! [78, 98].

Şair sürekli olarak, on sekiz bin âlemin tek yaratıcısı, sonsuz kudret sahibi Allah olduğunu vurgular. O, Muhammed Peygamber'in doğuşunun bile özel bir olay olduğunu ve dünyanın insanlarının İslam dinine nasıl yöneldiğini çok iyi bildiğini ifade eder.

İbrahim Halil, doğdu,
Kureyş Arap soyundan.
Mekke-i Şerif'te,
Rabbin ilk ayındaydı.
Pazartesi gecesinde,
Abdullah adında dindar bir babadan.
Amina adında bir anneden,
Dünyaya şerefli şekilde.
Muhammed adıyla geldi,
Yer ve gök secde etti,
Kelime-i şehadetle dine girdi [78, 93-94].

Bu beyitlere dikkat edersek, Maylıkoca'nın İslam dini tarihi hakkında geniş bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Maylıkoca da Yesevi gibi çevresindekileri, bu iki yoldan birini seçmeye ve sapmadan Allah'ın doğru yolunda yürümeye çağırır:

Bu dünya iki yol,
Biri sağ, biri sol.
Birini tutarsan, diğeri yok,
Dünya kısa, ahiret çok.
Buna göre hazırlan,
İki yol açıkça belli.
Birbirine işleyen,
Doğru ve yanlış var.
İki ayrı yol duruyor,
İyisini nasip etsin,
Yaratıcı egem, hak olan Cebbar! [78,99].

Hayatta, anne ve babasını saygıyla onurlandıran kulların Allah'ın sevgisine mazhar olacağı, kutsal Kur'an'da çeşitli yönleriyle açıkça belirtilmiştir. Anne ve baba yalnızca dünyadaki dayanağın değil, ahirette de koruyucu, siper ve sığınak olduğunuzu söyler:

Eğer gönlün nazıkse,
Babanı ve anneni saygıyla sev.
Ahirete vardığında,
Saklayan siperin, sığınak yerin olsun.
Dürüst yürü, açık adımla,
Başkasının elindeki iğneyi alma.
Zulüm ve haksızlık yapma,
Kötülüğün halka değmesin [78,42].

Dindar bilge Yesevi'nin hikmetlerinde, insanlığın örnek bir hayat sürmesi için gerekli konuların neredeyse tamamı yer almaktadır. Bu bağlamda akademisyen R. Berdibay şöyle der: "Ahmed Yesevi'nin şiirleri yalnızca Tanrı'ya adanmışlık, hakikati arayış ve insanın içsel olarak temizlenip olgunlaşması şartlarını anlatmakla değerli değil; aynı zamanda toplumsal çelişkileri ve eşitsizlikleri eleştirmesi, iki yüzlüleri ve halkın çıkarlarını hiçe sayanları açığa çıkarması, toplumsal sorunları göstermesi bakımından da önemli bir yer tutar." Maylıkoca'nın "İnsanın beş yüzyıldan kalacak adı", "Düşünürsen dünya boşmuş", "Doğruyu bilersen yol arkadaşına göster", "Bu dünya başından beri hilesiz değil", "Gücünü görürsen Kudret'in", "Dünya", "Dürüst din, imanlı ol", "Yaratan Allah kullarını", "Allah'ın işlediği yapılar", "İman bulmak, gerçek serveti bulmak", "Hakikat yoluna girersen" gibi şiir ve manzumelerinde hem tasavvufi geleneğin izlerini hem de Yesevi'nin koyduğu doğru yolun devam ettiğini görmek mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YESEVÎ HİKMETLERİNİN ÇEVİRİSİ

HİKMET-1

Bismillah deyip beyan ederek hikmet söyleyip
Taleb edenlere inci, cevher saçtım ben işte.
Riyazeti sıkı çekip, kanlar yutup “İkinci defter” sözlerini açtım ben işte.
Sözü söyledim, her kim olsa cemale talip, canı cana bağlayıp damarı ekledim ben işte.

Garip, yetim, fakirlerin gönlünü okşayıp
Gönlü kırık olmayan kişilerden kaçtım ben işte.
Nerde görsen gönlü kırık, merhem ol,
Öyle mazlum yolda kalsa, yoldaşı ol, mahşer günü dergahına yakın ol.

Ben-benlik güden kişilerden kaçtım ben işte,
Garip, fakir, yetimleri Rasul sordu.
O gece Mirac'a çıkıp Hakk cemalini gördü,
Geri gelip indiğinde fakirlerin halini sordu.

Ümmet olsan, gariplere uyar ol,
Ayet ve hadisi her kim dese, duyar ol.
Rızık, nasip her ne verse, tok gözlü ol,
Tok gözlü olup şevk şarabını içtim ben işte.

Medine'ye Rasul varıp oldu garip,
Gariplikte sıkıntı çekip oldu sevgili.
Cefa çekip Yaradan'a oldu yakın,
Garip olup menzillerden geçtim ben işte.

Akıllı isen, gariplerin gönlünü avla,
Mustafa gibi ili gezip yetim ara.
Dünyaya tapan soysuzlardan yüzünü çevir,
Yüz çevirerek derya olup taştım ben işte.

Aşk kapısını Mevlâm açınca bana değdi,
Toprak eyleyip “Hazır ol!” deyip boynumu eğdi.
Yağmur gibi melâmetin oku değdi,
Ok saplanıp yürek, bağrımı deştim ben işte.

Gönlüm katı, dilim acı, özüm zalim,
Kur'an okuyup amel kılmıyor sahte alim.
Garip canımı harcayayım, yoktur malım;
Haktan korkup ateşe düşmeden piştim ben işte.

Altmış üçe yaşım ulaştı, geçtim gafil;
Hakk emrini sıkı tutmadım, kendim cahil.
Oruç, namaz kazaya bırakıp oldum ergin;
Kötüyü izleyip iyilerden geçtim ben işte.

Vah ne yazık, sevgi kadehini içmeden,
Çoluk-çocuk, ev-barktan tam geçmeden.
Suç ve isyan düğümünü burada çözmeden,
Şeytan galip, can verirkende şaştım ben işte.

İmanıma çengel vurup kıldı gamlı,
Mürşid-i kamil “Hazır ol!” deyip saçtı koku.
Lânetli şeytan benden kaçıp korkusuz gitti,
Kirlî Allah'a hamd olsun, iman nuru açtım ben işte.

Mürşid-i kamil hizmetinde gidip yürüdüm,
Hizmet kılıp göz yummadan hazır durdum.
Yardım etti, Şeytanı kovalayıp sürdüm,
Ondan sonra kanat çırpıp uçtum ben işte.

Garip, fakir, yetimleri sevindiresin,
Parçalayıp aziz canımı eyle kurban.
Yiyecek bulsan, canın ile misafir,
Hak'tan işitip bu sözleri dedim ben işte.

Garip, fakir, yetimleri her kim sorar,
Râzî olur o kulundan Allah.
Ey habersiz, sen bir sebep, kendisi saklar;
Hak Mustafa öğüdünü işitip dedim ben işte.

Yedi yaşta Arslan Baba'ya verdim selâm,
“Hak Mustafa emanetini eyleyin armağan.”
İşte o zamanda binbir zikrini eyledim tamam,
Nefsim ölüp lâ-mekâna yükseldim ben işte.

Hurma verip, başımı okşayıp nazar eyledi,
Bir fırsatta âhirete doğru sefer eyledi.
“Elveda” deyip bu âlemden göç eyledi,
Medreseye varıp, kaynayıp coşup taştım ben işte.

Sünnet imiş, kâfir de olsa, verme zarar,
Gönlü katı, gönül inciticiden Allah şikayetçi.
Allah şahid, öyle kula “Siccin” hazır,
Bilgelerden işitip bu sözü söyledim ben işte.

Sünnetlerini sıkı tutup ümmet oldum,
Yer altına yalnız girip nura doldum.
Hakk'a tapanlar makamına mahrem oldum,
Bâtın mızrağı ile nefsi deştim ben işte.

Nefsim beni yoldan çıkarıp hakir eyledi,
Çırpındırıp halka ağlamaklı eyledi.
Zikr söyletmeyip şeytan ile dost eyledi,
Hazırsın deyip nefs başımı deldim ben işte.

Kul Hoca Ahmed, gaflet ile ömrün geçti,
Vah ne hasret, gözden, dizden kuvvet gitti.

Vah ne yazık, pişmanlığın vakti yetişti,
Amel kılmadan kervan olup göçtüm ben işte.

HIKMET-2

Ey dostlar, kulak verin söylediğime,
Ne sebepten altmış üçte girdim yere?
Mirâc sırasında Hakk Mustafa ruhumu gördü,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Hakk Mustafa Cebrâil'den eyledi sual:
"Bu nasıl ruh, bedene girmeden buldu kemal?"
Gözü yaşlı, halkın başçısı, bedeni hilal;
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Cebrail dedi: "Ümmet işi size tam hak,
Göge çıkıp meleklerden alır ders.
Feryadına feryad eder yedi kat gök..."
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Önce "Elestû birabbikum?" dedi bil Hakk,
"Kalı bela" dedi ruhum, aldı ders.
Hakk Mustafa oğul dedi bilin mutlak,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

"Evladım" deyip Hakk Mustafa eyledi kelam,
Ondan sonra bütün ruhlar eyledi selâm.
Rahmet denizi dolup taş, diye yetişti haber,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Rahim içinde belirdim, ses geldi:
"Zikir söyle!" dedi, organlarım titreyiverdi.
Ruhum girdi, kemiklerim "Allah" dedi,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Dört yüz yıldan sonra çıkıp ümmet olacak,
Nice yıllar dolaşıp halka yol gösterecek.
On dört bin alimler hizmet eyleyecek,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Dokuz ay ve dokuz günde yere düştüm,
Dokuz saat duramadım, göge uçtum.
Arş ve Kürsü derecesini varıp kucakladım,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

"İnna fetehna..." yı okuyup anlam sordum,
Işık saldı, kendimden geçip cemal gördüm.
Hocam vurup "Sus" dedi, bakıp durdum,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

"Ey cahil, gerçek bu!" diye söyledi, bildim,
Ondan sonra çöllere gezip Hakk'ı sordum.

Nasip etti, şeytanı tutup bindim,
Kararlı olup, belini basıp ezdim ben işte.

Zikrini tamam eyleyip döndüm divaneye,
Hakk'tan başka bir şey demeyip bilmeyene.
Mumunu arayıp çırak girdim pervaneye,
Kor ateş olup, kavrulup yanıp söndüm ben işte.

Nam ve nişan hiç kalmadı, "Lâ... -La..." oldum,
Allah zikrini diye diye "...illâ..." oldum.
Halis olup, muhlis olup "...lillah" oldum,
"Fena-fillah" makamına geçtim ben işte.

Arş üstünde namaz kılıp dizimi büktüm,
Dileğimi deyip, Hakk'a bakıp yaşımı döktüm.
Yalancı âşık, sahte sufi gördüm, kötüledim,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Candan geçmeden "Hû Hû" demenin hepsi yalan,
Bu arsızdan sormayın sual, yolda kalan.
Hakk'ı bulanın özü gizli, sözü gizli,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Bir yaşımda ruhlar bana pay verdi,
İki yaşta peygamberler gelip gördü.
Üç yaşımda Kırklar gelip halimi sordu,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Dört yaşımda Hakk Mustafa verdi hurma,
Yol gösterdim, yola girdi, nice günahkar.
Nereye varsam Hızır Baba'm bana yoldaş,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Beş yaşımda belimi bağlayıp ibadet eyledim,
Nafile oruç tutup âdet eyledim.
Gece gündüz zikrini deyip rahat eyledim,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Altı yaşta durmadan kaçtım insanlardan,
Göge çıkıp ders öğrendim meleklerden.
İlgimi kesip bütün tanıdık bağlardan,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Yedi yaşta Arslan Baba'm arayıp buldu,
Her sırrı görüp perde ile sarıp kapadı.
Allah'a hamd olsun, gördüm" dedi, izimi öptü,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Azrail gelip Arslan Baba'mın canını aldı,
Huriler gelip ipek kumaştan kefen eyledi.
Yetmişbin melekler toplamp geldi,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Namazını kılıp yerden kaldırdılar,
Bir anda cennet içine ulaştırdılar.
Ruhunu alıp "İlliyyin" cennetine girdirdiler,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Allah, Allah yer altında vatan eyledi,
Münker-Nekir "Men rabbük?" deyip soru sordu.
Arslan Baba'm İslâm'ından beyan eyledi,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Akıllı isen, erenlere hizmet eyle,
Emr-i mâruf kılanları aziz eyle.
Nehy-i münker kılanları hürmetli eyle,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Sekizimde sekiz yandan yol açıldı,
"Hikmet söyle!" diye başlarıma nur saçıldı.
Allah'a hamd olsun, Pir-i kamil mey içirdi,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Pir-i kamil Hakk Mustafa, şüphesiz bilin,
Nereye varsan, vasfını söyleyip saygı gösterin.
Salât-selâm deyip Mustafa'ya ümmet olun,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Dokuzumda dolanmadım doğru yola,
Teberrük deyip alıp yürüdü elden ele.
Sevinmedim bu sözlere, kaçtım çöle,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

On yaşında delikanlı oldun, Kul Hoca Ahmed,
Hocalığa bina koyup, eylemeden ibadet.
Hocayım deyip yolda kalsan, vay ne hasret,
O sebepten altmış üçte girdim yere.

HİKMET-3

Her sabah vakti ses geldi kulağıma,
"Zıkr söyle!" dedi, zikrini söyleyip yürüdüm ben işte.
Aşksızları gördüm ise yolda kaldı,
O sebepten aşk dükkânımı kurdum ben işte.

Onbirimde rahmet deryası dolup taşı,
"Allah!" dedim, şeytan benden uzak kaçtı.
Hay u heves, ben-bencillik durmayıp göçtü,
On ikide bu sırları gördüm ben işte.

Onüçümde nefsanî arzuları ele aldım,
Nefs başına yüz bin bela sarıp saldım.
Kibirlenmeyi ayak altında basıp aldım,
Öndördümde toprak gibi oldum ben işte.

Onbeşimde huri ve gılman karşı geldi,
Başını eğip, el bağlayıp saygı gösterdi.
Firdevs adlı cennetinden haberci geldi,
Cemali için hepsini terk ettim ben işte.

Onaltımda bütün ruhlar pay verdi,
“Hay hay size mübarek olsun” deyip Adem geldi.
“Evladım!” deyip boynuma sarılıp gönlümü aldı,
Onyedimde Türkistan’da durdum ben işte.

Onsekizde Kırklar ile şarap içtim,
Zikrini söyleyip hazır durup göğsümü deştim.
Nasip kıldı, cennet gezip huriler kucakladım,
Hakk Mustafa cemallerini gördüm ben işte.

Ondokuzda yetmiş makam açığa çıkarıldı,
Zikrini söyleyip iç ve dışım temizlendi.
Nereye varsam Hızır Baba’m hazır oldu,
Gavslargavsı mey içirdi, doydum ben işte.

Yaşım yetti yirmiye, geçtim makam,
Allah’a hamd olsun, pir hizmetini eyledim tamam.
Dünyadaki kurt ve kuşlar eyledi selâm,
O sebepten Hakk’a yakın oldum ben işte.

Mümin değil hikmet işitip ağlamıyor,
Erenlerin söylediği sözü dinlemiyor.
Ayet, hadis, Kur’an’ı anlamıyor,
Bu rivayeti Arş üstünde gördüm ben işte.

Rivayeti görüp Hakk’la söyleştim ben,
Yüz bin türlü meleklerle yüzleştim ben.
O sebepten Hakk’ı söyleyip izleştim ben,
Can ve gönlümü O’na feda kıldım ben işte.

Kul Hoca Ahmed yaşın ulaştı yirmi bire,
Neyleyeceksin, günahların dağdan ağır.
Kıyamet günü gazap eylese Rabbim Kadir,
Ey dostlar, nasıl cevap söyleyim ben işte.

HİKMET-4

Hoş gaipten kulağıma ilham geldi,
O sebepten Hakk’a sığınıp geldim ben işte.
Bütün ulular toplanıp gelip armağan verdi,
O sebepten Hakk’a sığınıp geldim ben işte.

Ben yirmi iki yaşta fani oldum,
Merhem olup gerçek dertliye deva oldum.
Sahte âşık, gerçek aşığa tanık oldum,
O sebepten Hakk’a sığınıp geldim ben işte.

Ey dostlar, yaşıım yetti yirmi üçe,
Yalan dava, ibadetlerimin tamamı boş.
Kıyamet günü neyleyim çıplak, şaş1,
O sebepten Hakk'a sığınıp geldim ben işte.

Ben yirmi dörde girdim, Hakk'tan uzak,
Ahirete varır olsam hani hazırlık?
Öldüğümde toplanıp vurun yüz bin sopa,
O sebepten Hakk'a sığınıp geldim ben işte.

Cenazemin arkasından taşlar atın,
Ayağımdan tutup sürüyerek kabre götürün.
"Hakk'a kulluk kılmadın" deyip çekiştirip tepin,
O sebepten Hakk'a sığınıp geldim ben işte.

Günah ile yaşıım yetti yirmi beşe,
Sübhan Rabbim zıkr öğretip göğsümü deş.
Göğsümdeki düğümleri sen kendin çöz,
O sebepten Hakk'a sığınıp geldim ben işte.

Ben yirmi altı yaşta sevda eyledim,
Mansur gibi cemal için kavga eyledim.
Pirsiz yürüyüp dert ve sıkıntı peyda eyledim,
O sebepten Hakk'a sığınıp geldim ben işte.

Ben yirmi yedi yaşta Pir'i buldum,
Her ne gördüm perde ile sırrı örttüm.
Eşiğine yaslanarak izini öptüm,
O sebepten Hakk'a sığınıp geldim ben işte.

Ben yirmi sekiz yaşta âşık oldum,
Gece yatmayıp mihnet çekip sadık oldum.
Ondan sonra dergâhına layık oldum,
O sebepten Hakk'a sığınıp geldim ben işte.

Yirmi dokuz yaşa girdim, halim harap,
Aşk yolunda olamadım misali toprak.
Halim harap, bağıım kebab, gözüm dolu yaş,
O sebepten Hakk'a sığınıp geldim ben işte.

Otuz yaşta odun eyleyip yandırdılar,
Bütün ulular toplanıp dünyayı bıraktırdılar.
Vurup çekiştirip dünya derdini bıraktırdılar,
O sebepten Hakk'a sığınıp geldim ben işte.

Kul Hoca Ahmed dünyayı bıraksan işin biter,
Göğsündeki çıkan âhın Arş'a yeter.
Can verirken Hakk Mustafa elini tutar,
O sebepten Hakk'a sığınıp geldim ben işte.

HİKMET-5

Birdenbire durduğum yerde bütün ulular
Hakk aşkını gönlüm içine saldı dostlar.
Hızır Babam hazır olup lutfederek,
Yardım edip elim tutup aldı dostlar.

Otuz birde Hızır Baba'm mey içirdi,
Vücudumdan şeytanı temiz kaçırdı.
Sevdalandım, günahlarımı Hakk affetti,
Ondan sonra Hakk yoluna saldı dostlar.

Otuz iki yaşta ulaştı Hakk'tan ferman:
"Kulluğa kabul eyledim, olma mahzun.
Can verirken vereyim sana iman nuru."
Garip canım mutlu olup güldü dostlar.

Hâlîkîmdan haber erişti, şükreden oldum,
Her kim çekiştirdi, tepdi, sabreden oldum.
Bu âlemde hiç uyumayıp hazır oldum,
Hay u heves, ben-bencillik gitti dostlar.

Otuz üçte saki olup mey paylaştırdım,
Şarap kadehini ele alıp doyasıya içtim.
Ordu hazırlayıp şeytan ile ben vuruştum,
Allah'a hamd olsun iki nefsim öldü dostlar.

Otuz dörtte âlim olup bilge oldum,
"Hikmet söyle!" dedi Rabbim, söyler oldum.
Kırklar ile şarap içtim, yoldaş oldum,
İç ve dışım Hakk nuruna doldu dostlar.

Otuz beşte mescide girip devran sürdürdüm,
İsteklilere aşk dükkânını dopdolu kurdum.
Eğri yola her kim girdi çekiştirdim, vurdum,
Aşıklara Hakk'tan müjde ulaştı dostlar.

Otuz altı yaşta oldum kemal sahibi,
Hakk Mustafa gösterdiler bana cemali.
O sebepten gönlüm yaşlı, bedenim bükük,
Aşk hançeri yürek bağrımı dildi dostlar.

Otuz yedi yaşa girdim uyanmadım,
İnsaf kılıp Allah'a doğru yola koyulmadım.
Seher vakti ağlayarak inlemedim,
Tevbe ettim Rabbim kabul eyledi dostlar.

Otuz sekiz yaşa girdim ömrüm geçti,
Ağlamayayım mı, öleceğim vaktim yaklaştı.
Ecel gelip kadehini bana tuttu,
Bilmeden kaldım, ömrüm sonu oldu dostlar.

Otuz dokuz yaşa girdim kıldım hasret,
Vah ne yazık geçti ömrüm, hani ibadet.
İbadet edenler Hakk katında hoş ve mesut,
Ben ibadet etmeyip soldu yüzüm dostlar.

Saç sakalım hep ağardı, gönlüm kara,
Mahşer günü rahmet etmezsen hâlîm perişan.
Sana açıktır amelsizim, çoktur günah,
Bütün melekler günahımı bildi dostlar.

Pir-i kamil içkisinden damla tattım,
Yol bulayım diye geceleri donup yattım.
Allah'a hamd olsun lutf eyledi nura battım,
Gönül kuşu Lâmekân'a ulaştı dostlar.

Kıyametin şiddetinden aklım şaşkın,
Gönlüm korkmuş, canım yorgun, evim yıkık.
Sırat adlı köprüsünden gönlüm paramparça,
Aklım gidip deli olup kaldım dostlar.

Kul Hoca Ahmed kırka girdin nefsini kır,
Burada ağla ki âhirette olasın temiz.
İman postu şeriattır, aslı tarikattır,
Tarikata giren Hakk'tan pay aldı dostlar.

HİKMET-6

Yâ İlâhım hamdın ile hikmet söyledim,
Zâtı ulu Rabbim sığınıp geldim sana.
Tevbe kılıp günahımdan korkup döndüm,
Zâtı ulu Rabbim sığınıp geldim sana.

Kırk birimde ihlas eyledim yol bulayım deyip,
Erenlerden gördüğüm her sırrı örteyim deyip.
Pir-i kamil izini alıp öpeyim deyip,
Zâtı ulu Rabbim sığınıp geldim sana.

Kırk ikimde istekli olup yola girdim,
İhlas eyleyip yalnız Hakk'a gönül verdim.
Arş, Kürsü, Levh'ten geçip Kalem'i gezdim,
Zâtı ulu Rabbim sığınıp geldim sana.

Kırk üçümde Hakk'ı arayıp feryad eyledim,
Gözyaşımı akıtarak pınar eyledim.
Kırlarda gezip kendimi divane eyledim,
Zâtı ulu Rabbim sığınıp geldim sana.

Kırk dördümde muhabbet pazarında,
Yakamı tutup ağlayıp yürüdüm gül bahçesinde.
Mansur gibi başımı verdim aşk darağacında,
Zâtı ulu Rabbim sığınıp geldim sana.

Kırk beşimde senden hacet dileyip geldim,
Tevbe eyledim, her iş yaptım hata eyledim.
Yâ İlâhım rahmetini ulu bildim,
Zâtı ulu Rabbim sığınıp geldim sana.

Kırk altımda zevk ve şevkim dolup taşı,
Rahmetinden damla damladı şeytan kaçtı.
Hakk'tan ilham arkadaş olup kapısını açtı,
Zâtı ulu Rabbim sığınıp geldim sana.

Kırk yedimde yedi yönden ilham ulaştı,
Sâki olup şarap kadehini Rabbim tuttu.
Şeytan gelip nefis ve hevayı kendisi yuttu,
Zâtı ulu Rabbim sığınıp geldim sana.

Kırk sekizde aziz candan şikayetçi oldum,
Günah derdi sakat kıldı hasta oldum.
O sebepten Hakk'tan korkup uyumaz oldum,
Zâtı ulu Rabbim sığınıp geldim sana.

Kırk dokuzda aşkın düştü tutuşup yandım,
Mansur gibi eş ve dosttan kaçıp kayboldum.
Türlü türlü cefa değdi boyun eğdim,
Zâtı ulu Rabbim sığınıp geldim sana.

Elli yaşta “erim” dedim amelim zayıf,
Kan dökmedim gözlerimden bağrımı ezip.
Nefsim için yürür idim it gibi gezip,
Zâtı ulu Rabbim sığınıp geldim sana.

Kul Hoca Ahmed er olmasan ölmek iyi,
Kızıl yüzünün kara yerde solması iyi.
Toprak gibi yer altında olman iyi,
Zâtı ulu Rabbim sığınıp geldim sana.

HİKMET-7

“Kul Hüvallah, Sübhânullâh”ı vird eylesem,
Bir ve Var'ım cemalini görür müyüm?
Baştan ayağa hasretinde feryad eylesem,
Bir ve Var'ım cemalini görür müyüm?

Ellibirde çöller gezip otlar yedim,
Dağlara çıkıp tâat kılıp gözümü oyduum.
Cemalini göremedim, candan doydum,
Bir ve Var'ım cemalini görür müyüm?

Elli iki yaşta geçtim ev barktan,
Ev barkım ne görünür belki candan.
Baştan geçtim, candan geçtim hem imandan,
Bir ve Var'ım cemalini görür müyüm?

Elli üçte vahdet şarabından nasip eyledi,
Yoldan azan günahkâr idim yola saldı.
“Allah!” dedim “Lebbeyk!” diyerek elimi aldı,
Bir ve Var’ım cemalini görür müyüm?

Elli dörtte bedenlerimi ağlar eyledim,
Marifetin meydanında dolandım.
İsmail gibi aziz canımı kurban eyledim,
Bir ve Var’ım cemalini görür müyüm?

Elli beşte cemal için dilenci oldum,
Kavruldum, yandım gül gibi yok oldum.
Allah’a hamdolsun cemal arayıp feda oldum,
Bir ve Var’ım cemalini görür müyüm?

Elli altı yaşa ulaştı dertli başım,
Tevbe eyledim akar mı ki gözden yaşım?
Erenlerden nasip almadan taş gönlüm,
Bir ve Var’ım cemalini görür müyüm?

Elli yedi yaşta ömrüm yel gibi geçti,
Ey dostlar amelsizim başım kurudu.
Allah’a hamd olsun pir-i kâmil elimi tuttu,
Bir ve Var’ım cemalini görür müyüm?

Elli sekiz yaşa girdim ben habersiz,
Kahhar Malik’im nefsimi eyle zir ü zeber.
Himmet versen kötü nefsim vursam teber,
Bir ve Var’ım cemalini görür müyüm?

Elli dokuz yaşa ulaştım feryad ü figan,
Can verirken cananımı akla getirmedi.
Ne yüz ile sana söyleyeyim eyle azad,
Bir ve Var’ım cemalini görür müyüm?

Gözümü yumup açınca erişti altmış,
Bel bağlayıp eylemedim bir iyi iş.
Gece gündüz gamsız yürüdüm yaz ve kış,
Bir ve Var’ım cemalini görür müyüm?

Altmış birde pişmanım günahımdan,
Ey dostlar çok korkuyorum ilahımdan.
Candan geçip kurtuluş dileyim Allah’ımdan,
Bir ve Var’ım cemalini görür müyüm?

Altmış iki yaşta Allah ışık saldı,
Baştan ayağa gafletlerimi yok eyledi.
Canım gönlüm aklım şuurum “Allah!” dedi,
Bir ve Var’ım cemalini görür müyüm?

Altmış üçte çağrı geldi: “Kul yere gir!”
Hem canınım cananımın canını ver.

Hu kılıcını ele alıp nefsinı kır,
Bir ve Var'ım cemalini görür müyüm?

Kul Hoca Ahmed nefsi teptim nefsi teptim,
Ondan sonra cananımı arayıp buldum.
Ölmeden önce can vermenin derdini çektim,
Bir ve Var'ım cemalini görür müyüm?

HİKMET-8

Sabah erken pazartesi günü yere girdim,
Mustafa'ya matem tutup girdim ben işte.
Altmış üçte sünnet dedi işitip bildim,
Mustafa'ya matem tutup girdim ben işte.

Yer üstünde dostlarım matem tuttu,
Bütün âlem "Sultanım" diye nara çekti.
Hakk'ı bulan gerçek sufiler kanlar yuttu,
Mustafa'ya matem tutup girdim ben işte.

"Elveda" deyip yer altına adım koydum,
Aydın dünyayı haram kılıp Hakk'ı sevdim.
Zikrini söyleyip yalnız olup yalnız yandım,
Mustafa'ya matem tutup girdim ben işte.

"Taha" okuyup akşam ve geceler kaim oldum,
Gece namaz gündüzleri oruçlu oldum.
Bu hâl ile yer altında daim oldum,
Mustafa'ya matem tutup girdim ben işte.

Altmış gece altmış gündüz bir kez yemek,
Tan atana kadar namaz kılıp bir kez selam.
Altmış üçte oldu ömrüm sonunda tamam,
Mustafa'ya matem tutup girdim ben işte.

Hakk Mustafa ruhu gelip oldu imam,
Bütün varlık yer altında oldu köle.
Çok ağladım Hakk Mustafa verdi müjde,
Mustafa'ya matem tutup girdim ben işte.

Miraç gecesi "Gözümün nuru evlad" dedi,
Elimi tutup "Ümmetimsin" dedi.
"Sünnetimi sıkı tutasın gönüldaşım" dedi,
Mustafa'ya matem tutup girdim ben işte.

"Kıyamette yol kaybedersen yola salayım,
Muhammed deyip susarsan elini tutayım.
Evladım deyip seni cennete girdireyim",
Mustafa'ya matem tutup girdim ben işte.

Ey dostlar bu sözü işitip şevkim arttı,
“Ümmet” dedi iç ve dışım nura battı.
Nurunu salıp cemalini Hakk gösterdi,
Mustafa’ya matem tutup girdim ben işte.

Cemalini görüp ruhum uçup arşa kondu,
Musa gibi varlığım tutuştu yandı.
Mecnun gibi eş dosttan kaçıp saklandı,
Mustafa’ya matem tutup girdim ben işte.

Yer altında eziyet çektim çok zorluk,
Taştan döşek yapıp çektim sıkıntı.
Ey dostlar bu dünyada yok dinlenmek,
Mustafa’ya matem tutup girdim ben işte.

Ta zorluk çekmedikçe vuslatı nerede,
Hizmet kılmadan hal derdi olmaz peyda.
Can ve gönlünü kılmadıkça Hakk’a tutkulu,
Mustafa’ya matem tutup girdim ben işte.

Yer altına girdim ise kendimden geçtim,
Gözümü açınca Mustafa’yı hazır gördüm.
İsyan eden ümmetlerin halini sordum,
Mustafa’ya matem tutup girdim ben işte.

Kul Hoca Ahmed ikinci defteri söyledim,
İki âlem eğlencelerini meye sattım.
Ölmeden önce can acısının zehrini tattım,
Mustafa’ya matem tutup girdim ben işte.

HİKMET-9

Ey dostlar hasb-i hâlimi söyleyeyim,
Ne sebepten Hakk’tan korkup kabre girdim.
Gerçek dertliye bu sözümü bildireyim,
O sebepten Hakk’tan korkup kabre girdim.

Kabir içinde gece gündüz ibadet eyledim,
Nafile namaz kılıp âdet eyledim.
Her ne cefa gelse ona dayandım,
O sebepten Hakk’tan korkup kabre girdim.

Kabir içinde Mustafa’yı hazır gördüm,
Selam verip edep ile şaşırıp kaldım.
Asi cefa eden ümmetlerin halini sordum,
O sebepten Hakk’tan korkup kabre girdim.

Kabre girmek Rasulullah sünnetleri,
İbadet eylemek Hakk Rasulü’nün adetleri.
Gariplere rahmet eylemek şefkatleri,
O sebepten Hakk’tan korkup kabre girdim.

Ümmet olsan gece gündüz dinmeden ağla,
Bağrın pişip ciğerini deşip yürek dağla.
Ecel gelse mertler gibi belini bağla,
O sebepten Hakk'tan korkup kabre girdim.

Bir gün senin ömrünün yaprağı sararınca,
Ecel gelmeden tevbe eyle ey cahil.
Meğer sana rahmet eyleye Azim Yazdan,
O sebepten Hakk'tan korkup kabre girdim.

Gerçek dertlinin işidir söz ve icraat,
Gözyaşındır Hakk karşısında niyaz armağanı.
Gece gündüz dinmeden oruç namaz kıl,
O sebepten Hakk'tan korkup kabre girdim.

Ey evlat ümmetlerin derdi örter,
Yanlış noksan günahları dağdan artar.
Dini bırakıp dünya malını kendine çeker,
O sebepten Hakk'tan korkup kabre girdim.

Kul Hoca Ahmed tekbir deyip sohbeta başla,
Hay u heves ben-benliği uzağa gönder.
Seherlerde dört dövünüp dinmeden çalış,
O sebepten Hakk'tan korkup kabre girdim.

HİKMET-10

Hakk Teâlâ fazlı ile ferman eyledi,
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed.
Altmış üç yaşta sünnetlerini sıkı tutup,
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed.

Yer üstünde ölmeden önce diri öldüm,
Altmış üç yaşta sünnet dedi işitip bildim.
Yer altında canım ile kulluk eyledim,
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed.

Erenlerden feyz ve fetih alamadım,
Yüz yirmi beş yaşa girdim bilemedim.
Hakk Teâlâ'ya ibadetlerini kılamadım,
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed.

Olur muyum Muhammed'in has ümmeti,
Ümmet dese asilerin hoş devleti.
Baldan tatlıdır bana bu mihneti,
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed.

Bizler için canlar çekti o Muhammed,
Ümmet olsan gam yemezsin sahte ümmet.
Gece gündüz yeme içme ile işret,
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed.

Elli yaşta ses geldi ölmek kolay,
Şartı odur sende olursa iman nuru.
Sabahla gitsen cemaline eyler konuk,
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed.

Ey müminler bu dünyanın sonu yok,
Doğru bilersen bunun yalanı yok.
Kim bilmeseydi vallahi onun imanı yok,
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed.

Aslım toprak neslim toprak her şeyden aciz,
Basarsan kirli cismin kılacağı ar.
Kim ar etseydi şeytan kavmi havası var,
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed.

Gerçek zakire Allah kendi eyledi rahmet,
Sabahla varsa cennet içinde verir hil'at.
Mahşer günü cemal görüp sorunca devlet,
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed.

Kul olsan sıkıntı çek gafil insan,
Akıllı isen ganimettir sana şu dem.
Emanettir aziz canın yürüme gamsız,
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed.

Altmış üç yaşta sünnet oldu yere girmek,
Resul için iki âlemi berbat etmek.
Aşıkların sünnetidir diri ölmek,
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed.

Ümmet olsan işitip canını vermez misin,
Mustafa'ya canını kurban eylemez misin.
Can ne olacak imanını vermez misin,
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed.

Kul Hoca Ahmed altmış üç yaşta gaib oldu,
Edebi koruyup Mustafa'ya naib oldu.
Sultan oldu sıkıntı çekip tayyib oldu,
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed.

HİKMET-11

Ey dostlar temiz aşkı ele aldım,
Bu dünyayı düşman tutup yürüdüm ben işte.
Yakam tutup hazretine sığınıp geldim,
Aşk kapısında Mansur gibi oldum ben işte.

Aşk yolunda aşık olup Mansur geçti,
Belini bağlayıp Hakk işini sıkı tuttu.
Melametler ihanetler çok işitti,
Ey müminler hem Mansur oldum ben işte.

Aşık Mansur “Enel Hak”kı dile getirdi,
Cebrail gelerek “Enel Hak”kı beraber söyledi.
Başını ver deyip yola saldı,
Darağacında cemalini gördüm ben işte.

Mansur gelince darağacı eğilip aldı,
Batın gözü açık olanlar hayran kaldı.
Işık salıp Allah kendisi nazar eyledi,
Ey sevgili deyip cemalini gördüm ben işte.

Nida geldi darağacına “çok boğma” diye,
“Sıkı dur her yana bakıp sen ağma” diye.
Taşa dedi emrimi tutup değmeyesin diye,
Levh-i Mahfuz tahtasında gördüm ben işte.

Üç yüz molla yığılıp yazdı çok rivayet,
Şeriattır ben de yazayım bir rivayet.
Tarikat ve hakikatte haktır himaye etmek,
Başımı verip Hakk sırrını bildim ben işte.

“Enel Hak”ın manasını bilmez cahil,
Bilge gerek bu yollarda mertlerin denizi.
Akıllı kullar Hakk yadını dedi sevgili,
Candan geçip Sevgili’yi sevdim ben işte.

İma eyledim bilge olsa ibret alsın,
Zahir ilminden yazıp işaret kalsın.
İnci cevher sözlerimi gönlüne koysun,
Aşıklara halden verip söyledim ben işte.

Sahipsiz Mansur hor görülmekle oldu tam,
Bir söz ile dostlardan oldu ayrı.
Kalb halini kimse bilmez Tanrım tanık,
Kanlar yutup ben de tanık oldum ben işte.

Şeyh Mansur’un “Enel Hak”ı yersiz değil,
Yolu bulan bize benzer günahkâr değil.
Her soysuzlar bu sözlerden haberli değil,
Haber alıp Hakk kokusu aldım ben işte.

Bir gece seherde garip Mansur ağladı,
Işık salıp Allah kendisi rahmet eyledi.
Sonra kırklar bakarak şarap verdi,
Bilgelere bu sözleri dedim ben işte.

HİKMET-12

Allah Teâlâ aşıklara verdi aşkını,
Şükreden olup tutuşup yandım ben işte.
İki âlem gözlerime haşhaş tanesi,
Görünmedi yalnız Hakk’ı sevdim ben işte.

Candan geçip yalnız Hakk'ı cana kattım,
Ondan sonra derya olup dolup taşım.
Lâmekâmı seyrederek makam aşım,
Dünya ardında yüz bin talak koydum ben işte.

Hakk önünde en üstün akıl bile duramaz,
Aşk şiddeti coşsa bir an durmaz.
Kelebek gibi kor hâline gelip kendini bilmez,
Bu sırları Sevgili'den duydum ben işte.

Tarikatın yollarının ötesi çok,
Temiz aşkını almadan yürüyüp olmaz.
Cemalini görse gece gündüz uyuyamaz,
Hiç uyumadan cemalini gördüm ben işte.

Tarikatın yolu çetin sonsuz şaşım,
Başım kurudu Pir-i Kâmil'e kaçım.
Pir eteğin tutup batın gözünü açım,
Rezil olup yollar gezip yürüdüm ben işte.

Tarikatın yollarıdır çetin azap,
Bu yollarda nice aşık oldu toprak.
Aşk yoluna her kim girse hali harap,
Erenlerden yolu sorup yürüdüm ben işte.

Tarikatın yollarıdır sonsuz yüce,
Nasip kılan kuluna oldu yakın.
Zerresine dayanamaz yedi cehennem,
Ey dostlar aziz candan doydum ben işte.

Hakikatin anlamına yeten kişi,
Şaşkın tutuşup yanar içi dışı.
Kanlar akar gözlerinden akan yaşı,
Gözyaşımı armağan eyledim ben işte.

Şeriattır aşıkların efsanesi,
Arif aşık tarikatın inci tanesi.
Nereye gitse Sevgili'si evdeşi,
Bu sırları arş üstünde gördüm ben işte.

Aşkın bağı gezmeden aşık olunmaz,
Hakirlik çekmedikçe nefsin ölmez.
Bir damlaya razı olmadan inci bulunmaz,
Razı olup has cevherinden aldım ben işte.

Aşk ateşine yanan aşığın rengi uçar,
Ahirete doğru çekip alıp geçer.
Buradaki düğümlerini orada açar,
Rasul dünya leştir dedi bıraktım ben işte.

Gerçek aşıkların rengi soluk,
Aynaya baksa ondan parlak.

Özü hayran gönlü viran gözü yaşlı,
Kudretine hayran olup kaldım ben işte.

Allah dedi çok ağlasan göresin beni,
Ağlayıp inlesen kulum deyip söyleyim seni.
Candan geçip beni isteyen aşık hani,
İlham geldi gerçek kulağa aldım ben işte.

Kul Hoca Ahmed Hakk zikrini söyle daima,
Hakk'tan korkup dinmeden ağla boyuna.
Namaz kılıp oruç tutup her sabah akşam,
Böyle yapıp muradıma erdim ben işte.

HİKMET-13

O Kadir'im kudret ile nazar eyledi,
Mutlu olup yer altına girdim ben işte.
Garip kulun bu dünyadan göç eyledi,
Mahrem olup yer altına girdim ben işte.

Zikreden olup şükreden olup Hakk'ı buldum,
Dünya ahiret haram eyleyip vurup teptim.
Tutkun olup rezil olup candan geçtim,
Gamsız olup yer altına girdim ben işte.

Kötülüğümden dağlar taşlar çekiştirdi beni,
Açık dilde çekiştirip dedi armağanın hani?
Aşık olsan önce varıp Hakk'ı tam,
Mahrem olup yer altına girdim ben işte.

Sizi bizi Hakk yarattı ibadet için,
Ey acaip içmek yemek rahat için.
"Kalû bela" dedi ruhum sıkıntı için,
Edhem olup yer altına girdim ben işte.

Nefsim beni çok yürüttü Hakk'a bakmadan,
Gece gündüz gamsız yürüdüm yaşı akmadan.
Hay u heves ben-benlik ateşe yakmadan,
Gamla dolu olup yer altına girdim ben işte.

Kulu görsem kulu olup hizmet eylesem,
Toprak gibi yol üstünde yolu olsam.
Aşıkların yanıp uçuşan külü olsam,
Hemdem olup yer altına girdim ben işte.

Candan geçip sıkıntı çektim kulum dedi,
Kanlar yutup "Allah" dedim rahmet eyledi.
Cehennem içinde kalmasın deyip gamımı çekti,
Mutlu olup yer altına girdim ben işte.

Yaşım ulaştı yirmi üçe bir gün kalmadı,
Vah ne yazık Hakk'ı bulamayıp gönlüm kırık.
Yer üstünde sultanım deyip oldum ulu,
Şükreder olup yer altına girdim ben işte.

Şeyhim diyerek iddia eyleyip yolda kaldım,
Fes ve sarığı değersiz pula satıp geldim.
Nefs ve heva azdı yorulup kaldım,
Huzursuz olup yer altına girdim ben işte.

Başım toprak kendim toprak cismim toprak,
Hakk vuslatına ererim diye ruhum hevesli.
Tutuştum yandım olamadım asla tertemiz,
Şebnem olup yer altına girdim ben işte.

Pir-i Kamil nazar eyledi şarap içtim,
Şibli gibi sema vurup candan geçtim.
Sarhoş olup il ve halktan kaçıp gittim,
Zemzem olup yer altına girdim ben işte.

Kul Hoca Ahmed öğüt verici olsan kendine ol,
Aşık olsan candan geçip bir kerecik öl.
Cahillere desen sözünü eylemez kabul,
Muhkem olup yer altına girdim ben işte.

HİKMET-14

Ey dostlar cahil ile yakın olup,
Bağrım yanıp candan doyup öldüm ben işte.
Doğru söylesem eğri yola boynumu çeker,
Kanlar yutup gam zehrine doydum ben işte.

Cahil ile geçen ömrüm nar sakar,
Cahil olsan cehennem ondan çekinir.
Cahil ile cehenneme doğru kılmayın sefer,
Cahiller içinde yaprak gibi soldum ben işte.

Dua edin cahillerin yüzünü görmeyeyim,
Hakk Teâlâ refik olsa bir dem durmayayım.
Hasta olsa cahillerin halini sormayayım,
Cahillerden yüz bin cefa gördüm ben işte.

Haykırsam Hakk imdadıma yetişir mi ki,
Göğsümdeki paslarım gider mi ki?
Bütün cahiller bu âlemden gider mi ki?
Cahillerden yüz bin cefa gördüm ben işte.

Hakk vuslatını arayıp bulmadan hayraneyim,
Durmadan ağlayıp gönlü harap divaneyim.
Halimi sorsan ben Sevgili'nin talibiyim,
Sevgili arayıp yok olup geldim ben işte.

Yer altına kaçıp girdim cahillerden,
Elim açıp dua isteyip merd kişilerden.
Garip canım yüz tasadduk bilgilerden,
Bilge bulmayıp yer altına girdim ben işte.

Cahilleri benden sorma göğsüm çıka,
Hakk'tan korkup yas tutsam güler kakhaha.
Ağzı açık nefsi ulu misli lakka,
Cahillerden korkup Sana geldim ben işte.

Bir şey umma cahillerden kadrini bilmez,
Karanlık içinde yol şaşırısan yola salmaz.
Boyun büküp yalvarsan elini tutmaz,
Cahilleri şikayet ederek geldim ben işte.

Önce sonra iyiler gitti kaldım yalnız,
Cahillerden işitmedim bir güzel söz.
Bilge gitti cahiller kaldı çektim üzüntü,
Yolu bulamayip şaşkın kaldım ben işte.

Ayrılık yarası ezdi bağrımı derd ortağı,
Bilge toprak cahillerin göğsü yüksek.
Ayet hadis beyan etsem beğenmez,
Göğsümü deşiniz derd ve gama doldum işte.

Derd ve halet azıp çoştı var mı tabip,
Arz-ı halim sana söyleyim Sevgili.
Bütün talipler pay aldı ben nasipsiz,
Pay isteyip iki büklüm geldim ben işte.

Evini barkını terk eyleyip pay al,
Ey habersiz dünya işini geriye koy.
Allah lütfunu görüp hayran kal,
Görürüm deyip yok olup geldim ben işte.

Kul Hoca Ahmed dilenci olsan Hakk'a ol,
Başın ile erenlere hizmet kıl.
İlgi bulursan halka kurup sohbet kıl,
Halka içinde agâh olup durdum ben işte.

HİKMET-15

“Allah'ı çok zikredin” diye ayet geldi,
Zikrin deyip ağlayıp yürüdüm ben işte.
Cemalini aşıklara vaad etti,
Aşık yolunda can verip yürüdüm ben işte.

Sağlam aşkı Allah sevip kulum dedi,
Ara yolda kalmasın deyip tasasını çekti.
Yalancılar cemalimi görmez dedi,
Aşk kapısında sağlam durdum ben işte.

Akıllı isen kabristandan haber al,
Ben de şunlar gibi olmam deyip ibret al.
“Ölmeden önce ölünüz”e göre amel eyle,
Bu hadisi fikreyleyip öldüm ben işte.

Haber verir “felizehu kalilen” diye,
Yine der “veleyebku kesiran” diye.
Bu ayetin anlamına göre amel eyle diye,
Bu dünyada hiç gülmeden yürüdüm ben işte.

Amelsizler kahkahayla güler şen yürür,
Fermanına boyun sunan gamla dolu yürür.
Gece gündüz gözleri yaş dolu yürür,
Gözyaşımı derya eyleyip yürüdüm ben işte.

Nefsdan geçip sağlam aşıklar Allah dedi,
Seher vakti dövünüp gözünü oydu.
Rahmeyleyip Allah özü nazar eyledi,
Ondan sonra derya olup taşım ben işte.

Zalim nefsim hiç bırakmadan ateşe attı,
Vücudum kendi kendine tutuşup yandı.
Müşriklerin imanını şeytan aldı,
Eüzü-bismillah deyip yürüdüm ben işte.

Münafıklar cehennem içinde tutuşup yanınca,
İman eden halis olup yanıp çıkınca.
İmansızlar önce sonra tutuşup yanınca,
Allah’ımdan iman dileyip yürüdüm ben işte.

Nefsim benim heva kıldı tafta şaştım,
Başım alıp Pir-i Kamil tarafına kaçtım.
Kul Hoca Ahmed ötelere geçip aştım,
Uçan kuş gibi Lâmekân’a aştım ben işte.

HİKMET-16

Vah ne yazık nasıl eyleyim gariplikte,
Gariplikte gurbet içinde kaldım ben işte.
Horasan, Şam ve Irak’a niyet eyleyip,
Garipliğin değerini bildim ben işte.

Neler gelse görmek gerek O Hüda’dan,
Yusuf’unu ayırdılar o Kenan’dan.
Doğduğum yer o kutlu Türkistan’dan,
Bağrıma taşı vurup geldim ben işte.

Gurbet değdi Mustafa gibi erenlere,
Otuz üç bin sahabe ve arkadaşlara.
Ebu Bekir, Ömer, Osman, Murtaza’ya,
Gurbet değdi onlara da ben işte.

Gurbet değse pişkin eyler çok hamları,
Bilge eyler hem seçkin eyler sıradanları.
ul giyer, bulsa yer yemekleri,
Onun için Türkistan'a geldim ben işte.

Gariplikte yüz yıl dursa misafirdir,
Tahtı bahtı bağları zindandır.
Gariplikte kul oldu Mahmud Sultan,
Ey dostlar gurbet içinde yandım ben işte.

Gariplikte Arslan Baba'm arayıp buldu,
Gordğ sırları perde ile sarıp örttü.
Allah'a hamd olsun gordm dedi izimi öptü,
Bu sırları görüp hayran kaldım ben işte.

Arzuluyum akrabalık ve dostluğa,
Ulu babamın türbesi o Ak Türbe'ye.
Babamın ruhu saldı beni bu gurbete,
Bilmem nasıl kusur eyledim ben işte.

Kul Hoca Ahmed söyledi Hakk'ın yadı,
İşitmeyen dostlarına kalsın ğd.
Gurbete düşüp öz şehrine döndü yine,
Türkistan'da mezar olup kaldım ben işte.

HİKMET-17

Gönül gözünü işıldatmadan ibadet eylese,
Dergâhına makbul değil bildim ben işte.
Hakikatten bu sözleri temiz öğrenip,
Lâmekân'da Hakk'tan ders aldım ben işte.

Bir ve Var'ım dersler verdi perde açıp,
Yer ve gökte duramadı şeytan kaçıp.
şölen eyleyip vahdet meyinden doyası içip,
Lâmekân'da Hakk'tan ders aldım ben işte.

Aşk makamı türlü makam aklın ermez,
Baştan ayağa zorluk cefa gitmez.
Melmetler ihanetler eylese geçmez,
Lâmekân'da Hakk'tan ders aldım ben işte.

Aşk belası başa düşse ağlar eyler,
Aklımı alıp şaşkın kılıp hayran eyler.
Gönül gözü açıldıktan sonra giryan eyler,
Lâmekân'da Hakk'tan ders aldım ben işte.

Seher vakti ağlarken nida geldi,
"Cemalimi göstereyim" deyip vaad eyledi.
Aklımı alıp aşkımı gönlüme saldı,
Lâmekân'da Hakk'tan ders aldım ben işte.

Burada cefa çekenlere cemali taht,
Maşer günü bağışlar hem taht hem baht.
Yarattığında kendisi aşığa etti ahd,
Lâmekân'da Hakk'tan ders aldım ben işte.

Çöller gezip halktan bezip aşkını sor,
Kul olsan Hakk'tan korkup ağlayıp yürü.
Cemalini talep eylersen hazır ol,
Lâmekân'da Hakk'tan ders aldım ben işte.

Allah derdi satılık değildir satın alsan,
Pir-i Kamil hizmetinde toprak olmasan.
Hak yoluna girmek olmaz temiz olmasan,
Lâmekân'da Hakk'tan ders aldım ben işte.

Ey dostlar aşk derdine deva olmaz,
Diri oldukça aşk defteri tamam olmaz.
Dar lahitte kemikleri ayrık olmaz,
Lâmekân'da Hakk'tan ders aldım ben işte.

Aşk padişah âşık fakir nefes alamaz,
Hak'tan izin olmadıkça konuşamaz.
Hak öğüdünü alan dünya arayamaz,
Lâmekân'da Hakk'tan ders aldım ben işte.

Kul Hoca Ahmed yedi yaşta dersler aldım,
Sekizimde dünya tasasını terk eyledim.
Dokuzumda Hüda'mı hazır bildim,
Lâmekân'da Hakk'tan ders aldım ben işte.

HİKMET-18

Hoş gaipten yetiştii güzel sözüm teberrük,
Aşık olsan ey talip riyazette belini bük.
Geceleri uyumayıp yaş yerine kan dök,
Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük.

Arslan Baba'm dediler taliplerde yok ihlas,
Pir hazır olduğunda ne gerek Hızır İlyas.
Pir'e adım attığında anmayın gavs u gıyâs,
Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük.

Talibim deyip söylerler vallah billah insafsız,
Nâmahreme bakarlar gözlerinde yok insaf.
Kişi malını yerler gönülleri değil saf,
Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük.

Pir hizmetini kıldık deyip talibim diye yürürler,
Haram mekruh yiyip torbalarına vururlar.
Gözlerinde yaş yok halka içine girerler,
Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük.

Zâkirim deyip ağlar çıkmaz gözünden yaşı,
Gönüllerinde gam yok her an ağrıya başı.
Oyun hile kırlarlar malum Hüda'ya işi,
Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük.

Talibim deyip söylerler gönlünde yok zerre nur,
Gerçek talibi sorarsan içi dışı gevher nur.
Hakk'a açık sırları safâ nurudur,
Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük.

Görünüşi sufiye benzer kıyametten korkmazlar,
Günah haram hasılı günahlardan ürkmezler.
Riya tesbihi elinde ağlayıp yaş dökmezler,
Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük.

Riya tesbihi elinde zünnar iyi bilseniz,
Hak rızası budur aşk derdini eyleseniz.
Aşkını alıp mahşerde rezil olup dursanız,
Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük.

Aşka adım atanlar Hakk cemalini görürler,
Musa gibi mahşerde Hakk'tan sual sorarlar.
Sarhoş olup vuslatında Hu zikrini kurarlar,
Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük.

Kul Hoca Ahmed sözünü cahile söyleme,
Sözünü değersiz pula satma.
Açlıktan ölsen bile nâmerde minnet etme,
Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük.

HİKMET-19

Kudret ile Hakk'dan size ferman oldu
Dipsiz deniz içerisine yalnız düştüm dostlar
O denize Kadir Rabbim ferman eyledi
Elhamdülillah sağ-selamet çıktım dostlar

Yaşım yedi, ömrüm gitti, göğe uçtum
Bağrım taşı, aklım şaştı, yere düştüm
Nefs ve şeytan ile hayli zaman çok vuruştum
Sabr ve rıza makamlarını aştım dostlar

Dokuzumda tam karıştım dokunmadım
On yaşımda sağ yanına çevrilmedim
Onbirimde öz nefsim bekçi oldum
Fakr ve rıza makamlarından geçtim dostlar

Onikimde bütün ruhlar kelam eyledi
Huriler karşılayıcı gelip bana selam eyledi
Sır şerbetini saki olup bana sundu
Onu alıb edeb ile içtim dostlar

Onüçümde dalgıç olup deryaya battım
Marifetin cevherini sırdan derdim
Mumunu görüp pervane gibi kendimi vurdum
Şuursuz olup aklım gitti şaştım dostlar

Ondördümde toprak gibi hor görüldüm
“Hû-Hû” diye başım bile geceleri dondum
Bin altınlık değerini bire sattım
Ondan sonra kanat çırpıp uçtum dostlar

Onbeşimde dergahına yanıp geldim
Günah ile her ne iş eyledim hata eyledim
Tevbe eyleyip Hakk'a boyun sunup geldim
Tevbe eyleyip günahlardan kaçtım dostlar

Cebraîl vahiy getirdi Hak Rasûl'e
Ayet geldi “Zikr edesin” diye parça ve bütüne
Hızır Babam koydu beni işte bu yola
Ondan sonra derya olup taşım dostlar

Şeriatın bostanında cevlan eyledim
Tarikatın gülzarında seyran eyledim
Hakikatten kanat tutup göklerde uçtum
Marifetin eşiğini açtım dostlar

“Elest” şarabını Pir-i kâmil doyasıya verdi
İçiverdim mikdarım kadar koyaverdi
Kul Hoca Ahmed içim dışım yanıverdi
Taliplere inci-cevher saçtım dostlar

HİKMET-20

Muhabbetin kadehini içen divaneler
Kıyamet günü ağzından ateş saçar dostlar
Kudret ile yaratılmış yedi cehennem
Aşıkların nârasından kaçar dostlar

Cehennem ağlayıp yalvaracak Allah'ına
Tâkatım yok âşıkların bir âhına
Kaçıp varayım Hakk Teâlâ penahına
Aşıkları yaşı ile söner dostlar

Aşıkları aşk dükkânını varsa kurup
Yaşını saçıp göğsünü açıp yüzünü sürüp
İnşaallah cehennem kaçacak ondan korkup
Yedi sema tâkat eylemeyip göçer dostlar

Rahman Rabb'im sâki olup mey içirse
Çoluk çocuk ev barktan tam geçirse
Vücudumdan şeytanı Hakk kaçırsa
Cürüm ve isyan düğümlerini açar dostlar

Aşk kapısını Hakk yüzüne açık eylese
Hâs aşkını gönül içine yerleşik eylese
Lutf eylese iki âlemde sultan eylese
Aşıkları Hakk'a doğru uçar dostlar

Sübhan Rabb'im bir katre mey eylese armağan
Sır zikrini diye diye eylesem tamam
Hûri-gılman bütün melekler ona köle
Cennet içinde ipek giysiler biçer dostlar

Allah diyerek kabirden kalksa alem yanar
Seçkin kulum deyip Rahman Rabb'im yalnız sever
Yaş yerine kanını döküp yüzünü boyar
Hamdını söylese lanetli şeytan kaçır dostlar

Ben demedim Allah kendi vaad eyledi
Yolsuz idim lutf eyleyerek yola koydu
Garip olup feryad eyledim elimi aldı
Öyle aşık şevk şarabını içen dostlar

Kul Hoca Ahmed aşksızların işi kötü
Sabaha varsa Hakk göstermez ona cemal
Arş ve Kürsi Levh ve Kalem hepsi bizar
Aşksızlara cehennem kapısını açar dostlar

HİKMET-21

Asi cafi kulun geldi dergâhına
Elimi tutup yola koy "Ente'l-Hâdi"
Kudretli Kadir ağlayıp geldim kapına
Elimi tutup yola koy "Ente'l-Hâdi"

Geceleri tan atana kadar yatmak işim
Seherde kalkıp dua etmedi dumanlı başım
Pişmanlıkta akar mı ki gözde yaşım
Elimi tutup yola koy "Ente'l-Hâdi"

Yolsuz yola girdim dostlar halim harap
Halktan sorsam hiç kimse vermez bana cevap
Halık'ımsın yol göster bana yüce Yaradan
Elimi tutup yola koy "Ente'l-Hâdi"

Utanarak korkup geldim günahımdan
Zatı yüce bağışlayan Allah'ımdan
Nida geldi ümitsiz bırakmayıp dergâhımdan
Elimi tutup yola koy "Ente'l-Hâdi"

Ağlayıp geldim Hazretine ey sultanım
Sarıp geldi karanlık çık ayım sultanımsın
Bir ve Var'ım tekkegâhım
Elimi tutup yola koy "Ente'l-Hâdi"

Baştan ayağa oldu günah nereye gideyim
Yolunu yitiren köpek gibi olup kimden sorayım
Bu hal ile cemalini nereden göreyim
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

Ben sıkı tutsam el ayak cümle güvâh
Rahmet edip sen affetmesen halim perişan
Mahcubum derdliyim çoktur günah
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

Günah derdi hasta eyledi tabibimsin
Sevdiğimsin dermanımsın sevgilimsin
Yolda kaldım halimi soran yoldaşımsın
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

Fasık facir rahmetinden ümitsiz değil
Sen'den başka hiç kimse beni yola koymaz
Lutfetmesen müşküllerim kolay olmaz
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

Hiç kimse yok yerde gökte Sen'sin Kadir
Şüphem yoktur bu sözümde özün şahid
Hem teksin bir tanesin şüphesiz hazır
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

Ben yolunda baş vermedim Kadir Allah
Baş ne olsun garip canım yüzbin feda
Dert hem özün derman özün lutfun deva
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

Can ve iman gızasıdır Sen'in zevkin
Canım verip satın alayım Sen'in aşkını
Mahşer günü şefaati olsun Sen'in şevkin
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

“Kul Huvallah Sübhanallah” din kaçırsı
Oruç namaz tesbih tehlil Hakk elçisi
Pir-i kâmil taliplerin yol başçısı
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

“Ente'l-Hadi Ente'l-Hakk”ın zikrini desem
Hadi olsa idin eğri yoldan doğruya dönsem
“Hu” zikrini dile alıp nara çeksem
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

“Ente'l-Hadi Ente'l-Hakk”ın zikri kavi
Pir-i kâmil sözlerinden alsa fetva
Batınları aydınlanıp olur güzel
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

Kul Hoca Ahmed rahmetinden ümid tutayım
Hacem “benim kulum” dese şükrünü edeyim

Kulum demeyip yüz çevirse nasıl diyeyim
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

HİKMET-22

Hoş kudretli Allah, Bir ve Var'ım
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”
Zatı yüce Rahman Rabb'im hem Cebbar'ım
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

Seher vaktinde ağlayıp döksem kanlar gözden
Gönlüm incinip uyanık olsun güzel sözden
Kudretine mahvolup gideyim özden
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

Cevabı ondan dileyip eyle dua
İhtiyacını hazır eyleyince ihtiyaç gideren
Rahmet deryası dolup taşar yetse Fırat
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

Ey imdada yetici hiç ulaşmadı sana imdadım
Yer ve göğü ağlattı bu feryadım
Mahşer günü haykırayım mı gel azadım
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

Kul olsan zikrini de elini tutsun
Yoldan sapsan rehber olup yola koysun
Seherlerde ağla rahmeti gelsin
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

“Ente'l-Hâdi Ente'l-Hakk” Allah'ın zikri
Hakk zikrini söyle dinmeden olasın uyanık
Rahim Mevlam nazar kılsa olur ansızın
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

“Ente'l-Hâdi Ente'l-Hakk”ı kalb zikrinde
Bilmez cahil zikrini deyip zahir dilde
Benim diyen şimdiki şeyh su ve toprakta
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

“Ente'l-Hâdi Ente'l-Hakk”ın zikri ulu
Hakk zikrini vird eyleyenin gönlü kırık
Vird eylemeyip “şeyhim” dese yeri cehennem
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

Ey dostlar nefis elinden perişanım
İsyân yükü belimi büktü dertliyim
Aciz kulunum ne eylesen emrindeyim
Elimi tutup yola koy “Ente'l-Hâdi”

Kul Hoca Ahmed nefsdan büyük bela olmaz
Yol üstünde toprak olsam kâfir olmaz

Yer ve gökten yemek versem asla doymaz
Elimi tutup yola koy "Ente'l-Hâdi"

HİKMET-23

"Kad alemma ente fi külli umur"
Sensin Kafi sensin Afi ya Gafur
"Kafi fil gayb hüve men filhuzur"
Sensin Kafi sensin Afi ya Gafur

Mustafa naz makamı haline erdiler
Bir topluluğu asi deyip kaygı ettiler
"Ümmetim vay ümmetim" deyip söylediler
Sensin Kafi sensin Afi ya Gafur

Bizi sevdi başkalarını sevmeyi
Hem anne hem babasını da sevmeyi
Bağışladım diyene kadar bırakmadı
Sensin Kafi sensin Afi ya Gafur

Hakk Teala'dan nida geldi O'na
"Ümmetimin işini bırak bana
Hepsini bağışlayayım orada sana"
Sensin Kafi sensin Afi ya Gafur

Dedi "Benden sonra ümmetimin olacağı
Farz ve sünneti bırakıp günah işleyeceği
Ümmetim çoğundan imanın gideceği"
Sensin Kafi sensin Afi ya Gafur

"Ümmetim ümmetler içinde saftır
Neyleyim ki çoğu asi cafidir
Kadir Mevlam öz vadesine vefalıdır"
Sensin Kafi sensin Afi ya Gafur

Miskin Ahmed sen bu günah zehrinden
Kurtulursun içsen rıza şarabından
Lakin çok korkarım Allahım kahrından
Sensin Kafi sensin Afi ya Gafur

HİKMET-24

Allahım beni salasın öz yoluna
Nefs elinde harap tamam oldum ben işte
Fısk ve fücur dolup taşıp haddini aştı
Boğularak isyan içinde kaldım ben işte

Kirli dünyaya talip olup it gibi yürüdüm
İsteyip onu arkasından gece gündüz kovaladım
Emrini tutmayıp Hakk yoluna gözümü yumdum
Nereye gideyim ey dostlar nideyim ben işte

Nefs şeytan esir kıldı Ademoğlunu
Develer gibi bağlayıp aldı iki kolunu
Ne zordur sağ ve solu bilmeden yolunu
Vah ne yazık hasret ile gideceğim ben işte

Yok benim gibi kötü bela alem içinde
Hiç olmadı benden razı halk ve Allah
şimdi oldu sonunda benim yüzüm kara
Vah vay önceden oldum niye ben işte

Bağışladığı aziz canı bilmedim ben
Zahir batın hazırsın deyip durmadım ben
Kara yüzümü dergahına sürmedim ben
Ya Rabbim her ne yaparsan geldim ben işte

Dayanma gücüm yok eğer baksam günahıma
Tövbe eylemeğe kaçıp geldim penahına
Rahmet ile nazar eyle Hoca Ahmed'e
Her ne yaparsan ben bineva geldim ben işte

HİKMET-25

Rahman Rabbim rahmetini câri eyle seherde
İsyân batağına battım yardım et seherde
Estağfır ve istiğfarı eyle uzak şeytandan
şeytan seni azdırır selamet ver seherde

Ümit ile gelmişim dergahına Allah'ım
Günahkarım isyankar elimi tut seherde
Tevbe eyledim dilimde gönlüm korkmaz Hüda'dan
Hem rahmet ve cemali armağan eyle seherde

Yolsuz yola yol yürüdüm gaflette ömrüm geçti
Ey Kadir-i zülcelal yola sal seherde
Sensin benim sığınağım gazap eyleme Allah'ım
Ey bütün halleri bilen halimi sor seherde

Baştan ayağa günahım iki cihana sığmaz
Kulun asi günahkar gizli eyle seherde
Dağdan ağır günahım özür demeğe dilim yok
Günahımı bağışlayıp yerle bir eyle seherde

Günahımı itiraf ederim hazırsın hem fakir
Elimi tut ey Cebbar yola koy seherde
Garibim ve kimsesizim biçareyim ve nazırsın
Senden başka kimim var rahmet eyle seherde

Ben asiyim günah dolu hamd ve sena söylemem
Horozları gör sena söyler seherde
Kul Hoca Ahmed Hakk'tan kork kim korkmaz imanı yok
Önüdedir o cehennem hazır ol seherde

HİKMET-26

Rahim Mevlam rahmi ile yad eylese
Ne yüz ile Hazret'ine varayım ben işte
Tövbe ederek eğri yoldan doğruya dönüp
Ne yüz ile Hazret'ine varayım ben işte

Hakk bağısının risalelerini ele verse
Hakk ilahım rahmi ile rahmet etse
Pir-i kamil doğru yolu gösterip yola koysa
Ne yüz ile Hazret'ine varayım ben işte

Birgün olup ecel vakti yakın yetse
Sana bana asıl vatan hükmünü söylese
Ölmeden kalıp can acısının zehrini tadsa
Ne yüz ile Hazret'ine varayım ben işte

Sırdaş olan yoldaşlarını şaşırıp gitti
Çabalayarak ötelere aşırıp gitti
Dört dövünüp deryalar gibi taşırıp gitti
Ne yüz ile Hazret'ine varayım ben işte

Vah yazıklar gece gündüz etmeden ibadet
Hakk Rasulü ümmet için yemeden nimet
İçtiği yediği nimetleri kaygı ve sıkıntı
Ne yüz ile Hazret'ine varayım ben işte

Hakk Rasulü dünya için kaygılanmadı
Ümmet dileyip başkaca sözden bahsetmedi
Dünya üzerinde bir an rahat o görmedi
Ne yüz ile Hazret'ine varayım ben işte

Vah ne yazık mahşer günü zahir olsa
Tanrı Zatı hakem olup nazır olsa
Kötü işlerimi işlediğim hazır olsa
Ne yüz ile Hazret'ine varayım ben işte

Gece gündüz dinmeden ağla
Kul Hoca Ahmed Sâlât söyleyip Hakk Rasul'e ol ümmet
Doğru yola iletip ümmet dese hoş mutluluk
Ne yüz ile Hazret'ine varayım ben işte

HİKMET-27

Rahmetinden ümitsiz kılma ben garibi
Dinlenmeden ağlayıp dua eyleyim sana
Geceleri uykusuz kalıp tan atana dek
Yunmadan gözümü ağlayıp dua eyleyim sana

Dergahına şimdi gelerek belimi bağlayıp
Canı yakıp yürek-bağrımı tutup dağlayıp

Yakamı tutarak geçen işe çokça ağlayıp
İhlas ile ağlayıp dua eyleyim sana

Gönül bağı yeşil iken bilmeden yürüdüm
Ömrüm geçti hazan oldu şimdi duydum
Dünyayı terk edip din yoluna adım attım
Binbir defa ağlayıp dua eyleyim sana

Bu yollarda canı saklamak olmazmış
Canımı esirgeyen bu yollara girmezmiş
Kâr-zarar olduğunu bilmezmiş
Bu hal ile ağlayıp dua eyleyim sana

Kul Hoca Ahmed nefis dağından çıkıp aştı
Fenafillah makamına yakınlaştı
Yürek-bağrım coşarak kaynayıp taştı
Bu hal ile ağlayıp dua eyleyim sana

HİKMET-28

Ömrüm sona erdiğinde ne eylerim Allah'ım
Can alıcı geldiğinde ne eylerim Allah'ım
Can vermenin vehminden, Azrail'in zahmetinden
Şefkat olmasa senden, ne eylerim Allah'ım

Can vermek işi zor, kolay eyle yâ Cebbar
Senden başka yok gam gideren, ne eylerim Allah'ım
Canım ayrı olduğunda, bedenim burada kaldığında
Tahta üzerine aldığında ne eylerim Allah'ım

Aciz olup yattığımda, melekler girdiğinde
“Rabbin kimdir?” diye soranda ne eylerim Allah'ım
Götürüp kabre koyduğunda, yedi adım döndüğünde
Sorucular girdiğinde ne eylerim Allah'ım

“Rabbin kimdir?” deyip durduğunda, kara gündür o anda
“Rabbin kimdir?” dediğinde ne eylerim Allah'ım
Kul Hoca Ahmed sen kul, nefis elinde pişman
Maşer günü olduğunda ne eylerim Allah'ım

HİKMET-29

Kahhar adlı kahrından korkup ağlar Hoca Ahmed
Rahman adlı rahminden ümit tutar Hoca Ahmed
Günahım çok Allah'ım, bağışlayasın günahım
Bütün kullar içinde âsi kuldur Hoca Ahmed

Münafıklar yürürler, fisk ve fücür kırlarlar
Haram, şübhe yerler; korkub ağlar Hoca Ahmed
Tarikati bilmedim, hakikate girmedim
Pir buyruğunu tutmadım, özü çoktur Hoca Ahmed

Ahir zaman olmuştur, sultan zâlim olmuştur
Haram, şübhe dolmuştur, şaşkın olur Hoca Ahmed
Pişman olmuş âsi kulum, aşk yolunda bülbülüm
Arslan Baba'ya köleyim, kölen olur Hoca Ahmed

Kul Hoca Ahmed ibadet eyle, ağlamağı âdet eyle
Belâ gelse tahammül eyle, Hakk'tan olur Hoca Ahmed

HİKMET-30

Gönlüm kuşu uçar her zaman kanat çırpıp
İki gözüm pişmanlıkta kanlar döküp
Bedeni öldürüp riyazette dizini çöküp
Ya Allah'ım affeyle günahımı

Cahillikte işlediğim işim hepsi hata
Kusurlardan tevbe eylemedim yakamı tutarak
Gerdanıma tavuk gibi koyup fota
Ya Allah'ım affeyle günahımı

Dünyayı sevip din derdini attım
Günah yükünü ey dostlar çıkardım
Dergahına kötülükler getirdim
Ya Allah'ım affeyle günahımı

Kötü dünyaya gönül bağlayıp ergin oldum
Eğlence ile vah yazık cahil oldum
Bu dünyanın geçiciliğini şimdi bildim
Ya Allah'ım affeyle günahımı

Gönül mülkünü tutmuş okşar karanlık gecesi
Benlik içinde ortaya çıkar ben-benliği
Pir hizmeti uzak eyler bizden onu
Ya Allah'ım affeyle günahımı

Kul Hoca Ahmed günahına aklı erer
Her kim Allah dese ona varır
Erenlerin sohbetine eğilimlidir
Ya Allah'ım affeyle günahımı

HİKMET-31

Bin tümen türlü hatalar benden geçse affeyle
Ne denli kötü ameller benden geçse affeyle
Eğer tilavet ettiğimde bu Allah kelamını
Yanlış, isyan ve hatalar benden geçse affeyle

Okuduğunda gafil geçse veya yanlış noksan ile
Her nasıl yerli-yersizler benden geçse affeyle
Med ile irab ve teşdidleri değişik eylesem
Bu kelama her hatalar benden geçse affeyle

Yanlış okusam bir kelime veya bir harfini
Böyle eksik dualar benden geçse affeyle
Vaad ayeti vaadini eylemesem ben fark
Anlamayıp bazı şeyler benden geçse affeyle

Kurân'ın izzet ve ikramını yerine getirmesem
Edepsizlik, akılsızlık benden geçse affeyle
Hazretinde ben gibi kulun hatası çoktur
Yüz karası her hatalar benden geçse affeyle

Hoca Ahmed Miskin'in noksanı çoktur dünyada
Gerçi ya Rab binlerce hata benden geçse affeyle

HİKMET-32

Ya İlahi, Kadir, Allah'ım Rahmet eyle kuluna ey Rahman
Sığındım Zat'ına ey Allah'ım
Yaradan bütün alemin penahı
İcabet Sen'den ve başvurmak bendendir

Ey İlah-ı Zül-celal bütün hacetlerde
İlahi hacetimi Sen kolaylaştırır
Kerim'sin lutfiyle derdime deva eyle
Kerem ile affeyle ey Arif Zat

Ahiret azabından azad eyle
İlahi şeytanın şerrinden Sen sakla
Bütün günahlarımdan hem Sen sakla
Bütün günahlarımdan tevbe eyledim

Ki aklım başta değildi ben ondan ayıldım
Demiyorum beni candan ayırma
Son günümde imandan ayırma
İlahi herkesin feryadına yetiş

Bütün çaresizlerin imdadına yetiş
Asi kulunun Sen her hacetini ver
Bu devasız derdliye Sen deva ver İlahi
Sen affeyle takatım yok

Senin önünde layık ibadetim yok
İlahi pak Zat'ının hürmetinden
Uzaklaştır bizi şeytanın sıkıntısından
İlahi herkesi kulluğa has eyle

Beni benden alıp bir kez özgür eyle
Bana tevfik suyundan Sen içir
Kerem ile günahımı affeyle
Ki bilmeden sayısız günah işledim

Gönülleri yıkıp mahzun eyledim
Ki her asi rahmete layıktır
Gel ey Ahmed duaya ol muvafık

HİKMET-33

Aşk yolunda yok olayım Hakk Bir ve Var
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım
Elimi açıp dua kılayım, Azim Cebbar
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım

Gül aşkının yurdunda bülbül oldum
Çeşit çeşit diller ile feryad eyledim
Bütün işlerden âşıklığı zor bildim
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım

Aşkı değse, yakıcısı can ve bedeni
Aşkı değse, viran eyler ben-benliği
Aşk olmasa, bulup olmaz Mevlâ'm seni
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım

Aşk defteri sığmaz dostlar dergâhına
Cümle âşık yığılıp varır bargahına
Yedi cehennem dayanamaz bir âhına
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım

Hâs aşkı göster bana, şükreder olayım
"Erre" koysa, Zekeriyya gibi zikreder olayım
Eyyub gibi belâsına sabreder olayım
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım

Cilve eyle, çılgın eyle, tutkun eyle
Mecnun eyle, el aleme rezil eyle
Mum gösterip pervane gibi bir yanık eyle
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım

Aşk derdini talep eyledim, dermanı yok
Aşk yolunda can verenin korkusu yok
Bu yollarda can vermese, imkânı yok
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım

Nereden bulayım, aşkın düştü, kararım yok
Aşk yakarışımı gece gündüz bırakacağım yok
Dergâhından başka yere varacağım yok
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım

Aşk pazarı ulu pazar, sevda haram
Aşıklara senden başka kavga haram
Aşk yoluna girenlere dünya haram
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım

Aşıklığı dâva kılıp yürüyemedim
Nefsdan geçip ben emrini kılamadım
Cahillikte Hakk emrini bilemedim
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım

Kul Hoca Ahmed aşktan ağır belâ olmaz
Merhem sürme, aşk derdine deva olmaz
Göz yaşından başka bir şey tanık olmaz
Her ne eylesen, âşık eyle ey Allah'ım

HİKMET-34

Ey sultanım iki cihan hakamı
Sensin kulunun arkası, sığınağı
Dileyip daima senin o temiz zatını
Şeytanlar şerrinden ver kurtuluşu

Bu şeytanın şerrinden kime kaçarım
Senin önündedir kemahın sarı
Allah'ım sana ben yandım şimdi
Özünsün herkese rızık veren Allah

"Kıramen katibin" adlı melek
Çöl kumlarından çok günahı
Muhammed ki aleme yol göstericidir
O günde olacaktır yardımcısı

Okuyup kitabımı görsem hiç amel yok
Başımı önüme eğip olacağım pişman
Ki ben derim "bu işi yaptığım yok"
Bütün organlarım olacaktır şahid

Ölümün elinden hiç kimse kurtulmaz
Kalender ol başına giy külâhı
Cehennem üstüne kurulu sıratı
Görüp kullar eyler figan-ahı

Hoca Ahmed Yesevi sen ağla daima
Sahiplik etmez sana yarınki ahı

HİKMET-35

Aşkın eyledi şeyda beni cümle, alem bildi beni
Kaygım sensin gece gündüz, bana sen gereksin
Taâla'llah zihî ma'ni, sen yarattın cisim ve camı
Kulluk eyleyim gece gündüz, bana sen gereksin

Gözüm açtım seni gördüm, bütün gönülü sana verdim
Akrabalarımı terk eyledim, bana sen gereksin
Söylesem ben dilimdesin, gözleşem ben gözümdesin
Gönlümde hem canımdasın, bana sen gereksin

Feda olsun sana canım, döker olsan benim kanım
Ben kulunum sen sultanım, bana sen gereksin
Alimlere kitap gerek, sufilere mescid gerek
Mecnun'lara Leyla gerek, bana sen gereksin

Gafillere dünya gerek, akıllılara ahiret gerek
Vaizlere minber gerek, bana sen gereksin
Alem bütün cennet olsa, bütün huriler karşılamağa gelse
Allah bana nasip eylese, bana sen gereksin

Cennete gireyim cevlan eyleyim, ne hurilere nazar eyleyim
Onu bunu ben ne eyleyim, bana sen gereksin
Hoca Ahmed benim adım, gece gündüz yanar odum
İki cihanda umudum, bana sen gereksin

HİKMET-36

Muhammed'in bilin zatı Arabtır
Tarikatın yolu bütün edeptir
Hakikat bilmeyen insan değildir
Biliniz hiçbir şeye benzemezdir

Bilin bi-çün olur hem bi-çigüne
Va bi-şübhe olur hem bi-nemune
Kahırlansa, eyler yer ile yeksan
Olmakta zelzele yer ile gökler

Rahmet eylese, biliniz, rahmeti var
Verir olsa, tükenmez nimeti var
Muhammed'i tarif eylesem kemine
Anasının adı bil Amine

Babasının adı Abdullah'tır
Anadan doğmadan ölmüştür
Muhammed'i dedesi korumuştur
Çıplak açları yoklayandır

Dedesini biliniz Abdulmuttalib
Gönülde saklayınız iyi bilip
Dedesinin babası idi Hâşim
İşitince akmakta gözde yaşım

Bilin dördüncüsüdür Abdulmenaf
Onları bilse her kim, gönlüdür sâf
Rasûl'un bilse her kim dört ceddini
Kıyamette gezer sekiz cennetini

Babası yedi yaşında ölmüştür
Rasûl'u amcasına vermiştir
Ebu Tâlib Ali'nin babasıdır
Bütün Arabların büyüğüdür

Ebu Talib olmakta iş başında
Muhammed oturur daima karşısında
Muhammed'in yaşı on yedi oldu
Ki o vakit Hatice O'nu gördü

Muhammed'i bilin ki şahin misali
Hatice O'nu görüp olmakta ağlamaklı
Hadice gönlünde O'nu sevmektedir
Muhammed aşkında içi yanmaktadır

Gece gündüz diler O'nu Allah'tan
Biliniz sonunda buldu muradın
Görünüz Allah'ın işini
Muhammed bakmakta iken devesini

Hadice'ye Rasul çâker olmuştur
Bu sebeple bil sen O'nu almıştır
Hadice'nin Allah bahtını açmıştır
Rasul'un başına inciler saçmıştır

Rasul'un yaşları kırka varmıştır
Ki ondan sonra Allah'dan vahy yetmiştir
Ki ondan sonra Muhammed oldu sultan
Rasul'un gönlünde yâr oldu Allah

Muhammed işini Allah yazdırdı
İnsanların hepsi iman getirdi
Rasul'un başında oldu imâme
Kemal buldu otuz üç bin sahabe

Rasul'a hepsi hizmet eylemektedir
Edep ile yürüyüp izzet eylemektedir
Rasul önüne bir yetim gelmiştir
Garip ve müptelâyım deyip söylemiştir

Rahim eyledi Rasul onun haline
Dileğini onun verdi eline
Rasul dedi ona: "Ben de yetimim;
Yetimlikte, gariplikte yetişmişim."

Muhammed dediler: "Her kim yetimdir
Biliniz, o benim has ümmetimidir."
Yetimi görmeniz, incitmeyiniz
Garibi görmeniz, dağ etmeyiniz

Yetimler bu cihanda ezilmiştir
Gariplerin işi zordur
Gariplerin işi daima riyazettir
Diri değil, garip ölü gibidir

Allah'a garipler bellidir
Garibi sabah akşam sormuştur

Tarif eylesem, Ali Allah'ın arslanıdır
Ki kılıç ile kâfiri kırmaktadır

Kâfirleri eyler imana dâvet
Vermektedir her zaman İslâm'a kuvvet
Ki mümin olanını alıp gelmektedir
Kabul kılmayanını kırıp gelmektedir

Ki kılıç ele alıp binse Düldül'e
Düşmektedir kâfirler kavmine velvele
Elindeki silahı Zülfikar'ı
Savaşanda uzar kırk arşın

Ali'nin var idi on sekiz oğlu
Onun her hangisidir büyük tuğlu
Ali İslam için kanlar yutmaktadır
İslam'ın tuğunu sıkı tutmaktadır

Hoca Ahmed bil garibliğe düşmüştür
Rasul evladına sözler katmıştır

HİKMET-37

"El-kezzabu lâ ümmeti" dedi, bilin Muhammed;
Yalancılar kavmini ümmet demez Muhammed.
Doğru giden kulunu, Hakk'ın arayıp yolunu,
Doğru yürüyen kulunu ümmet diyecek Muhammed

Her kim "Ümmetim" dese, Rasûl işini bırakmasa
Şefaât günü olsa, mahrum bırakmaz Muhammed.
Tanrı Teala sözünü, Rasulullah sünnetini
İnanmayan ümmetini ümmet demez Muhammed

Ümmetim diye yürürsün, buyruğunu yapmazsın,
Nasıl ümit tutarsın, orada sormaz Muhammed
Müşküldür âsi kul, ümmet demese orada,
Rezil olur mahşerde, ümmet demez Muhammed

Ümmetim der Muhammed, gerçek söylese
Kul Ahmed, Sabaha olsa kıyamet mahrum bırakmaz Muhammed

HİKMET-38

Allah nuru, Allah dostu o Mustafa
Kimler için geldi Rasul bildiniz mi?
Allah selamı, Allah zikri Hakk Mustafa
Kimler için geldi Rasul bildiniz mi?

Kimler için yaşlı eyledi gözlerini
Ümmet için yanık eyledi özlerini
Ümmet olsan anla bu sözlerini
Kimler için geldi Rasul bildiniz mi?

Ağlaya ağlaya yüz gözleri şişti görün
Kıyamda durup ayakları şişti görün
Ümmet için kaygı sıkıntı çekti görün
Kimler için geldi Rasul bildiniz mi?

Ey dostlar bunu bilir ümmet hani
Eğer bilsen ondan fazla nimet hani
Kıyamet günü ondan geçen şefkat hani
Kimler için geldi Rasul bildiniz mi?

Ümmet olup Rasul değerini bildiniz mi?
Ten-can ile sünnetlerini yaptınız mı?
Rasul için ağlayıp inleyerek geçtiniz mi?
Kimler için geldi Rasul bildiniz mi?

Heyhat heyhat saadettir o Mustafa
Heyhat heyhat ganimettir o Mustafa
Heyhat heyhat inayettir o Mustafa
Kimler için geldi Rasul bildiniz mi?

Kul Hoca Ahmed söyler sözünle dilim kefa
Ümmetlerim eyle vefa kılma cefa
Ümmetine böyle dedi Hakk Mustafa
Kimler için geldi Rasul bildiniz mi?

HİKMET-39

Bizden sonsuz selam ya Mustafa Muhammed
Tahiyyat-ı bîşumar ya Mustafa Muhammed
Ya Rasuller Efendisi, ya Nebilerin sonuncusu
Ya sapıtmışların doğrultucusu ya Mustafa Muhammed

Ya "Eyyühel müddessir" Hakk dedi "Kum faenzir"
"Ve Rabbike fekebbir" ya Mustafa Muhammed
Yüce hazrettesin keremli gurbettesin
Peygamberlerin öncüsü ya Mustafa Muhammed

Sen'sin Halık'ın sevgilisi, Hakk dergahına layık
Yaratılmışların özü ya Mustafa Muhammed
İnsan varlığının aslı, rasul ve nebilerin sonuncusu
Gizli niyaza mahrem ya Mustafa Muhammed

Kabe-kavseynin tubası, kevneyn bağının ayı
Herkes kurret ayneyn ya Mustafa Muhammed
Arş ve kursiden aşan Hazret'ine ulaşan
Doksan bin niyaz söyleyen ya Mustafa Muhammed

Yer gök yürür mamurundur, sahabeler manzurun
Bütün ümmet mağfurun ya Mustafa Muhammed
Her kime olsa meylin kaldırır Hakk azabını
Alem senin tufeylin ya Mustafa Muhammed

Her kim sana sığınır cehennemden o kurtulur
Cennet'e doğru yollanır ya Mustafa Muhammed
Canımı feda eylesem hoşnudluğunu alsam
Üzüntü yoktur ölsem ya Mustafa Muhammed

Gerçi çoktur günahım affedesin Allah'ım
Sensin benim sığınağım ya Mustafa Muhammed
Ya Rab nasıl eyleyim şefaatin alayım
Ümmetinden olayım ya Mustafa Muhammed

Ümmetinden olanlar şefaatin alanlar
Cennet ehli olanlar ya Mustafa Muhammed
Ahmed'in muradı sensin zikri ve yadı sensin
İşlerin anahtarı sensin ya Mustafa Muhammed

HİKMET-40

On sekiz bin âleme server olan Muhammed
Otuz üç bin ashâba rehber olan Muhammed
Çıplaklık ve açlığa kanaatlı Muhammed
Asi, câfi ümmete şefaath Muhammed

Geceleri yatıp uyumaz, tilâvetli Muhammed
Garip ile yetime mürüvvetli Muhammed
Yoldan azan günahkara hidayetli Muhammed
Muhtaç düşse herkese, kifayetli Muhammed

Ebu Cehl ve Ebu Leheb'e siyasetli Muhammed
Melâmetin sabunu, selâmetli Muhammed
Namaz, oruç kılıcı, ibadetli Muhammed
Dinmeyip tesbih söyleyici, riyazetli Muhammed

Lanetli, lanetlenmiş şeytana siyasetli Muhammed
Şeriatın yoluna inayetli Muhammed
Tarikate yol gösterici, iradetli Muhammed
Hakikate mukteda, icazetli Muhammed

Duaları müstecap, icabetli Muhammed
Kötülüğe iyilik, kerametli Muhammed
Tevfik veren zâlime, celaletli Muhammed
Secde kılan eğilip, itaatlı Muhammed

Beş vakit namaz olduğunda imametli Muhammed
Mirâc aşır vardığında şehadetli Muhammed
Arş ve Kürsü pazarı, inayetli Muhammed
Sekiz cennet sahibi velayetli Muhammed

Miskin Ahmed kuluna kitabetli Muhammed
Yetim, fakir, garibe sehavetli Muhammed

HİKMET-41

Başıma düşüp nara-1 sevda-1 Muhammed
Ben onun için yolunda şeyda-1 Muhammed
Kim ümmeti ise durmadan hamd ve sena söyler

Ya Samed eyle beni nisva-1 Muhammed
Gönlüme koyup aşk sevdasını Allah'ım
Eyle beni sen aşık-1 yekta-1 Muhammed

Mecnun misali geçirip iki cihandan
Divane eyleyip eyle beni rüsva-1 Muhammed
Öldür, yandır, her sıkıntıyı gönder

O ceza günü eyle beni şeyda-1 Muhammed
Herzaman ümmet derdini yedi, yemedi nimet
Kerametidirsin hani gamha-1 Muhammed

Ümmet diyerek gece gündüz yedi hasret
Göğsünden çıkarır pûrhun-1 dilha-1 Muhammed
Ümmetin günahını dileyip o Şahların Şahı

O ceza günü yok bizde perva-1 Muhammed
Vazgeç herşeyden ara Muhammed'in rızasını
Vallahi bulasın anında göya-1 Muhammed

Sen'den dileğim budur ey Halık
Koy kulağıma benim gevga-1 Muhammed
Ben savrulayım hoş kereminden senin Allah

Bir damla tatdır bana derya-1 Muhammed
Yol verici Rahman-Rahim, Gafur ve Settar
Kılma beni pişman-1 gümrah-1 Muhammed

Bir damla su o elest kadehinden bana bağış
Eyle olayım hamdine dâna-1 Muhammed
Kara yüzünü sür Pir-i Kâmil'in ayak izine

Lutfetse verir dide-i bina-1 Muhammed
Maksadıma erdir beni ey Halik
Ben talibiyim zülf-ü semen sa-1 Muhammed

Yûzden kaldırıp perdeyi Miskin'e doğru bak
Ben o kuluyum o muy-1 siyah pa-yı Muhammed
Miskin Yesevi arzu-1 ravza-1 Hazret

HİKMET-42

Gördüğü zaman inanan Ebâ Bekr-i Sıddık'dır
Üstün olup dayanan Ebâ Bekr-i Sıddık'dır
Dertleşende ağlayan, kulluğa bel bağlayan
İç bağırmı dağlayan Ebâ Bekr-i Sıddık'dır

Bir sözünden dönmeyen, sırrını asla demeyen
Gafil olup yatmayan Ebâ Bekr-i Sıddık'dır
Can canana kavuşturan, kızını elden veren
El bağlayıp yalvaran Ebâ Bekr-i Sıddık'dır

Dediği sözüne yeten, nefis ve hevadan giden
Hak Rasul'u güçlendiren Ebâ Bekr-i Sıddık'dır
Muhammed'e kayınbaba, kılımış değil hiç hata
Boynuna koyan futa Ebâ Bekr-i Sıddık'dır

Kul Hera Ahmed tasdik eyte, mağara dostunu ayrı tut
Ariflikte bil sâdık Ebâ Bekr-i Sıddık'dır

HİKMET-43

İkincisi dost olan adaletli Ömer'dir
Müminlikte dost olan adaletli Ömer'dir
Bilal'e ezan okutan, şeriatı bildiren
Din sözünü anlatan adaletli Ömer'dir

Kâbe kapısını açtıran, bütün putları kırdıran
Rasul gönlünü dindiren adaletli Ömer'dir
Şeriatı gözeten, tarikatı doğru tutan
Hakikatı iyi bilen adaletli Ömer'dir

Oğlunu azarlayıp getiren, kırbaç vurup öldüren
Adalet eyleyip yol soran adaletli Ömer'dir
Çıra olup sönmeyen, din yolundan dönmeyen
Haksız işi eylemeyen adaledi Ömer'dir

Miskin Ahmed eyle yâd, eyle aczini beyan
Belki ruhu eyler şad, adaletli Ömer'dir

HİKMET-44

Üçüncü dostu yar olan haya sahibi Osman'dır
Her nefeste yar olan haya sahibi Osman'dır
Hak Rasul'ün damadı, dinimizin âbadi
Kölelerin azad edicisi haya sahibi Osman'dır

Okuduğu şatibi, âyet, hadis katibi
Minber üstünde hatibi haya sahibi Osman'dır
Münâcatı kuh-ı Tur, aldıkları iki nur
Dedikleri bütün inci haya sahibi Osman'dır

Çoklar gelip yaya, koymadılar şehzade
Şehid eylediler orada, haya sahibi Osman'dır
Tarif eyledin Osman'ı, Hoca Ahmed sen onu
Yoktur şüphesi, gümanı, haya sahibi Osman'dır

HİKMET-45

Dördüncüsü dost olan Hakk arslanı Ali'dir
Hem Mirac'da yar olan Hakk arslanı Ali'dir
Dediği sözü rahmani, görsen yüzü nurani
Kâfırların kıranı Hakk arslanı Ali'dir

Himmat kuşağı belinde, Mevlâ'm yâdı dilinde
Zülfikar'ı elinde Hakk arslanı Ali'dir
Binip çıksa Düldül'e, yere düşer zelzele
Kafırlara velvele, Hakk arslanı Ali'dir

Düşmanlara mukabil, oldu kâfire katil
Kılan bâtilı zâil Hakk arslanı Ali'dir
Rahmet eyleye Bir ve Var, her ne kılsa gücü var
Hoca Ahmed'e mededkâr Hakk arslanı Ali'dir

HİKMET-46

Bir gün geldi Eba Bekr Selman ile Hakk Mustafa niyazını açtı Rahman ile
Herkes gider bu dünyada üzüntü ile
Elin olup Hakk'a vasıl olmak için
Azrail bir gün geldi ferman ile

Fatıma selam verdi ikram ile
Hakk Mustafa meşgul oldu iman ile
Sıcak bedenden aziz canı vermek için
Rasul dedi "Sahabeler sessiz olun Ahirete yollandık siz açık bilin

Oruç tutun, namaz kılın, zekat verin
Cehennemden özünü azad eylemek için..."
Pazartesi günü Hakk Mustafa dünyayı bıraktı
Hakk Teala fermanına boyununu sundu

İbn-i Abbas suyunu koydu, Ali yıkadı
Cennet içinde hulle giysisini giymek için
Allah diyerek sahabiler hareketlendiler
Peygamberin cenazesini kaldırdılar

O "Sidretü'l-münteha"ya aşırıdılar
Arş üstüne çıkararak koymak için
Göklerdeki melekler yere indi
Peygamberin nuru ile alem doldu

"Babam" diye Fatıma ağladı
Babasından yetim olup kalmak için
Kul Hoca Ahmed inci gibi hikmet söyledi
Erenlere hizmet eyleyip nazar buldu

Doksan dokuz bin hikmet deyip destan eyledi
Destan eyleyip cennet bahçesi içine yürümek için

HİKMET-47

O "elestü birabbiküm" dediğinde "Kalu bela" dediğimi bilemezdim
"Vema diniküm" diyerek yine sorduğunda "Dinim İslam" dediğimi bilemezdim
Allah'ımdan yine üç defa geldi hitap
Mümin ruhlar "Rabbimsin" deyip verdi cevap

Cevap vermeyeni kafir eyledi Azim Vehhab
Ben de cevap verdiğimi bilemezdim
Bütün ruhlara o saatte ferman ulaştı
Ferman olunca, an geçmeden saf kuruldu

Kafir solda müslüman kullar sağda durdu
Hangi tarafta durduğumu bilemezdim
Secde eyle diye Hakk'tan yine ferman oldu
Secde eyleyip bütün müminler pay aldı

Secde eylemeyip kalanları kafir oldu
Ben de secde eylediğimi bilemezdim
Ey müminler şüphe ile oldum giryan
Bu gam ile aklım hayran yüreğim kan

Vücuttan geçip gönülden geçip çırpındı can
Nasıl ilaç edeceğimi bilemezdim
Allah'ımın kudretine yetişip olmaz
İsyankar-itaatkar emir kıldı bilip olmaz

Takat yetirip halk içinde gezip olmaz
Hangi tarafa gideceğimi bilemezdim
Birisini gebr ve birisini tersa, cühud eyledi
Birisini mümin birisini kafir, yahudi eyledi

Şeytanı dergahından kovulmuş eyledi
Hangi sebepten eylediğini bilemezdim
Günahım çok dağdan ağır ibadetim az
İbadet eylemeyip ömrüm geçti kış ve de yaz

Dergahına gidecek olsam yoktur niyaz
Ne yüz ile gideceğimi bilemezdim
Candan geçen gerçek aşıklar özünü gördü
Ezel günü yine birisini aşık eyledi

Lütuf kerem eyleyip ona aşkını saldı
Orada cemal göreceğimi bilemezdim
Zahid eyledi yine birisini ibadet için
Zahid yine ibadet eylemiş rahat için

Huri-gilman, tuba dolu cennet için
Zahid cemal göreceğimi bilemezdim
Ahiretin ışığını temin eyleyemedim
Yollar uzak yol azığımı alamadım

Candan geçip Hakk emrini yapamadım
Azıksız gideceğimi bilemezdim
Doymadan kaldım bir an geçmeden ömrüm geçti
Ölüm meleği gelmesi hem yakınlaştı

Ey dostlar amelsizim başım dondu
Ne hal ile gideceğimi bilemezdim
Bir fırsatta yetişip gelmeyip geçmeyip saat
Haşmetine yer ve gökler eylemez takat

Ferman olsa Allah'ımdan ölüm meleği
Nasıl takat yetireceğimi bilemezdim
Can almağa o Azrail gelip dursa
Canımı ver diye haşmet ile bir ses çıkarsa

Üçyüz altmış damarlarım titrer olsa
Ne hal ile gideceğimi bilemezdim
Çoluk-çocuk yüzüne doğru bakıp durunca
Yakıp durup söz demeğe dilin gelmeyince

Rahmet etmese yakın işin irak olunca
Şaşkın olup ne yapacağımı bilemezdim
Allah'ımın emri ile canımı alsa
Canım oraya gidip bedenim burada kalsa

Rengim yaprak misali hazan gibi sararsa
İman ile gideceğimi bilemezdim
Çoluk-çocuk bekleyip durunca ağlayıp seni
Yıkayıcılar tahta üzerine alınca seni

Suyu döküp pak eyleyince zahirimi
Batınımı yıkadığımı bilemezdim
Ondan sonra kefen elbisesini giydirseler
Temiz-kirli beni koyup sarmalasalar

Başımı-ayağımı sıkı tutup bağlasalar
Tevbe elbisesini giydiğimi bilemezdim
Dört ayaklı tabutumu getirselər
Beni koyup dört tarafımdan kaldırsalar

Dua edip cenaze namazımı kıldırırsalar
Ben de dua edeceğimi bilemezdim
Ondan sonra beni koyup revan olsa
Yetmiş iki yerde benden soru sorsa

Cevap ver deyip melekler korku salsa
Nasıl cevap vereceğimi bilemezdim
Tabut ile alıp dursa kabir başında
Dostlarım ağlayıp durunca çok karşımda

Yalnız ağlayıp kalacağım el başımda
Orada ne yapacağımı bilemezdim

Beni bırakıp yedi adım gider olsa
Münker-nekir o zaman girip gelse

"Men Rabbûk" diye melekler bakıp dursa
"Rabbim Allah" dediğimi bilemezdim
Kul Hoca Ahmed menzil tehlikeli yollar uzak
Gideceğin yerin yakındır var mı çare

Tevbe eyleyip özünü bilen aldı tedbir
Ben de tevbe eylediğimi bilemezdim

HİKMET-48

Muhabbetin deryasında dalgıç olup
Marifetin cevherini alalım gelir
Tarikatın meydanında kanat çırpıp
O tuba dallarına konasım gelir

O tuba dallarımı ekse yetişmez
Allah diyen aşık kuldân hata gelmez
Gerçek aşık eren asla yolda kalmaz
Aşık olup Allah yadını diyesim gelir

Aşık kullar Hakk yadından uzak değil
Gerçekten bu dünyaya meyletmez
Gerçek aşıklar dünya derdini asla almaz
Ben dahi bu dünyayı koyasım gelir

Tecellinin nuru ile aklı şaşan
Allah diye gönül bağlayıp Tur'a aşan
Muhabbetin ateşi ile kaynayıp taşan
Ben dahi Allah diye varasım gelir

Allah yadı gönülleri kıldı sevinçli
Belh ülkesini terkedip aba giydi Edhem
Aba giyip hidayete bastı ayak
Hidayete onun gibi ayak basasım gelir

Aba giyen o azizler Hakk'a yakar
Çünkü sırları dükkan içinde Hakk'ı bulur
Ahlarından dilim dağlar sızıp akar
Selim olup o abayı giyesim gelir

Selim olup saf oldu Cüneyd Şibli
Nefsini tepip kahr eyledi Hasan Basri
Halkı bırakıp yok oldu Zünnun Mısri
Azizlere itaat edesim gelir

Allah yadı tekebbürün evini yıktı
Şeyhler bu halkayı görkemli düzenledi
Çünkü Hu dedim kötülükler doğruya yöneldi
Ben dahi o halkada olasım gelir

Şevk şarabını içtim ise kıldı harap
Muhabbetin ateşi ile bağırm kebab
Cemalini nasib eylese Azim Vehhab
Darusselam sarayına giresim gelir

Kul Hoca Ahmed cevher gibi hikmet söyledi
Azizlerin medhi ile sözünü yaydı
Uzun geceyi gündüze ekleyip kıyamda durdu
Dua okuyup durmadan hikmet söyleyesim gelir

HİKMET-49

Hangi yerde azizlerin toplantısı olsa
O şu yerde hal ilmini söyleyesim gelir
Onların sohbetinden hoşlansam ben
Özümü özlerine katasım gelir

Hoş sohbetli dervişlere canımı versem
Her bir bastıkları izi göze sürsem
Hizmet kılıp iyilerden dua alsam
Ondan sonra şevk şarabını tadasım gelir

Şevk şarabını içen kullar dünyayı boşar
Hızır babam gelip ona verir ders
Dünyayı tepip, yürü eyleyip yüzbin talak
Şöyle ere aziz canımı veresim gelir

Vah yazık iyiler hepsi ağlayıp geçti
Anasından doğdu ise matem tutdu
Közüm yanıpta açana kadar ömrüm geçti
Bu dünyayı geçmez akçeye satasım gelir

Dili ile ümmetim diye yalan söyler
Kişi malını almak için saçma-sapan sözler
Halini burda bırakıp haram gözler
Cahillere bu sözleri diyesim gelir

Zamana ahir olsa akıl gider
Ademoğlu birbirini tutup yer
Dünya için İman-İslam dinini satar
Akıllılara bu sözleri diyesim gelir

Melekler toplanıp bir gün sohbet kurdu
Raks ve sema yapmak için yürüyüp yürüdü
Miraç sırasında Hakk Mustafa bunu gördü
Şimdi ben de raks ve sema edesim gelir

Hakk Mustafa kendinden geçip özünden gitti
Cebrail gelip Hakk Mustafa'nın başını tuttu
Sübhan Melik'im kudret ile zikir öğretti
Ümmet olsam ben de zikrini diyesim gelir

Aşık olsan gözyaşımı saçıp yürü
Beyazd gibi dünya derdini tepip yürü
Edhem gibi taht ve kısmetden geçip yürü
Himmet versen dünya derdini tepesim gelir

Kul Hoca Ahmed dünyayı görsen sakın, kaç
Zikrini deyip tarikatın yolunu aç
Ayet hadis sözü ile para saç
Erenlerden inci ve cevher alalım gelir

HİKMET-50

Muhabbetin bahçesine bülbül gibi
Seherlerde feryad edip konasım gelir
O vakitte Allah'ımın cemalini
Mana gözü ile açıkça göresim gelir

Merdlerdir Hakk yolunun başçıları
Mürid ile Allah arasında elçileri
Vahdaniyet deryasının yolcuları
Dergahında varıp kapıcı olalım gelir

Hakka kavuşmayı dileyenler gece ve gündüz
Dinmeyip canı ile söyler Hu zikrini
Hakk'dan ilham yetişip gelir bilsen bunu
Ahiretin azığımı alalım gelir

Muhabbetin esasını elime alıp
Saadetin hırkasını vücuduma koyup
Muhabbetin çekimi ile kanatlanıp
Marifetin dalına konasım gelir

Erenlerin hepsi gidip oldu mezar
Hüzünlenip ey dostlarım olun uykusuz
Musa gibi Tur dağında görüp cemal
"Rabbenzur İleyke" deyip söyleyesim gelir

Vah ne yazık sahipsiz ömrümü verdim yele
İbadetten hiçbir şey yok baksam ele
Kulluk kemerini geç bağladım şimdi bele
Himmet kılıp pir hizmetini yapasım gelir

Hoş mucize verdi iman armağanını
Tenim, canım, gönlüm, ruhum sevdasını
Sır kulağını alıp feryad sesini
Ses işitip canımı feda eylesim gelir

Kul Hoca Ahmed dünya ehlinden bil değil
O Riyazetsiz hiç alemi göstermez O
Allah demek mümin kula ar değil o
Hakk yadına canımı kurban edesim gelir

HİKMET-51

Muhabbetin pazarında dolaşarak
Ahiretin sevdasını başlasam ben
Bu dünyanın izzetlerini arkaya atarak
Horlanma-ağlama yollarını hoşlasam ben

Bu yollarda horlanma-ağlama kârlı imiş
Tesbih, tehlil, oruç, namaz kâr etmezmiş
Yalancıdan Allah, Rasulû şikayetçi imiş
Yalan namaz riyalarını bıraksam ben

Gerçek gönülde namaz kıl ki Allah bilsin
Halk içinde rüsva ol ki âlem gülsün
Toprak gibi hor görül ki nefsin ölsün
Himmet versen nefsimi yenip ağlasam ben

Aşk yolunda damla damla kanlar yutarım
Rahman adı rahmetinden ümit tutayım
Şarap kadehini doyası versen candan geçeyim
Hasretinde iki gözümü yaşlasam ben

Nefsim benim ateş gibi yanıp yolumu kesti
Yüz bin türlü yemek isteyip dükkan kurdu
Ağzını açıp her kapıya beni sürdü
Himmet versen köpek nefsimi yakalasam ben

Aşkım taşı, ruhum kaçtı nereden bulayım
Arkasından aşk atını binip koşayım
Kimi görsem Hızır bilip elini tutayım
Hızır ve İlyas yardım edip yakalasam ben

Günahım çok yere sığmaz kime söyleyeyim
Tevbe eyleyip eğri yoldan doğruya döneyim
Pişmanlıkta etlerimi koparıp çekeyim
"Sad deriğ" deyip parmaklarımı dişlesem ben

Günah işleyip tevbe etmeden sınırdan aştım
Nefsim beni isyan ettirdi turfa şaşım
Allah'a hamdolsun ki Pir-i kamil e doğru kaçtım
Ele alıp kötü nefsi yakalasam ben

Kul Hoca Ahmed her bir sözün derde derman
Taliplere beyan eylesem kalmaz sıkıntı
Dört bin dört yüz hikmet söyledim Hakk'tan ferman
Ferman olsa ta ölene kadar söylesem ben

HİKMET-52

Vahdet küpü açıldı, meyhaneye girsem ben
Bir kadeh içip şu meyden mest ve hayran olsam ben

O meyın lezzeti iç-bağrımı kan eyledi
Bağır kanımı akıtıp canana doğru varsam ben

Sâki sundu her nefes keyfiyetin şarabını
Sarhoş olup o an feryad-figan eylesem ben
İnsaniyet yakasın şevk ateşi yandırdı
Vahdâniyet deryasını o anda sorsam ben

O deryanın dalgalanışından değme dalgıç inci almaz
Candan geçip inci için derya içine dalsam ben
Hâce Ahmed'in küpünde muhabbetin şarabı
Aşıklara Şu meyden muradınca versem ben

HİKMET-53

Allah diyen kulun yerini cennette gördüm;
Hûri ve gilman hepsini karşısında hizmette gördüm.
"Fezkûruni" zikrini söyleyen kullar daima
Tamamımı yoldaş olup "Adn" cennetinde gördüm.

Gece gündüz uyumadan Hû zikrini söyleyenler,
Melekler yoldaşı, Arş'ın üstünde gördüm.
Hayır ve cömerdik eyleyenler, yetim gönlünü alanlar,
"Çehar-yâr'lar" yoldaşı, Kevser dudağında gördüm.

Amil olan âlimler, yola giren âsiler,
Öyle âlim yerini Dâru's-selam da gördüm.
Kadı olan âlimler, para-rüşvet yiyenler,
Öyle kadı yerini sakar ateşinde gördüm.

Müftü olan âlimler, haksız fetva verenler,
Öyle müftü yerini Sırat köprüsünde gördüm.
Zâlim olup zulmeden, yetim gönlünü ağrıtan,
Kara yüzlü mahşerde, kolunu arkada gördüm.

Cemaata gitmeyip namazı terk eyleyenler
Şeytan ile bir yerde, derk-i esfel'de gördüm.
Kul Hoca Ahmed hazine açtı, inci ve cevher saçtı
Dinlemeyen bu sözü, gaflet içinde gördüm.

HİKMET-54

Yola giren erenlerden yolu sormadan
Ağlamayım mı, ey dostlarım, hata eyledim
Hakk zikrini gece gündüz vird etmeden
Ey dostlarım, öz canıma cefa eyledim.

Allah yâdı gönülleri aydınlatan
Aşıklara Allah kendisi vaad eyleyen
Aşk rüzgârı Mustafa'ya armağan gelen;
O sebepten gözyaşımı şahid eyledim.

Allah der ki: Aşıklarım Burak'a biner;
Hakk zikrini diyenlere rahmet yağar
Çok ağlayan cemalimi şüphesiz görür
Mahşer günü cemalimi hediye eyledim.

"Vaad eyledi âşıklara yüzbin Burak;
Alem halkı melâmeti O'na uzak;
Bu âlemde el gözüne yanan çıra
Ahiret içinde yüzbin köşkler bina eyledim."

Dertsiz insan insan değil, bunu anlayın
Aşksız insan hayvan cinsi, bunu dinleyin
Gönlünüzde aşk olmasa, bana ağlayın
Ağlayanlara gerçek aşkımı hediye eyledim.

Kul olsan, ben-benliği sakın bırak
Seherlerde canını incitip dinmeden çalış
Yoldan sapan günahkarları yola yönelt
Bir nazarda gönüllerini safâ eyledim.

Gerçek dertliye kendim ilaç, kendim derman;
Hem âşıkım, hem mâşukum, kendim canan;
Rahmet eyleyim, adım Rahman, zâtım Sübhan;
Bir nazarda içlerini safâ eyledim.

Tan atana kadar Hakk zikrini diyen kişi
Dağ ve çölü bostan eyler akan yaşı;
Allah der, başka birşeyle yoktur işi;
O âşıkı ahaliden ayrı eyledim.

Aşk yadını yere koysam, yer kaldırmaz;
Defter kılsam, diri olduğça, bitip olmaz;
Hakk'ı bilen, beyi, hamı, halkı bilmez;
O kulumu öz yolumda iki büklüm eyledim.

Mal ve pulu dert eylemez aşık kişi;
Yol üstünde toprak olup aziz başı;
Ondan sonra nura dolar içi dışı;
Sabaha varsa, mahşer yerinde sultan eyledim.

Hakktan korkup mal ve parayı sevmeyeni,
Hakk'ı deyip bir an yatıp uyumayanı,
Yatsa, kalksa, Hakk zikrini bırakmayanı
Açtım batın gözlerini bina eyledim.

Oruç tutup halka riya eyleyenleri
Namaz kılıp tesbih ele alanları,
Şeyhim diye başka bina koyanları
Son anda imanından ayrı eyledim.

Hakk'a âşık olup dedi Kul Hoca Ahmed;
Sıdkı ile işitene yüzbin rahmet;

Dua eyleyim, görmeyeler sıkıntı, zahmet;
Akıllı isen, bir söz ile tamam eyledim.

HİKMET-55

Azim zikri yüce zikirdir, söyler olsam,
Ballar gibi tatlı olur dilim benim.

Kendim fakir, ikrar eyledim, oldum hakir
Kanat çırpıp uçar, kuş gibi gönlüm benim.
Türlü aşım, türlü işim, dertli başım;
Ayrırdı canım, gitti şuurum, aktı yaşım;

Günah ile doldu bütün içim, dışım;
Niyazsızım, açıversin yolumu benim.
Gözüm düştü, gönlüm uçtu, Arş'a aştı;
Ömrüm geçti, nefsim kaçtı, denizim taşı;

Kervan göçtü, menzil aştı, yorulup düştü
Sır ulaştı, nasıl olacak halim benim?
Sûret burada, sîret orada, kudretinde;
Uzun gecede, aydınlık günde, gönlüm orada;

Yürür gecede, olup kul, hepsi neredede,
Sorsa orada, gûnahkârdır dilim benim.
İçtim şarap, oldum harap, aslım toprak
Geldim körab, gönlüm serap, aşka pür-ab

Hak'tan hitap gelse, görmez kullar azap;
Pınar gibi akar gözden yaşım benim.
Düştüm uzar, Burak tozar, gitse pazar;
Dünya pazar, içine girip kullar azar;

Başım dertli, yaşım sızar, kanım tozar
Adım Ahmed, Türkistan'dır ilim benim.

HİKMET-56

Durmadan Hazretinde Allah desem,
Ağlayıp inleyerek zâkir olup Rabb'im desem,

Kulu olup kulluğunda boyun sunsam,
Bu iş ile yâ Rab, seni bulur muyum?

Zekeriyyâ gibi bu başıma bıçkı koysam
Eyyub gibi bu bedenime kurtu koysam
Musa gibi Tur dağında ibadet eylesen,
Bu iş ile yâ Rab, seni bulur muyum?

Yunus gibi deniz içinde balık olsam,
Yusuf gibi kuyu içinde gece-gündüz olsam,

Yâkub gibi Yusuf için ağlayıp inlesem,
Bu iş ile yâ Rab, seni bulur muyum?

Şibli gibi âşık olup sema vursam
Bayezid gibi gece gündüz dinmeden Kabe'ye varsam
Kabeye yüzümü sürüp ağlayıp inlesem
Bu iş ile yâ Rab, seni bulur muyum?

Mâruf gibi işbu yola adım atsam,
Mansur gibi candan geçip dârağacına konsam,
Dârağacı üzere şevklenerek Hakk'ı desem,
Bu iş ile yâ Rab, seni bulur muyum?

Kul Hoca Ahmed, kulluk içre sâbit olsam,
Zikrini deyip, zâkir olup, Rabb'im desem,
Zikirinde şevklenerek kavrulup yansam,
Bu iş ile yâ Rab, seni bulur muyum?

HİKMET-57

Allah'ımı ararım izine düşüp giderim Daima
Sen'i söylerim "La ilahe illallah"

Nereden O'nu bulurum canımı kurban eylerim
Kurban olup giderim "La ilahe illallah"

Can ve gönlümü vereyim verip bakıp durayım
Can ve gönlüm yanmıştır yanıp biryan olmuştur
Canım ile diyeyim "La ilahe illallah"

Aşık ili servetsiz yoktur derdine derman
Diye durun yorulmadan "La ilahe illallah"
Ahmed ibn İbrahim iş bu sözü güzel dedi
Diye görün canlarım "La ilahe illallah"

HİKMET-58

Ansızın durduğumda gönlüm içine
Hakk Allah'ımın nazargâhı düştü olmalı
Kırk yıllık zincir çöktü gönül ülkeme
Hakk zikrinin nuru ile açtı olmalı

Zakirleri toplanıp dizildiğinde
Zikir ve semadan meclis kurulduğunda
Boyun ukba dünyasından ayrıldığında
Gönül kuşu Hazret yönüne uçtu olmalı

Hiç bilmem nasıl olacak benim işim
Onun için akar daima gözde yaşım
Seherlerde kalkıp Hakk'tan dilemişim
Melekler "Amin'ine düştü olmalı

Mahzun cana yakındır Hakk derğahı
Pişmanlıkta yeter mi ki birer ahı
Hangi gönül olsa Hakk nazargahı
Hakk nazarı içe dolup taşı olmalı

Hakk işini Hakk için buyurdular
Özlerini halklar arasına yetirdiler
Sıkıntılarını nimet gibi kaldırdılar
Bağrı kanlı gözü yaşlı doldu olmalı

Seven kullar sevdiğine kayırdılar
Dünyayı bırakıp din işine yöneldiler
Aşık kullar Allah diye hareketlendiler
Şeytanın zehri yarılıp kaçtı olmalı

Allah de ey Kul Ahmed özünü bil
Özünü bilince ilmin ile amel kıl
Büyük küçük dostlarından özür eyle
Sen bilmezken senden hata geçti olmalı

HİKMET-59

Eya dostlar yürek bağrım boldı kebab
Vefalı aşık candan geçti olmalı
Aşk ışığı gönül ülkesini eyledi harap
O sebepten aklım-fikrim gitti olmalı

Aşksız kişi insan değildir anlasanız
Muhabbetsizler şeytan kavmi dinleseniz
Aşktan başka sözü eğer söyleseniz
Elinizden iman-İslam gitti olmalı

Meyhaneye giren aşığın sırrı ortada
Bağrı pişip yaşı akıp eyler figan
Boşuna yürür nerede gitse evi viran
Şüphesiz bilin vahdet meyinden tattı olmalı

Aşk düştü bu başıma hayran oldum
Ev-barkımdan geçip sersem oldum
İki alemi terkedip üryan oldum
Çıkan ahım ne göklere yetti olmalı

Akıllı isen Hakk'ın başka sözler haram
Diri oldukça Pir hizmetini eyle tamam
Allah desen lanetli şeytan sana köle
Allah demezler dinlerini sattı olmalı

Ömrü boşa geçenler zayi eyleyenler aşkı bilmez
Candan geçen divaneyi göze almaz
"Hû" sohbetini kuran yere kaçıp gelmez
Can ve gönlü taştan beter katı olmalı

Allah'ın sevdiği kul daima ağlayıp yürür
Hakk'tan korkup niyazını deyip seherde kalkar
Yahya gibi dinmeyip ağlayıp matem tutar
Bu dünyanı arkaya kaldırıp attı olmalı

Aşıkların işidir söz ve güdaz
Aşıkların ihtiyaçları oruç, namaz
Mahşer günü gözyaşdır Hakk'a niyaz
Arif aşık derd ve alem çekti olmalı

Aşıkların ağzı güler gönlü ağlar
Allah için gözde yaşı bağı biryan
Camı zikreder, gönlü şükreder, fikri sevgili
Allah dilerse kıl köprüyü geçti olmalı

Aşıkları halk içinde yapıp ağlar
Zâhiren güler bâtınları yürek dağlar
Ecel kovalayıp ölmek için belini bağlar
Sevgilisine arz-ı halini dedi olmalı

Aşıkları melametden kaçmaz olur
Cahillere bâtin sırrını açmaz olur
Her namerde inci-cevher saçmaz olur
Özü okuyup kan zehir yuttu

Pir-i kamil'in sevdiği aşık hevası yok
Yüz bin türlü ibadet eylese binâsı yok
Ey dostlarım aşk derdinin devâsı yok
Geceleri kalkıp Pir eteğini tuttu olmalı

Pir-i kamilin nazar eylese verir deva
Hay u heves, ben-benlik olur tamam
Ondan sonra lanetli şeytan senden uzak
Dar kabirde iman ile yattı olmalı

Kul Hoca Ahmed Hakk sözünü söyler daima
Hakk'dan başka sözler hepsi imiş haram
Razı olsa yerin olur Darü's-selam
Mağfiretin deryasına battı olmalı

HİKMET-60

Hakk Teala nur saldı canım tutuştu
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim
Seher vaktinde Pir-i kamil bakıp sordu
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Zâkirlere vaad eyledi Kadir Allah
Kabir içinde armağan eyledi "hur u likâ"
Zâkirlerin varacağı yer "Darü'l-beka"
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Zâkir olsa, şükredici olsa yeri cennet
Kanlar aksa gözlerinden eylemez minnet
Ümmet olsan zikrini söylemek size sünnet
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Zâkirlere Allah özü vaad eyledi
"Fezkürumi ezkürkum" diye ayet geldi
Firdevs adlı cennetinden mazhar geldi
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Zâkirleri her nefesde zikrini söyler
Tevbe eyleyip eğri yoldan doğruya döner
Zikrini söylese yavaş yavaş şevki artar
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Zâkirleri halka içinde nur görür
Onun için halka içine özünü vurur
Sevgilisini gördüğü zaman canını verir
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Yalan aşık sevgilisinden canını esirger
Ahiret yolunu arkaya atıp dünyayı sever
"Hû" halkasının kurulduğu yerden eyler firar
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

"El kezzabu la ümmeti" dedi Server
Bu sözlere yol verici Hâdi, Rehber
Yalancıya ümmet demez O Peygamber
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Rahman Melik'im gerçek aşığın yolunu açar
Muhabbetin şevki ile yaşını saçar
"Allah" diye nerede gitse Şeytan kaçır
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Zâkirleri zikrini deyip feryad eder
Gözyaşını sarı yüze süs eyler
Kırlarda gezip özünü mecnun eyler
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Zâkir kullar Hakk fermanını sağlam tutar
İhlas ile Allah diye kanlar yutar
Halka içine girdiği vakitte candan geçer
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Taharetsiz zikir söyleyene lânet yağır
İşte o gün olan çocuk şeytan doğar
Öleceği vakitte önce gelip şeytan bakar
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Taharetsiz zikrini söyleyen iman etmez
Öleceği vakitte Hak Mustafa elini tutmaz

Sübhan Melik'im günahım asla bağışlamaz
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Mümin olsan taharetsiz zikrini söyleme
Kerametler söyleyip halka dinini satma
Müslümanlık iddia edip kafir gitme
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

Kul Hoca Ahmed kötülerin kötüsü sen
Herkes buğday el tutmaya samanı sen
Yoldan sapan günahkârların cahili sen
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim

HİKMET-61

Aşk ateşini gizli tutup saklar idim
Camı yakıp, yürek bağrımı kebab etti
Pirden yardım olmaz olsa, şimdi bana
Bu dert bizi dostlar hadsiz harap etti

Aşk sırrını her nâmerde söyleyip olmaz
Nice yaksan, rüzgarlı yerde çıra yanmaz
Yolunu bulan merdleri bilse olmaz
Ağlaya ağlaya göz yaşını habap etti

Gerçek âşıklar geçer imiş canını bırakıp
Edhem gibi berhem vurup malını bırakıp
"Hu-Hu" diye Hakk zikrini söyleyip, hoşlanıp
İman-tasdik eyleyip bağrımı kebab etti

İbret al yola giren merdlerden
Camı cana ekleyerek yürüyenlerden
Yolu sorup yoldan emin varanlardan
Öyle kullar halini hadsiz harap etti

Kul Hoca Ahmed, nefis dağından çıkıp aştı
Yürek bağı coşarak kaynayıp taşıtı
Allah'a hamd olsun, yolunu bulup yakınlaştı
İç kamından kendi kendine kebab etti

HİKMET-62

Hâlîk'ımı ararım gece gündüz cihan içinde;
Dört yanımdan yol indi evren ve mekân içinde.
Dörtten yediye yettim, dokuzu geçip gittim,
Ondan ikiye geldim çerh-i keyvan içinde.

Üçyüzaltmış su geçtim, dörtyüzkırkdört dağ aştım,
Vahdet şarabımı içtim, düştüm meydan içinde.
Çünkü düştüm meydana, meydana dolu gördüm,
Yüz bin arifi sordum, bütün cevlan içinde.

Dalgıç denizine girdim, varlık şehrini gezdim,
İnciyi sedefte gördüm, cevheri hazine içinde.
Arş ve Kürsü'yü yürüdüm, Levh ve Kalem'i gördüm,
Varlık şehrini gezdim, söyledim bu can içinde.

Canı gördüm cânanda, aşkı gördüm meydanda,
Aşıkların meydanı cümle bostan içinde.
Eri gördüm erleştim, istediğimi sordum,
Hepsi sende dedi, kaldım hayret içinde.

Hayran olarak kaldım, şuursuz olarak daldım,
Kendimi derde saldım, buldum derman içinde.
Seyr ister mi bülbül açılmıştır kızıl gül
Her gülü uzak görme gülü gül bahçesi içinde.

Miskîn Hoca Ahmed canı, hem cevherdir hem hazine,
Herşey O'nun mekânı, O lâmekan içinde.

HİKMET-63

Seherlerde kalkıp ağlayıp dua eylesem
Dostlar Hocam bana bağımlı der mi ki?
Yaş yerine kanımı döküp dua eylesem
Dostlar Hocam bana bağımlı der mi ki?

Dergâhına başımı koyup feryad etsem
Göz yaşımı akıtarak süs eylesem
Kırları gezip özümü mecnun eylesem
Dostlar Hocam bana bağımlı der mi ki?

Nerede gitsem yadını deyip ağlasam ben
Hizmetinde belimi sağlam bağlasam ben
Hasretinde yürek-bağrımı dağlasam ben
Dostlar Hocam bana bağımlı der mi ki?

Her gün yüzbin elimi açıp "amin" desem
Musa gibi Tur dağında niyazını desem
Doksan dokuz niyazını deyip canımı versem
Dostlar Hocam bana bağımlı der mi ki?

Bayezid gibi yetmiş yolu özüm satsam
Allah diye derdi ile ölüp gitsem
Riyazette yorulup, şaşırıp, acıyıp donsam
Dostlar Hocam bana bağımlı der mi ki?

Allah için evlatlarımı yetim eylesem
Riyazette kemiklerimi hamur eylesem
Ehl-i âyâl ev-barkımı düşman eylesem
Dostlar Hocam bana bağımlı der mi ki?

Allah diyen kulların kulu olsam
Aşıkların yanıp savrulan külü olsam

Yol üstünde toprak gibi yolu olsam
Dostlar Hocam bana bağlım der mi ki?

Allah, Allah, canım Allah, dilim Allah
Sen'den özge sığınacağım yok
Vallah-Billah Ağlayıp geldim dergahına "Şey'en Lillah..."
Dostlar Hocam bana bağlım der mi ki?

İyilerin sohbetinde zâkir olsam
Her ne cefa değse bana şükreder olsam
Eyyub gibi belasına sabreder olsam
Dostlar Hocam bana bağlım der mi ki?

Eşiğine başımı koyub tevbe eylesem
Gıybet yapan dillerimi yüz bin dilsem
Günah işleyen organlarımı parça eylesem
Dostlar Hocam bana bağlım der mi ki?

Tevbe eyledim, tevbe eyledim kabul eyle
Tevbemi kabul eylemez olsan canımı al
Yolda kaldım, yolda kaldım, elimi al
Dostlar Hocam bana bağlım der mi ki?

Allah için mertle gibi var canımı versem
Ehl-i âyâl, ev-barkımı bırakıp gitsem
Can ne ola imanımdan belki geçsem
Dostlar Hocam bana bağlım der mi ki?

Seherlerde erken kalkıp Hakk'a yansam
Büyük küçük günahlardan tevbe eylesem
Ağlayıp Hazretine boyun sunsam
Dostlar Hocam bana bağlım der mi ki?

Kahhar Melik'im senden korkup uyansam ben
Günahımı kabul edip inlesem ben
Seherlerde yakamı tutup yalvarsam ben
Dostlar Hocam bana bağlım der mi ki?

Taşkın gelen deryalarda yüzsem ben
Kaybolup kalan develer gibi böğürsem ben
Öleceğim vakitte binbir adımı söylesem ben
Dostlar Hocam bana bağlım der mi ki?

Vah yazıklar pişmanlık deyip korkup kalksam
Pir-i kamil dergâhını durmadan öpsem
İyilerin ayak tozu olup ölsem
Dostlar Hocam bana bağlım der mi ki?

Tan atana kadar ağlayıp dinmeden korkup çıksam
Sübhan derdini deyip devamlı inleyip çıksam
Toprak gibi âciz olup hor görülsem
Dostlar Hocam bana bağlım der mi ki?

Kul Hoca Ahmed canımı ver mertler gibi
Candan geçip yola girsen göresin cemal
Muradımı verir sana Allah
Dostlar Hocam bana bağlım der mi ki?

HİKMET-64

Bu alemde Hakk'tan korkup ağlayıp inlesem
Ahirette ruhum rahat bulur mu ki?
Erenlerin bastığı izini göze sürsem
Pir-i kâmil beni yola salar mı ki?

Başımı verip belimi bağlayıp kılsam ihlas
Nefs-şeytan çengelinden kurtulsam
Can verirken yardım etse Hızır-İlyas
Gavslar gavısı "Yasin hatmi" kılar mı ki?

Dağ ve çöller günahımdan eylemez tâkat
Hergün yüzbin günah, isyan bana adet
Bu iş ile ahirette var mı rahat
Tevbe eylesem adetlerim kalır mı ki?

Dergâhına başımı koyup ağlasam
Garib-yetim başımı okşayıp dua alsam
Hakk'tan korkup dünya işini arkaya koysam
Hocam benim gönlümün halini sorar mı ki?

Adem Safi sünnetlerini dile alsam
"Yâ Rabbenâ zalemnâ" deyip feryad etsem
Kırlarda göz yaşımı akıtsam
Bir ve Var'ım beni yola salar mı ki?

Seherlerde feryad edip ağlasam ben
Can verirken belimi sıkı bağlasam ben
Şevki ile yürek bağrımı dağlasam ben
Hakk ışığı kabrim içinde yanar mı ki?

Başımı, bedenimi toprak eyleyip yok olsam
Cemal dileyerek hasretinde tamam olsam
Ehl-i âyâl ev-barkımdan ayrı düşsem
Dostlar Hocam bana rahmet eyler mi ki?

Lanetli şeytan yoldan çıkardı halim perişan
Ağlamayayım mı nefsim beni eyledi heva
Alem halkı çiğneyip geçse beni layık
Kafir nefsim şeytandan ayrılır mı ki?

Garip canımı Hak yolunda adak eylesem
Şah Hasan gibi Kerbela'da susayıp ölsem
Hakk şarabını içerim deyip hevesli gitsem
Orada varsam sussuzluğum kanar mı ki?

Sahabe gibi din için savaşıp başımı versem
Şehr-ibanu imamlar gibi ağlayıp yürüsem
Allah için kafirlere esir olsam
Rahman Melik'im sana makbul olur mu ki?

Dertliyim, mahcubum elimden tut
Yoldan sapmış dertliyim yola sal Allah diyerek yok oldum
Rahmet eyle Asilere feyz-fetih verir mi ki?
Ey asiler tevbe eyleyin Hakk işitsin
Feryadımızdan yer ve gökler feryad eylesin
Melekler Hakk'tan dileyip pay versin
Pay alan kulun gamı olur mu ki?

Aklım şaşkın, gözüm yaşlı, evim viran
Hakk yolunu bilemiyorum özüm cahil
Ey talipler güçsüzüm nerde sevgili
Sevgilimden hiç kimse haber bilir mi ki?

Sevgiliyi bulayım desen seherde kalk
Aşıkların meclisine özünü vur
Hakk'ı arayıp ağlayıp yürüyüp yas tut
Yas tutmadan tarikata girer mi ki?

Hakk'ın vuslatına ereyim desen ağla
Zikrin deyip erenlere yarı ver
Cefa çekip erenlerden pay al
Pay almadan cemalini görer mi ki?

Kul Hoca Ahmed her ne dersin heveskarsın
Hakk'tan korkup ahirete gam çekmezsın
Başın ile geceler donup "Hu" demezsın
Heveskarı Hocam kabul kılar mı ki?

HİKMET-65

Her sabah vakti boynumu büküp "Rabbim"desem
Rabbim benim muradımı verir mi ki?
Kanlar döküp gözlerimden ağlayıp inlesem
Tanrım benim gönlümün halini sorar mı ki?

Muhabetin meydanında can oynatsam
Mansur gibi başımı verip darağacını oynatsam
Yüzbin türlü cefa çekip can incitsem
Aciz kulun cemalini görür mü ki?

"Ya Râbbenâ" zikrini deyip zakir olsam
Sayısız sıkıntıyı başa alıp şükreder olsam
İyilerin sohbetinde hazır olsam
Fakir kulun feyz-fetih alır mı ki?

Zahidler gibi namaz kılıp ibadet eylesem
Aşıklar gibi ağlamayı adet eylesem

Öz yurdumda garipliği rahat bilsem
Dergahına Hocam kabul eyler mi ki?

Yiğitlikte ibadet eyleyip eğilmedim
"Ferib" çektim riyazetde boğulmadım
"La-La" deyip "İllallah"da sokulmadım
Hızır babam öz yoluna alır mı ki?

Bu dünyada benim gibi asi asla olmaz
Böyle günah tersa, cühud, kâfir eylemez
Ölüp gitsem cehennem içine yer vermez
Tevbe eylesem Hocam kabul eyler mi ki?

Hacet dileyip dergahına ağlayıp geldim
Candan geçip belimi sıkı bağlayıp geldim
Ayıp örtücü "Settar"lığını anlayıp geldim
Kan ağlasam hacet hazır olur mu ki?

Kızıl yüzümü riyazetde sarartmadım
Seherlerde garip canımı inletmedim
Her gün tepip it nefsimi incitmedim
Allah desem kafir nefsim ölür mü ki?

Kul Hoca Ahmed gönül gözü açılır mı?
Dillerimden inci mücevher saçılır mı?
Çok ağlasam günahlarım dökülür mü?
O vakiti bana armağan eyler mi ki?

HİKMET-66

Sensin benim sığınağım deyip yola girsem
Bir ve Var`ım benim yolumu açar mı ki?
Haram, şüphe, karanlık basan gönlüm
Aydınlanıp inci-cevher saçar mı ki?

Nazar eylese hasta gönlüm aydın olur
Yüzbin hata, günahlarım gizli olur
Lutfeylesen yüzbin asi sevinçli olur
Nazarı değdiği kandil asla söner mi ki?

"Eûzubillahi mineşeytanirrâcim" desem
İbadet ile kemiklerimi hamur eylesem
Ehl-i ayal, ev-barkımı yetim eylesem
Lanetli şeytan benden uzak kaçır mı ki?

Yol altında aziz başımı toprak eylesem
Can ve gönlümü Hakk yoluna tutkun eylesem
Zikrini deyip pis bedenimi appak eylesem
Elest şarabımı fakir kulun içer mi ki?

Allah dedi Hazret'ine sığınıp varsam
Muhabbet şevki ile göğsümü varsam

Derdini çekip hamdını deyip açılıp varsam
Vücudumdan bu kaygılar göçer mi ki?

Dağdan ağır isyanım var geçeyim desem
Günahım çok, yere sığmaz bulayım desem
Başım alıp kırlara gideyim desem
Rahman Allah'ım günahımdan geçer mi ki?

Tarikatın pazarında sevda eylesem
Mansur gibi "Enel-Hakk" ı kavga eylesem
Hizmet eyleyip hâl derdini beyan eylesem
Göğsümdeki kürelerini açar mı ki?

Kul Hoca Ahmed zâhid olup mescide girsem
Gaflet uykusunu haram eyleyip kâim olsam
İbret alıp kıyametden korkup varsam
Cennet içinde huri-gılman kucaklar mı ki?

HİKMET-67

Niyet eyledik Kâbe'ye, râzı olun, dostlarım;
Ya ölürüz, geliriz, râzı olun, dostlarım.
Niyet kıldık Kâbe'ye, Hakk Mustafa ravzasına;
Nasip kıla herkese, râzı olun, dostlarım.

Nasip olsa, varırız; nasip olsa, geliriz
Ecel yetse ölürüz; râzı olun, dostlarım.
Râzı olun özümden, iyi-kötü sözümden,
Geçin benim yüzümden, râzı olun, dostlarım.

Kudret olsa, yürüyün; güç olmasa, durunuz;
Dua kıla görünüz, râzı olun, dostlarım.
Dostlar bizi yoklarlar, fâsıklar çok uyurlar,
Mescid tarafına gelmezler; râzı olun, dostlarım.

Sırdan oldu işaret, burada eyledik imaret,
Eyleye Resûl şefaet, râzı olun, dostlarım.
Arslan Baba'dan beşaret, pirden dileyip icazet,
Dostlar eyleye ibadet, râzı olun, dostlarım.

Kâbe'ye doğru göçelim, zâlimlerden kaçalım,
Oğul kızdı geçelim, râzı olun, dostlarım.
Dilim sorsam, karar yok; garip ölse, sorar yok;
Yenilenlerde helâl yok, râzı olun, dostlarım.

Geçti kulun canından, çıktı halkın sayısından,
Dostlar gider ardından, râzı olun, dostlarım.
Hoca Ahmed, yum gözünü, halka söyle sözünü,
Kâbe'ye sür yüzünü, râzı olun, dostlarım.

HİKMET-68

Gözüm yaşlı, gönlüm gamlı, can elemli
Nasıl ilaç edeceğimi bilmem dostlar
Bu hasretde, pişmanlıkta yaşım akarak
Hangi tarafa gideceğimi bilmem dostlar

Türlü türlü belirtiler oldu peydâ
Yüreğimde cerahatlar oldu peydâ
Bu dünyada bir an rahat olmak nerede
Nasıl ilaç edeceğimi bilmem dostlar

Allah için evlatlarımı yetim etsem
Candan geçip, maldan geçip garib olsam
Kırlarda yalnız kaz gibi feryad etsem
Nasıl ilaç edeceğimi bilmem dostlar

Has kullar gibi geceleri kaim olsam,
Mertler gibi gündüzleri oruç tutsam
Geceleri dinlenmeden "Rabbim" desem
Nasıl ilaç edeceğimi bilmem dostlar

İsyan tohumlarını sayısız saçtım ibadetim az
Geçti ömrüm gaflet ile hem kış hem de yaz
Yakındır canımın kuşu uçup gitse pervaz
Nasıl ilaç edeceğimi bilmem dostlar

Kul Hoca Ahmed hizmetinde can vermese
Çiftçi değil ketman koşup ekmek vermese
Yazık, olmaz gül goncası su olmasa
Nasıl ilaç edeceğimi bilmem dostlar

HİKMET-69

Ey dostlar, haraplıkta uyuştu başım;
Eyleyim şimdi hasb-ı halimi, beyan şimdi.
Kervan gitti çar-çabuk menzil aştu,
Hevesli olup eyledim âh ve figan şimdi.

Merkep yaralı, yüküm ağır, kendim gamlı;
Hasret ile akıl ve şuurum gitti temkin.
Geçip kervan gözden kayboldu mu ki?
Gideceğim yeri bilemem ne yan şimdi.

Boşuna geçti sahipsiz ömrüm rezillikte,
Hiç olmadım zaman tersi Allah yolunda.
Daima yürüdüm nefsim için kölelikte,
Her ne işlediğim sevdalarım ziyan şimdi.

Bu durumda o Azrail gelse ansızın,
Sıcak bedenden camı alır vah ne yazık.

Şeytan alıp imanımı eyler rezil,
Kardeşler, ara yolda kaldım şimdi.

O durumda söz söylemeğe yoktur derman,
Sönüp kalır vücut içinde iman mumu.
Kızıl gül gibi yüzün olur saman misali,
İhtarlayıp oldun yer altında gizli şimdi.

Kadın-evlat, büyük-küçük toplanıp gelir,
Miras diyerek mal ve mülkünü bölüp alır.
İt gibi sürüyüp kara yere seni gömer,
Lokma yapar karış adlı yılan şimdi.

Gel ey korkak, bu işlerden haber al,
Tevbe eyleyip daima Allah'a doğru var.
Kul Hoca Ahmed, dünyalıktan geçip yan,
Meğer kıla Pir-i kâmil nazar şimdi.

HİKMET-70

Ahret haberini işitip dünyayı bırakıp giderim,
Düştüm erenler denizine, dünyayı bırakıp giderim.

Erenler dünya demedi, dünya gamını yemedi,
Hak'tan özgeyi demedi, dünyayı bırakıp giderim.

Musa, İmran kalmadı, taht-ı Süleyman kalmadı,
Bin yaşlı Lokman kalmadı, dünyayı bırakıp giderim.

Dünya diyen huzursuz imiş, akıllı kullar şikayetçi imiş,
Cahiller ile dost imiş, dünyayı bırakıp giderim.

Sultan Hoca Ahmed Yesevi söyledi bu hikmeti tamam,
İşitsin diye bütün cihan, dünyayı bırakıp giderim.

HİKMET-71

Hoş görmemekte âlimler sizin dediğiniz Türkçe'yi,
Ariflerden işitsen açar gönül ülkesini.

Ayet hadis anlamı Türkçe olsa uygundur,
Anlamına yetenler yere koyar borkünü.

Kadı, müftü, mollalar şeriatın yolunu,
Arif âşık almıştır tarikatın arkını.

Amel işleyen âlimler dinimizin çırağı,
Burak biner mahşerde eğri koyar borkünü.

Amel eylese âlimler din ve ayın aydınlığı,
Görse olur onların görklü yüzünün rengi.

Amel işlemeyip “zahir” ilmini bilmeyip kalanlar,
Arkasına yükler kırk eşeğin yükünü.

Hocayım deyip laf vurma, bu dünya dayanıksız,
Biliyorum diye söylemesin gönüldeki çirkinini.

Yol göstericidir Hoca Ahmed marifetin gülistanı,
Sözler sözü gerçek açar gönül ülkesini.

Miskin, zayıf Hoca Ahmed yedi ceddine rahmet,
Farsça dilini bilerek güzel söylemekte Türkçe’yi.

HİKMET-72

Ey dostlarım, ölsem ben bilmem ki hâlim ne olur;
Kabre girip yatsam ben bilmem ki hâlim ne olur.

Götürüp kabre koysalar, arkaya bakmadan dönseler,
Soru-sualim sorsalar bilmem ki hâlim ne olur.

Girse karış adlı yılan, dolansa bedene şu zaman,
Kalmaz bütün bir organ bilmem ki hâlim ne olur.

Bütün yığılıp kurt-böcek etrafımda oyuk açar,
Müşküldür o halde kâr zarar bilmem ki hâlim ne olur.

Hiç gelmedi benden sevap, orada ne vereceğim cevap,
Eğer eyleseler yüz bin azap bilmem ki hâlim ne olur.

Olsa kıyamet günü hazır olur tamamı,
“İşlediğin amellerin hani?” bilmem ki hâlim ne olur.

Ey Kul Ahmed sen bu gün, eyle ibadet gece ve gündüz,
Deme ki ömrümdür uzun bilmem ki hâlim ne olur.

HİKMET-73

Nice yıllık mihribanım can idiler dostlarım;
Bu vücudum şehrinin fani eylemektedir dostlarım.

Bu kafesin kuşu havalanmakta uçmağa;
Bir karanlık ışiksiz yere varmaktadır, dostlarım.

Ey benim dostlarım, himmet tutun imanıma;
Düşmanım imanıma zahmet vermektedir, dostlarım.

İşbu can bizler ile nice yıllar var idi;
Hakk Teâlâ hükmü ile azmetmektedir dostlarım.

Bu benim organlarım canım ile mutlu idi;
Can çıkmaya bütün organlarım titreşmektedir dostlarım.

Hakk emrine bütün âlemlerin halkı oldu razı;
O gerçək kullar daima râzıdır, dostlarım.

Kul Hoca Ahmed kuşu havalanmaktadır uçuşta;
Neylesin miskin, Hakk'ın hükmüdür dostlarım.

HİKMET-74

Ömrüm bitti gaflet ile, yel gibi geçti;
Hasretinde gözden yaş kan gibi gitti.
Bildim dostlar, bu aklım şimdi yetti;
Seherlerde kalkıp taat eyleyesim gelir.

Seherlerde Kur'an okuyup yakarsam,
Hazret'ine el kaldırıp dua eylesem,
Ağlayıp bu canımı feda eylesem;
Seherlerde kalkıp taat eyleyesim gelir.

Hırs, heva, nefis yolunu bırakmak gerek,
Mansur gibi darağacı başına binmek gerek,
Nesimi gibi can acısını çekmek gerek;
Seherlerde kalkıp taat eyleyesim gelir.

“Fezkûruni ezkûrküm” ayetinden,
İman oldu Hakk Teala taatından,
Geçmek gerek bu nefsin rahatından;
Seherlerde kalkıp taat eyleyesim gelir.

Zahidlere zühd, amel ve takva gerek,
Riyazetli aşıklara fetva gerek,
O tarikat er olana dava gerek;
Seherlerde kalkıp taat eyleyesim gelir.

Temizler gönül pasını “Hu-Hu” zikri,
Aşıkların gece gündüz “Hu” muradı,
“Hu-Hu” diye can veresin Kul Ahmed'i;
Seherlerde kalkıp taat eyleyesim gelir.

HİKMET-75

Hiç bilmedim nasıl geçti ömrüm benim;
Sorar olsa ben kul orda ne eylerim?

Nasıl olacak, yola koysan ben acizi;
Sorar olsa ben kul orda ne eylerim?

Yoldan çıkıp azdığımı bilmedim ben;
Hakk sözünü kulağıma almadım ben;
Bu dünyadan gideceğimi bilmedim ben;
Sorar olsa ben kul orda ne eylerim?

Geçenlerden ibret alıp yola girmeyip,
Nefes feryad söyleyip orada tutuşup yanmayıp,
Gece gündüz yürümüşüm kendimi bilmeyip;
Sorar olsa ben kul orda ne eylerim?

Canın çıkıp bedeninin yatar dar kabirde;
Sorucular gelip sorsa o durumda,
Akar yaşım, gider şuurum o zamanda;
Sorar olsa ben kul orda ne eylerim?

Gafillikte yürüdün sen it gibi gezerek,
Bedenin yatar dar kabirde çok şişerek,
İş kılmadın sen Tanrı'ya göğsünüdeşerek;
Sorar olsa ben kul orda ne eylerim?

Kul Hoca Ahmed, bu dünyada tevbe eyle,
Tevbe eyleyip yol başına varıp de,
Seçkin kullar gibi azığımı alıp yürü;
Sorar olsa ben kul orda ne eylerim?

HİKMET-76

Her kim eylese tarikatın davasını,
İlk adımı şeriata koymak gerek.

Şeriatın işlerini tamam eyleyip,
Ondan sonra bu davayı kılmak gerek.

Şeriatsız söz etmezler tarikatta,
Tarikatsız söz etmezler hakikatta.
İş bu yolların yeri bilinir şeriatta;
Hepsini şeriattan sormak gerek.

Ondan sonra bir er gerek iradeli,
Olmuş olsa o bir erden icazetli,
Şeriatte doğru uygun kerameti;
Öyle erin eteğinden yapışmak gerek.

Kim bilmeden bu yolları “Şeyhim” dese,
Kerametten veliliğe haber verse,
Batıldır eğer ruhü'l-emin bile ise;
Özünü öyle batılardan korumak gerek.

İradesiz, icazetsiz mürşid olmaz,
Tarikatın yollarını asla bilmez,
Müptedidir, iradeye layık değil;
Böylelerinden bucağın bucağı kaçmak gerek.

İradeyi ver icazet ehline,
Kaim ol gece gündüz riyazete,
Sayıp onun kulluğunu ibadete;
Kulluğunda beli bağlayıp durmak gerek.

Ondan sonra mücahede elbisesini giyip,
Riyazetin potasında eriyip akıp,
Ben-benlikten geçip özünü saf kılıp;
İzzet rahatını satıp horlanmayı almak gerek.

İşte budur erenlerin yaptıkları,
Taliplere bilsin diyerek söyledikleri,
Doğrudur bu söz bilesin yoktur yalanları;
Can kulağı ile bunu bilmek gerek.

Sadakat ile her kim kabul eylese bunu,
İtikadı ile olsa gece gündüz,
Zikri ile meşgul olsa uzun geceleri;
Erenlerden himmet yarı eylemek gerek.

İradesiz bu yola girmediler,
İnanesiz yola adım koymadılar,
İcazetsiz yarım nefes almadılar;
Mürid olan bu sıfatlı olmak gerek.

Her kim girse bu yola belini bağlayıp,
Kul Hoca Ahmed gerek özünü kul eyleyip,
Niyetini Allah'ına dürüst eyleyip;
Teveccühü azizlere eylemek gerek.

HİKMET-77

Şeriatın şartlarını bilen aşık,
Tarikatın makamını bilir dostlar.
Tarikat işlerini tamam eyleyip,
Hakikatın deryasına batar dostlar.

Cemalini görmek olmaz gece gündüz uyuyup,
Temiz aşkını ele almadan olmaz yürüyüp.
Hakikatın deryasının tehlikeleri çok;
Hiç uymadan cemalini gördüm dostlar.

Ey aşık bu dünyada sıkıntı çek,
Çektiğin sıkıntı ve eziyetleri rahatlık bil.
“Hu” sohbetini kuran yere kendini vur;
Vuran aşık muradına yeter dostlar.

Bu yolların belasıdır kaygı sıkıntı,
Sıkıntı çekip cefa çeken görür rahat.
Seherlerde ağlamak güzel saadet;
“Hu-Hu” diye bu dünyadan geçer dostlar.

Gerçek gönül ile ağlayanlar göre cemal,
Sübhan Rabb'im eyleye armağan.
Kılavuzsuz yola girmen aynı hata;
Yola giren menzillerden geçer dostlar.

Vah ne yazık geçti ömrüm bilmeden kaldım,
Bu dünyanın sebeplerini ele aldım,
Dünyayı arayıp din işini arkaya koydum;
Bilemem halim nice olur dostlar.

Muhabbetin şarabından tatmayanlar,
Bayezid gibi her gün özünü satmayanlar,
Bu dünyanın izzetinden geçmeyenler;
Hayvandırılar belki ondan beter dostlar.

Aşık olsan aşk yoluna koy adımı,
Dünya kaygısını boşayıp koy Edhem gibi.
Akıllı isen dünya için yeme gam;
Kıyamet günü cezalarını verir dostlar.

Sır şarabını içen aşık kendini bilmez,
Bu dünyanın izzetlerini gözüne ilişirmez.
Yüz bin bilge nasihat etse öğüt almaz;
“Vaşuka” deyip kendini bilmeden yürür dostlar.

“Elest” günü Allah kendi nida eyledi,
“Kalu bela” deyip ruhtar cevap verdi,
Hazrete doğru ruhtar uçup karşısına geldi;
Öyle aşık Hakk cemalini görür dostlar.

Kul Hoca Ahmed, aşık olsan dünyayı bırak,
Ahiretin azabından kaygı ye,
Erenlerin yaptıklarını hem sen de yap;
Hizmet eyleyen sonunda murad bulur dostlar.

HİKMET-78

Gelin dostlar Allah zikrini daima söyleyin,
Allah zikri gönül ülkesini açar dostlar.
Estağfirullah ve istiğfarı dinmeden söyleyin,
Lanetli şeytan beden ülkesinden kaçar dostlar.

Lanetli şeytan size düşman, hazır olun,
Gece Allah gündüz Allah deyip ölün.
Dar kabre gireceğiniz vakit nura dolun,
Melekler Allah nurunu saçar dostlar.

Allah nuru kabir içini aydın kılınca,
Melekler karşısında ravzen koyunca,
Mümin kul görüp onu hayran kalınca,
Bu âlemin ışığından geçer dostlar.

Bütün ruhlar toplanıp gelince mübareğe,
Yardımcılar meşgul olunca tebareğe,
Dua kılıp yandıktan sonra kalır tek başına,
Cümle ruhlar sevinip bir bir kucaklar dostlar.

Yedi adım attıktan sonra Münker-Nekir,
Heybet ile girip gelince kılıp kahr,
Ki gözü ateş gibi yarıp bakıp durur,
Nurunu görüp saygı gösterip kucaklar dostlar.

Münker-Nekir sormadan çıkıp feryad edince,
Gözyaşını akıtarak süs eyleyince,
Hakk yadını söyleyip özünü mecnun edince,
Kanatlanıp havaya doğru uçar dostlar.

Nida gelince İlahımdan: “Niye ağladın?
Has kulumdan kabir içinde ne dinledin?
Ey edepsiz kulak verip ne anladın?”
Münker-Nekir sağa sola kaçar dostlar.

Yürüse dursa, yatsa kalksa beni hatırlayan,
Beraat yazısı ele alan o azadlı kulum.
Öyle kulun avıyım, o avcım,
İşlediği söylediği günahlardan geçer dostlar.

Günahlarını Hakk bağışlayıp nazar kılınca,
Sağında solunda yatanları şükreder olunca,
Ondan sonra bütün ruhlar hazır olunca,
Kabristana Hakk rahmetini saçar dostlar.

Allah’a hamdolsun iyi geldi biz kurtulduk,
Kabir içinde her azaptan uzak olduk.
Nice yıllar ölü idik nihayet dirildik,
Dua edip Hakk’a elin açar dostlar.

Münker-Nekir ağlayıp der: “Sen bilirsin,
Zatın yüce her ne eylesen Sen eylesin.
Lütfeylesen yolsuzlara yol verirsin.”
Secde eyleyip şükreder dilini açar dostlar.

La ilahe illallah’a tutkun olan,
Cemal için bu âlemde rüsva olan,
Dünyayı bırakıp ahirete sevdalanan,
Kevser havuzu suyundan içer dostlar.

Ezel gününden takdir eylese Hakk cemali,
Yüzbin şeytan kast etse yok zevali.

Günden güne fazla olunca söz ve hali,
Bilge olup Hakk yolların açar dostlar.

Muhabbetin meydanında dolaşan,
Hakikatin denizinden inci alan,
Marifetin nesnesini içe salan,
Yürüse dursa inci cevher saçar dostlar.

Aşık odur Hakk'a canını kurban eylese,
Zikrini deyip dört döğünerek seherde kalksa,
Erenlerden feyz ve fetih çokça olsa,
Sultan olup inci cevher saçar dostlar.

Hakk Teâlâ kokusunu alan burada durmaz,
İddia eyleyip bilginliğin lafını etmez.
Nereye gitse fakir miskin dükkân kurmaz,
Garip olup viraneye göçer dostlar.

Kul Hoca Ahmed nefsten büyük bela olmaz,
Yer ve gökten lokma versen asla doymaz.
Toprak olup yerde yatsan kâfir olmaz,
Nefsi ölenleri huri ve gilman kucaklar dostlar.

HİKMET-79

Yaratan Bir ve Var'ımın yolunu arayıp,
Lanetli şeytanın yollarından dönün dostlar.
İhlas ile aşkın şarabını içip,
Can ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.

Hayy zikrini deyip şarap kadehini içenin,
Yol üstünde aziz başı toprak gibi.
Allah için hali harap bağı kebab,
Can ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.

Eşiğine başımı koyup ağlasam,
Halka kurarak kim zikretse oraya varsam,
Zikrin deyip o sohbetten inciler dersem,
Can ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.

Amel işlemeyen âlim ilmını çiğneyip yürür,
Ölüp varsa dar kabirde canı yanar.
Allah, Rasul, dinin ne deyip korkuya düşer,
Can ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.

Münker-Nekir "Rabbin kim?" diye sorunca,
Zahir ilminden bir noktası kâr etmeyince,
Vah yazık amelsizler nasıl yapacak,
Can ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.

Allah diyen şeker ve bal hazırladı,
Ahirette Allah ile sevda eyledi.
Amel işleyen gerçek âlimi bilge kıldı,
Can ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.

Bilgin kandil, halin fitil, yağı gözyaşım,
Ne kadar söylesem nasip almaz taş gönlün.
Yol üstünde toprak olsun aziz başın,
Can ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.

Alim odur namaz kılıp ibadet etse,
Hakk'tan korkup ahiretin tasasını çekse,
Kur'an okuyup ağlayıp inlese,
Can ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.

Öyle âlimin iki gözü yaşlı olur,
Seherlerde erken kalkıp ağlar.
Hakk yolunda tutuşup yanıp biryan olur,
Can ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.

Horluk çek kâfir nefsinin başı donsun,
Daima bu dünyadan ağlayıp geçsin.
Toprak ol herkes seni basıp geçsin,
Can ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.

Kul Hoca Ahmed alayım desen Hakk'tan hisse,
Bayezid gibi nefsinle gece gündüz vuruş.
Ey habersiz, ümmet isen budur reviş,
Can ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.

HİKMET-80

Ey dostlar bildireyim Hakk Resulünden,
Ümmet olsan işitip salat selam söyleyin dostlar.
O büyük ve küçük âlemler için rahmettir,
Ümmet olsan işitip salat selam söyleyin dostlar.

Allah armağan eyledi O'na Mirac,
Rahmet denizi dolup aşırı dalgalandı.
Koydu O'nun başı üzere "la-emrük" tac,
Gerçek ümmetseniz salat selam söyleyin dostlar.

Önce Cebrail alıp geldi O'na Burak,
Burak'a binip kıldı Hazret sefer.
Burak uçup havalandı Irak tarafına,
Gerçek ümmetseniz salat selam söyleyin dostlar.

Aksa'ya varıp indi görün orada Server,
Yığıldılar bütün ruhlar O peygambere.
Mübarek nefes verdi ruhlar orada yekser,
Gerçek ümmetseniz salat selam söyleyin dostlar.

Cebrail alıp o Hazreti havalandı,
Sidretü'l-Müntehâ'ya ulaştılar.
Mustafa'yı Cebrail eyledi ser-efraz,
Gerçek ümmetseniz salat selam söyleyin dostlar.

Makamından geçemeyip Cebrail kaldı,
Yularını o Mikail gelip aldı.
Sonra Mikail yorulup kaldı,
Gerçek ümmetseniz salat selam söyleyin dostlar.

O İsrâfil O'nu alıp uçtu cennete,
O makamda Rasul eyledi sefer.
Her biri kaldı makamında,
Gerçek ümmetseniz salat selam söyleyin dostlar.

Arş'a bakıp adım attı Resulullah,
Naleynini koyayım dedi Hakk Mustafa.
Nida geldi: Naleyn ile adım at,
Gerçek ümmetseniz salat selam söyleyin dostlar.

Hakk'tan nida geldi:
"Ey Habibim bana yakın gel beri,
Mahrem eyleyeyim has sırrıma seni."
Gerçek ümmetseniz salat selam söyleyin dostlar.

Rasul dedi: "Dilediğim asi ümmet,
Kırk yaşından sonra kıl rahmet.
Ey Allah'ım senden rahmet benden şefkat."
Gerçek ümmetseniz salat selam söyleyin dostlar.

Kul Hoca Ahmed hikmet eyledi Mirac sözünü,
Şükür Allah Mustafa'ya verdi izzetini.
Arslan Baba hurma verip eyledi sevinçli,
Gerçek ümmetseniz salat selam söyleyin dostlar.

HİKMET-81

Cemal için canı kurban eylemedikçe
İsmail gibi cemal arzu eylemeyin dostlar.
Candan geçip tarikata girmedikçe
Aşığımı deyip yalan dava eylemeyin dostlar.

Aşıklık ulu dava, eylesen bunu;
Mihnet ile sınar imiş Mevlâ'm seni.
Cefa ve sıkıntı ile olsan gece gündüz
Sevgiliden gönül özge eylemeyin dostlar.

Benlik ile tarikata girmediler,
Candan geçmeyip yola adım koymadılar.
Nefsi öldürmeyip teslim-fani olmadılar,
Ham tamahkârlık ile yola girmeyin dostlar.

İşbu aşkın yolu dilim olmaktadır,
Burada ağlayıp ahirette gülmektir.
Gül renkleri zeferan gibi solmaktadır,
Böyle olmadan âşığım deyip söylemeyin dostlar.

Mürşidlerin hizmetini eyle alışkanlık,
Kendiliğimden yola girdim deme sakın.
İyi bilsen tarikatın tehlikeleri var,
Kılavuzsuz işbu yola girmeyin dostlar.

Mürşidlere hizmet eylesen nefse afet,
Değme cahil bu yollarda eyleyemez takat.
Sadık kullar bu yolları bilir rahat,
Diri ölmeden cemal arzu eylemeyin dostlar.

“el-kezzabu la ümmeti” dedi size,
O Muhammed Hakk Resülü idi bize.
Yalancıya cennet yoktur vallahi ona,
Yalan konuşup imansız olarak gitmeyin dostlar.

Ev barkını terk etmedikçe görmez cemal,
Cemal göreyim diyen aşık olur uykusuz.
Öyle aşık sonunda görececek orada cemal,
Cemal görmeden sırdan haber duymayın dostlar.

Sırdan anlam duymayanlar yabancıdır,
O aşıkın mekânları viranedir.
Aşk yolunda can verenler sevgilidir,
Candan geçmeden candan haber bilmeyin dostlar.

Kul Hoca Ahmed kendinden geçmeden iddia eyleme,
Halk içinde âşığım deyip dile alma.
Aşıklık ulu iştir, gafil olma,
Gafil olup Hakk cemalini görmeyin dostlar.

HİKMET-82

Hakk’a yapıp mümin olsan ibadet eyle,
İbadet eyleyen Hakk cemalini görür dostlar.
Yüz bin bela başa düşse inleme,
Ondan sonra aşk sırrını bilir dostlar.

Aşıkları ağlayıp inleyerek yola girdi,
Her ne cefa dokunsa onu Hak’tan bildi.
Razı olup yer altına hazır oldu,
Ağlayarak seherlerde kalkar dostlar.

Ey dostlar hiç bilmedim ben yolumu,
Saadete bağlamadım ben belimi.
Gıybet sözden hiç sakınmadım ben dilimi,
Cahilliğim beni rezil eyler dostlar.

Gece gündüz gamsız yürüdüm zikrini demeyip,
Gayret eyleyip gece gündüz fikrini etmeyip,
Muhabbetin pazarında özü satmayıp,
Nefsim benim yüz bin lokmaya böler dostlar.

Nefsini sen kendi arzusuna bırakma sakın,
Yemeyip içmeyip ibadet ile ol uykusuz.
Sonunda bir gün gösterecek sana cemal,
Uykusuz olan orada cemal görür dostlar.

Ey gafil Hakk zikrini dilden bırakma,
Dünyalıktan bir zerreyi ele alma.
Erenlerin arkasından asla kalma,
Yola giren sonunda murad bulur dostlar.

Vah ne yazık derd ile ömrüm geçti,
Nefsim benim coşup taşı haddini aştı.
Canım kuşu havalansa ruhum kaçtı,
Gafil yürüyen ömrünü yele satar dostlar.

Cemal göreyim diyen kullar uykusuz olur,
Yürüse dursa yatsa kalksa zikrini söyler.
İçi dışı öyle kulun nura dolar,
Allah nurunu öyle kula saçar dostlar.

Arif aşık öz canını ateşe yakmaz,
Dertsizlere çakmağımı yakıp çakmaz.
Dünya gelip cilve eylese dönüp bakmaz,
Aşksız kişi hayvandan beter dostlar.

Kul Hoca Ahmed kul olsan ağlayıp yürü,
Muhabbetin meclisine kendini vur.
Kıyametin şiddetinden matem kur,
Matem kuran sırdan haber alır dostlar.

HİKMET-83

“Fel ya’lemun el alimün”i okur alim,
Anlamını bilmeden onun olur zalim.
Anlamını anlayanların giysisi aba,
Öyle alim gerçek alim olur dostlarıma.

Alim odur hişt yastanıp tahsil eylese,
Gece gündüz Rabbine ağlasa.
“Fe’l yedhaku” ayetini tefsir eylese,
Öyle alim gerçek alim olur dostlarıma.

“Ve’l-yebkü kesiran” diye Allah söyledi,
Anlamını anlayan alim dinmeden ağladı.
Ağlaya ağlaya gözleri kör oldu,
Öyle alim gerçek alim olur dostlarıma.

Alim odur şeriatta sefer eylese,
Tarikatın pazarına yerini koysa.
Muhabbetin deryasından inci alsın,
Öyle alim gerçek alim olur dostlarıma.

Alimim diye kitap okur anlamını bilmez,
Çoğu ayetin anlamını asla bilmez.
Büyükleme ben-benliği dini tutmaz,
Alim değil cahildir dostlarıma.

Büyükleme şeytana neler eyledi,
Büyüklemeğinden lanet tavrı ona saldı.
Melekler görüp orada secde eyledi,
Secde eyleyip amin oldu dostlarıma.

İlim iki inci beden ve cana rehberdir,
Can alimi Hazretine yakındır.
Muhabbetin şarabından içer,
Öyle alim gerçek alim olur dostlarıma.

Beden alimi zalimlere benzermiş,
Beraetin ayetinde çünkü buyurmuş.
Cehennem içinde dinmeden yanarmış,
Zakkum zehri içip durur dostlarıma.

Kul Hoca Ahmed alimlerin hizmetini eyle,
Alimler sözünü işitip amel eyle.
Amel eyleyip Hakk yolunda canını ver,
Amelsizler cemal görmez dostlarıma.

HİKMET-84

Muhabbetin şarabından içirmese
Can ve gönlüm hasret ile gider dostlar.
Allah zikrini vird eylemeden ölüp gitsem
Essiz ömrüm zahmet ile geçer dostlar.

Allah diyen gerçek aşıklar Burak'a bindi,
Sevgilisinden mihnet yetse boyun sundu.
Tarikatın pazarında sefer eyledi,
Hakikatın deryasından geçer dostlar.

Hakikatın deryasından alan kişi
Özü mahzun gönlü kırık gözde yaşlı.
Hor görülmek ağlamak meşakkattir işi,
Cemalini talep eyleyip bulur dostlar.

Hakikatli aşıkların nefsi ölü,
Sözü tatlı huyu güzel gönlü dolu.
Bu dünyayı değersiz paraya satar,
Hak yoluna yönelir dostlar.

Arif aşık olayım desen elem çek,
Hakk vuslatına yeteyim desen geceleri don.
Bu dünyanın eğlencesini boşlayıp,
Ben benlikten geçmek gerek dostlar.

Kıyametin şiddetini bilmeyenler,
Dar kabirden korkmayanlar,
Hakk kahrından korkup yaş dökmeyenler,
Cehennem içinde azap çeker dostlar.

Kul Hoca Ahmed nefsim saklı bu yola,
Onun için kaçtım dostlar çölden çöle.
Allah deyip hiç bakmazdım sağa sola,
Allah diyen şevk şarabını içer dostlar.

HİKMET-85

Ruh kuşunu titrer olsa kol ve kanadı,
Havalanarak arştan arşa konar dostlar.
Kulum diyen daima dinmeden zikrini söyler,
Aşk ateşine bağı yanıp feryad eder.

Habersizler ömrünü bilmeden yele satar,
Gaflet ile cehenneme gider dostlar.

Ahir zaman şeyhi düzeltir dış görünüşünü,
Zühd ve takva kılmayıp bozar iç alemini.
Keramet der gaflet uykusunda gördüklerini,
Riya ile halka kendini satar dostlar.

Ey gafil ömrün senin geçer yel gibi,
Gözyaşımı akıt daima sel suyu gibi.
Seni sever dergahında kul misali gibi,
Hoca sevse seni azad eder dostlar.

Gaflet ile ömrün senin geçer bil,
Canın ile pir hizmetini kalkıp eyle.
Ondan sonra dergahına layık ol,
Hizmet eyleyen muradına yeter dostlar.

Kul Hoca Ahmed hikmet söyleyip ağla seher,
Erenlerin sözlerinden alıp haber.
Sözün aslını bilenler için inci gibi,
Zahirine bakan mahrum kalır dostlar.

HİKMET-86

Aşk sırrını beyan eylesem aşıklar,
Takat eylemeyip başını alıp gider dostlar.

Dağa taşa başını vurup şuursuz olup,
Çoluk çocuk ev barktan geçer dostlar.

Aşk şiddeti başa düşse aşık neyler,
Yabancılar taşlar atıp ona güler.
Divane deyip başını yarıp kana bular,
Şükreder olup hamd ü sena söyler dostlar.

Aşksızların hem canı yok hem imanı,
Rasulullah sözünü dedim mana hani.
Nice desem işitici bilen hani,
Habersize desem gönlü katılaştır dostlar.

Aşk cevheri dipsiz deniz içinde gizli,
Candan geçip cevher alan oldu sevgili.
Heveskarlar aşığım deyip yolda kaldı,
Dinlerini değersiz pula satar dostlar.

Ateşe yandım candan doydum hayran oldum,
Bu nasıl ateş tutuşup yanmadan biryan oldum.
Muhabbetin adını duyup gözü yaşlı oldum,
Gözü yaşlı olan muradına yeter dostlar.

Çok ağlayıp çok inle ki rahmeti gelsin,
Yol şaşırısan rahmeti gelip yola koysun.
Amin deyiniz pir-i kamil elini alsın,
Hizmet eyleyen muradına yeter dostlar.

Kul Hoca Ahmed aşık olsan canın yansın,
Sıdkın ile Allah de ki Tanrı bilsin.
Dua eyle mümin kullar dünyayı bıraksın,
Dünyayı bırakan ahirete yeter dostlar.

HİKMET-87

Hangi mahlûk Yaradan'ına itaatkâr olsa,
Âlem halkı o kulu sever dostlar.
Zikrini deyip bağı pişip içi yansa,
Dem vurduğunda sayısız uçkun uçar dostlar.

Dili, gönlü, sırrı ile zikreder olup,
Üç yüz altmış damarları kana dolup,
Yaz kış bülbül gibi feryad ederek,
Öterek daldan dala konar dostlar.

Bu gönülün bahçesidir garip bahçe,
İçinde ötüşürler binlerce destan.
Görünür her dal üzerinde türlü renkler,
Nimetlerin olgunlaştığını görür dostlar.

Açıktaki nimetlerin şükrünü gafil bilmez,
Gizlenmiş olanları kıyas ile görse olmaz.
Zahir gözü gaflet ile bakıp görmez,
Batın gözü açılrsa o görür dostlar.

Batın gözü açılrsa bütün perdeler,
Açılır gider kalmaz örtü sırda.
Canın gözü hayran olur işte o yerde,
Bakarak iman nuru ile görür dostlar.

Kul Hoca Ahmed Yesevî'nin işbu sözü,
Acayip değildir bakıp görse sırdan gözü.
"Yokluk" makamında özün özü,
Yokluk içeri bakıp görür dostlar.

HİKMET-88

Muhabbetin kadehini içip raksa gelen,
Divanelik makamına girdi dostlar.
Aç ve tokluk, kâr ve zarar hiç bilmeyen,
Sarhoş olup raks ve sema yaptı dostlar.

Raks ve sema yapanlara dünya haram,
Çoluk çocuk ev barktan geçti tamam.
Seher vakti Hakk'a sığınıp ağlar daima,
Ondan sonra raks ve sema yaptı dostlar.

Raks ve sema yapan aşık kendini bilmez,
Şuursuz yürür dünya malını ele almaz.
Yüz bin adam "affet" dese mağrur olmaz,
Dünyayı tepip raks ve sema yaptı dostlar.

Dünya tepmeden raks ve sema yapan cahil,
Hakk yadını bir an demeyip yürür gafil.
Dervişim der dünyaya doğru gönlü eğilimli,
Dünya için raks ve sema yaptı dostlar.

Kendinden geçmeyip raks ve sema yapmak hata,
Sübhan Melik'im ona kılmaz iman armağan.
İbadet eylese gönüllerini eylemez safâ,
Riyâ eyleyip raks ve sema yaptı dostlar.

Kul Hoca Ahmed der: raks ve sema herkese yok,
Taklit ile yapsa sema gire cehenneme.
Bu rivayet gizli idi söylesem hepsini,
Hakkı bulup raks ve sema yaptı dostlar.

HİKMET-89

Evliyaların dediği vade gelmiş oldu,
Kıyametin günü yakın oldu dostlar.
Akıllı kullar olduğunu bilmiş oldu,
Halk ve elden sevgi ve şefkat gitti dostlar.

Ulu küçük yaranlardan edep gitti,
Kız ve zayıf gençlerden haya gitti.
“Haya imandandır” deyip Rasûl dedi,
Hayasız kavim acaipler oldu dostlar.

Müslüman Müslümanı eyledi katil,
Haksız tutup haklı işleri kıldı batıl.
Mürid pirine kılmadı yüz ve hatır,
Nasıl kötü zamanlar oldu dostlar.

Dünya ehli halkımızda cömertlik yok,
Padişahlarda vezirlerde adalet yok.
Dervişlerin duasında kabul edilme yok,
Türlü bela halk üstüne yağdı dostlar.

Ahir zaman bilginleri zalim boldu,
Hoş geldin deyciler bilgin oldu.
Hakk’ı söyleyen dervişlere düşman oldu,
Nasıl kötü zamanlar oldu dostlar.

Kıyamet günü yaklaştı kaldığı yok,
Kul Ahmed’in dediği sözün yalanı yok.
Kendi kendine bir nasihat eylediği yok,
Nasihatı halka söyleyip gitti dostlar.

HİKMET-90

Bizden selâm dostlara, talep yolunu bırakmasın,
Cemal talep eyleseler asla gafil olmasın.
Gafil bulmaz Hakk yolunu, orada bulmazlar makam,
İçi dışı yanarak seherlerde yatmasın.

Yadı ile olsalar, cemal arzu eyleseler,
Her ne kadar hor görülseler gönül başka olmasın.
Aşıklara dünyada hor görülme, ağlama, melâmet,
Melâmetsiz mihnetsiz aşığım deyip söylemesin.

Şeriatte tecrittir dünyasını terk etmek,
Terk etmeden dünyayı Hakk’ı sevdim demesin.
Tarikatte beden ve canını terk etmek müşküldür,
Terk etmeden beden ve canını seninindir demesin.

Hakikatte haramdır bir Allah’tan başkası,
Öyle olmadan aşıklar cemal arzu eylesin.

Öyle Rasûl Mustafa dünya malını sevmedi,
Ümmet olsan Rasûl'e dünya malını sevmesin.

Miskin Ahmed Yesevî selâm dedi dostlara,
İşbu sözün manasını talip olsa anlasın.

HİKMET-91

Cemalini talep eyleseniz ey zâkirler,
Candan geçip halka içinde görün cemal.
Şevkin ile Allah deyip doğruya dönüp,
Gece uykusunu haram eyleyip olun uykusuz.

Uykusuzlara Hakk rahmeti olur yakın,
Uykusuzların gönlü kırık gözü yaşlı.
Ben benliğin cezasını verecek cehennem,
Kibirinin cehennem içinde hali perişan.

Senden önce dostların nereye gitti,
Bu dünyaya meyletmeyip ağlayıp geçti.
Ömrün son buldu sıra sana yetti,
Günahına tevbe eyle ey kötülükler işleyen.

Nefsin seni son anda köle eyler,
Din evini yağma eyleyip tamam eyler.
Öldüğünde imanından ayrı eyler,
Akıllı isen kötü nefsten ol şikayetçi.

Kul Hoca Ahmed nefs elinden eylerim feryad,
Pir-i kamil olur mu ki ona cellad.
Habersizler işitmezler figan ve feryad,
Kan ağla işitsin o ulu Allah.

HİKMET-92

Erenler cemal görür dervişler sohbetinde,
Erenler meclisinde nur yağar sohbetinde.
Ne dilese o olur dervişler sohbetinde,
Her sırlar açık olur dervişler sohbetinde.

Her kim sohbe geldi erenden pay aldı,
Yabancı geldi biliş oldu dervişler sohbetinde.
Her kim sohbe geldi gönlüne sır ulaştı,
Dostlar murad buldu dervişler sohbetinde.

Sıradan kişi gelse seçkin olur yıldız gelse ay olur,
Bakır gelse altın olur dervişler sohbetinde.
Kibir ve hasedler ölür içine sır dolar,
Göz açıp Hakk'ı görür dervişler sohbetinde.

Kul Hoca Ahmed sohbetinde dem vurur münacatta,
Zihi hoş saadette dervişler sohbetinde.

HİKMET-93

Ne hoş tatlı Hakk yâdı seher vakti olanda,
Baldan tatlı Hû adı seher vakti olanda.

Seher vakti kalkanlar camı feda eyleyenler,
Aşk ateşinde yananlar seher vakti olanda.

Seher vakti hoş saat kalkana olur rahat,
Açılır devlet saadet seher vakti olanda.

Her gün yanar bu canım kulluksuz yok dermanım,
Sen bağışla günahım seher vakti olanda.

İman mumunu yandırsan ruh kuşunu tutuştursan,
Allah'ına sığınsan seher vakti olanda.

Kul Hoca Ahmed saati bir zerre yok ibadeti,
Zikri canın rahatı seher vakti olanda.

HİKMET-94

Hû halkası kuruldu ey dervişler geliniz,
Hakk sofrası yayıldı ondan pay alınız.

Zahir ilmini okuyarak hâl ilmine ulaşarak,
Yokluk içine batarak varlıklardan alınız.

Yırtıp şefkat perdesini dileyip cemal vadesini,
Açıp gönülün merkezini müşahede eleyiniz.

Hû bıçkısını alarak nefis başına salarak,
Gece gündüz talipler camı kurban eleyiniz.

Kul Hoca Ahmed kul olan yol üstünde kül olan,
Taliplere mül olan ondan ibret alınız.

HİKMET-95

Evvel Hû, ahir Hû deyip perişan ol,
Hakk cemalini göstermezse ben ne olayım.

Zahir Hû, bân Hû deyip yola gir,
Hakk cemali göstermese perişan olunur.

“La ilahe illallah” deyip ağla,
Hakk zikrini her kim dese oraya git.

Mürşid-i kamil hizmetine gidip yürü,
Hakk cemalini göstermese perişan olunur.

Edhem gibi uzak olup dünyayı tep,
Kimi görsen Hızır bilip elini öp.

Cemalini göreyim desen seherde kalk,
Hakk cemalini göstermese perişan olunur.

Allah diyen kulların kulu ol,
Toprak gibi yol üstünde yolu ol.

Aşıkların yanıp uçan külü ol,
Hakk cemalini göstermese perişan olunur.

Kul Hoca Ahmed nasihatı özüne eyle,
Ey habersiz halkı bırakıp özünü bil.

Dağdan ağır günahın var özüne gel,
Hakk cemalini göstermese perişan olunur.

HİKMET-96

Dinmeden âşıklar “Hû” derler Allah’ına yalvarıp,
Yürür O’nun aşkında gece gündüz sararıp.
Çok ağlatıp âşığı aşk elinde Allah’ım,
Aşk yolunda melâmeti ona görür münasip.

Mansur bir gün ağladı, erenler rahm eyledi,
Kırklar şerbet içirdi Mansur’a değerini koyup.
Mansur der: “Ene’l-Hak”; erenler işi doğru,
Mollalar der: “Doğru değil” gönlüne kötü gelip.

Söyleme “Ene’l-Hak”, “kâfir oldun Mansur” deyip,
“Kur’an içinde budur” deyip öldürdüler taş atıp.
Bilmediler mollalar “Ene’l-Hak”ın manasını,
Zahir ehline hâl ilmini Hakk görmedi münasip.

Rivayetler yazıldı, hâlini onun bilmedi,
Mansur gibi veliyi koydular darağacına asıp.
“Sapık” deyip mollalar Şeyh Mansur’u öldürdü,
“Kâfir” deyip öldürdüler üç yüz molla savaşıp.

Külünü göğe savurdu, atıp denize saldı,
Zevk denizi dalgalandı aktı deniz kaynaşıp.
İşte o gün o derya eyledi feryad figan,
Âşıklara Allah’ım eyle cemalini nasip.

Rivayettir şeriat, hikmettir hakikat,
Mücevherdir tarikat âşıklara münasip.
Âlem halkı yığıldı Mansur deyip feryad eyledi,
Mansur'un dostları kaldı orada ağlaşıp.

Tevbe eyle Hoca Ahmed ola Hakk'tan inayet,
Yüz bin veliler geçti sırrı sırta ekleyip.

HİKMET-97

On sekiz bin âlemde hayran olan âşıklar,
Bulmayıp sevgilinin ışığını sersem olan âşıklar.
Her an başı dönerek gözü halka çevrilip,
“Hû-Hû” diye kavrulup giryan olan âşıklar.

Tutuşup yanıp kül olan aşkında bülbül olan,
Kimi görse kul olan merd olan âşıklar.
Yol üstünde toprak olan göğüsleri parçalanan,
Zikrini söyleyip temiz olan ağlar olan âşıklar.

Himmet kuşağını bağlayan yürek bağrını dağlayan,
Feryad edip ağlayan giryan olan âşıklar.
Bazen yüzü sararıp bazen yolunda garip,
Tesbihleri “Ya Habib” dolaşan âşıklar.

Ahmed sen hem âşık ol sıdkın ile sâdık ol,
Dergâhına lâıyk ol canan olan âşıklar.

HİKMET-98

Yol üstünde oturup yolu soran dervişler,
Ahiretten haber duyup yola giren dervişler.

Asâları elinde himmet kuşağı belinde,
Rabbim yâdı dilinde Allah diyen dervişler.

Hırkaları solgun cüppe gönlünde yüz bin gerçek,
Biliniz iki cihanı göze ilişirmez dervişler.

Derviş Hakk'ın nazar eylediği zikridir gül bahçesi,
Hakk'ın yâdı sırları tam edepli dervişler.

Günahım çok yol vermez dostlar dermanını bulmaz,
Gözde yaşını kurutmaz yaşı akan dervişler.

Sırrı ile söylerler dile hikmet dizerler,
Aşk ile can gezerler rengi sarı dervişler.

İt nefsinı öldürür kızıl yüzünü soldurur,
Hoca Ahmed kuldur satıp yesin dervişler.

HİKMET-99

Hakk kulları dervişler hakikati bilmişler,
Hakk'a âşık olanlar Hakk yoluna girmişler.

Hakk yoluna girenler Allah diye yürüyenler,
Erenler izini izleyip memleketten geçmişler.

Evrenin övüncü Mustafa öyle dedi merhaba,
Miraç gecesi deyip fakr yolunu almışlar.

Gönül vermeyip dünyaya el uzatmayıp harama,
Hakk'ı seven âşıklar ahaliden geçmişler.

Dünya benim diyenler cihan malını alanlar,
Kerkenez kuşu gibi olup o harama batmışlar.

Molla müftü olanlar yanlış fetva verenler,
Akı kara eyleyenler o cehenneme girmişler.

Kadı imam olanlar haksız dava eyleyenler,
O eşek gibi olarak yük altında kalmışlar.

Haram yiyen hakimler rüşvet alıp yiyenler,
Kendi parmağını dişleyip korkup durup kalmışlar.

Tatlı tatlı yiyenler türlü türlü giyenler,
Altın tahta oturanlar toprak altında kalmışlar.

Mümin kullar sadıklar sıdkı ile duranlar,
Dünyalığını sarfedip cennet hurisini kucaklamışlar.

Kul Hoca Ahmed bilmişsin Hakk yoluna girmişsin,
Hakk yoluna girenler Hakk cemalini görmüşler.

HİKMET-100

Hoş gaibden yetişti bir cemaat dervişler,
Batınında "Hû" derler sırrı pinhan dervişler.

Durmadan revan yürürler dursa tekbir söylerler,
Bulsa sohbet kurarlar hoş sohbetli dervişler.

Heybeleri dolu barış tesbihleri "La ilahe illallah",
Hizmet eder her sabah bela çekicidir dervişler.

Heybeleri solgun cüppe gönlünde yüz bin dert,
İşte bu dayanıksız dünya göze ilıştirmez dervişler.

Heybeleri omuzunda asaları elinde,
Rabbim yadı gönlünde Allah diyen dervişler.

Aslen fakir olsalar varlık âlemini gezseler,
Zahir batın düzseler saadetli dervişler.

Şeyhler sır saklar hizmetinde ol zinhar,
Peygamberden yadigar kalmışlardır dervişler.

Kul Hoca Ahmed miskin ol miskinlerden mana sor,
Dervişliği bil huzur Hû kuşudur dervişler.

HİKMET-101

Gariplikte garip olan garipler,
Gariplik hâlini bilen garipler.

Sebep ile uzak yere gidince,
Kardeş kadrini bilen garipler.

Susayınca suya muhtaç olan,
Diriyken ağlayıp ölen garipler.

Kimse bilmez gariplerin hâli nicedir,
Meğer bilse garip olan garipler.

Gariplik zor iştir ey azizim,
Kim o kıymetsiz olur miskin garipler.

Gel şimdi Ahmed kendine bak,
Garipsin sen garip miskin garipler.

HİKMET-102

Sübhan Rabb'im ferman eylese kudret ile,
Âşıkları kavga eyleyip yürür olur.
Maşer yerinde figan eyleyip yaşını döküp,
Ele kendini günahkâr gösterip yürür olur.

Halk içinde rezil yürür kendini bilmez,
Cahillerin sohbetinden kaçmayı bilmez.
O sebepten erenlerin kokusu gelmez,
Gözde yaşını dökerek yürür olur.

Âşıkların Hakk karşısında yüz nazı var,
Nâra çekse zerre aslâ kalmaz yanar.
Oruç namaz tesbihleri "Allah",
Batınlarını söyleyip yürür olur.

Vahşi gibi çöller içinde eyler vatan,
Sahralarda yoldaşları karga ve çaylak.
Hacet değil âşıklara bağ ve çemen,
Hızır İlyas yoldaş kılıp yürür olur.

Âşık yanar candan yanar Hakk'ı sever,
Allah için dünya kaygısını boşlar.
Bağrımı deşip baştan ayağa kana boyar,
Âşık olup tek eyleyip yürür olur.

Kul Hoca Ahmed âşık olup hikmet söyledi,
Sıdkı ile işitene yüz bin rahmet.
İman armağan eyler Allah'ım tâc ve devlet,
Âşık gönlünü safâ eyleyip yürür olur.

HİKMET-103

Muhabbetin şevki ile yâr iste,
Oruç namaz Rabb'imın farzı olur.
Mahşer yerinde adaleti ile sorar olsa,
Âşıkların bir Allah'a arzı olur.

Arzı şudur: Allah'a bin imdat eder,
“Halimi gör” deyip yaşımı saçıp feryad eder.
Nâra çekip mahşer yerini bayındır eder,
Âşıkların gönlünün âhı borcu olur.

Gerçek âşıklar daima diri, ölmüş değil,
Ruhları yer altına girmiş değil.
Zâhid âbid bu manayı bilmiş değil,
Gerçek âşıklar ahalinin Hızır'ı olur.

Günahlardan korkup kendisi ağlayıp durur,
Mahşer günü ne yaparım deyip kanlar yutar.
Sırat adlı güzergâhta başı uyuşur,
Rabb'ine acizlik arzı olur.

Zerre aşkı kime düşse ağlar eyler,
Göz yaşını akıtarak umman eyler.
Her ne bulsa Hakk yoluna ihsan eyler,
Cimrilere düşmanlığı buğzu olur.

Âşıkların yaş yerine kanı akar,
Melekler her taraftan nurlar yakar.
Gafil olsa “hazır ol” deyip kendi bakar,
Gerçek âşıklar bu dünyanın süsü olur.

Gece Allah, gündüz Allah dinmeden yürür,
Allah mumu pervane gibi kendini vurur.
Leyla–Mecnun, Ferhad–Şirin devrini sürer,
Hakk Teâlâ âşıkların sevgilisi olur.

Âşık yansa hâs sevgilisi ile yanar,
Sahteler yanmadan durur candan doyar.
Gerçek âşıklar yandıkça pür nur olur,
O sebepten maşukuna nazı olur.

Kul Hoca Ahmed malı yoktur adağı başı,
Sabaha ulaşsa Rabb'ine armağan yaşı.
Acz ve niyaz kırılmışlık eylediği işi,
Kanlı yaşı sarı yüzü özrü olur.

HİKMET-104

şeriatta mürşid olan garip kullar,
şeriattan onlar menzil alır olmalı.
Namazına titiz olan mümin kullar,
Cennet evini ümid edip durur olmalı.

Ölüm meleği emir ile canım alsa,
Ağabey kardeş herkes toplanıp tutuşup yansa.
Yedi adım attıktan sonra kalır olsa,
Münker Nekir girip soru sorur olmalı.

Dört yüz kırk dört peygamber mürsel nebi,
Kalmadı bu cihanda geçti hepsi.
"Küllü nefsin zaikatül mevt" ayeti,
Kur'an içinde ondan haber verir olmalı.

şeriattan tarikattan beyan oldu,
Hakikattan Kur'an sözü kelam oldu.
Bu cihana Muhammed'in nuru doldu,
O nur ile iki cihan aydınlanır olmalı.

Kul Hoca Ahmed kulum desen ibadet eyle,
Kıyametin geleceğini yakın bil.
Hakk'a yakın olayım desen ibadet eyle,
İbadet eyleyen Hakk'a yakın olur olmalı.

HİKMET-105

Azrail bir gün gelir şiddet ile,
Sıcak bedenden aziz camı vermek gerek.
Beş günlük geçici ömrü elden çıkarıp,
Çare bulmadan ahir bir gün ölmek gerek.

Oğul kızın ağlayıp kalsa feryad edip,
Mal ve mülkün burada kalsa şaşkın olup.
Düşmanların sevinçlenir seni görüp,
Boynunu sunup uzanarak yatmak gerek.

Miras diyerek baş ayağını bağlayalar,
Sıcak suyu baştan döküp yıkayalar.
Dört taraftan yavaş yavaş tutalar,
Altı karış bezden kefen eylemek gerek.

Cenazeni büyük küçük kaldırsalar,
Kabristana bakıp seni yürütseler.
Yetmiş yerde soru sorsa melekler,
Bir bir onun cevabını vermek gerek.

Kul Hoca Ahmed tevbe eyle ölmeden önce,
Al yanağın kabirde yatıp solmadan önce.
Yılan çıyan kabrin içine dolmadan önce,
Kaza kılsa razı olup durmak gerek.

HİKMET-106

Kara gündür o saat ki dünyadan sefer eylesen,
Kadın evlat mal ve mülkün hepsinden geçer olsan.
Seni koymaz ecel asla ne kadar hükmün geçerli olsa,
İdare ile alemi altın ve yakut eylesen.

Olmuştur herkese ferman ölümün şerbetini içmek,
Kaçıp ondan kurtulmazsın ne kadar çekinsen.
Ahalinin mezarına varıp ibret almak gerek,
Bağrını kebab eylesen.

Sevinme mal ve mülküne kurutur bu ecel sonunda,
Kara yere girersin ne kadar kâr eylesen.
Hoca Ahmed kötülük ile hayatını eyleme zayi,
Eğer seherde ibadet eylesen.

HİKMET-107

Gelin dostlar hep birlikte durup söyleyelim,
Zikir bizi aydınlığa çeker imiş.
Zikri ile devam eden aşıkların,
Niyazları günden güne artar imiş.

Kim ki söylese Hakk zikrini bağı yanıp,
Göz yaşını yağmur eyleyip rengi solup,
Öz yakasını yanıldım diye tutup,
Öyle aşık sır şarabını tadar imiş.

Aşk sevdası kime düşse evi viran,
Gece gündüz cemal isteyip yürür hayran.
Aşk yolunda gözü yaşlı bağı yanık,
Tutkun olup özünü arayıp yürür imiş.

Kul Hoca Ahmed ibret al yüz binlerden,
Niyazsızlar nasip almaz o pazardan.
Fazıllıkta uzak kalır o nazardan,
Cahil ömrünü değersiz pula satar imiş.

HİKMET-108

Gelin toplanın zâkir kullar zikr söyleyelim,
Zâkirleri Allah şüphesiz sever imiş.
Aşksızların imanı yok ey arkadaşlar,
Cehennem içinde dinmeden yanar imiş.

Muhabbetli âşıkları Allah sevdi,
Onun için dünya derdini boşadı.
Candan geçip yaşını saçıp âşık oldu,
Mahşer günü cemalini görür imiş.

Aşık olsan gece gündüz dinmeden ağla,
Pir-i kamil hizmetine belini bağla.
Yanıp pişip derdi ile göğsünü dağla,
Dağda giden visalini görür imiş.

Kul Hoca Ahmed âşık olsan candan geç,
Ondan sonra şevk şarabını doyasıya iç.
Günahını hafif eyleyip burada uç,
Âşıkları cennet içinde uçar imiş.

HİKMET-109

Tarikate şeriatsız girenlerin,
Şeytan gelip imanını alır imiş.
İşbu yolu pirsiz iddia eyleyenleri,
Şaşkın olup ara yolda kalır imiş.

Tarikate siyasetli mürşid gerek,
O mürşide itikatli mürid gerek.
Hizmet kılıp pir rızasını bulmak gerek,
Böyle âşık Hakk'tan pay alır imiş.

Pir rızası Hakk rızası olur dostlar,
Hakk Teâlâ rahmetinden alır dostlar.
Riyazette sır sözünden bilir dostlar,
Öyle kullar Hakk'a yakın olur imiş.

Kul Hoca Ahmed sana yandı hasret ile,
Sen bağışla günahlarımı rahmet ile.
Vah ne yazık geçti ömrüm gaflet ile,
Kendi kendine yamp yakılır imiş.

HİKMET-110

Kudret ile ferman eyledi Mevlâm bize,
Yerde gökte canlı mahluk kalmaz imiş.
Can alıcı eyledi Azrail'i âlem üzerinde,
Aziz canı almadıkça koymaz imiş.

Dünya benim mülküm diyen sultanlara,
Âlem malımı sayısız yığıp alanlara,
Yeme içme ile meşgul olanlara,
Ölüm gelse biri vefa eylemez imiş.

Mağrur olmayın ey dostlarım eğlenip,
Gece gündüz yalan söyleyip boşuna yatıp.
Can alıcı gelir imiş bir gün yetip,
Böyle yerde gafil yürüse olmaz imiş.

Kul Hoca Ahmed öleceğini bile gör,
Ahiretin hazırlığını kıla gör.
Varırım deyip yol başında yürüye gör,
Ölüm meleği gelse fırsat bırakmaz imiş.

HİKMET-111

Bu dünyada yaratılan mahluklara
Şimdi bildim dirilik olmaz imiş.
Bu ölümün şerbetidir acı şarap,
Bütün âlem içmeyip ondan kalmaz imiş.

Yola adım atsan dostlar azık alıp,
Ecel gelse azık gelmez sakal yolup.
Bu dünyanın mallarını hazır eyleyip,
Rüşvet versen ölüm meleği almaz imiş.

Kervan eğer göçer olsa azık alır,
Kâr ve zarar olduğunu orada bilir.
Azıksız yola giren yolda kalır,
Yükünü yükleyip yola giren kalmaz imiş.

Yükünü yükleyip yola giren yiğit olur,
Kılavuzsuz yola giren şaşkın olur.
Yolbaşçısı yolu gören kervan olur,
Yol görmeden kervan adım atmaz imiş.

Bu dünyada padişahım deyip göğsünü geren,
Hem önüne kürsü koyup hayme vuran,
Nice yıllar hayl ü haşem çeri salan,
Ecel gelse biri vefa eylemez imiş.

Nice binlerle çeri yığan hanlar hani?
Bu sözlerin her birisi mana hazinesi.
Vefası yok vefasızdır dünya tanı,
Gafil insan görüp ibret almaz imiş.

Bu dünyada yörük ata biniciler,
Savaş gününde yiğitlik eyleyiciler,
Elmas çelik kılıç kuşananlar,
Ecel gelse bey ve hanı koymaz imiş.

Kul nice yaşasa ölmesi var,
Görür göze bir gün toprak dolması var.
Bu dünyada sefer kılanın gelmesi var,
Ahirete sefer kılan gelmez imiş.

Dirilikte din nevbetini iyi vur,
Ahiretin gereğini burada hazırla.
Kul Hoca Ahmed iman üzere tayyib ol,
İman ile varan kullar ölmez imiş.

HİKMET-112

“Küllî men aleyha fan” ayetinde
Bir Allah’tan başka mahluk ölür imiş.
İsrafil Sur’u alıp üflediğinde
Kabirden yeni deri giydirilerek kalkar imiş.

Elli bin yıl kabir başında durduğunda,
Ondan sonra Arasat’a sürdüğünde,
Yalın baş ve çıplak ayak yürüdüğünde
Âdemoğlu deli gibi olur imiş.

Önce hesap eyleyince taharetten,
İkinci hesap eyler namazından,
Üçüncü hesap eyler helal haramından,
“Ben ben” diyen şaşkın olup kalır imiş.

Hesabı yapıp yürütünce mahşere doğru,
Ahali adım atınca çaresiz hepsi.
Apaçık orada görünce cehennem ateşini
“Aman” diye çığırarak durur imiş.

Bütün ümmet yüz yirmi bin saf olunca,
Etraflarında melekler saf tutunca,
“Eyne’l-mefer” nidası ulaştınca,
Kaçıp kurtulmak olmaz deyip söyler imiş.

Bütün halklar Âdem Ata’ya gidince
“Ey babamız şimdi bizi kolla” deyince
“Ruhsat yok benden geçti evlat” deyince
“İbrahim’e gidelim” deyip söyler imiş.

İbrahim’e gidip söyleyince Adem Ata
Şefaate eyle bunlara sen hepsi hata
O da der sizden yakın Adem Ata
“Musa tarafına gidelim” deyip söyler imiş.

Musa deyince
“Rabbi erini dedim o gün,
Acizlikten çıktığım yoktur işte bugün,

Gidelim Muhammed'e olup mahzun"
Hepsi Hazret'e doğru gider imiş.

"Ya Habibim başını kaldır" deyip nida gelince
"Alıp gel ümmetini dergâhıma
Bağışlayım hepsini ben sizlere
Dahil eyleyim hepsini cennetime"

Böyle diyerek Hak'tan nida gelir imiş.

Kul Hoca Ahmed kıyametten söyledi bunu,
Hikmet eyleyip ahaliye yaydı bunu.
Ulu kitaplardan söyledi bunu,
Okuyandan dua talep eder imiş.

HİKMET-113

"La ilahe illallah" diyen kulun ağzından
Bir yeşil kuş olarak uçar imiş.
Kanatları dokunmuş inci yakuttan,
Kanatları arştan arşa uçar imiş.

O kuşa kudret ile bin dil verince
Bütün dillerde o kulu Hak'tan isteyince
Rabbani çengelini vurup yolunca
Gece gündüz affeyle deyip söyler imiş.

Ey dostlar o kuşun gerçeğini
Ben söyleyim siz dinleyin beyanını.
Çok cahiller bilmez o kuşun değerini,
Elini tutup cennet içine girer imiş.

Oruç tutup namaz kılıp tevbe eyleyen,
Seherlerde kalkıp Allah diye kulluk eyleyen,
Şeyhlerin hizmetini tamam eyleyen,
Öyle kullar Hak cemalini görür imiş.

Bu Yesevi miskin Ahmed hayran kalıp
"La ilahe illallah"ı dile alıp
Hak zikrini can ve gönlüne vasıl eyleyip
Uç kuşunu mekansızlıkta görür imiş.

HİKMET-114

Allah yadı nurunu kime armağan eylese
Nefs, heva, benlikten kalır imiş.
Kul eğer zâkir olup Allah dese
Tutmuş gönül pasını giderir imiş.

“Fezküruni ezkürkum” işitip nida
Zikrini söyleyip emrini tutup müşahede
Girip kabre çekip türlü mücahede
Âşık canlar sır şarabını içer imiş.

Aşıklara olup Hakk’ın inayeti
Batın içinde açılır keşif kerameti.
Dillerine saçıp her an Hak rahmeti
Fani olup masivadan geçer imiş.

Kul Hoca Ahmed aşkı anlayıp
Candan geçip bu yola gönül bağlayıp
“Eyvah ömrüm zayi geçti” diye ağlayıp
Pişmanlığın acısından uçar imiş.

HİKMET-115

Arif âşık şevki ile kıyamet günü
Allah’a konuşup cevap verir imiş.
Bu âlemde çektiği cefa ve eziyetleri
Göğsünü yarıp Hak karşısına koyar imiş.

Cemalimi arzu edersen gece yatma,
Bu dünyanın lokmasından zerre tatma.
Halden sorsa cahillere sırrı satma,
Böyle erler feyz ve fetih alır imiş.

Gerçek âşıklar selam edince
Kudret ile perde ötesine alınca
“Cemal için yananlarım gel” deyince
Lütfun görüp gerçek âşıklar diler imiş.

Kul Hoca Ahmed cemal arayıp fakir ol,
Geç çoluk çocuğundan ayrı kal.
Allah hakkı bunlar düşman uzak ol,
Ayrı kalan cemalini görür imiş.

HİKMET-116

Her kişi görse cemalin dünya işini berbat eder,
Gece gündüz dinmeden Allah’ını yad eder.
Kim O’nun yolunda olsa Hak onun gönlündedir,
Her nereye gitse o yarı ile kanatlanır.

Marifet meydanı içinde gönlünü şad edip
Dünyasını terk eyleyenler Hak ile sevda eder.
Arif odur olsa âşık halkada yer alarak
Yardımlını dileyip mürşidi kalkan eder.

Ey Kul Ahmed sen yürüyüp gamlı gönül avla,
Gönül ehli olan kişi gamlı gönlü şad eder.

HİKMET-117

Melamet şarabından içen cemaline battı ya,
Mürşid elinden mey içen nurlarına battı ya.
Ak yüzlü ile kara yüzlü çok görmüştü devran,
Himmet eyleyip ataya köpek görünümlü oldu ya.

Evliyaya yetişenler dünyasından geçenler,
İhlaslı kul halk içinde muradına yetti ya.

Kul Hoca Ahmed özünü bil günahını hazır kıl,
Gaflet ile yatma şeytan benden kaçtı ya.

HİKMET-118

Gerekli değil aşk derdine deva sormak,
Viran edip giden imiş devası yok.
Canını incitip yaşın akıp aklın gidip,
Aşk derdinden dostlar acı belası yok.

Candan geçmeyince bulmaz kimse cananını,
Görüp himmet eylemek gerek pervaneyi.
Görüp bilip ateşe vurdu öz canını,
Kâr zarar ile asla çekincesi yok.

Kul Hoca Ahmed söyledi dostlar işitin bunu,
Kaf dağı gibi taşlar değse çıkmaz sesi.
Kime söyleyip kime ağlayıp aşk derdini,
Vallahi billahi aşk derdinin devası yok.

HİKMET-119

Ey gönül işledin günah asla pişman olmadın,
Sufiyim deyip laf edip yarin talibi olmadın.
Yazık ömrün geçti bir an giryan olmadın,
Sufi-nakş oldun veli asla müslüman olmadın.

Sufilik öyle midir daima işin gaflet ile,
Tesbih tanesi elinde dillerin gıybet ile.
Çilpeç sellesi vurursun kötü nefis izzet ile,
Sufi-nakş oldun veli asla müslüman olmadın.

Sufilik şartıdır geceleri kalkıp kan ağlamak,
Her cefaya sabrederek belini sağlam bağlamak.
Allah isteklisi olup her iyi sözü söylemek,
Sufi-nakş oldun veli asla müslüman olmadın.

Ey Ahmed sen sufi olsan sufilik kolay değil,
Hak Rasulü sufi olup dünya malını sevmiş değil.
Dünyayı seven kişi şüphesiz bilin insan değil,
Sufi-nakş oldun veli asla müslüman olmadın.

HİKMET-120

Aşıklığın davasını güden kişi
Maşuk'undan zerre gafil olduğu yok.
Aşk incisi dipsiz deniz içinde gizli,
Candan geçmeyince o inciden aldığı yok.

İnci alır dalgıç eğer candan geçse,
Tutkun olup aşk şarabını her kim içse.
Nice aylar nice günler eğer geçse,
Aşkın gülü açılıp asla solduğu yok.

Aşık olup bulayım desen Hakk'ın yolunu,
Saklayasın sen aşk bağında sırların gülünü.
Sıkıntı ile sınar imiş iyi kulunu,
Gerçek aşığın ondan gönlünün kaldığı yok.

Sıkıntının deryasında çalkalanası,
İlim ve amel söz ve işler şevk ölçüsü.
Bu denize kim girerek kim çıkası,
Aşık kulların maşuğundan kaldığı yok.

Kul Hoca Ahmed kabul eyledi gizliliği,
Kabul eyledi aşk ateşinde yanmaklığı.
Canını verip satın aldı yanmaklığı,
Gerçek sözümdür asla onun yalanı yok.

HİKMET-121

Aşık kişiler geceleri yatmasa iyidir,
Her derd ve elem gelse feryad etmese iyidir.
Başını yarıp kana boyayıp eylese sitemler,
Vurdu bana diye zalime söz katmasa iyidir.

Derviş olarak halk içinde tesbih çevirip,
Sufi olarak aleme özünü satmasa iyidir.
Geçen sufiler halk gözünden yürümeyip kaçtı,
Hakk'ı dileyen halk içinde yürümese iyidir.

Her yerde Allah hazır ve nazır eyletirler,
Boş yere oturup Hakk'ı uzak etmese iyidir.
Sufi olarak saf ol ey Allah'ın kulu,
Sufi olup o yalan demi geçmese iyidir.

Allah dese eylese gizli sayısız bidatı,
Öyle sufiler oruç namaz kılmasa iyidir.
Her kimi öz yolunda eyleyince tutkun,
Sevgilinin divanesini ayıp etmese iyidir.

Rezzak dedin verdi sana rızık ve nasip,
Şeytan sözüne kulak asmasa iyidir.
Hakk'tan işitip söyledi bunu Miskin Ahmed,
Gerçek bağlısının sinesinden gitmese iyidir.

HİKMET-122

Ey dostlar aşk dalgıcı olmayınca
Vahdaniyet deryasına girse olmaz.
O deryanın gevheridir Hakk visali,
Candan geçip girmeyince görse olmaz.

Himmet kemerini can beline sağlam sarmayınca,
Masivanın muhabbetini özden salmayınca,
Gözyaşını niyaz eyleyip yakarışını söylemeden,
Sırlar yolunu merdlerden bilse olmaz.

“Yuhibbuhum” şarabını içmeyince,
“Ve yuhibbunehu” libasını giymeyince,
Riyazetin boynunu boğmayınca,
Hakk cemalini muradınca görse olmaz.

“Fenafillah” deryasına batmayınca,
“Bekabillah” gevherinden alsa olmaz.
Şeriatın kisvesini giymeyince,
Tarikatın Burak'ına binse olmaz.

Kul Hoca Ahmed seher vaktinde dök gözyaşı,
Uykusuz olmadan Hakk cemalin görse olmaz.

HİKMET-123

Muhabbetin deryasına batmayınca
Ey dostlarım aşk mücevherini alsa olmaz.
Tan atana kadar feryad edip ağlamadıkça,
Sarraf olup aşk derdini bilse olmaz.

Aşk derdini bilen kişi dünyayı bulur,
Erenlerin izin alıp dinmeden öper.
Muhabbetin şevki ile yaşını döker,
Yaşı akmadıkça riyazette solsa olmaz.

Candan geçip baş oynamadan halis olmaz,
Diri ölmeden doğru söylemez.

Hakikatin şahı ile niyaz edemez,
Halis olmadan dünya derdini koysa olmaz.

İhlas gerek ey talip aşık olsan,
Candan geçip sıkıntı çekip sadık olsan.
Ondan sonra dergahına layık olsan,
Layık olmadan cemalini görse olmaz.

Kul Hoca Ahmed zahid olma aşık ol,
Leyla-Mecnun, Ferhat-Şirin gibi ol.
Aşık olmadan Hakk cemalin görse olmaz.

HİKMET-124

Marifetin minberine binmeyince
Şeriatın işlerini bilse olmaz.
Şeriatın işlerini tamam eylemeyince
Tarikatın meydanına girse olmaz.

Tarikatta türlü adabı bilmeyince,
Nefsi ile muharebe kılmayınca,
Aşk yoluna özünü layık etmeyince,
Hakikatin sırlarını bilse olmaz.

Şeriatta maksat odur yola girmek,
Tarikatta maksat odur nefsdan geçmek,
Hakikatte aziz camı feda eylemek,
Candan geçmeden aşk şarabını içse olmaz.

Kul Hoca Ahmed tevbe diyerek
Geceleri ağlayıp inlemeden
Cemalini görse olmaz.

HİKMET-125

Dostlarına açtım Rabbim cevherini,
Kolaylık ile o cevherden alsa olmaz.
Cefa çekmeden mihnet çekmeden hizmet kılmadan,
Bu pirin sarayına girse olmaz.

Muhabbetin denizine gömülüp bat,
Aşıkların sohbetine özünü kat.
Muhabbetin pazarına özünü sat,
Özünü satmadan Hakk rahmetin alsa olmaz.

Şeriatın meydanına özünü koymadan,
Tarikatın bahçesinde dolaşmadan,
Hakikatin deryasından cevher almadan,
Marifet adabını bilse olmaz.

Kul Hoca Ahmed Hakk yolunda dur daima,
Aşıkların arzusudur selam yurdu,
Aşık olmadan selam yurduna girse olmaz.

HİKMET-126

Aşk davasını güden aşık gıryan olur,
Bu dünyanın gurbetinden ölse olmaz.
Şuurunu kaybedip bağı yanık olur,
Haya gidip perdesini dürse olmaz.

Gece gündüz gözde yaşı pınar eyleyen,
Feryad edip seherlerde aşık olan,
Bağrını deşip dört dövünüp feryad eden,
Böylesi erin dergahından gitse olmaz.

Dalgıç olmadan mücevher için denize dalınmaz,
Candan geçmeden asla alınmaz.
Bir damlaya kanaat etmeden inci olmaz,
Kanaat etmeden şevk şarabını içse olmaz.

Kul Hoca Ahmed pir-i kamilin damlasından içmeden
“Li me Allah” makamına erse olmaz.

HİKMET-127

Allah yâdını söyleyen kullar mânâ ile,
Mânasız sözlere kulak salmaz olur.
Allah diyen âşık kullar daima
Hakk yâdından zerre gafil olmaz olur.

Mârifetin bostanında canını veren,
Muhabbetin meydanında baş oynayan,
Hakikatin denizinden cevher alan,
Dalgıç gibi o denizden çıkmaz olur.

Cefa çekmeden âşık olmaz dinle gafil,
Cefa çekip sabreder ol olma cahil.
Râzı olup kulluk eyleyen olur akıl,
Cahil insan birbirinden ayrılmaz olur.

Kul Hoca Ahmed Allah de yaşın aka,
Rahim Mevlam rahmet eyleye,
Allah kulunu asla kayıpta koymaz olur.

HİKMET-128

Ey dostlar bu yolların ukbası çok,
Geçse olmaz pir hizmetini kılmadıkça.

Yüz bin bela sıkıntı afet tehlikesi çok,
Duysa olmaz pîr hizmetini kılmadıkça.

Şeriatsız tarikata geçmek olmaz,
Hakikatsız marifete yetmek olmaz.
Pîrsiz asla şevk şarabını tatmak olmaz,
Tatsa olmaz pîr hizmetini kılmadıkça.

Hakikatın yollarında yüz bin tehlike,
Belini bağlayıp yola giren ulaşır.
Sır eşiğine başvuran murat bulur,
Bulsa olmaz pîr hizmetini kılmadıkça.

Kul Hoca Ahmed Allah demeyip ne iş eyleyim,
Amelim yok ağlamayıp ne iş eyleyim,
Hakk'tan korkup kan ağlamayıp ne iş eyleyim,
Eylese olmaz pîr hizmetini kılmadıkça.

HİKMET-129

Nafîle oruç tutar halklara şeyhlik satar,
İlmi yok âmâdan beter ahir zaman şeyhleri.
Beline kuşak bağlar özünü adam sanır,
Arasat'ta bırakılır ahir zaman şeyhleri.

Başına sarık vurur ilmi yok neye yarar,
Oku yok yayını çeker ahir zaman şeyhleri.
Alayından mal eyler muameleni mal eyler,
Sahipsiz ömrünü yel eyler ahir zaman şeyhleri.

Şeyhlik uludur Hazret'e ulaştırın iştir,
Aş vermez bağı taşır ahir zaman şeyhleri.
Miskin Ahmed neredesin Hakk yolunda ne edesin,
İlmin yok ne haldesin ahir zaman şeyhleri.

HİKMET-130

Muhabbetin sokağını gezen arif
İyi bilir sadıkların belirtisini.
İradeden ellerine harbe alıp
Defin eyler zararlıının selametini.

Öyle aşık ayağına başını koysa,
Nefs-hevanın gözünü oysa,
Şevk şarabın içip ruhu kansa,
Hiç dilinden bırakmaz tevbe pişmanlığını.

Sufî gerek bâtınını eylese safî,
İbadet eylese Bîşr-i Hafî misali.

Ondan sonra vadesine olur vefalı,
Şüphesiz görür herkes keşif ve kerametini.

Kul Hoca Ahmed zahir âmâsı yolu şaşırđı,
Taliplerin sohbetinden uzak kaçtı.
İhtiyarlayıp çöküp Hakk yoluna aklı şaştı,
Seherde varsa görmez körün feragatini.

HİKMET-131

Eşsiz bu tarikatın sonu nerede?
Dostlarım aramızda dolaşmaz o.
Eğer gezseydi olmazdı aşıklarda
Nice yol kirlenir, yerini kirlenmez o.

O erin gülü o şeriattır,
Meyvesi tatlı tarikat lokmasıdır.
Kim kulunun kulu olsa hakikattır,
Kaf Dağı' nı yutsa bile turlanmaz o.

Belirtisini söyleyerek gitti aşıkları,
İsteyip oldu onun sadıkları.
Olduk diye söylemediler layıkları,
Gördüğünü gördüğü yerde söylenmez o.

Söz dışta olsa içte lezzet olmaz,
İçi kuru olsa orada lezzet olmaz.
Niceleri arzu eyleyip nasip almaz,
İddia ile anlamını arayıp bulunmaz o.

Bütün organ derdinden dil geçmedikçe,
"Mûtû kable en temûtû" olmadıkça,
Zahirinde baş gözünü yummadıkça
Batında kalb gözüyle görünmez o.

Sabırsızın ulaşması değildir kolay,
Nasıl acı meyve yutmayınca hamlarından.
Olmadıkça bu yol üzere dertli şaşkın,
Kuru odun yanmadıkça alevlenmez o.

Kul Hoca Ahmed sıkılarak yansın şimdi,
İç ve dışın ham kalmasın pişsin şimdi.
Dostlar bana sözünü söylesin şimdi,
Yoksa marifetini ele vermez o.

HİKMET-132

Dem bu demdir başka demi dem deme,
Dünyadan gamsız geçersin gam deme.

Yanmasa can ve gönlün hem bedenin,
Gözyaşının akması ile sen nem deme.

Kahkahayla gülse ağlasa aşık idi,
Rahat yüzünü görüp gamsız deme.
Aslın neslin erlik suyu damlası,
Hası görsen sen özünden eksik deme.

Ademoğlunda zerre kadar mana olmasa,
Sen onu adam görüp adam deme.
Duymasa mana sırrından adam değildir,
Onun suretini görüp mahrem deme.

Eğer yürekte olmasa yüz derd yarası,
Sakın kaç onu hemdem deme.
Değse bilen âbdâr hançeri,
Can verir canan merhem deme.

Dostlar divane değildir her kişi,
“Azze ve Celle”den geçmese adem deme.
Derya üzerinde yürümüş hası,
“Hayy-Hu” demek ile derviş deme.

Ey Ahmed ganimet bil her nefesi,
Yarsız geçen bu demi dem deme.

HİKMET-133

Muhabbetsiz kişilerden her kim kaçsa
Ariflerin sohbetinde dolaşır.
Yanıp yakılıp aşk yolunda yaşını saçsa
Sübhan Melik'im Arş üstünde konuk eyler.

Kulum diyerek yananları sevip Allah,
Hakk gösterecek cemalini Vallah Billah.
Nereye gitse tesbihleri “Şey'en Lillah”,
Her ne bulsa Hakk yolunda ihsan eyler.

Zâkir olup zikrini dese gelecek nida,
Lanetli şeytan yetmiş fersah olsun ayrı.
Derdin olsa Hakk derdine verecek deva,
Öyle kulu kendisi arayıp canan eyler.

Geceleri seherlerde Hakk uyandırıp kan ağlatır,
Uykusuz eyleyip kendi aşkına bel bağlatır.
Devası yok derdi verip ağlatıp inletir,
Burada ağlayıp orada gitse sultan eyler.

Hakk'a aşık olan kullar daima uykusuz,
Cennet değil arzuları verir cemal.

Çoluk çocuk ev barktan olur şikayetçi,
İsmail gibi aziz canını kurban eyler.

Bu dünyaya bina koyan Karun hani?
Dava eyleyen Firavun ile Haman hani?
Vamık-Azra, Ferhad-Şirin, Mecnun hani?
Kahreylese bir lahzada yerle bir eyler.

Ten söylemez, can söylemez, iman söyler,
Candan geçen gerçek aşıklar Hakk'ı gözler.
Ariflere hizmet eyleyip yolunu düzler,
O aşığı ahaliye sultan eyler.

Kul Hoca Ahmed kulum deyip vurma laf,
Riya ile eylediğin ibadetin hepsi boş.
Şeriatte tarikatte kazancın şüpheli,
Ahirette yalancıları üryan eyler.

HİKMET-134

Muhabbetin bahçesinde binlerle destan,
Bülbülleri şakıyıp orada figan eyler.
Marifetin meydanında dolaşan eyleyen,
Gece gündüz gözyaşını deniz eyler.

O bülbülün feryadını işitenler
Kibrin dağını kesip benzetenler.
Bu dünyanın lezzetini unutanlar
Feryad edip ağlayıp gözünü giryan eyler.

Aşık kullar bu dünyayı göze iluştirmez,
Dünya aşkını zahid kullar dile almaz.
Gece gündüz mest hayran kendine gelmez,
Cemal dileyip göğsünü deşip ağlar eyler.

Vah ne yazık geçti ömrüm doymadan kaldım,
Rehbersiz yola girip yorulup kaldım.
Hikmet kemerin bele sağlam bağladım,
Kendini seven aşıkları darmadağın eyler.

Şeyh Mansur öz başını darağacında gördü,
Nur gönderdi Hakk cemalini orada gördü.
Şuursuz olup kendini bilmeden feryad eyledi,
“Vaşuka” diye kendini bilmeden dolaşır.

Şeyh Şibli aşık olup bilmeden geçti,
Şeyh Bayezid yetmiş yol kendini sattı.
Bu dünyanın izzetlerini kaldırıp attı,
Geçen içe pişmanlık diye feryad eyler.

Kul Hoca Ahmed bu hikmeti kime söyledin?
Arifim diye ahaliye okuyup yaydın.
Tesir eylemez alimlere söylediğin öğüdün,
Arif odur beden mülkünü viran eyler.

HİKMET-135

Tecellinin makamıdır garib makam,
O makamda aşık kullar dolaşır.
Hangi gönüle tecellisinin nurunu gönderse
Şuursuz olup kendini bilmeden feryad eyler.

O makamın yollarının rehzeni var,
Kılavuzsuz yola girse yoldan şaşar.
Vesvese eyleyip lanetli şeytan dinini bozar,
Kendi yoluna koyup onu şaşkın eyler.

O makamı bildiren rehber gerek,
Tarikatın ön safında safder gerek.
İşbu yolu zabt eyleyen server gerek,
Öyle mürşid cennet mülkünü hazır eyler.

O makama eren aşık şarap içer,
Ev barkını yağmaya verip candan geçer.
Şevk kanadını Hazret'e doğru tutup uçar,
Arş ve Kürsü Levh ve Kalem tayran eyler.

Himmet kuşağını Kul Hoca Ahmed bele bağla,
Muhabbetin ateşi ile yürek dağla.
Yakanı tutup tan atana kadar dinmeden ağla,
Meğer sana rahmet ederek canan eyler.

HİKMET-136

Bu sırrı bilmeyen cahil kişi
Dervişlerin değerini ne zaman bilir?
Dil ucuyla "ümmetim" diye iddia eder,
Mustafa'nın değerini ne zaman bilir?

Tarikatın lezzetinden tadan kişi,
Dünyasını din yolunda satan kişi,
Gece gündüz gözde yaşı akan kişi,
Bu dünyanın değerini ne zaman bilir?

Gece gündüz ibadet eylese o aşık,
Bu dünyada günahından olur uzak.
Dervişleri gıybet eden o münafık,
Marifetin değerini ne zaman bilir?

Dünya malını yığıp yolu yitirenler,
Kısa ömrünü küfür içinde geçirenler,
Kılavuzsuz kırlarda yürüyenler,
Muhabbetin değerini ne zaman bilir?

Çok kişiler iddia eder nefisini gözetip,
Yeyip içip hayvan gibi geceleri yatıp,
Oruç tutmaz zekat vermez hem utanıp,
Hakk Teala'nın değerini ne zaman bilir?

“Küllü muttaki alimen” diye söyledi Rasul,
Ey Kul Ahmed bu hadisi eyle kabul.
Suri halkı kabul eylemeyip oldu melul,
Cahil halk pir değerini ne zaman bilir?

HİKMET-137

Sübhan Rabb'im kuluna lutf eylese,
İçi aydınlansın, dışı yanıp biryan olur.
Pir eteğini tutarak âşık yola girse,
Hakk'ı izleyip iki gözü giryan olur.

Candan geçmeden aşk sırrını bilse olmaz,
Maldan geçmeden ben-benliği koysa olmaz,
Utangaç olmadan yalnız kendini sevse olmaz,
Öyle âşık halk gözünden gizli olur.

Canını incitip zakkum çiğneyip âşık ol,
Yaşını döküp gözünü sulayıp sadık ol,
Ondan sonra dergahına layık ol.

Canını versen rahmet eylese canan olur,
Saçı-başı dağınık divane mi Hakk'ı bulan,
Hakk kılıcını ele alıp nefsi kovalayan,
Nereye varsa, gözü yumup sırrı bulan;
Öyle sırrı bulan kişi yiğit olur.

Aşk yolunda gece gündüz ağlayanlar,
Candan geçip belini sıkı bağlayanlar,
Hizmet eyleyip Hakk sırrını anlayanlar,
Gece uykusunu haram eyleyip ağlar olur.

Vah ne yazık, aşk yolunda canını vermeden,
Dalgıç olup deniz içinden cevher dermeden,
Hakk'tan başka gafletleri uzaklaştırmadan
Sabaha varsa, pişmanlıklar pek çok olur.

Aşık olsan, Bâyezid gibi kendini sat,
Vallah-billah dünya haram, kaldırıp at.
Kanlar döküp gözlerinden geceleri don,
Bir anda şeytan mülkü viran olur.

Tan atana kadar zikrini söyle, canın ile,
Dağ ve ovayı bostan eyle, kanın ile,
Taştan katı taşa yat, yanın ile,
Yoldan çıkan yüz bin gafil yiğit olur.

Taştan katı taşı süzen habersizler,
Ahiret işini geri bırakıp dünyayı arar.
Ayet, hadis beyan eylesem, sert konuşur,
Dışı insan, içleri şeytan olur.

Zikrini söyle, kanlar aksın gözlerinden,
Hikmet söyle, inciler damlasın sözlerinden,
Güller bitsin, her bir bastığın izlerinden,
Güle baksan, gül açılıp bostan olur.

Seherlerde erken kalkıp kanlar yut,
Pir-i kamil eteğini sağlam tut,
Hakk'a aşık olmuş olsan, candan geç,
Candan geçen gerçek aşıklar üryan olur.

Bu dünyada fakirliği âdet eyleyen,
Hakirlik çekip meşakkati rahat bilen,
Kul Hoca Ahmed, iyilere hizmet eyleyen,
Kıyamet günü öyle kişi sultan olur.

HİKMET-138

Arif âşık can yurdunda elem çekse,
On sekiz bin bütün evren gül bahçesi olur.
Gönül kuşu şevk kanadını çırpıp uçsa,
Bütün varlık yâdını söyler bülbül olur.

Muhabbetin meydanına kendisini koysa,
Mârifetin meydanına kendini vursa,
Sır şarabını içip âşık ruhu kansa,
Meveddettin gülzarında hoş gül olur.

Erenleri Hak yâdından gâfil olmaz;
“Ricâlun lâ tulhihim” der Hâlıkü'n-nâs.
Eren yolunu tutan aslâ yolda kalmaz,
O hazrette sır esrarı makbul olur.

“Elest” şarabını kime verse o sâki,
Devamlı içip saklar ölümsüz baki.
Tenini canını yakarak şevk ihrakı,
İçten yanar, yıkılarak hem kül olur.

Dışımı adı ile bezeyenler,
İçlerini ateşi ile düzenleyenler,
Şevk ateşini gönülün içine yerleştirenler,
Masîvâ ile ne zaman meşgul olur?

Tarikattir bu yol, adını bilse derviş,
Mârifetin mallarından alsa derviş,
Başka yollar kötülük yeli sansa derviş,
Hakikatin meydanında er o olur.

Dayanarak Kul Hoca Ahmed, yola gir,
Kulu görsen, kulu olup mânâ sor.
Yâ İlâhım, nasip kılsa, mânâ al,
Mâna sorup mânâ alan gerçek kul olur.

HİKMET-139

Seher vakti kalkıp ağlayıp feryad eyle,
Feryadından yer ve gökler neva eylesin.

Hakk'a sığınıp göz yaşını çağlayan eyle,
Ondan sonra Hakk derdine deva eylesin.
Gerçek dertliyi Allah sevip kulum dedi,
Üç yüz altmış bakıp onun gamını yedi.

Melekler yaşını alıp armağan eyledi,
Kan ağla, yaşını alıp tanık eylesin.
Yüz bin günah işlendi, bilemedin;
Tevbe eyleyip dergâhına gelemedin.

Hizmet eyleyip iyi dua alamadın,
Günahlardan seni ne diye suva eylesin?
Bu âlemde rezil olup kan yutmasan,
Şeriatte, tarikatte pir tutmasan,
Hakikatte candan, tenden tam geçmesen,
Gafletlerden seni ne diye ayrı eylesin?

Erenlerin yaptıklarını yapamasan,
Pirsiz yürüyüp vird ve evrad bilemesen,
Yardım dileyip dua alamasan,
Seçkin ulular sana ne diye dua eylesin?

Tezvir ağı koyup halkı yoldan çıkardın,
Şeyhlik kılıp riya ile pazar kurdun;
Gönül eğlendirip şeytan ile devran sürdün,
Cemaline sen ne diye lââyık eylesin?

Lütuf ve keremi Hakk yarattı sizler için,
Can ve gönülde hizmet eyleyip sizler alçak,
Temiz olmayanlara ne diye lütfunu hediye eylesin?
Gece yatmayıp gaflet uykusunu haram eylese,

Kalb zincirini, sır zikrini tamam eylese,
Bin bir adımı tesbih edip söz eylese,
Kul ne diye dergâhına hata eylesin?
Emr-i mâruf, nehy-i münker bilipeylese,

Yatsa kalksa bir Allah'ı hazır bilse,
Ölene kadar Rabbine hizmet eylese,
Kuvvet verir, onu ne diye iki büklüm eylesin?
Namazsıza, ibadetsize vermez kuvvet;

Ameli zayıf, kendisi ayıplıya vermez himmet;
Rızkı noksan, kendisi soysuz olan görmeye devlet;
O fasıkın gönlünü ne diye safâ eylesin?

Yazık, insan kendi kadrini kendi bilmez;
Benlik kılıp iyileri göze iliştiirmez;
Hû sohbetini kuran yere kaçıp gelmez;
O vefasız ahde ne diye vefa eylesin?

İnsan odur, fakir olup yerde yatsa,
Toprak gibi âlem onu basıp geçse,
Yusuf gibi kardeşi köle diye satsa;
Kulun kulu, o gün ne diye heva eylesin?

Şevki, zevki muhabbetten ayân eyle,
Aşıklara aşk ateşinden beyan eyle,
Hor görülme-ağlama, meşakkatı nişan eyle,
Gerçek âşıklar ateşten ne diye çekinsin?

Allah diyerek ateşe girdi Halilullah,
O ateşi bostan kıldı, görün, Allah.
Boyun büküp ağlayıp dedi: "Şey'en li'llâh",
Fakir, miskin orada ne diye heva eylesin?

Hakkâ âşık sâdıkları yürür yalnız,
Sabaha varsa, Hak önünde görür izzet,
Cennete girip cemal görür, ikram ve rahat,
Gizli yürür, halka ne diye riya eylesin?

Kul Hoca Ahmed, halet derdi peyda eyle,
Can ve gönlü Hakk yolunda tutkun eyle,
Derdini çekip mahşer günü kavga eyle,
Dert olmasa, Mevlâ'm kime şifa eylesin?

HİKMET-140

Aşk dâvasını bana kılma, sahte âşık;
Aşık olsan, bağrın içinde göz kamı yok.
Muhabbetin şevki ile can vermese,
Boşa geçer ömrü onun, yalamı yok.

Aşk bağımlı sıkıntı çekip yeşertmesen,
Hor görülse kötü nefsinı öldürmesen,
"Allah" diyerek içe nuru doldurmasan,
Vallah, billah sende aşkın eseri yok.

Hakk zikrini can içinden çıkarmasan,
Üçyüzaltmış damarlarını kımlıdatmasan,
Dörtüzkırkdört kemiklerini kul eylemesen,
Yalancıdır Hakk'a âşık olduğu yok.

Nefsten geçip kanaati huy edinen,
Her kim tepse, râzı olup boyun sunan,
İyilere hizmet eyleyip dua alan;
Öyle âşıkın mahşer günü üzüntüsü yok.

Rahatı bırakıp can sıkıntısını hoşlayanlar,
Seherlerde canını incitip çalışanlar,
Hay u heves, ben-benliği terkedener,
Gerçek âşıktır, aslâ onun yalanı yok.

Aşk derdini dertsizlere söyleyip olmaz;
Bu yolların engeli çok, geçip olmaz;
Aşk cevherini her nâmerde satıp olmaz;
Habersizlerin aşk kadrini bildiği yok.

Aşka düştün, ateşe düştün, yanıp öldün;
Pervane gibi candan geçip kor ateş oldun;
Derde doldun, gama soldun, tilbe oldun;
Aşk derdiri sorsan, aslâ dermanı yok.

Başın gider bu yollarda, hazır ol.
Aşık yolunda ölmeden önce muhakkak öl,
Pir eteğini sıkı tutup hizmet eyle.
Hizmet eyleyenin aslâ yolda kaldığı yok.

Aşık değil, sevdiğine can vermese,
Köylü değil, saban koşturup ekmek vermese,
Burada ağlayıp âhirette can vermese,
Yolda kalanın Allah kokusunu aldığı yok.

Ey habersiz, aşk ehlinden beyan sorma,
Dert iste, aşk derdine derman sorma.
Aşık olsan, zâhidlerden nişan sorma,
Bu yollarda âşık ölse, tavanı yok.

Zâhid olma, âbid olma, âşık ol,
Mihnet çekip aşk yolunda sâdık ol,
Nefsi tepip dergâhına lâyıık ol,
Aşksızların hem canı yok, imanı yok.

Aşk sevdası kime düşse, rezil eyler,
Nur gönderip Hakk kendine tutkun eyler,
Mecnun gibi aklını alıp Leylâ eyler,
Allah tanık bu sözlerin yalanı yok.

Kul Hoca Ahmed, candan geçip yola gir,
Ondan sonra erenlerin yolunu sor.

Allah diyerek, Hakk yolunda canını ver,
Bu yollarda can vermesen, imkânı yok.

HİKMET-141

Tevbe eyleyip Hakk'a yanan âşıklara,
Cennet içinde dört pınarda şerbeti var.
Tevbe kılmayıp Hakk'a yanmayan gâfillere,
Dar kabirde sert azab hasreti var.

Cennet mülkünü uman kullar tevbe eylesin,
Tevbe eyleyip Hazret'ine yakın olsun;
Hûri, kusûr, gılman, vildan hizmetçi olsun,
Rengarenk giyer şeref kaftanı var.

Tevbe eyleyen âşıklara nuru erer,
Gece gündüz oruçlu olsa, gönlü ışıır.
Ne zaman ölüp kabre girse, kabri genişler;
Kadir Rabb'im, Rahim, Rahman rahmeti var.

Tevbesizler bu dünyadan geçmez sanır,
Ölüp gitse, kabir azabını görmez sanır,
Kıyamete gün Arasat'ın tamı atmaz sanır,
Heyhat-heyhat, feryad-figan günleri var.

Namaz, oruç, tevbe üzere varanlara,
Hakk yoluna girip adım atanlara,
Bu tevbe ile oraya varanlara,
Bağışlanmış kullar ile sohbeti var.

Namaz ile oruçları ateşini alır,
Âlem halkı sevinip onu Hakk'dan diler.
Kıyamet günü görüp onu onlar dinler,
Ne kul imiş bu saadet, nusreti var.

O pınarlar kimedir, bil onu:
Tevbe kılan âşıklara içirir onu;
Tevbesizler o pından içmez suyu;
Ona içirir zehir-zakkum şerbeti var.

Kıyametin bir günü elli bin yıl kadar olur,
Bu dünyanın sayısı ile bil nice olur.
Kıyamet günü yetmiş bin yıl ateşte kalır,
Tevbe eyleyen kullar yanmaz, mühleti var.
Her kim Hakk'ın kulu olsa, Hakk'a yansın,
Hakk'a yanmaz kendisi diyen ötye gitsin.

Kul Hoca Ahmed nasıl burada makam bulsun;
Gece gündüz korka durur, korkusu var...

HİKMET-142

Hikmet ile o yokluktan var eyledi;
On sekiz bin cümle âlem hayrandır.
"Kalû belâ" diyen kullar pay aldı;
Sükut eden kulların dini virandır.

Hakk Teâlâ iman armağan eyledi bize;
O Mustafa Hakk Rasûlu idi bize;
Salât-selâm söylesen, kuvvet verir dinimize;
Yok ise, benim yaptıklarım yalandır.

Önce "elestü birabbikum?" dedi Hüda,
"Kalû belâ" diyerek ruhlar eyledi seda;
Ağlayıp geldik eşiğine bütün kullar,
Lutfeylesen, yüz bin âsi sevinçlidir.

Tevbe eylesem, bağışlar mı Kadir İlâh;
Yok ise ne yaparım orada, ben yüzü siyah;
Sabaha varsam, el ve ayak bütün tanık;
Hakk önünde bütün işler kolaydır.

Ağlamayım mı, geçti ömrüm, ey sultanım;
Kabsab geldi karanlık, çık ayım.
Senden başka yok kurtarıcım, sığınağım;
Gece gündüz dilediğim imandır.

Ümmet için Rasûl daima kaygı çekti,
Dileyip ümmet günahını Hakk'tan aldı;
Gece gündüz namazda durdu, Tanrı'm bildi;
Dilde ümmetim der, gönülde yalandır.

Ümmet olsan, Mustafa'ya bağlı ol,
Dediklerini can ve gönülde sen de eyle.
Gece namazda, gündüzleri oruçlu ol,
Gerçek ümmetin rengi tıpkı samandır.
Sünnetlerini sıkı tutup ümmet ol,
Gece gündüz salat-selâm söyleyip yakın ol.
Nefsi tepip mihnet yetse, rahat ol,
Öyle âşık iki gözü giryandır.

Kul Hoca Ahmed, nefsten daima ayrı ol,
Kavrulup pişip derdi ile tamam ol.
Gece gündüz dinmeden ağlayıp kul ol,
Derdini çeksen, Tanrı senden râzıdır...

HİKMET-143

Cennet cehennem çekişir, çekişmekte beyan var:
Cehennem der: "Ben üstün, bende Firavn, Hâmân var."

Cennet der: "Ne dersin, sözü bilmez söylersin;
Sende Firavn olsa, bende Yûsuf Kenân var."

Cehennem der: "Ben üstün, cimri kullar bende var;
Cimrilerin boynunda ateşli zincir-kelepçe var."
Cennet der: "Ben üstün, peygamberler bende var;
Peygamberler önünde Kevser, hûri-gılman var."

Cehennem der: "Ben üstün, tersa, cuhûd bende var;
Cuhud tersa önünde türlü azap-inleme var."
Cennet der: "Ben üstün, mü'min kullar bende var;
Müminlerin önünde türlü nimet-elvan var."

Cehennem der: "Ben üstün, zâlim kullar bende var;
Zâlimlere vermeğe zehir, zakkum çokça var."
Cennet der: "Ben üstün, âlim kullar bende var;
Alimlerin gönlünde âyet, hadis, Kur'an var."

Cehennem der: "Ben üstün, münafıklar bende var;
Münafıklar boynunda ateşten tasma-kelepçe var."
Cennet der: "Ben üstün, zâkir kullar bende var;
Zâkirlerin gönlünde Sübhan'ın zikri ve fikri var."

Cehennem der: "Ben üstün, namazsızlar bende var;
Namazsızlar boynunda yılan ile çıyan var."
Cennet der: "Ben üstün, cemal görmek bende var;
Cemalini göstermeğe Rahim adlı Rahman var."

Cehennem orada tek durdu,
Cennet özürünü söyledi,
Kul Hoca Ahmed ne bildi, bildirici Yazdan var...

HİKMET-144

Şüphesiz bilin, bu dünya bütün halktan geçer ha;
İnanma malına, bir gün elden gider ha.
Ata, ana, kardeşler nereye gitti, fikir eyle,
Dört ayaklı tahta at bir gün sana yeter ha.

Dünya için gam yeme, Hakk'tan başkasını deme,
Kişi malını yeme, Sırat üzerinde tutar ha.
Çoluk-çocuk, kardeş hiç kimse olmuyor yolda ş,
Yiğit ol garip baş, ömrün yel gibi geçer ha.

Kul Hoca Ahmed ibadet eyle,
Ömrün bilmem kaç yıl,
Aslını bilsen su ve toprak,
Yine toprağa gider ha...

SONUÇ

Bilgeden doğan bilgece düşüncelerin dizildiği “Divân-ı Hikmet” kitabı, tüm Türk halkları için doğudan doğan bir güneş gibiydi. Çünkü bu eser, hakiki din olan İslam dininin esaslarını Türk halkına kendi ana dilinde tanıtan ilk çalışma niteliğindedir. Hikmetlerde yer alan erdemli düşünceler, dini temeller ve Allah bilgisi konuları, o dönemde ve günümüz Türk topluluklarının hakikatle buluşmasına, doğru ve adil yolda ilerlemesine, tüm Türk soylu halkların birbirine bağlanmasında ve kardeş bilincine sahip olmasında büyük öneme sahiptir. Ayrıca, bu tür faaliyetlerin etkin bir biçimde gerçekleşmesine de önemli katkı sağladığı bilinen bir gerçektir. Bunun yanında, büyük atalarımızın bu değerli mirasının, gelecek nesillerin de birlik ve dayanışma içinde bir yaşam sürmelerinin temelini oluşturabileceğine inanıyoruz.

Yesevi ve onun “Divân-ı Hikmet”i, tüm Türk halklarının ruhsal yüreğinde yer alan büyük bir şahsiyet ve silinmez miralar arasında sayılan bilgelik kitabı olarak, eserlerin yaşamsallığı, önemi, özgünlüğü ve değeri bağlamında çalışmamızın temelini oluşturmuştur. Bu çerçevede, hikmetlerin yazılış ve yayılış tarihi hakkında da birkaç söz etmek uygun görülmüştür. Hikmetlerin tarihini, yazılış zamanı, sanatsal fikir özellikleri, içerdiği dönemin eğilimleri ve halk edebiyatı açısından değerlendiren bazı araştırmacılar, hikmet yollarının ortaya çıkışı hakkında farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu görüşler arasında Türkiye edebiyat tarihçisi ve araştırmacı Fuat Köprülü son sözleri söyleyenlerden biridir. Ona göre: “Divân-ı Hikmet el yazmalarındaki bazı şiir dizeleri Ahmed Yesevi’ye ait olmasa da şu husus açıktır: Yesevi, tasavvuf halk edebiyatı türlerinden esinlenerek, Türkçe hikmetler yazmıştır. Daha sonra Yesevi’nin öğrencileri arasında bu şekilde şiir yazma geleneği oluşmuştur. Bu açıdan bakıldığında, günümüzde mevcut olan hikmetlerin, dil açısından doğal olmasa da, tür özellikleri ve maneviyat açısından Yesevi’ye ait temel hikmetlerden hiçbir farkı olmadığı anlaşılmaktadır.” Bilginin bu yorumu, sonradan ortaya atılan eksik veya çarpıtılmış görüşlere verilecek net bir yanıt niteliğindedir.

Hoca Ahmet Yesevi’nin didaktik hikmetleri, bir yandan Kur’an’ın şiirsel bir serbest çevirisi olarak, diğer yandan ise şairin kutsal kitabın içeriğini kendi dünya görüşü çerçevesinde dile getirmesi olarak da değerlendirilebilir. Kendi düşüncelerini ortaya koyarken, şair Kur’an surelerinin konularına başvurmuş, efsanevi öykülerin içerikleriyle birleştirerek, bu örnekler aracılığıyla görüşlerini yorumlayıp şiirle dile getirmiştir.

Çalışmamızda, bu tür etkileyici unsurların ayrıntılı biçimde incelenmesine ve somut verilerle ortaya konulmasına özellikle önem verilmiştir. Konuya ilişkin mümkün olduğunca kapsamlı bilgiler sunulmaya çalışılmış, elde edilen düşünceler özetlenmiş ve bunlardan tutarlı sonuçlara ulaşılmasına özen gösterilmiştir. Hoca Ahmet Yesevi’nin yaşamı ve eserleri üzerine yapılan araştırmalar uzun yıllardır devam etmekte olup, gelecekte de bu alanda yeni çalışmaların yapılacağı açıktır. Bu bağlamda çalışmamızın, Yesevi araştırmaları içerisinde kendine özgü bir yere sahip olacağına ve konuya katkı sağlayacağına inanıyoruz.

KAYNAKÇA

1. H.A. Yesevi. *Hikmetler*. Almatı: Öner yay. 1995. s. 115
2. Afifi E. *Tasavvuf*. İstanbul: İz yay. 1996. s. 173
3. Altaev J ve Gabitov G. *Felsefe ve Kültürel Çalışmalar*. Almatı: Jeti jargı yay.1998. s. 245
4. Doğrul O.R. Hz. *Rabiatul Adeviye*. İstanbul: Eser yay. 1976. s. 302
5. Margaret Smith. *Bir Kadın Sufi: Rabia*. İstanbul: İnsan yay. 1991. s. 66
6. Sağdı. *Cennet*. Almatı: Yazıcı yay. 1981. s. 274
7. Derbisaliev A. *Kazak Bozkırının Yıldızları*. Almatı: Rawan yay, 1995. s. 79
8. Qunanbayev Abay. *Eserleri*. Almatı: Bilim, 1977. Cilt 1. s. 3046
9. Galım Boqash. *Ölmeden Önce Öl*. Kazak Edebiyatı, 16 Haziran 2000. s. 36
10. Abdurahman Jami. *Doğu Yıldızları*. Çeviren: I. Mambetov. Almatı: Yazıcı, 1973. s. 193
11. Hafız. *Gazeller*. Çeviren: A. Jamişev. Almatı: Yazıcı, 1986. s. 113
12. Yusuf Balasagun. *Kutadgu Bilig*. Çeviren: A. Egeubayev. Almatı: Yazıcı, 1986. s. 340
13. Maşhür-Jüsüp. “Tanrım pazar günü dünyayı yarattı” *Saryarqa samaly*, 8 Ağustos 2000.
14. Mashhür-Jüsüp. *Seçmeler*. Almatı: Bilim, 1990. Cilt 1. s. 1326
15. Ömer Hayyam, *Doğu Yıldızları*, çev. Q. Şaşığtbayev, s. 300. Almatı: Yazıcı, 1973.
16. Ahmetov R. “Tasavvufi Ezgi.” *Juldız*, Nr. 3 (1993): 148.
17. Baqırgani S. “Şiirler.” *Juldız*, Nr. 3 (1993): 150.
18. Қорғанбеков Б. Қожа Ахмет Ясауи есімімен байланысты аңыз, әпсана, хикаялар. Алматы. 2014. Эффект.
19. Тұяқбаев М.Қ., Байболов М.Қ., Арынов Д.С. Түркістанда жерленген қазақ билері. Алтын кітап. 2020.
20. Рисала дар адаби тариқат. Қолжазба кітап. ауд. С.Моллоқанағатұлы. Алматы, «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-мұражайы» 2012.
21. Қожа Ахмет Ясауи «Диуани Хикмет». ауд. К.Асетова, Т.Қыдыр. Алматы, «Издательство Золотая Книга» ЖШС. 2021.
22. Жетпіс Хикмет. ауд. А.Мұхаммеджанұлы. Түркістан, «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-мұражайы». 2017.
23. Төрәлі Q. “Аşıқлар Var, Аşk Ateşine Yanıp Yananlar.” *Kazak Edebiyatı*, Nr. 21–22 (2005).
24. Öztürk Y. *Kur’an ve Sünnete Göre Tasavvuf*. İstanbul: Yeni Boyut, 1998, s. 333.
25. H.A. Yesevi. *Divanı Hikmet*. Çev. M., Dawituly S., Şafığı M. Almatı, 1993, s. 66.
26. H.A. Yesevi. *Divan-i Hikmet*. Haz. Hayati Bice. Ankara, 1993, s. 74.
27. Kenjetay D. “Abayın Din Anlayışı. Türkoloji, 2020, Sayı: 104.
28. *Kur’an, Hadisler*. Алматы: ҒЫЛЫМ баспасы, 1990.
29. Meirmanov M. Orınbekov. *Doğu Bilimleri Serisi*. Habarşı. A. No. 2 (23), 2003.
30. Stepanyants M. T. *Sufizmın Felsefi Yönleri*. Moskova, 1987, s. 42.
31. Altıntaş, Hayrani. “Tasavvuf.” *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XXXI (Ankara, 1989): 77.
32. Abuov A. P. *Hakikat Habercisi*. Türkistan, 2000. 65.
33. Imam Gazali. *Kimya-yi Saadet*. İstanbul, 1981. 752.
34. Qunanbayev Abay. *Eserlerinin İki Ciltlik Tam Toplamı. II. Cilt*. Almatı, 1995. 48.
35. Ocaк A. Y. *Türk Dünyasında Alunet Yesevi ve Yesevilik Kültürünün Yayılışı. Yesevilik Bilgisi*. Ankara, 1998. 352.
36. Trimmingham J. S. *Sufi Tarikatlar İslam’da*. Moskova, 1989. 255.
37. Nysanbayev A. H. A. *Yesevi Dünyasındaki İnsan Problemi. Türkistan Tarihi ve Kültürü*. Türkistan, 2000. 216.
38. Nisanbayev, A. H. A. *Yesevi. Aқиқат Dergisi*, 1998, No. 6, 96.
39. Köprülü, F. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara, 1993. 264.
40. Grünebaum, G. E. *Klasik İslam*. Moskova, 1998. 245.
41. *Eski Dönem Edebiyatı. Ders Kitabı*. Almatı, 1991. 167.
42. Bertels, E. E. *Sufizm ve Sufi Edebiyatı*. Moskova, 1965. 310.
43. Türkmen, Erkan. *Mevlana’dan Deyişler*. Yenice, 1999. 330.

44. Demirci, M. *Ahmet Yesevi'den Yunus Emre'ye. Milletler Arası, H. A. Yesevi Sempozyumu Bildirileri*. Kayseri, 1993. 250.
45. Nurtazina, H. *Aynı Kökten Akrabalık: Yassavi ve Maktumquly. Aқиqat*, 1998, Nr. 3, 220.
46. Baydıldaev M ve Mağauin M. *Beş Asır Şiirler*. Almatı: Yazıcı. s. 250.
47. *Yassavi Öğretisi: Bilimsel Makaleler ve Veri Toplaması*. Türkistan, 1996, s. 4–6.
48. Rahmankul B. *Yıldızların Parıltısı*. Almatı: Devir, 2000, s. 216.
49. Babatayuly D. *Zamanın Ezgisi*. Almatı: Yazıcı, 1993, s. 74.
50. Dulat Akın. *Zar Zaman*. Almatı: Jalın, 1993, s. 65.
51. Şortanbay. *Zar Zaman*. Almatı: Jalın, 1997, s. 24.
52. Kanayulı Ş. *Bala Zar*. Kazan, 1888, s. 19.
53. Qırabayev E. *Edebiyatımızın Beyaz Noktaları*. Almatı: Bilim, 1995, s. 89.
54. Joldasbekov M. *Asıl Kanallar*. Almatı: Yazıcı, 1990, s. 164.
55. *Abay Öğretileri*. Almatı: Yazıcı, 1994, s. 31.
56. Abay Qunanbayev. *Eserleri Toplu Ciltleri*. Almatı, 1957. II. Cilt, s. 202.
57. Hoca Ahmet Yesevi. *Divanı Hikmet*. Türkistan, 1993, s. 144.
58. Hoca Ahmet Yesevi. *Hikmet Toplamı: Bilgelik Sırrı*. Almatı: Jalın, 1998, s. 656.
59. Qudayberdiuly Shökerim. *Yol Olmadan Yazı: Şiirler ve Poemalar*. Düzenleyen: M. Magauin. Almatı: Jalın, 1998, s. 256.
60. Hoca Ahmet Yesevi. *Divanı Hikmet / Akıl Kitabı*. Almatı, 1993, s. 122.
61. Qudayberdiuly Ş. *Eserler*. Almatı, 1998, s. 139.
62. Ahmed Yesevi. *Karomatlari*. Şımkent: Murager, 2003, s. 70.
63. Jüsipbek Qoja. *20. Yüzyılın Başlarında Kazak Edebiyatı*. Almatı: Bilim, 1994, s. 24.
64. *Kazak Sovyet Ansiklopedisi*. Cilt 1. Almatı, 1972, s. 249.
65. Ainalasın Yer Tutan. *XV–XVIII. Yüzyıllarda Kazak Şiiri*. Almatı: Bilim, 1982, s. 113.
66. *Kazak Hanlığı Döneminde Edebiyat*. Almatı: Ana Tili, 1993, s. 176.
67. Ablay Han. *Ablayhan'ın Yanında*. Almatı: Yazıcı, 1993, s. 35.
68. Qaban Jırau. *Dil Alırsanız, Şırağım*. Almatı: Beren, 1993, s. 12.
69. Qaban Jırau. *Elim-Jurtım Size Söylerim*. Almatı: Beren, 1993, s. 12.
70. Qaban Jırau. *Damladan Deniz Büyüür*. Almatı: Beren, 1993, s. 13.
71. Qaban Jırau. *Çocukken Yetim Oldum, Kaçtım*. Almatı: Beren, 1993, s. 1116.
72. Aronuly S. *Aqıık*. Almatı: Jazuşı, 1990, s. 76.
73. Süinbay. *Tandamaly Şığarmaları*. Almatı: Bilim, 1996, s. 67.
74. *Aytys: Äset pen Kempirbay*. Almatı: Jazuşı, 1965, s. 98.
75. Auezov M. *Şığarmalar*. On İki Tomlık, On Birinci Tom. Almatı: Jazuşı, 1969, s. 437.
76. *19. Yüzyıldağı Qazaq Aqındarı: Edirey, Arqalıqpen*. Almatı: ğılım, 1988, s. 141.
77. *Aytys: Asıma Şaqırmağan...* Almatı: Jazuşı, 1971, s. 5.
78. Bayzaqov İ. *Quralay Sulu*. Almatı: Jazuşı, 1971, s. 56.
79. *Qazaq Adebietiniñ Tarihi*. Almatı: ğılım, 1960, s. 678.
80. Mūqanov S. *Halıq Murası*. Almatı: Qazaqstan, 1974.
81. Ospanuly Ä. *Qaratau Şayırları*. Almatı: Qazaq Üniversitesi, 1991, s. 190.
82. Yesevi Q.A. *Hikmet: Jınaq*. Almatı: Jalın, 1998, s. 652.
83. *Naqıliyat*. Qūrastırğan: Ospanuly Ä. Şımkent: Şımğan, 1993, s. 145.
84. Koprulu Ğ. *Ahmet Yesevi Maddesi. İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1. İstanbul, 1995, s. 213.
85. Jamishuly A, H.A.Yesevi, *Hikmetler*, Öner, Almatı 1995, 144 s.
86. Jarmuhammeduly, H.A. Yesevi, *Divanı Hikmet*, Almatı 1993, s. 66.
87. Hayati Bice, H.A. Yesevi, *Divanı Hikmet*, Ankara 1993, s. 74.
88. Kenjetay, D, 'Kainar"', Vestnik Universiteta, N4/2, 2005, s. 26.
89. Nısanbayev, Ə., *Hoca Ahmed Yesevi'nin Dünya Görüşünde İnsan Problemi*, Türkistan Tarihi ve Kültürü, Türkistan, 2000, s. 216.
90. Altıntaş H, "Tasavvuf", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XXXI, Ankara, 1989, s. 77.
91. Abuov A.P, *Hakikat Habercisi*, Türkistan, 2000, s. 65.
92. İmam Gazali, *Kimya-yi Saadet*, İstanbul, Gelenek,1981, s. 752.

93. Demirici M, “Ahmet Yesevî’den Yunus Emre’ye”, *Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri 1993, s. 250.
94. Nurtazina H, “Kökü Bir Akrabalık: Yesevî ve Mahtumkulu”, *Akikat*, S. 3, 1998, s. 220.
95. Korkmaz S, “Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Velî: Aralarındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri ve Türk İslâm Edebiyatına Katkıları.” *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 11, 2001, pp. 325–355.